

Маладосць

10

Штомесячны літаратурна-мастацкі
і грамадска-палітычны
ілюстраваны часопіс

(647) КАСТРЫЧНИК, 2007

Выдаецца з 1953 года

Галоўны рэдактар

Раіса БАРАВІКОВА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

**Наталля АЎДЗЕЕВА,
Алесь БАДАК,
Аляксандр ГАРДЗЕЙЧЫК,
Наталля ГОЛУБЕВА,
Вадзім ДРАЖЫН,
Таццяна КАВАЛЁВА,
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ,
Анатоль КРЭЙДЗІЧ,
Уладзімір МАТУСЕВІЧ,
Алесь НАВАРЫЧ,
Людміла РУБЛЕЎСКАЯ,
Таццяна СІВЕЦ,
Павел ТАТАРНІКАЎ,
Андрэй ФЕДАРЭНКА,
Віктар ШНІП**

Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова
«Літаратура і Мастацтва», г. Мінск

У НУМАРЫ:

Р. БАРАВИКОВА. Не тыя норавы, не тыя густы, альбо Прыгожыя радкі прыгожых мужчын	3
Алёна РЫБІК. Аранжавы джайв у крэмавых туфліках. Вершы	4
Зміцер ГРЭШНЫ. Гарыць... У віхуры вар'яцтва. Жывая куля. Аповяданні	6
Валянцін ЛУКША. Вершы	17
Міхась ЮЖЫК. Горад, які яны засялілі. Фантастычная аповесць	22
Андрэй ПАЎЛУХІН. Не Кларк. Варыянтнае бюро. Томас Мор. Як вы. Аповяданні	58
Мікола БАГАДЗЯЖ. Паляніца Настасся	68
Яўген ГУЧОК. Сонечная ўсмешка. Вершы	73
Анатоль БУТЭВІЧ. Маладыя гады — маладыя жаданні. Драма	75
Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК. Вершы	97
Уладзімір ДАМАШЭВІЧ. Дзённікавыя нататкі. Працяг	101
Каляндар «МАЛАДОСЦІ». Кастрычнік	107
Лідзія КУЛАЖАНКА, Адам МАЛЬДЗІС, Святлана САЧАНКА. Літаратурныя мясціны Беларусі	108
Ігар ЗАПРУДСКІ. «Песня сэрца, якое так гарача адчувала»	124
Уладзімір МАРХЕЛЬ. Права на шчырасць	127
Ірына БАГДАНОВІЧ. Дарагавіцкія песні Зоф'і Манькоўскай	130
Таццяна НІЛАВА. Апошні рамантык і першы мадэрніст	135
Зоф'я МАНЬКОЎСКАЯ. «Пашлі нам сонца з цёплай расою». Вершы	137
Мікола МІРШЧЫНА. З Ваўкавыска — вытокі	142

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ І ПАДПІСЧЫКІ «МАЛАДОСЦІ»!

на II паўгоддзе 2007 года працягваецца падпіска.

**Упершыню індывідуальная льготная — для настаўнікаў.
Індэкс — 00592. Цана на 1 месяц — 4300 руб.**

**Льготная падпіска для ўстаной Міністэрства культуры і Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь. Ведамасны льготны індэкс — 00731;
падпісная цана на 1 месяц — 5980 руб.**

**Індывідуальная падпіска. Індэкс — 74957. Цана на 1 месяц — 5400 руб.
Ведамасная падпіска. Індэкс — 749572. Цана на 1 месяц — 7240 руб.**

Тэхнічнае рэдагаванне і камп'ютэрная вёрстка *Святланы СТАРАВЕРАВАЙ*
Стыльрэдактар *Марыя ГІЛЕВІЧ*

Рэдакцыя не ўступае ў перапіску з чытачамі, не рэцензуе і не вяртае дасланыя рукапісы.
Пры перадруку спасылка на «Малодосць» абавязковая.

Адрас рэдакцыі: 220034, Мінск, вул. Захарава, 19. Тэлефон: 284-79-85.

Падпісана да друку 08.10.2007. Фармаат 84×108^{1/16}. Папера афсетная. Друк афсетны. Умоўн. друк. арк. 15,12 + 0,42 (укл.).
Ул.-выд. арк. 14,9 + 0,54 (укл.). Тыраж 3056 экз. Зак. 2580.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларускі Дом друку».
220013, Мінск, праспект Незалежнасці, 79.

Часопіс «Малодосць» зарэгістраваны ў Дзяржаўным камітэце РБ па друку. Рэг. нум. 9.

© «Малодосць», 2007.

Заснавальнік — Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь

НЕ ТЫЯ НОРАВЫ, НЕ ТЫЯ ГУСТЫ, АЛЬБО ПРЫГОЖЫЯ РАДКІ ПРЫГОЖЫХ МУЖЧЫН

Хвілін трыццаць кожным працоўным днём еду на тралейбусе да метро і міжволі раблюся сведкаю чужых размоў. Гэты ранішні тралейбус як адно цэлае, але ў кожнага чалавека ў ім – свае клопаты і свае інтарэсы. Бывае, што лаўлю сябе на недасведчанасці як зусім нядаўна, калі побач дзве вельмі мілыя і яшчэ маладыя жанчыны з пікантнымі падрабязнасцямі абмяркоўвалі кніжку «Блакiтнае сала» Уладзіміра Сарокіна.

Магчыма, гэты момант і не атрымаў бы ў мяне ніякага водгуку, калі б праз колькі дзён у адной з мінскіх бібліятэк не пачула пра кнігу «Масква» падобнага кшталту... Але ўжо з іншаю афарбоўкаю. Я не «сіняя панчоха» і, у прыцыпе, не маю нічога супраць такой літаратуры, якую завалены паліцы кнігарняў, яна таксама мае права на існаванне, але неверагодна крыўдна за сваю – цнатлівую, узвышаную, мудрую і натхнёную, з традыцыйнай арыентацыяй – для большасці. І дзе тая большасць, калі падчас падпісной кампаніі тыраж нашых выданняў даецца такімі неверагоднымі высілкамі?! Што выбірае масавы чытач, чым захапляецца?

Апошнімі гадамі мы ўсё больш і больш гаворым пра паркi высокіх тэхналогіяў (можна падумаць, што праз аднаго на нашых вуліцах ходзяць Ньютаны), а як жа гуманітарныя навукі?! Як этыка і эстэтыка, як гісторыя сусветнага мастацтва і свайго ўласнага? Гэткае доўгае і пышнае «квітненне» так званай маскультуры яшчэ дасць адпаведны вынік, калі грамадства будзе працягваць «смакаваць» усё, што выштурхоўваецца на кніжны рынак.

І ўсё ж, усё ж, дзякую Богу, ёсць паралельны свет чыстага і высокага, і ёсць паралельны чытач, які, безумоўна ж, пазнае гэтыя радкі:

Мне шчасце дадзена магчымае
І з ім такое адкрыццё, –
Што толькі з гэтай жанчынаю
Спазнаю поўнае жыццё;

Што толькі з ёю мне адкрыюцца
Глыбіні, цёмныя дасюль,
І думкі чысцінёю ўмяноцца,
І стане светла адсюль...

Так, – непаўторны, вытанчаны, па-анёльску натхнёна ўзвышаны Леанід Дранько-Майсюк! Яго паэзія міжволі ўзрушае, кліча да цішыні, дзе сам-насам з радком можна абудзіць самыя прыгожыя струны сваёй душы і зачаравацца жыццём, дзе не ўсё ў пене хуткаплыннасці. Хто шукае – той знойдзе. А няспынна шукаць можна толькі характэрна. Яго найчасцей і тоіць вялікая паэзія.

Помніцца, з год таму Мінская абласная бібліятэка імя А. С. Пушкіна ладзіла творчую сустрэчу, у якой прымалі ўдзел маскоўскія паэты, што прыехалі ў Мінск на кніжную выстаўку, і нашы пісьменнікі. Хтосьці з гасцей сказаў нетактоўнае, што, маўляў, у нас і мова адна... Але вось дайшла чарга да нашых паэтаў, і як толькі забруліся, разліліся чароўным шэптам радкі Леаніда Дранько-Майсюка, зала наструнілася, запанавала такая цішыня, дзе быў толькі Паэт, яго душа і слова... Гэта быў трыумф нашай мовы, нашай паэзіі!

А вось, скажам, такога самабытнага нашага паэта, як Юрка Голуб, мне ніколі не даводзілася чуць, як ён чытае свае вершы, ды і бачыліся, хоць належым да аднаго пакалення, даволі рэдка (Юрка Голуб жыве ў Гродне), але яго кнігі паэзіі не прамінала, набывала для ўласнай бібліятэкі. Майстар нечаканай метафары ў палатно сваіх вершаў удала ўплывае філасофію быцця, нават калі гэта тонкая лірыка.

У Юркі Голуба – добрая літаратурная школа, яго настаўнікі – Васіль Быкаў, Аляксей Карпюк, Данута Біцэль... Гэта школа высокай чалавечай і нацыянальнай годнасці, чалавечага сумлення. «І ляцім мы, як два лісткі, між сусветнага лістападу», – ёсць у паэта яшчэ і такія радкі. На Беларусі пачынаецца час лістападу... А два прыгожыя, яркія беларускія паэты, сапраўдныя рыцары яе Вялікасці Паэзіі – Леанід Дранько-Майсюк і Юрка Голуб – гэтым кастрычнікам святкуюць свае юбілейныя дні нараджэння...

Рэдакцыя «Малодасці» сардэчна віншуе іх і жадае ў лістападаўскай замеці просіні той светлыні, што адорвае шчымлівым радком, які застаецца, як у часах, так і ў чыіхсці сэрцах.

З самымі найлепшымі пажаданнямі, —

Ф. Багавікова.

*Алёна Рыбік
нарадзілася
ў 1985 годзе
ў г. Хойнікі.
Вучыцца на 5 курсе
філалагічнага
факультэта
Беларускага
дзяржаўнага
універсітэта.
Друкавалася ў газеце
«Літаратура
і мастацтва»,
гаспаісах «Дзеяслоў»,
«Полымя».
Ї «Маладосці» —
членшчыню.*

Алёна РЫБІК

АРАНЖАВЫ ДЖАЙВ У КРЭМАВЫХ ТУФЛІКАХ

* * *

І быццам бы гэта твая скура
нацягнута на барабан
і я на ёй
захліпаюся ў румбе.
І дробныя ўздыхі
маіх абцасаў
ссыпаю ў далоні табе,
як лубін.
І кожны рух
становіцца рэхам
на белай у цёпрых вяснушках паперы.
І я табе ў самае сэрца
выстукваю:
хачу.
я. хачу.
табе. верыць.

* * *

Напішу табе верш
на шырокай далоні,
што танчыць
на скураным барабане.
Ён словы адчуе
і з гулкай пяшчотай
прашэпча з-пад рук тваіх:
«Дзякую, пані...»

* * *

Лягчэй за дыханне ў сне малага дзіцяці
ад цябе адрываюся.
Ты маёю душою быў,
прыцягненнем да крохкай пяшчоты,
маёю сілай.
Па дробненькіх кроплях
выдыхаю —
цёплае,
важкае,
што так доўга ў сабе я насіла.

Маю прысутнасць тонкую
ты яшчэ адчуеш
у імені,
выбітым на тваіх вуснах,
у падушачках пальцаў нячутных
на зорачках-вейках,
у глыбінным уздыху,
што вырвецца
і ў паветры марозным застыне
вузенькай белай змейкай.

* * *

Шчасце — гэта кропля
на носіку ледзяша.
Спярга — акіян радасці —
тонкай, іскрыстай.
А потым з трэскам ірвецца
твая душа
і пульсу пялёсткі пад скураю
танчаць твісты...

А табе здавалася —
палёт гэтай кропелькі будзе вечным.
А табе здавалася —
з зямлёю ніколі ёй не сустрэцца.
Але расцякаецца — болем —
магутным — сэрца.
І яго анічога не лечыць.

* * *

Выраслі грыбы болю,
вылашчаныя
доўгімі дажджамі,
што звісалі тонкімі травінкамі
з маіх веек.
Чую ў сабе іх водар,
земляною горыччу наліты.
П'юць яго глыбокімі глыткамі
вены-слімакі.

* * *

Засунуць у куртку рукі,
адзначыць — а неба сёння вышэйшае,
расказваць на вуха «Маленькага Мука»
няўкладнымі акравершамі.
І будзе дзень гэты лепшым —
няйначай —
у годзе з шасцёркай
пасля двух нуляў,

і для цябе аднаго буду танчыць
аранжавы джайв
у крэмавых туфліках.

* * *

Наш тыгр абуджаецца ўночы
і ліжа акно языком,
і трэцца аб шыбу носам,
і гладзіць, і гладзіць лапай —
сумную і бязмежную
ноч, разламаную напал,—
і глытае сваю палавінку,
запіваючы малаком.

* * *

І цела раптам стала відушчым.
Усёю плошчаю судакранання
з паветрам —
поглядам
глыбока расплюшчаным
углядаецца ў вышыню
Ай-Петры.

І засталася
нейкіх дзён восем,
а можа — пяць
да самага неба.
Амаль — ужо...
Целу ёсць што спяваць —
і яно прыпадае
да далоняў гары
бязвокім смаўжом.

* * *

Сонца пра нас думае
жоўтымі промнямі,
нашы бяздонныя погляды
з ветрам носяцца.
І ўсё,
да фіранак на вокнах,
з табою помнім мы.

І ўсё,
да смаку гарбаты,
назад у нас просіцца.
І ведаем: некалі разам затопчам рыску,
што раздзяліла тую і гэтую восень.
І ты — цёплымі вуснамі
ў сонцавых пырсках
будзеш лічыць вяснушкі
ў мяне на носе.

*Зміцер Грэшны
нарадзіўся
ў 1987 годзе
ў в. Надсадскія
Цэдзенскага раёна.
Студэнт факультэта
журналістыкі БДУ.
Цэдзельнік раённага
літаб'яднання
«Жэтанец»
з 2003 года.
Друкаваўся ў газонісах
«Лесавік» і «Бярозка»,
у раённай газеце
«Чырвоная зорка»,
у газетах «Раніца»
і «Переходный возраст».*

Ціершыню ў «Маладосці»

Зміцер ГРЭШНЫ

Апавяданні

ГАРЫЦЬ...

I

Вільготная, брыдка-дрыготкая раніца. Рррраніца! Ненавіджу... Паваляўся б яшчэ. У цеплыні, у гэтай соннай млявасці. Ды галава не трывае металічнай манафаніі мабільніка. Ад жудаснай мелодыі ў пакоі ўсе трывожна заварушыліся.

Ледзьве вырубіў будзільнік. Ногі адшукалі пад канапай толькі адну пантофлю. Споўз, «на аўтамаце» дапёр да мыйніка-бочкі — а вады няма. Аблом! Чаму так не шанцуе?

Ісці па ваду не хацелася. Ну яе — не брудны ж. Чаму так лянота вымучвае?

Пайшоў па чайнік — і ў ім пуста. Яшчэ і кіпяціць?!

Мабілу знайшоў пад коўдрай. 7.00. У іншай якой сітуацыі не звярнуў бы ўвагі — зашыўся б зноў пад коўдру. А тут адчуў, як надта ж жвава завалтузіліся думкі, як надта ж хутка прачынаюся. А прачынацца не жадаў, бо гэта значыла зноў нездаровы холад, заціснутасць у аўтобусе, бессэнсоўнае беганне з аўдыторыі ў аўдыторыю шэра-цаглянага факультэта, а потым увесь вечар у чытальнай зале з натоўпам народу, рыхтуючы бессэнсоўнае, рыхтуючыся да наступнага дня, зноў жа бессэнсоўнага.

7.00. Я спазніўся!.. Чаму так хутка ноч праходзіць, чаму марудна, ледзь-ледзь паўзе астатні дзень?.. Хвіля — я ў куртцы, быццам так і спаў. Нават не адчуў няёмкасці, тупаючы па халоднай падлозе толькі ў адной пантофлі.

...Ішоў хуткім крокам, не пазіраючы перад сабой, што зусім няправільна. У расхрыстанай куртцы гуляў вецер, ён біў у твар, але я яго тады не адчуваў. Нервова ўспыхвала ў галаве: незалік па прадмеце, які ведаю найлепш за ўсё, у дадатак паведамленне з дэканата пра два пропускі. Але адкуль? Вядома, ніякіх тлумачэнняў не атрымаў. Стараста — самы разумны чалавек у групе — мовіў аднойчы, што ВНУ варта закончыць ужо толькі для таго, каб выйсці інтэлігентам. Самае брыдкае і смешнае да слёз,

што стараста гаварыў усур'ёз. Але, у нейкім сэнсе, можна пагадзіцца з ім — у дэканце ўсе ўмеюць пасылаць культурна. Значыць, ёсць чаму вучыцца.

Расчыніліся дзверы аўтобуса. Аўтаматычна зайшоў у салон. Заціснулі, але сёння нязручнасці не адчуваў — пэўна, звывся.

Столькі непатрэбных па сваёй сутнасці прадметаў уводзіцца ў праграму навучання. Энергазберажэнне на паўсеместра, семестр вышэйшай матэматыкі — выкладае чалавек, які двух слоў звязаць не можа. А прадметаў па профілю пералічыць хопіць пальцаў адной рукі. Ідэалогія наогул успрымаецца як вытворнае ад слова «ідэя», але не «ідэал». І гэтая ідэя насаджваецца, як кувалдай па цвіку. На першым курсе, памятаю, была і логіка, якую ледзь-ледзь здаў. Але тыя пяць балаў з дзесяці хіба паказчык лагічнага мыслення? Знаёмья, часам, выдаюць такія перлы, у якіх лагічнай паслядоўнасцю і не пахне. І многія са «знаёмых» (той самы стараста) кожны экзамен (і тую ж логіку) здае на вышэйшую адзнаку. Дзе логіка? А мо сам нічога не разумею? Мо ўся логіка якраз і заключаецца ў яе адсутнасці? Прынамсі, для беларусаў?

Праходжу светлафор. Іду знаёмай дарогай да кватэры, дзе жыву другі год. Прапіска сталічная ў пашпарце, а жыву дзе прыйдзеца і дзе дазваляюць грошы. Інтэрната не давалі і не збіраюцца даваць. Не толькі па прычыне, што я платнік. Вольных месцаў хапае. Але яны не для такіх, як я. Бронь маюць іншаземцы (якіх, насамрэч, мізэрная колькасць), аспіранты (такіх не больш), ільготнікі (а я да іх не адношуся, на жаль).

Проста не пашанцавала ў жыцці з жыццём. Дзесьці гадоў восем назад знайшоў дошку з-пад шашак з надпісам на вуглу дзіцячай рукой «НАШТО Я ТАКІ НАРАДЗІЎСЯ».

Лёг на канапу. Хлопцаў яшчэ не было. Тут жывём утрох — гуманітарый, тэхнік і тэхнолаг.

Дзіўна, нават і не заўважыў, як прыйшоў дахаты. За гады вучобы ў элітным смярдзючым горадзе штодзённае існаванне перайшло ў бескантрольнае снаванне.

Сёння засну, як заўсёды, на падручніках і канспектах. Вывучу ўсё, што зададзена. Толькі ці варта? Заўтра зноў, як правіла, будуць адзнакі выстаўляцца не за веды, а як карта ляжа, як стрэліць у галаву выкладчыку.

У школе было цяжэй. Патрэбна было вызубрыць матэрыял, каб у дзённіку зазяла «выдатна». Але школьны дзённік такім чынам ззяў заўсёды. Да таго ж і стыпендыю атрымліваў па нейкай раённай праграме. А тут вучы не вучы — свеціць незалік. «Вы адказвалі? — падае голас выкладчык. — Ну, паставім вам пяць ці шэсць. А вы? Паставім, можа, сем. А старасту — дзесяць. Што? Ён змаўчаў? Але ж зірніце, якія вочкі ў яго прыгожыя...»

Стараста — разумны чалавек: трэба ўмець, каб за мінулыя заслугі ўсё жыццё атрымліваць падзякі, каб быць выдатнікам, у тым ліку і па прадмеце, які ненавідзіш усім сэрцам (напрыклад, беларускую мову). Логіка, дзе яна? Яе няма, як і тады, калі бачыш у туалце факультэта, што замок знаходзіцца звонку кабінкі.

Утаропіўся вачыма ва ўласны малюнак каханай. Толькі якой? Дзяўчына з меднымі валасамі пазірала проста на мяне. Я ўжо не памятаў твару дзяўчыны, як не мог прыгадаць і іншых каханак. Школьнае сноўданне за спадніцай, якое надта ж хутка перарастала ў нястрымнае жаданне. Усё ж не прыкмеціў я ў гэтым адчуванні чагось высокага. Таму што нічога высокага тут і быць не можа, бо людзі — таксама жывёлы.

Хто гэта глядзіць на мяне? Тая, якой прызнаваўся, ці тая, што сама мне казалі пра каханне? Вочы выразна адлюстроўвалі дакор. Вочы асабліва атрымаліся ў мяне. Магчыма, таму, што дужа баюся вачэй.

II

— Ты спазніўся, — вымавіла я, асцярожна зірнуўшы на незразумела задумены твар аднакурсніка. — Я ўжо збіралася ісці. Зіма ўсё ж. Няхай і дажджлівая.

— Я сеў не ў той аўтобус і зразумеў гэта толькі тады, калі прыехаў на канцавы прыпынак, — ён гаварыў разважна, і рысы твару ніколі не змяняліся. Вочы сваёй задуменнасцю і нейкай загадкаваасцю здзіўлялі. — У мяне так часта бывае: калі адключаюся і раблю ўсё несвядома. Па гэтай жа прычыне ў мяне моцна развіты і лунатызм...

Такога не чакала пачуць. Знутры прабіраў казытлівы смех, але выліўся адной усмешкай і дрыжыкамі, хутчэй ад холаду.

— Я адказаў на тваё пытанне? — прагучала зусім не запытальна — хлопец нібы канстатаваў факт. — А калі холадна, я магу сагрэць, — і расцвіла ўсмешка, але вочы не ўсміхнуліся зноў. Вочы пачыналі бянтэжыць мяне.

У кавярні, безумоўна, ён стараўся весці сябе джэнтльменам. Не ведаю, але здагадваюся, якім позіркам я тады глядзела на яго. Мне было чамусьці смешна, як ён прапаноўвае выпіць, як безуважна гартае меню, як няўпэўнена разлічваецца з афіцыянтам. Аднак маўкліваасць, што запанавала, трымала ва ўзбуджэнні не толькі мяне, але і майго «кавалера», які ўсё радзей сустракаўся позіркам з маімі вачамі. Я магла б раздушыць цішыню, але гэта ён мяне прывёў сюды з нейкай мэтай.

Адусюль чуўся гул размоў і стук талерак. Я цешыла сябе адной думкай — хоць смачна паесці пашчасціць на халяву.

Прынеслі віно. Бутэлька адлівала золатам лацінскіх літар назвы напоя, якое гучала прыблізна «Швайгенд». Сябрук адразу перакуліў пусты бакал на сурвэтку. Гэта асабліва ўразіла і насцярожыла. Ён прачытаў мае думкі:

— Не п'ю я. Казаў жа...

— А я п'ю? Хочаш сказаць, што я — п'яніца?! Так? — і неяк нечакана сама для сябе адзначыла, што ў імгненне асушыла свой келіх віна, нават не адчуўшы смаку. Горыч пайшла па целе, прыемная цеплыня разлілася ў грудзях, а пасля запаліла цяпельца ў галаве. Усю злосць на падлеткавы вуграваты твар з незразумелым позіркам у вачах як рукой зняло.

— Ты ж казалі, што любіш белае віно, — нарэшце заварушыліся вусны майго кавалера, якія здаваліся ўжо не такімі чужымі.

Змоўчала. Алкаголь аказаў уздзеянне на мысленне. Нечаканая лагоднасць закралася ў сэрцы.

Ён рашыўся праводзіць мяне да самай кватэры, дзе я жыла. (Інтэрната, зразумела ж, не збіраліся даваць). Чаму рашыўся? Асноўная прычына — дарэмнасць яго намаганняў. Як бы ён ні завіхаўся ля мяне, нічога ў яго не атрымаецца. Ён не мой тып. Занадта худы, занадта высокі, занадта пануры. Якраз панурасці і смутку ў яго вачах хапае. Мне падабаюцца маўклівыя, сціплыя натуры. Але ж не штодзённыя песімісты. Усе трывогі, увесь боль чыталіся ў яго позірку. Яго вочы не гаварылі — яны крычалі!!!

Аўтобус спыніўся на маім прыпынку. Аднакурснік нават падаў руку. Але

ўсмешкай праігнаравала яго галантнасць, і з цікаўнасцю назірала, як ніякавее яго твар.

— Не варта, — адказала, як саступіла з прыступак. — Сёння жанчыны і мужчыны ў аднолькавым рангу.

Загадкавая ўсмешка прамільгнула на твары сябрука. Але як загарэлася, так і патухла.

— Няўжо вам быць багінямі не падабаецца, — (што я чую?) — вам ахвота быць падобнымі да ніжэйшых істот? Дык гэта ж алагічна — ахвяраваць сваёй першароднасцю. Так, першароднасцю. Бо мужчына не мог з’явіцца першым, Біблія памыляецца. Толькі ад жанчыны магла быць створана істота па яе падобнасці.

Я ў думках паабяцала кінуць піць, скажу шчыра. Нават белае віно. Ад слоў сябрука рабілася няёмка. Столькі ўхвалення было ў іх. Паспрабавала зрабіць разумны твар. Але ці атрымалася?

Нейкі час моўчкі ішлі пад месяцам. Моўчкі. Мне як дужа гаваркой асобе сёння чамусь не хацелася пустасловіць. А гаварыць аб нечым высакародным, з глыбокім сэнсам не для мяне. Толькі гэта не значыць, што я легкадумная!

— Зірні на людзей. Як дзіўна і як рэальна, што кожны з іх — асобны свет, асобны космас, — толькі пасля гэтых слоў заўважыла людзей на тратуары акрамя нас, — не ўяўны — рэалістычны. Але ты не можаш ведаць і долі таго, чым валодае, чым жыве гэты сусвет. У гэтым схавана патэнцыяльная пагроза ці, наадварот, падтрымка — невядома. І невядомасць, якая павінна была б трывожыць, ні мяне, ні цябе не турбуе. Ніводнай думкі не прачытаць табе. А думкі ж могуць страляць, думкі здольны забіваць. Як пазбегнуць гэтай кулі, калі не ведаеш, адкуль стрэляць? — я зусім не знаходзіла сабе месца, адно хутчэй дайсці б да пад’езда. — І толькі адчуваеш сябе ў бяспецы ўначы. Бо цемра паглынае стрэлы, бо цемра паглынае позірк — гэтыя самыя стрэлы. Цемра з’ядноўвае, цемра робіць усіх роўнымі, — пасля апошніх слоў міжволі азірнулася — зніклі цені. Цені? Значыць, бачыла не людзей, а іх падабенства. А мо і зусім падалося.

Ля нас па дарозе плёўся чалавек у расхрыстанай ватоўцы, валочачы сумку з пустымі бутэлькамі і разам з ёю нібы свае ногі. Асоба без аседлага месцажыхарства ніколі не зважала на «Аудзі», што сігналіла ўслед, ледзь не папіхваючы бамжа бамперам.

— І такіх тут сноўдаецца нямала, — кіўнула я на бамжа, нават не здагадаўшыся, што стварыла прыдатныя ўмовы для завяршэння сустрэчы.

— Збівай яго! — усклікнуў вадзіцелю аднакурснік, на што першы толькі скрывіўся штучнай усмешкай.

Мабыць, пайду. Вечар прайшоў сціпла, з нейкім дзіцячым трапятаннем. Міла. Не больш. Ён гэта прачытаў у маіх вачах (я пачынаю гнявіцца на яго праніклівы позірк). Магчыма, ён разлічваў на нешта большае. Але гэта не мой тып... Іншы раз і не згадзілася б сустрэцца, каб ведала загадзя, што з ім будзе так маркотна і няёмка. У маіх вачах ён стаўся сумным прывідам з загадкавай усмешкай.

— Звані, — кінула я, падыходзячы да дамафона. Ён застаўся за спінай.

— А сэнс? — нечакана прагучала. — Прабач, я прызвычаіўся ва ўсім шукаць сэнс.

— Калі не бачыш сэнсу — не звані, — горача адказала я, з палёгкай адзначыўшы, што ўсе стрэлкі можна адвесці ад сябе.

— Ты не зразумела. Я кажу, ці будзе гэта мець сэнс для цябе? — пытанне прагучала зноў, як рытарычнае сцверджанне. Ён зноў прачытаў мае думкі! Жудасць... Калі я азірнулася, аднакурснік прывідам растварыўся ў цемры.

III

Невядома чаго пацягнула старасту да кватэры, дзе жыў, як ён ведаў, яго аднагрупнік. Аб тым ніхто не прасіў яго — ні куратар, ні выкладчыкі. Ды і сябрамі яны так і не сталіся. Перш за ўсё па прычыне прынцыповасці аднагрупніка, як лічыў стараста. Перш за ўсё па прычыне процілегласці поглядаў на сутнасць старасты, як сцвярджаў аднагрупнік. Прынцыпы — пазбаўленае кіслароду паветра, якое хапаеш ротам з апошнімі прыкметамі надзеі выжыць.

Сапраўды, стараста і яго аднагрупнікі належалі абсалютна да розных асяродкаў. Стараста лічыў сябе прадстаўніком эліты. Магчыма, таму, што, будучы народжаным у вёсцы, не ўмеў нават развесці цяпельца і нічога не разумеў у працы на зямлі. Усе для старасты былі «наркаманы», так ён быццам жартам казаў на студэнтаў і нават выкладчыкаў.

«Можа, сапраўды я — прыстасаванец, як казаў аднагрупнік. Так і ёсць. Але ж не бачу ў гэтым анічога ганебнага».

Вось завулак прыватнага сектара, дзе і знаходзілася патрэбная кватэра. Насоўвалася цемрадзь адусюль, бы ўсюды знаходзіўся захад, а ўсход, поўнач, поўдзень — зніклі бяследна.

Аднагрупнік не згадзіўся з думкай старасты, што вучыцца ў гэтым ВНУ варта ўжо дзеля таго, каб стаць больш культурна выхаваным. «Гэта з дапамогай выдавочнай пагарды і абразаў, што даходзяць да мацюкоў?» — усміхнуўся тады аднагрупнік, на што стараста вельмі падзівіўся. Бо застаўся сляпым з нараджэння.

— Ты глядзіш на ўсё песімістычна, — кінуў стараста аднагрупніку, відаць, не падумаўшы.

— Возьмем, да прыкладу, чаргу, — разважна казаў у адказ аднагрупнік. — Чарга — гэта людзі, гэта мноства асобных сусветаў, баланс якіх нескладана парушыць. Хто будзе казаць пра ідылію ў свеце? Той, хто ў пачатку чаргі. Хто будзе наракаць на жорсткасць лёсу? Той, хто апошні ў чарзе. Якраз там азавецца песіміст, у пачатку ж — ты, як упэўнены аптыміст. А будзе мець рацыю, безумоўна, той, хто пасярэдзіне чаргі. Там знойдзеш мяне, *рэаліста*.

...Вось брама ў двор. У вокнах гусее цемра. Дом нібы мёртвы. Рука старасты дакранулася да брамы — і тут жа адскочыла. Навошта ён прыйшоў сюды?

Неба нанізвалася на зоркі. Дарога прывяла да ночы. Аднагрупнік прызнаваўся, што гэта яго любімая пара сутак. А дзе ж ён сам? Месяц, як пра яго няма звестак. Толькі на факультэце ўсе забыліся на яго. Нібы і не вучыўся там такі суб'ект. Стараста таксама рабіў выгляд, што нічога не заўважыў. Але ж сёння вырашыў дайсці да рэчаіснай сутнасці. Але ноч... Стараста ненавідзеў ноч. Бо змрок з'ядноўваў. А стараста не жадаў бачыць роўнасць паўсюль. Ногі павалаклі назад.

Нешта прымусіла спыніцца і азірнуцца. У акне загарэўся цьмяны агеньчык. Дробным крокам наблізіўся. Гарэла свечка. Каля яе намалюваліся абрысы бутэлькі з-пад віна, якая яшчэ марудна кацілася па падаконніку.

Звон разбітага шкла! Цемра стрэліла каменем у непадуладнае ёй святло. За каменем імчаўся вецер, які ледзь не знёс юнака. Вецер не суняўся і тады, як камень знік дзесьці ў акне. Знікла бутэлька, брама падазрона заляскатала, затрашчаў шыфер даха. Агеньчык затухаў, яго ірвала на іскры. Зрываліся дошкі брамы, застагналі дрэвы — у разбітае акно паляцела галлё з лістотай. Агеньчык змагаўся з націскам ветру. «Ён павінен быў ужо знікнуць!» — думаў стараста, ратуючыся ад шалёнага ветру за вялізным валуном.

...Вецер сціх. Адусюль набліжалася святло. Быццам усюды быў усход. У разбітым акне стаяла свечка, і яна... гарэла. Маўклівым дрыготкім сумным агенчыкам.

«Помста — гэта калі тым жа ўдарам па тым жа месцы. Памятаеш, я казаў табе?» — у кволым усемагутным агенчыку стараста заўважыў вочы аднагрупніка. «Дзіўна, — працягла ў галаве. — Мы рэдка сустракаліся позіркамі. Яго вочы я не змог бы запомніць».

«Я зрабіў гэты ўдар. Вось чаму я знік з твайго асяроддзя, з тваёй рэчаіснасці». Ён знік з дзённага свету, бо дзённы свет не прыняў яго.

...На падаконні гарэла нікчэмная ўсемагутная свечка. І зусім не як сімвал чагосьці вялікага...

У ВІХУРЫ ВАР'ЯЦТВА

Зрўнэй было вяртацца з горада на аўтобусе. І даражэй не нашмат, чым на электрычцы. Але, калі прыйшоў на аўтавакзал, высветлілася, што білетаў больш не засталася. А наступны рэйс у адзінаццаць гадзін вечара. Час губляўся дарма. Вярнуўся на чыгуначную станцыю — выезд на Баранавічы толькі праз дзве гадзіны. Чакаў, вядома. Са змярканнем толькі прыехаў дахаты. Раённага аўтобуса ля чыгуначнага прыпынку чакаць ужо не мела сэнсу, як, дарэчы, і маршрутак.

Не чакаў (бо не любіў), «гарачай» сустрэчы. Ды сёння яе не было, як раней. Стаяў чэрвень, а значыць, шмат працы ў двары, у доме, акрамя прафесійнай работы. Але не — лухта: кожная пара года — «глабальныя» памеры фізічнай працы для селяніна. Праца стамляе, стома злеу, злосць жыць не дае.

Згатаваў сабе вячэру. Усе ўжо спалі. Акрамя маці. Яна прыйшла з вуліцы ледзь не апоўначы. Толькі заснуць ніяк не магла. Доўга адчуваў стогны болю за сцяной, штодзённага болю. Менавіта адчуваў, але не чуў: маці нутрана стрымлівала пякучыя слёзы, адно каб ніхто не бачыў яе пакут...

Заўтра мяне таксама чакала праца. З раніцы — у агарод, і на двары — да глыбокай цемры. Дзіўна, ехаў з аднаго пекла ў другое. Але ж нічога ў наканаваным не зменіш. Такое ўсё жыццё. Жыццё ўсё — *такое*.

Аднак быў шанец дзень адпачыць. Прыгадаў, як выкладчык фізкультуры адмаўляўся дазволіць мне прагул заўтра, у суботу (у гэты дзень была адна толькі фізра). А ехаць на адзін дзень дамоў бессэнсоўна і нават смешна. Асабліва калі праезд займае, як сёння, шэсць гадзін замест вызначаных дзвюх.

Выкладчык аргументаваў сваё рашэнне дзіўнавата, незразумела: «А калі раптам няшчасны выпадак, аварыя ў дарозе? Трапіш у бальніцу ці адразу ў... А бацькі да мяне прыйдуць з павесткай у суд і з пытаннем: «Чаму сына адпусцілі?» Толькі я прапускаў між вушэй гэтую бязглуздасць. Лухта панавала на факультэце, ва ўсёй сталіцы. Трэба звыкнуцца з гэтым фактам і самому навучыцца ілгаць, каб выжыць тут.

Патрабавалася зусім няшмат, здаецца — падпісаць просьбу ў намесніка дэкана. У гэтым мне пашанцавала, але давялося пасядзець з гадзіну — намеснік кудысь адлучылася ў чарговы раз. Ды што зробіш? Многія кіраўнікі рэдка бываюць у сваім кабінэце. У кожнага ж свае справы...

Прачнуўся з разуменнем таго, што ўсе даўно пакінулі ложка. Бацька паехаў па сваіх справах, маці — у школе, недзе сноўдаецца малодшая сястра. Выйшаў

у гарод — не паверыў вачам: агарод быў напалову праполаты. Безумоўна, маці прачнулася раней за ўсіх і выканала стаханаўскую норму. Яна ніколі не планавала на дзень наступны, на тыдзень, нават на гадзіну ўперад. «Бо запланаванае не ажыццяўляецца», — паўтарала яна. Гэтае стараўся засвоіць і я. Толькі не хапае волі пераадолець звычку планавачь — людзі ў большасці сваёй любяць маляваць пальцам у паветры.

Полудзень, заўсёды смачны, бо згатаваны рукамі матулі, сабраў усіх за сталом. Кожны дзяліўся сённяшнімі навінамі. Маці з сумнай усмешкай расказвала, як у краме прадаўшчыца з'едліва спытала: «Атрымалі мільён?» Маці ж не разгубілася і адказала прытворна-сур'эзна: «Што вы, дзесяць мільёнаў».

Увесь калектыў крамы ўяўляў сабой нездаровы гурт людзей. Большасць з іх — работнікі без вопыту ці кваліфікацыі. Так, вельмі бедная прафесійнымі кадрамі любая вёска. Няма каму замяніць нехайнага работніка. Звольніш за нешта паштальёна — мусіш сам развозіць пошту ды пенсію. Вёска пусцее, вёска п'янее. Што ёй яшчэ застаецца?..

Маці запраўляла маянэзам салат, я незнарок заўважыў дужа знаёмы знак на ўпакоўцы. Вядома, ён быў копіяй такога ж знаку савецкай пары. Сёння на ім было пазначана «Гарантыя якасці», раней коратка — «СССР». Гісторыя любіць паўтарацца, любіць вобразы мінулага.

Зазваніў тэлефон. Гэта была бабуля. Маці са сваёй маці размаўлялі нядоўга. Справа ў якасці сувязі, магчыма, у недахопе часу. А мо, таму, што маці адказвала заўсёды аднолькава: «Усё нармальна». Ніколі яна не дзялілася ўласнымі праблемамі з бабуляй, не хацела перакладваць іх на іншыя плечы, няхай яны і з'яўляліся роднымі. «Я сама сабе барацьбіт», — чыталася ў яе вачах. Але чытаўся і цяжар душэўны...

...Зноў ехаў дамоў ужо ў ліпені. Апошні экзамен за спінай. Экзамен па любімым прадмеце. У залікоўку атрымаў толькі «восем», але разлічваў на вышэйшы бал: адказаў на білет, на дадатковыя пытанні. Дзіўна, што адзнака на гэтым факультэце часта ставіцца ў параўнанні з вынікамі па іншых экзаменах, а не па выслуханым адказе. Выкладчык ЕШКН, з якім займаюся завочна, ганіць навучанне на маім факультэце. А дацэнт-экзаменатар у сваю чаргу не ўспрымае ЕШКН як навучальную сістэму. Хто мае рацыю, каму верыць?

На гэты раз прыехаў без затрымак, без перашкод. Людзі ехалі ў сталіцу, але не з яе — хутка свята Дня незалежнасці. З усмешкай прыгадаў, як па радыё аднойчы адзін уласны карэспандэнт апавядаў: «...Дзень незалежнасці Гродзеншчыны будзе адзначацца пазней, а пакуль святкуем Дзень незалежнасці нашай краіны». Гродзенская вобласць не ўваходзіць у склад рэспублікі?..

Толькі апынуўся дома — ужо трэба пераапрацаваць і ехаць на сена...

Ехалі полем па раз'езджанай сцяжыне, пасярод якой уздоўж разросся высокі бэльніг, які бязлітасна церабіў легкавую машыну. Бацька незадаволена прамовіў: «Няўжо нельга было скасіць і гэтае пустазелле? Як не для людзей стараюцца...» Новы брыгадзір здзіўляў сваімі паводзінамі. Па яго загадзе беспрычынна заворвалася дарога на загуменні пры палатках і потым заўсёды аднаўлялася, а тут цяжка было загадаць трактарыстам зрэзаць бэльніг. Але ж і самі механізатары не сляпыя. Толькі што трактару паўметравая трава? На паўкаляса...

Разбівалі сена, а я, як малое дзіця, імкнуўся перагнаць маці — не шчасціла. У руках не было такога вопыту. Рукі ж матулі адлюстроўвалі гады, дзесяткі гадоў стамляючай працы, пераможаных нягод. У той жа час яны маглі быць пяшчотна-

мяжкімі без прыкметы на жорсткую стомленасць, былі цёплымі, нягледзячы на блякла-халодны колер іх скуры. Штодзённыя клопаты не маглі знішчыць цеплыню матчыных рук.

...Ішоў тэлевізар. Паведамлялілі аб хуткім пачатку збожжанарыхтовачнай кампаніі. Прагучала пытанне: «Ці ўсё ў нарыхтоўцы збожжа вымяраецца грашыма?» Маці сумна ўсміхнулася ў адказ. Вядома ж, не ўсё вымяраецца грашыма, але таксама і дармавой працай. Аб'являць, як летась, аперацыю «зярняты». Прыйдзецца ісці ў поле і збіраць каласы, якія не захапіў камбайн.

Быў вечар, і гарачыня спала. Лета мела быць спякотлівым. Ад небывалай гарачыні рабілася млосна. Асабліва адчувальнай да ліпеньскай спёкі была маці. Здароў'е яе пагаршалася дзень за днём. Па-ранейшаму ратавала сябе таблеткамі, але звяртацца ў бальніцу ўсё роўна не жадала і лічыла дарэмным.

Сусвет вар'яеце. Прырода разам з ім. Мінулае лета таксама было багатае на дзівосы ды жахі. Паводкі ў Германіі, Швейцарыі, Аўстрыі, Румыніі. Разбуральны ўраган Катрына, што прайшоў па Штатах. Ураганы ў Расіі, на Украіне, у Польшчы. «Канец свету», — казалі маці тады. Потым быў і ў Беларусі ўраган, пасля якога ў вёсцы ледзь не на тыдзень знікла электрычнасць. «Цяпер сапраўды канец свету», — сказаў я, калі раптоўна знікла святло ў пакоі, а за сцяной, на дварэ лютаваў вецер.

«Канец свету», — паўтарыла яна сёння, калі перадавалі зводку навін з месца ваеннага канфлікту паміж Ізраілем і Ліванам. Навошта людзі грызуцца, нібы ваўкі? Маці даўмець не магла гэтую з'яву. Не мог зразумець і я. Страляюць па абодва бакі фронту, але ж пакутуюць найбольш мірныя жыхары. Нявінная кроў цячэ пад гусеніцамі танкаў заўжды...

...Маці зрабілася горш. Мясцовы фельчар мераў ціск. Аб нечым доўга размаўлялі яны.

Фельчар выйшла. Маці вырашыла правесці жанчыну да выхаду, а ў вачах яе бачылася хваравітая цямрэча, якую я ведаў ужо даўно. Ведаў, але катаваў сябе толькі за тое, што не мог нічым дапамагчы, вініў уласную бескарыснасць...

...Сена звозілі разам з дажджом. «Нам на дождж толькі і «шанцеу», — казалі маці. Яна часта паўтарала гэтае слова, «шанцеу», не забываючы дадаць часціцу «не». Тое ж карцела казаць і мне, бачачы сутнасць. Бязглуздае адчуванне, нібы ўвесь свет супраць цябе, нібы ўвесь свет звар'яецца...

ЖЫВАЯ КУЛЯ

...Ці гавябе на-вар'яцку мітусіліся думкі. Ногі імкліва неслі цела чым далей. Вочы шукалі чагосьці, якой-небудзь схованкі. Захлынаючыся, падлетак імкнуўся да зараснікаў паперадзе. Пераадольваючы металічную агароджу аўтастанкі і дваровыя платы, хапаўся за паветра, як за выратавальную саломіну. Далей быў абрывісты бераг ракі. Ужо рака? Галасоў не чуваць ні збоку, ні за спінай. А дзе ж астатнія? Збягалі разам, але кожны накіраваўся хто-куды. Ніхто не чакаў такога «надзвычайнага здарэння» — іх усіх засталі, калі далівалі трэці літр бензіну з чарговага грузавіка. Нічога, калі б гэта быў вартаўнік — яго ні кроплі не баяліся. Хаціна вартаўніка знаходзілася пры самай стаянцы, і вокны ўсе выходзілі ў бок машын. Але стаянкай было смешна лічыць гэтую напалову агароджаную іржавай металічнай сеткай пляцоўку са зламанай адзінай брамай (другой не было даўно).

Вартаўнік быў чалавек «свой». А «сваімі», як вядома, лічацца часта верныя таварышы або слабахарактарныя асобы, якіх баяцца проста ганьба для мясцовай шпаны. Да першай катэгорыі вартаўнік адназначна не адносіўся.

Сур'ёзнымі ж заўжды застаюцца шафёры. Адзін з іх сёння і прыкмеціў хлопцаў за чорнай справай. Але голымі рукамі іх ніхто ніколі не схопіў бы. Падлетак, што быў у сваім назіральным пункце, паспеў усклікнуць «Шухер!» — і ўсе ірванулі ад грузавіка, пакінуўшы бензінавы след сваёй дзёрзкасці.

Штудэр спыніўся, зірнуў на абдзёртую руку. Калі гэта ён паспеў? Пэўна, як пералазіў праз металічную сетку. Прыслухаўся. Здаецца, не чуто, каб хто гнаўся. Але не дзіўна. Машыны на стаянцы калгасныя, паліва для іх таксама. Не сваё — не шкода, як вядома. Дык навошта здароўе будзе марнаваць шафёр? Гэткая логіка існавала і тады, калі калгас перайначылі ў СВК. Калгас застаўся калгасам. Толькі абгортка папрыгажэла.

Сябрукі, пэўна, збяруцца ў кар'ерах, што за лесам, таму Штудэр адразу накіраваўся туды. Ля адзінокай калонкі сустрэў мужыка, які няўпэўнена трымаўся на нагах, але ўсё ж стараўся дачыста адмыць паперу ад бутэлек. Карціна не прымусіла падлетка спыніцца. Бо тое ж бачыў штодзень — звыклыя малюнкi. Да таго ж большасць вясковай моладзі мела падобных бацькоў.

Вакол калонкі было шмат бітага шкла таксама ад бутэлек. Металічная помпа з'яўлялася выдатнай мішэнню для хлапчукоў ды і дзяўчат, якія нічым не адрозніваліся ад першых. Калонка вырасла непадалёк ад закінутага кароўніка. Як маленькі маяк, стаяла сярод голай палянкi. І гэты «маяк» падлеткі любілі абстрэльваць бутэлькамі з-пад асушанага імі толькі што піва, якое выдавалася ім у краме, дарэчы, як і гарэлка, часта зусім бесперашкодна.

Сапраўды, Штудэра ўжо чакалі ў адным з кар'ераў. Грамада гарача абмяркоўвала ранішнюю справу. Паліва злілі няшмат — менш, чым хацелася б. Ды і засвяціліся. Але тое не страшна — у вёсцы, у сельсавеце, а мо і ў раёне такія падзеі хутка забываюцца. На вечар толькі тры літры «76-га» — па літры на матацыкл, а гэта ўсяго круг вакол вёскi.

— Прачамкалі мы сёння райскі вечар, — выказаўся Ракета. Яму ў адказ згодна паківалі прысутныя. — Гэтую кроплю і тое ледзь не згубілі. Так, красці цяпер — што працаваць, як у кіно кажучь.

— Проста бяспечней уначы вылазіць на мядовы збор, — заўважыў нехта, але Ракета адарыў яго толькі пустым позіркам і такой жа ўсмешкай. Чакалі, вядома, непрыемных рэплік ды кпінаў. Значыць настрой Ракеты не сапсавалі. Неўзабаве ён нешта выняў з кішэні.

— Трохі развеемся, можа? — рука яго трымала два вялікія балты, заверчаныя ў адну гайку з сумессю запалкавай серкі і цукру — папулярная самаробная «лімонка». Усе здагадаліся, што задумаў Ракета і куды гэтую «задуму» вось-вось шпурне — пахаваліся чым хутчэй за пясчаным адхомам. Хто смялейшы — проста адышоў на некалькі крокаў назад.

«Лімонка» разарвалася, ударыўшыся аб кабiну разбітага трактара. Адзін з балтоў праляцеў недалёка ад «піратэхніка». Але Ракета быў задаволены, здаволіліся ўсе — грывнула выдатна. Адрозу Штудэр пазайздросціў выбуховаму майстэрству Ракеты.

У вёску вярталіся дварамі. Нельга было разлічваць, што хлопцы не сустрэнуць знаёмага шафёра. А вадзіцель, пэўна, не паглядзіць па галоўцы. На загуменках рэдка каго ўбачыш, таму падлеткі ішлі смела. Нехта засмаліў цыгарэту — да яго

падышлі тыя, хто не меў, але хацеў закурыць. Астатнія аб нечым жвава размаўлялі, апавядалі адзін аднаму гісторыі, гучна смяяліся.

Ракета схамянуўся, забег на нейкі двор, з дрэва, што расло пры плоце, сарваў колькі сліў. Усе кінуліся абіраць дрэўца. Пасля грабежніцкага нападу плот нахіліўся, зламаныя галіны былі параскіданыя па зямлі. Больш слівы асыпалася, чым знікла ў роце. Не сваё, таму не шкода?

Увечары сабраліся ля дома Штудэра, занялі ўсю лаўку. Хлопцы весела віталі Касю — Штудэраву дзяўчыну, якая аднойчы ўжо «заяцела» ад яго і ўрэшце зразумела, што такое аборт. Вясковыя хлопцы і дзяўчаты не адрозніваліся адно ад аднаго: усе любілі пагаманіць, пажартаваць «па-чорнаму» і, вядома, выпіць.

— Глядзі ты, а Кася яшчэ не касая, — нехта кінуў рэпліку. Штудэр хутка знайшоў жартаўніка і моцна ўдарыў яго ў сквіцу. Тут засмяяліся ўсе ўжо над небаракам, які трымаўся за балючае месца і скоса пазіраў на кожнага.

— А дыскатэкі не будзе, — замест прывітання кінула Кася. — Савецкія калонкі ў нашым спаракхнелым клубе нарэшце згарэлі.

— Ура! — нечакана залямантаваў хтось. Ракета таўхануў крыкуна локцем у бок, маўляў, заткніся: людзі яшчэ ў двары працуюць, могуць падумаць немаведама што.

— Трэба дзейнічаць, таму мы з Касяй зганяем у краму, пакуль не зачыніліся, — аб’явіў Штудэр і пачаў збіраць з усіх грошы на «паліва».

Ракета з неахвотай працягнуў грашовую паперку. Вядома ж, самагонка была б танней, было б болей.

— Толькі не заблукайце, — кінуў Ракета ўслед.

Іх зачкаліся. Кася і Штудэр вярнуліся задыханыя, спацелыя. Казалі, што ўцякалі ад бяздомных сабак. Нават адну бутэльку гарэлкі разбілі. Аднак апраўданнем падлеткі чамусьці не паверылі. Загадкавыя ўсмешкі блукалі з твару на твар.

Грамада вырашыла ехаць у суседнюю вёску, але была праблема — не хапала паліва. А на роварах ужо забыліся як ездзіць. Ракета адразу адмовіўся, спасылаючыся на дрэнны настрой. Яшчэ некалькі чалавек накіравалася дамоў: каму ў школу заўтра, каму — на калгасныя палеткі.

Засталіся толькі Штудэр з Касяй і яшчэ двое падлеткаў. А гэта ўжо вырашала праблему. Штудэр выкаціў старэнькі «Юпітэр» з люлькай, на якім, не маючы вадзіцельскага пасведчання, бестурботна ганяў з вёскі ў вёску, нават у райцэнтр адважваўся неаднойчы. Залілі тыя тры літры бензіну. Даехаць хопіць, а як вярнуцца — прыдумаецца!

Ракета ішоў насустрач апошнім промням вячэрняга сонца. Дзіравымі кедамі падбіваў каменьчык па дарозе. Нейкі голас спыніў яго. Ракету аклікнуў Хныч, што ішоў з боку прыпынку.

— Здаў свой апошні экзамен? — спытаў (абы спытаць) Ракета.

— Ледзьве здаў на чацвёрку. Ты не ўяўляеш!.. — спрытна гаварыў Хныч, але Ракета не слухаў яго, нават не спыняўся. А Хныч са штучнай усмешкай на твары накіраваўся назад, даганяючы Ракету.

— Мала, што ты — Хныч, — проста сказаў Ракета, — дык ты яшчэ і невук, — Хныч змоўк, усмешка адлюстроўвала ўжо недаўменне. — Ты зноў на прыпынак ідзеш? Зноў ад’язджаеш?

Хныч як апрытомнеў, схамянуўся, адразу падаўся ў вёску. Ракета сам сабе ўсміхнуўся. Паводзіны Хныча смяшылі яго. Калі яшчэ вучыліся ў школе, класам адным летам хадзілі ў паход, дык Хныч запісваў, як трэба распальваць вогнішча! Вось як бывае: вырастэш у вёсцы, а самых звычайных рэчаў не ведаеш.

Ракета накіроўваўся да лесу ля дарогі. Ён любіў увечары прайсціся лясной сцяжынай. Цішыня, маўклівасць дрэў — ён гэта любіў...

Хныч нават не прывітаў бацькоў. Кінуў рэчы ў сваім пакоі, вылецеў на вуліцу. У руках трымаў нешта цяжкаватае. Зайшоў у разбіты хлеў без даху і без адной сценкі. Пасярод памяшкання стаяў валун, які быў тут, як накавальня. Хныч падскочыў да каменя, паклаў на яго нейкі металічны прадмет, што адбіваў бляскам у вячэрнім паўзмроку. Воўчым імпэтам гарэлі вочы ў Хныча. У другой руцэ апынуўся яшчэ адзін камень. Невядома, што пранеслася ў галаве Хныча. Але вусны яго чамусьці прашапталі: «Ракета...»

Уся вёска, здалося, пачула дзіўны стрэл. Хто жыві бліжэй да дома Хныча, вылецеў з хаты, як апараны і памкнуўся ў бок да суседскага двара.

Хныч круціўся на зямлі, абхапіўшы абэруч галаву. Выбух кулі аглушыў яго. У галаве звінела пранізлівым звонам. Што ён хацеў даказаць? Мабыць, што не адзін Ракета выдатны піратэхнік.

Нечакана цішыня апанавала яго. Дзіўна, Хныч цярпець не мог цішы, прачынаўся пад магнітафон, выконваў заняткі з тэлекам і клаўся спаць разам з радыёпрыёмнікам. Зараз цішыня была жаданай. Цішыня давала волю думкам, якія раней бязглузда мітусіліся ў галаве. Цяпер Хныч задаваў сабе пытанне, чаму ён зрабіў гэткую недарэчнасць. Ехаў са сталіцы, месяц не быў дома. А па прыездзе нават не павітаў бацькоў, тым больш не пацікавіўся, як тут яны жылі, што адбылося за той прамежак часу, пакуль ён вучыўся. Чаму ён, будучы студэнтам, застаўся дзіцем, які не разумее, не можа зразумець цяжару, які кладзецца жыццём на плечы яго бацькоў, асабліва тады, калі ён вучыцца за трыдзевяць зямель ад роднай вёскі? Чаму-у-у... Гудзела ў галаве. Хныч дакрануўся да твару. Кроў. Адкуль? Яшчэ гарачая, цёплая кроў. Бы жывая істота, з жывой цеплынёй. Яго кроў.

Па якой прычыне прыйшло ў галаву стрэліць? Навошта каму нешта даказаць? Бачна ж, што ты — нікчэмнасць. А ад гэтых «доказаў» толькі пацвярджэнне ўласнай нікчэмнасці. Хныч не змог прыгадаць ніводнага ўчынку, які б прынёс каму карысць (нават самому сабе). А зараз так хацелася яму нешта падобнае зрабіць, апраўдаць сябе як чалавека. Толькі што? Ніколі нічога не зрабіў уласнымі рукамі і зараз не зможа. Толькі планаваў, планаваў, нешта мазюкаў на паперы. А папера, вядома, цярплівая. Марыў, жыў летуценнікам. А каб што выканаць, крыху наблізіўшы да сябе адну з гэтых мар... Ніколі. Пустым месцам застаўся. За душой — нічога. У думках — валтузня. І не толькі ў думках. Хныч заўжды адчуваў, як не шанцуе яму. Ды не задумваўся, што большага, чым мае на дадзены момант, ён не варты. А зараз такая думка прамільгнула. Няхай і позна, але падлетку зрабілася крыўдна за сваю сутнасць. Невук, лайдак, пустаслоў... Ён не чуў абраз. Аднак менавіта яны адлюстроўвалі яго сутнасць. А нікчэмнасць заключалася ў тым, што змяніць сябе не мог. І толькі зараз Хныч гэта зразумеў. Хоць нічога не мог зрабіць і цяпер. Чаму ён не зразумеў гэтага раней, да выстралу гэтай праклятай кулі? А мо, яна зусім не праклятая, калі з яе дапамогай пачынаў ператварацца ў жывога чалавека?

Валянцін ЛУКША

АСЯНІНЫ

Срэбраныя ніці павуціны
Усцяж сцяжынак вузкіх паплылі,
Верасень рупліва асяніны
З рукава пускае па зямлі.

Рэхам пакаціліся дажынкі
За круты вясковы паварот,
І, як лёд, настылюю расінку
У рачны азяблы кінуў брод.

Журавы на выцвілым балоце
Веча вечавалі цэлы дзень, —
Хто найпершым будзе у палёце?
Хто іх клін надзейна павядзе?

У каго мацней на сёння крылы?
Голасам мацуюць уговор.
Хто упарта назапасіў сілы
Дакрыляць да выраю між зор?

Спеліцца румяная рабіна,
Спеліцца каліннік малады,
І гараць вуголлем журавіны
На падушцы мохавай грады.

Не пакаштаваўшы ягад дзіўных,
Жураўлі ізноў ключы вясны
Прынясуць у родны край адзіны,
Край азёраў сініх, край лясны.

СВЯТА ПТУШКІ СІНІЧКІ

Журавы з гучным клічам
За аблокі сплылі.
Свята птушкі сінічкі —
Спеў асенняй зямлі.

У азяблым бязладдзі,
Над таемнасцю вод
У насупленым садзе
Ладзяць свой карагод.

*Валянцін Лукша
 нарадзіўся ў 1937 годзе
 ў Полацку.
 Скончыў адрэдакцыйны друк
 Вышэйшай партыйнай
 школы пры ЦК КПСР.
 Працаваў у тэатральных
 і рэспубліканскіх СМТ.
 З 1980 па 1998 г. —
 дырэктар выдавецтва
 «Гонаўтва».
 Аўтар кнігі паэзіі
 «Тарады нараджаюцца
 сёння», «Атава»,
 «Споведзі» і інш.,
 шматлікіх зборнікаў
 вершаў і казак для дзяцей,
 і'ес, тэкстаў многіх
 нацыянальных песень.
 Лаўрэат Дзяржаўнай
 прэміі Рэспублікі Беларусь
 (1996), лаўрэат
 Літаратурнай прэміі імя
 П. Броўкі (1994).
 Выдавец друк ССР
 (1991).*

І каб нам прадказалі,
Што сурочаць гады,
Іх і зернем, і салам
Частавалі заўжды.

Птушка ціўкае гулка
І нагадвае нам, —
Па выбоінах мулкіх
Гоніць коней зіма.

Дзень паціху ніжэе,
Як абскубаны стог,
Крочыць з прагнай надзеяй
Паляўнічы на лог.

«Імяніннага» зайца
Па куп'і, па лазе
У настуджаным ранцы
З фотастрэльбай нясе.

Ён бяды не накліча,
Не парушыць спакой...

Свята птушкі сінічкі
Над знямелай зямлёй.

ЛАГОЙСКАЯ ШВЕЙЦАРЫЯ

Верасень наструніў валатоўкі,
Быццам перад стартам у Сусвет
Акварэльна-кволаю вясёлкай
Раніца настылая плыве.

Стромья, аціхлыя яліны,
Пырснулі рабіны аганьком,
Ніткаю танюткай павуціна
Серабром трымціць над грыбніком.

Клін бусліны далягляд глынае,
У паднеб'і тонуць галасы,
Самацветам выцвілым палаюць
Слёзы пераспелыя расы.

Гайна стужкай шэраю застыла,
Ледзьве-ледзь варушыцца вада.
Ластаўка перад дарогай крылы
Строміць на напятых правадах.

Важна ганарыстыя абшары,
Быццам на куце чырвоным госць...

Ёсць у нас Лагойская Швейцарыя...

І яшчэ
Свайго
Багата ёсць!

СЁМУХА

Ад Вялікадня свой тыдзень сёмы
Адлічыў нарэшце год руплівы.
З цёплым летам завітала Сёмуха,
Аksamітам ахінула нівы.

Зазіхочуць ранішнія росы,
Звон царкоўны цішыню кранае, —
У бярозкі заплятае косы,
Лепшую дзяўчыну выглядае.

Для красуні хлопца падабралі —
Маладым ніхто не насурочыць...
Восеньскія зазвіняць каралі,
Пад вянец шчаслівыя пакрочаць.

Самы час зяленіву і водам
На сваёй зямлі раскашавацца...
Сёмушныя водзяць карагоды
На дабро і вечнае багацце.

Поўня лёгка паплыве над хатай,
Хопіць чаркам віраваць і словам...
Цэлы кош спрадвечных шчодрых святаў
Сёмуха адкрыць заўжды гатова.

Вуліца вясковая крывая —
Толькі б на суседскі двор не збочыць...

А русалка між галін чакае,
І заказытаць гулліва хоча.

ПАКРОЎСКІ КІРМАШ

Ліст асенні агніста іскрыцца,
Сонца дзённы скарае віраж,

І вірыцца над светлай сталіцай
Праваслаўны «Пакроўскі кірмаш».

Пахне свечкамі, зёлкамі, мёдам,
Пахне ветрам жніва каравай...
Зноў людзей заклікае да згоды
У абдымкі святая царква.

І на покліч званіц усясільных,
Каб душу перад светам адкрыць,
Тут з Амерыкі, тут і з Расіі
І прыходы і манастыры.

Сэрцы вернікаў час не прымусіць
Чужавярства сысці пад схон
На свяшчэннай зямлі Беларусі
Лучыць радасць адвечны звон.

Да іконы бліжэй прыхінуцца,
І такую малітву знайсці,
Каб душой да царквы дакрануцца,
Каб душою да веры дайсці.

І па лесвіцы хісткай жыццёвай
Крыж дастойна пранесці свой,
Зведаць Вечнасці Божай асновы,
І спазнаць векавечны спакой.

СТРОНГА

Яе і днём з агнём не адшукаеш,
Хоць еўра кідай,
Хоць выкладвай донгі,
Як памяць, у прадонне адступае
Імклівая вясёлкавая стронга,

Яна ідзе туды,
Дзе сіль вадзіцы,
Яна ідзе туды,
Дзе чысціня, —
Святлу няможна з цемрадзю здружыцца,
Як з брудам чысціні пражыць і дня.

Я лёс рыбацкі ведаю спрадвеку —
Пражыў гадоў нямала на Дзвіне.
Адорвалі тады гасцінна рэкі
Дарункамі адметнымі мяне.

«Тады, тады» —
Я паўтараю моўчкі.
«Тады, тады» —
Я згадваю парой,
Як біў падуст знясілены па ночвах,
Апошні танец як выконваў свой.

Цяпер наадварот, зусім не тое, —
Вада схлынае —
Брудная вада,
І, як заўжды,
За чорнаю вадою
Нагортваецца чорная бяда.

АЎГУСТОЎСКІ КАНАЛ

Ужо даўно тут каня не канала,
Не цешылася шумам навігацыя, —
Сюды, да Аўгустоўскага канала,
Гадамі не ішла рэанімацыя.

У лазняках ён ціха церабіўся,
У дзірванах цягнуўся цёмным ценем,
І, нібы рыба, утрапёна біўся
Струменем аб аслізлае карэнне.

Ды ён маўкліва і цярпліва верыў,
Што забыццё жыццё перамагае,
І што яму у рэшце рэшт павераць,
Сінеча неба хвалі палюляе.

Час аднаўлення — як цяжар загрузлы.
Ды памяці патрэбна быць нязводнай.
І стомлена запрацавалі шлюзы,
Блакiт вады кранулі вадаходы.

Канал — яднанне душ народаў блізкіх.
Што можа быць вышэйшым на зямлі!..

І нёманскія воды мчаць да Віслы,
У Нёман воды Віслы пацяклі.

ВОСТРАЎ АФРАДЫТЫ

Над прадоннем вод Міжземнамор'я
Востраў Кіпр усім вятрам адкрыты.
Кажуць, недарэмна непаўторны
Гэты кут абрала Афрадыта.

Паблукаўшы паміж хваль бяскрайніх,
Стромую скалу ля Лімасола
Вызначыла для зямнога раю,
Для прытулку прыгажосці кволай.

Сілай наталяюць тыя воды.
Там крыляць сляпы зняверца ў стане,
І каханне не спазнае зводу —
Будзе вечным, як жыццё, каханне.

Зоркі будзяць прывідныя высі,
Адрынаюць шэрыя турботы, —
Карнавал зіхоча Дыяніса —
Велічнае свята кіпрыэтаў.

А назаўтра будзе пост Вялікі,
Мора думкі чыстыя успеніць,
Нагадае — хутка і Вялікдзень,
І Хрыстова светлае з'яўленне.

АЛЕКСАНДРЫЙСКІ МАЯК

На ўскраіне сівой Александрыі
Стаяў калісці велічны маяк.
Міжземнамор'е, выцягнуўшы шыю,
Аглядваў, як натуршчыцу мастак.

Яго агні прыветныя зіхцелі
Над прывідным прадоннем уначы,
Бо, як сябры адданыя, хацелі
Здарожаным сябрам дапамагчы.

Маяк і мора — бышчам пабрацімы.
Маяк і мора — злучаны навек.
Ім паасобку выжыць немагчыма.
Не выжыве без веры чалавек.

Але вякі, і войны, і тайфуны
Не пакідаюць шанцу камяням.

І блокі схаладнелыя, як труны,
Аддадзены на памяць берагам.

І кружыцца, як і раней, планета,
І рупна ладзіць місію сваю...
Тут быў маяк — адно з дзівосаў свету.
На друзе анямелым я стаю...
Жыву...
Да Бога ўдзячнасцю сагрэты.

ДАВОДЗІЛІ МНЕ

Даводзілі мне:
— Стань цішэй ты. Не прыся —
У цябе ж — сям'я. —
Ды гладзіць я не мог па шэрсці,
Таму, што я —
Заўжды быў я.

Быў сам сабой і больш нікім.
За гэта пляжылі мяне
І не адзін дубовы кій
Зламалі з хрумстам на спіне.

Я падаў, падаў... Уставаў,
І зноў сваёю сцежкай крочыў.
Я крочыў прама —
Прадчуваў,
Што я загіну — толькі збочу.

У кайстры — месяц срэббарогі,
Дарога светлая мая...
І лёс быў строгі,
І нястрогі,
Таму,
Што я
Заўжды быў я!..

ФАНТАСТ

Часопис у часописе

*Міхась Южык
(Совіцкія Міхайл Юр'евіч)
нарадзіўся ў Мінску
ў 1969 годзе. Скончыў
Мінскі радыётэхнічны
інстытут, працаваў
на ВА «Тарызонт».
З 1997 г. — супрацоўнік
літаратурна-
публіцыстычнага гасоніса
«Акно».*

*Аўтар кніг прозы
«Мёртвае дрэва» (2001),
«Неракулены час» (2002),
друкаваўся ў гасонісах
«Полымя», «Маладосца»,
«Крыніца», «Бярозка»,
«Родная прырода»,
штогодніку «МіМ».*

Міхась ЮЖЫК

ГОРАД, ЯКІ ЯНЫ ЗАСЯЛІЛІ

Фантастычная апавесць

1

Мой голкі дзень сярэдзіны лістапада назаўсёды адбіўся ў памяці. Ён стаў маім апошнім днём у гэтым горадзе, колішнім беларускім райцэнтры з насельніцтвам дзесяць тысяч чалавек, дзе я працаваў настаўнікам. Цяпер я пазбаўлены не толькі школы, а і ўсяго чалавечага.

Тым пахмурным ранкам я прачнуўся з галаўным болем, — бо да трох ночы не спаў, тупа седзячы перад тэлевізарам, — а трэба было борздзенька падымацца і бегчы на працу.

Вы ўяўляеце сабе тэлевізар у беларускай правінцы? Тады, мабыць, зразумеете, як мне, выхадцу са сталіцы, жылося там усе пяць гадоў. Чатыры каналы, дзе льюць долю вяшчання займаюць навіны, рэклама і мыльныя оперы. Але ў тую ноч да паловы трэцяй ішоў амерыканскі баявік. Я ўвогуле не пераношу падобныя фільмы, але, сеўшы а палове дванацатай, так і прыліп да экрана. Не з цікавасці, не, а з прычыны пустэчы ў душы і ляюты падняцца і пайсці спаць. Дый спаць не хацелася, нервы мае былі ўзведзены непрыемнасцямі па рабоце. Хаця... што там работа, калі ўсё мае жыццё — суцэльная непрыемнасць. Так я думаў да апошняга дня...

Дык вось. Днём раней, у школе, я сарваўся і добра-такі пашкуматаў Сашку Марцэвіча, дзевяцікласніка, прыгажуна, улюбёнца дзяўчат і класнага верхавода. Я даўно яго не любіў, як, зрэшты, і ўсіх людзей гэткага кшталту. Яны ўяўляюць сябе істотамі вышэйшага гатунку, гэтакімі суперменамі. Прычым усведамляюць сваю перавагу над іншымі з самага маленства, ледзь не з пялёнак. Яны раслейшыя, дужэйшыя, нахабнейшыя і часцяком разумнейшыя за астатніх. Не іхняя, канечне, у гэтым заслуга. То прырода-матухна стварае бездакорных самцоў, быкоў-асмяняльнікаў. Але што мне да тае прыроды, калі на ўроках адчувалася, што не я, дыпламаваны настаўнік беларускай літаратуры, кірую класам, а гэты кудлаты, з вечно расшпіленым каўняром Сашка Марцэвіч. Менавіта яго нячутным для мяне досціпам падхіхківалі аднакласнікі, на яго грымамы была звернута ўвага дзяўчат. Мною пагарджалі, і я, па вялікім рахунку, нічога не мог зрабіць.

Аднак напярэдадні я даў сабе волю. Адбылося гэта на перапынку, у туалете, куды пацягнула мяне не патрэба — для настаўнікаў ёсць свая прыбіральня, — а нялёгка злая сіла. Папраўдзе, я бачыў, як Марцэвіч разам з двума хлопцамі шыгнуў туды, і падазраваў, што яны збіраюцца там пакурыць. Счакаўшы пэўны час, я рыўком расчыніў дзверы. Рэзкі пах таннага тытуню ўдарыў мне ў ноздры. Прычым гэтыя трое знахабіліся да таго, што палілі не на «ачку», а стоячы купкай ля фрамугі. І пасміхаліся! Зрэшты, двое хлапцоў маланкава шпурнулі недакуркі ў акно. Марцэвіч жа адно павольна апусціў руку з цыгарэтай і працягваў нешта казаць хаўруснікам, знарочыста не зважаючы на мяне.

Я падышоў і сталёвым голасам загадаў двум яго таварышам зараз жа выйсці, а пасля ўрокаў з'явіцца ў настаўніцкую. Яны ціхмяна вышмыгнулі вон. Марцэвіч нахабна і ўсмяшліва глядзеў паўз мяне, на сцяну. Праўда, паднесці цыгарэту да рота і зацягнуцца ён не насмельваўся. Яна марна дымела, заціснутая між яго доўгімі спешчанымі пальцамі. Калі яго таварышы выйшлі, я запытаўся, чаму ён курыць, Сашка адказаў — не, вы толькі паслухайце! — нешта тыпу «А што, нельга?» Так, нельга, пацвердзіў я, як мага спакойней спаслаўшыся на загад дырэктаркі Раісы Янаўны. На мае словы ён пагардліва ўсміхнуўся і (гэта была яго жудасная памылка) пачаў-такі падносіць цыгарэту да рота...

Магчыма, як я цяпер уяўляю, ён меркаваў зацягнуцца апошняга разу і выкінуць недакурак ва ўнітаз. То бок падпарадкавацца майму загаду. Але тады я адчуў прыліў крыві ў галаву, страшэнную гарачыню ў жываце. Гэта быў магутны выплеск адрэналіну, і чытач павінен разумець, што ў тых секунды я сабой не валодаў.

Рэзкім ударам далоні па Марцэвічавай пяцярні я выбіў у яго цыгарэціну і тут жа схопіў загрудкі, ды так, што затрашчаў яго мадняцкі касцюм...

Але прыпынюся, каб сказаць колькі слоў пра мае антрапалагічныя дадзеныя. Я чалавек далёка не хілага целаскладу, маю рост каля ста васьмідзесяці пяці сантыметраў, а галоўнае, шырокую косць і вялікую цяглічную масу. Прызнацца, для мяне заўсёды было загадкай, у каго я такі ўраджэйся, таму што мае бацькі і сястрыца якраз-такі людзі мініяцюрныя. Схільнасць набіраць вагу і распаўзацца ад кожнай калорыі ва ўсе бакі здавён з'яўляецца маім галаўным болем. Я ўсё свядомае жыццё, асабліва з юнацтва, баючыся не спадабацца дзяўчатам, мушу стрымліваць сябе ў ежы, пазбаўляць усялякіх ласункаў-прысмакаў, а таксама бегаць трушком, тужыцца на перакладзіне і цягаць гіры. Я хадзіў у атлетычную залу ў нашым глухменістым гарадку. Гэта ведалі вучні і, магчыма, кпілі з мяне, насміхаліся... Ды толькі Марцэвічу у той момант, калі я згроб яго ў свае абдоймы, пэўна, было не да смеху.

Ён вокамгненна збялеў, і яго правая кісьць, якую я схопіў і пачаў выварочваць, стала халоднай.

Тут ужо варта ўгадаць і пра фізічныя дадзеныя таго непачцівага вучня. Гэта быў рослы хлапчына, ніжэйшы за мяне, можа, на якія тры сантыметры. І гэта ў пятнаццаць гадоў! Ды бяда Марцэвіча ў тым, што калорыі, якія шчодро трацілі на яго бацькі, ішлі не ў фізічную моц, а ў даўгалыгасць і юначы юр. Хаця сярод аднакласнікаў Сашка быў, відаць, найдужэйшы. Але ж са мной яму было не саўладаць аніяк.

Па шчырасці, у тых секунды я наталяўся сваёй уладай над гэтым зухам і шкадаваў, што выдаліў яго аднакласнікаў. Няхай бы палюбаваліся, як курчыцца ў маім захопе іх верхавод, як марна спрабуе выслабаницца. Ён звіваўся, як вуж. Абсалютна моўчкі. З нянавісцю пазіраючы мне ў вочы. Ён яўна не прывык да гвалту. Пестуна сям'і (я ведаю ягоных, заможных па правінцыйных мерках, бацькоў), лідэра ва ўсіх, пачынаючы з дзіцячага садка, сябрах, Марцэвіча ніхто ніколі не біў. Прынамсі я на ўсе сто ўпэўнены ў гэтым. Біў ён. А калі не біў, то прыніжаў равеснікаў, выклікаў іхнюю зайздрасць сваім ростам, прыгажосцю, увагай з боку дзяўчат.

— Яшчэ раз убачу за курывам, ва ўнітаз галавой утыркну! — раз’юшана прашыпеў я Сашку Марцэвічу ў твар, яшчэ раз тузануў, страсянуў, як мяшок з сенам, і выпусціў.

За ўвесь час нашага няроўнага дужання ён так і не прамовіў ні слова. Паправіўшы фарсістую вопратку, ён горда ўзняў галаву, сунуў рукі ў кішэні штаноў і ўразвалку рушыў да выхаду. Ужо зачыняючы дзверы, ён такі зірнуў на мяне цераз плячо. О Божа, колькі ж нянавісці, помслівасці было ў гэтым юначым паглядзе! Калі б мы жылі на Каўказе, а не ў соннай і млявай Беларусі, мяне б, мабыць, зарэзалі ў той жа вечар. Не ён, дык хтосьці з родзічаў ці хаўруснікаў.

З гэтай секунды я зразумеў, што Сашка да смерці будзе памятаць тую хвіліну і што пры любым зручным выпадку расквітаецца на самую поўніцу. Усю рэшту кароткага асенняга дня, ноч і раніцу таго дня, з якога пачаўся аповед, я жыў з адчуваннем падспуднага страху. Мне чамусьці здавалася, што па прыходзе ў школу мяне, проста на ганку, стрэне дырэктарка, завядзе ў свой кабінет і прапануе напісаць заяву аб звальненні. Я, вядома ж, разумеў, што гэта лухта, што такога не можа быць, што я не нанёс Марцэвічу ніякіх цялесных пашкоджанняў, што нават гузіка не адарваў. Аднак на душы было неяк зьбка, зімна, вярэдліва...

2

У школе ніхто не ўведаў праўду пра выпадак у туалете. Ну яшчэ б раскажаў каму Марцэвіч пра сваё ўніжэнне! Найхутчэй, наадварот, набаяў, што паслаў мяне на тры літары і выйшаў пераможцам.

Няхай. Мяне здавальняў такі варыянт, я пастараўся хутчэй забыцца на свой непедагагічны ўчынак, а для таго наважыў ставіцца да Марцэвіча на ўроках падкрэслена ветліва, а некалькі дзён і наогул не выклікаць, каб раптам не паставіць нізкую адзнаку. Бо гэта магло спарадзіць у яго, ці ў тых, хто ведаў пра факт нашай размовы ў прыбіральні, падазрэнні ў маёй прадузятасці.

Ды трэба ж такому здарыцца, што я паступіў акурат супрацьлеглым чынам. І дагэтуль не разумею, як так выйшла, што я зноў страціў кантроль над сабой. І гэта я, чалавек нават празмерна далікатны для гэтага занюханага гарадка!

Ужо з год як я загадаў сваім вучням размаўляць са мной не толькі на ўроках, а і на перапынках і па-за школаю выключна па-беларуску. Вядома ж, правіл такіх не існуе, і я перавысіў свае паўнамоцтвы. Тым больш, былі неаднаразовыя скаргі бацькоў тых вучняў, якіх я пакараў за непадпарадкаванне маёй прыхамаці. Рабіў я наступным чынам: вучня, які прывітаўся ці звярнуўся да мяне па-руску, я ўносіў у нататнік і выклікаў на наступным уроку беларускай мовы ці літаратуры. А тады ганяў не толькі па надзённай тэме, а па ўсім курсе, пакуль той не атрымоўваў у мяне «нездавальняюча». Усе ведалі, што я ніколі нічога не забываю, і паступова змірыліся з тым, каб звяртацца да мяне толькі па-беларуску, хоць ненавідзелі родную мову данельга. Але не-не, ды хтосьці і забываўся, і тады неадхільна быў мной пакараны. Трэба прызнаць, што злапомслівасць з’яўляецца адной з маіх непрывабных якасцей. Не буду зараз разважаць, чаму я з ёй не змагаюся ці змагаюся беспаспяхова, бо тады прыйдзецца дужа адступіцца ад тэмы. Да таго ж я не збіраюся прадстаўляць сябе ў нейкім лепшым святле. Хай чытач ведае, што я за фрукт. Прынамсі зразумею тады матывацыю маіх учынкаў і ход далейшых падзей.

Такім чынам, у той дзень, калі я з’явіўся ў школу, зарокшыся ні ў якім разе не чапляць Сашку Марцэвіча, ён і быў заспеты за тым, што размаўляў у маёй прысутнасці па-руску. Адразу ўдакладню, што значыць «у маёй прысутнасці». Гэта тады, калі я маю з кімсьці размову, а нехта трэці надумае туды ўклініцца, звяртаючыся

хоць бы і не да мяне, але ж не на роднай мове. Што і адбылося ў той сумнапамятны дзень. На перапынку я завязаў размову з адным неруплівым вучнем, які дамагаўся, каб я прызначыў яму час для пераздачы тэмы, па якой ён атрымаў «нездавальняюча». Заўважу, што размова вялася з майго боку досыць прызна і ветліва. І тут, як снег на галаву, наляцеў Марцэвіч, быццам не заўважаючы мяне, пляснуў хлопца па спіне і залапатаў па-руску нейкую бязглуздыцу. Сашка смяяўся. Яму было весела. Што ж, я адышоўся ад іх, як нічога не было, і пакіраваў у настаўніцкую. А праз дзве гадзіны ў мяне быў урок беларускай мовы ў Сашкавым класе.

Ці варта гаварыць, як вытанчана здэкаваўся я з гэтага прыгажуна, выклікаўшы да дошкі. Я не саджаў яго цэлыя паўгадзіны і намагаўся выставіць пасмешышчам на ўвесь клас. Не ведаю, ці атрымалася гэта ў мяне, але ацэнка «нездавальняюча» ў яго дзённіку выйшла досыць каларытнаю. За тое ручаюся.

Марцэвіч увесь час, што я трымаў яго на нагах, быў сіне-бледны, яго тонкія вусны дрыжалі. Ён ненавідзеў мяне яшчэ мацней, чым учора, калі я шкуматаў яго ў прыбіральні за курыва. Каб мог, ён бы кінуўся біць мне морду. Лідэр класа, Сашка мусіў тырчаць пудзілам перад сваім статкам. А галоўнае — перад ягонай пасіяй Інай Воўкавай, першай харашуняю класа.

Не ўпушчу сказаць пару слоў пра яе. Ростам за сто семдзесят сантыметраў, з непамерна для яе ўзросту развітымі формамі, Інка ніяк не выдавала на дзевяцікласніцу. А між тым яна не з'яўлялася ні пераросткам, ні другаягодніцай. Гэта быў рэдкі прадукт сучаснай акселерацыі. Сустрэўшы Воўкаву ўпершыню ў незнаёмай кампаніі, вы, мусіць, далі б ёй гадоў дваццаць пяць. Абсалютна недзіцячы твар, неверагодная ўпэўненасць у сабе, бясспрэчнае ўсведамленне сваёй пекнаты, нават нейкая вопытнасць. Не бяруся сцвярджаць напэўна, ці знала ўжо Інка мужчын як яны ёсць, але ўвесь яе воблік указваў менавіта на тое. З Марцэвічам яна ўжо з лета круціла раман. Так часта бывае ў чалавечых супольнасцях, калі лепшая, прабачце, самка, сыходзіцца з лепшым самцом. Не таму, што яны так моцна адно аднаму даспадобы, а проста — належыць па статусе.

Некалькі разоў у горадзе я бачыў іх разам. А аднойчы быў непрыемна ўражаны, калі, задуменна стоячы перад акном настаўніцкай, заўважыў, як — каля самага ганка школы, сярод белага дня! — яны ішлі абняўшыся. Воўкава распусна разгойдвала сцёгнамі і ледзь не вісела на сваім кавалеры, рука якога прывольна ляжала ў яе не на таліі, не, а на туга абцягнутых цёртымі джынсамі ягадзіцах. Гэта быў нахабны выклік усяму: школе, маралі, сораму, чалавечнасці. Гэта было як нагадзіць на абедзенны стол. Гэта быў нейкі сімвал нашага часу.

Я быў настолькі агаломшаны гэтым відовішчам, што аслупянеў ля акна і доўга, пакуль парачка не скрылася за дрэвамі, пазіраў ім услед. На гуллівыя, рухавыя Ініны ягадзіцы і блудлівую Сашкаву руку, што гайдалася пры хадзе разам з імі. Адным словам я ўзненавідзеў іх да зубоўнага скрыгату. Страшныя, непадуладныя аналізу пачуцці выклікалі яны ўва мне. Як наскрозь, убачыў я іхнія пустыя, нікчэмныя душы. Усю іх нянавісць да навук, да беларускай мовы, якую я ім убіваў, усю пагарду да рэшткаў духоўнасці, якія яшчэ кволіліся ў нашым закінутым гарадку.

А зрэшты, не давайце мне веры. Пра якую яшчэ духоўнасць я расплявузгаўся? Ды я проста прыраўнаваў гэтую пышнацелую бесталач да гэтага прыгажуна. Бо, на жаль, законы чалавечай супольнасці яшчэ ніхто не адмяняў. І ніхто з нас не зроблены са сталі, а зладжаны маці-прыродай з крыві і плоці. І калі ёсць найпрыгажэйшая самка, то ўсе самцы глядзяць у яе бок. Можна яе ненавідзець усёй душой, пагарджаць, лічыць ніжэйшай за таракана, але жадаць, прагнуць, мроіць, як валодаеш ёй. Такая вось аксіёма. І нічога, анічагуткі, анізвання тут не паробіш. Хто сцвярджае адваротнае — не верце яму, ён крывадушнік.

Падобныя думкі віравалі ўва мне, калі я вяртаўся з работы. Яны сапсавалі апетыт, і дома я змог пракаўтнуць толькі гарачы булён.

Лежачы на тахце ў сваім змрочным пакоі, я з нездаровай асалодай перамолваў у галаве падзеі апошніх дзён, успамінаў спалатнелы твар Марцэвіча, калі я тузаў яго ў туалце, згадаў раз'юшаны позірк Воўкавай, калі сёння на ўроку я здэкаваўся каля дошкі з ейнага хахаля. О, як яны мяне ненавідзелі, гэтыя двое!

Раптам прыйшло адчуванне сваёй непазбыўнай адзіноты на гэтым свеце, марнасці ўсіх памкненняў і спраў, якія я намагаўся ажыццявіць...

Ды гэтае адчуванне было далёка не новае, я зазнаваў яго шматкроць на працягу апошніх гадоў чатырох — практычна адразу, як перабраўся сюды настаўнічаць. «Што за горад, што за вылюдкі ў ім жывуць!» — думалася мне неаднойчы. Ніводнай дзейнай ці нават проста больш-менш высакароднай душы не стрэў я за гэты час. Хаця, калі разумець пад дзейнасцю жаданне жраць, спарвацца, жлукціць гарэлку, а потым гадзінамі швэндацца па горадзе п'яным хаўрусам, — то гэтага ў месцічаў хоць адымай. Здавалася, што ўся тутэйшая энергія перайшла ў юр і ўсялякія жарсці.

Вядома ж, усё было далёка не так. Гэтае мястэчка было не лепшым і не горшым, чым усе астатнія месцы на свеце, у плане падзялення чалавечых учынкаў на добрыя і благія. І тут, як і паўсюль на зямлі, любілі дзяцей, паважалі старых, кармілі галубоў і выгульвалі хатніх сабачак. Роўна як і рабілі ўсё адваротнае: лупцавалі рэменем малышоў, абражалі дзядоў і бабулек, да крывавай мешаніны збівалі каханых жонак... Было ўсё. Але ў час маіх прыступаў нянавісці да белага свету добрае быццам затулялася ад мяне чорнай заслонаю. Больш за тое, знелюбіўшы нейкага чалавека ці з'яву, я культываваў у сабе гэтую нелюбоў, і — цяпер можна прызнацца — проста-такі жыў і сілкаваўся тым негатывам.

У такія хвіліны я не мог бачыць людзей. Не мог разгарнуць газету, не мог уключыць радыё і тэлевізар, бо з друкаваных радкоў ці праз экранныя прамяні ліліся на мяне патокі людскога блуду і подласці. Ліліся, нейкім вычварным чынам адфільтраваныя ад усяго добрага, што, уперамешку са злым, таксама пасылалася ў тых тэлепрамнях і газетных літарах. Але ж і ў сваёй цеснай аднапакаёўцы я таксама не мог сядзець. Мяне мучылі прыступы страху, а гукі чалавечага побыту, што даносіліся з усіх бакоў, праз сцены, вокны і дзверы, гатовыя былі, здавалася, ушчэнт парваць мае нервы.

Тады я знаходзіў адзінае выйсце: вылузваўся на двор, прабіраўся ў зарослы хмызамі далёкі кут і ўладкоўваўся паміж занядбанай дрывотняй і мураванай агароджаю. Там, пад кронай старога раскідзістага клёна, стаяла касабоя лавачка. Я сядаў на яе, абапіраўся спінай аб халодны мур агароджы, глядзеў праз прагалы ў кляновай лістоце на неба, слухаў цішыню... Мне пакрысе лягчэла. Гэты кут быў надзіва ўдалым месцам у нашым двары. Сюды не забрыдалі п'янюгі і паскудныя малалеткі, сюды амаль не далятала гамонка жыхароў дома. Вуліцы і нават завулка за агароджай не было — там пачынаўся схіл да ракі, даволі шчыльна зарослы скарлючанымі вербамі. Асабліва тут добра было ўлетку, калі ад недалёкай ракі веяла водарам аеру, чароту, ды і проста чымсьці сырым і цёплым.

Я аблюбаваў гэты зацішак не так і даўно, а раней, каб супакоіцца падчас маіх звыклых прыступаў, даводзілася проста швэндацца па горадзе ці сядзець на лаўцы перад пад'ездам. У горадзе зусім не было дзе пашпацыраваць. У нас не гуляюць, як у мегаполісах кшталту маёй роднай сталіцы, дзе ты небеспадстаўна спадзяешся не сустрэць ніводнай знаёмай душы. Тут няма праспектаў, бульвараў, колькі-небудзь прыдатных сквераў, а тым больш паркаў, тэатраў і цыркаў. А таму, выбраўшыся з

дому, ты не можаш проста гуляць, табе трэба кудысьці і па штосьці ісці, з кімсьці сустракацца, з кімсьці гаманіць — у выпадку, калі ты хочаш проста пастаяць на вуліцы. Калі ж ты, не дай Бог, адзін, то будзеш выглядаць недарэкам, знерухомеўшы, напрыклад, на тратуары, калі ад кутка да кутка (метраў трыста) няма ніводнага пешахода, апроч цябе. Па маёй тэорыі, менавіта ў такіх гарадках, як наш, чалавеку нічога не застаецца, як збіцца ў статак. Бо, пагадзіцеся, двое на пустэльнай вуліцы — гэта ўжо нешта, гэта не выклікае няёмкасці ні ў цябе, ні ў назіральніка, што цікуе з-за шторын сваёй кватэры. Двое — гэта ўжо сябрына, гэта гамонка, гэта падстава для дзейнасці. І хоць вы будзеце тырчаць з такім жа лайдаком, як вы, некалькі гадзін пад чужымі вокнамі, смалячы паганяныя папяросы і брыдкасловячы, вы ўспрымецеся нашым абывацелю нармальна і, можна сказаць, любоўна. Таму што вы — у статку, вы зразумелыя, вы не выклікаеце падазрэнняў. А галоўнае, вам самім будзе спакойна. Так, спадарове, адзінокі чалавек на вуліцах нашага гарадка выдае на голага пасярод апранутых.

Ох ужо мне нашы правінцыйныя брыдкасловы! І хоць яны нікольнікі не супярэчаць маёй тэорыі (з якой вынікае, што мацюкі — гэта адзінае выйсце, калі нічагуткі няма за душой), выносіць іх мае нервы не ў змозе. Раней, калі я любіў пасядзець на лавачцы ля пад'езда, пакуль не ўпадабаў свой кут за дрывотню, — я зрабіў наступнае адкрыццё. З адзінаццаці груп людзей, што рушылі па вуліцы паўз наш дворык, дзесяць паспявалі хоць раз мацюкнуцца. Заўважу, што дом наш стаіць на вуліцы тарцом і адлегласць, якую пакрывалі мой слых і зрок, была не большая за якіх дзесяць метраў. Астатняе засланылі і глушылі густыя прысады. Дык вось, за гэтыя няшчасныя дзесяць метраў усе — падшыванцы, юнакі, сямейнікі з дзецьмі, дзяды і бабулі з кульбамі — паспявалі хоць раз выпусціць са свайго рота брыдкае слова. І нават тыя, што ішлі без кампаній, мацюкаліся ці то па мабільніку, ці то проста самі з сабой. Адсюль, пагадзіцеся, я раблю справядлівы вывад: на кожныя пятнаццаць крокаў жыхар нашага горада вымаўляе мінімум адно брыдкае слова. Рушаць жа пешшу ў нас вельмі многа, бо не ў звычцы правінцыяля ездзіць на грамадскім транспарце, які ходзіць страшэнна рэдка. Карацей, атрутныя пары рускага мату непазбыўна вісяць на вуліцах нашага гарадка, больш за тое, цалкам вызначаюць яго атмасферу. І можна разбіцца ў блін, вучачы ў школах высокаму і чыстаму слову, ды вынік адпачатку вядомы: з першым жа кухталём, што дастанецца твайму вучню ад бацькі-п'янтоса, вылецяць і зніштожаць плён тваіх намаганняў прывычныя мацюкі.

4

Ды што ж гэта я? Так чытач, крый Божа, палічыць мяне ізгоем, а то і маньякам, які ўсёй душой узненавідзеў наш свет і задумаў з ім расквітацца. Не, шаноўныя, чалавек я больш-менш нармальны. Кажу «больш-менш» таму, што ўвогуле не знаёмы з цалкам нармальнымі людзьмі. Па-мойму, такіх не бывае. Вось і я, годна выкладаючы родную мову і літаратуру, маю шэраг комплексаў і камплексочкаў, ды і мову нашу люблю далёка не так, як бачна з маіх урокаў. Далёка не так...

Дык вось, панове, ніякі я не маньяк, а чалавек зусім традыцыйнай палавой арыентацыі. І жанчына ў мяне ёсць. Сям'і ў дваццаць сем год не прыдбаў — гэта праўда. Але ці патрэбна мне была тая сям'я? Хм... Цяпер, калі я патрапіў туды, дзе пазбаўлены самага-самага, то перагледзеў сваё стаўленне да людзей. І таму адначасна магу заявіць: сям'я мне была патрэбна. Аднак я пакляўся пісаць горкую праўду, з усёй шчырасцю перадаваць пачуцці, што апаноўвалі мяне тады, калі я яшчэ быў чалавекам. Таму прашу прымаць мае сентэнцыі з агаворкаю «да таго, як...»

Так, жанчына ў мяне была, і менавіта тым вечарам, калі я прыйшоў са школы з неўтаймоўнай нянавісцю да Марцэвіча і Воўкавай, мы дамовіліся з ёю сустрэцца. Ох, як жа няёмчылі мяне гэтыя шуры-муры, гэтыя гульні ў высакароднасць і агульныя інтарэсы. Якім жа крывадушшам цягне ад усіх гэтых любоўных сантыментаў кшталту «сходзім у кіно», ці «прагуляемся да ракі». Або ўздыхаў «які цудоўны вечар!». Які там вечар, якое кіно, якія прагулкі? Хіба дзеля гэтага сустракаюцца хлопец з дзяўчынаю? І, скажыце, чаму я павінен гадзіны дзве балабоніць з ёй пра ўсялякія глупствы, збіваць ногі аб наш калдобісты тратуар ці сядзець у затхлай кіношняй зале, перш чым мы адправімся, нарэшце, да мяне і зоймемся тым самым, без чаго мужыку бывае так цяжка? Што, скажаце, я пашляк? Дык я і не прэтэндую на ролю святога старца. Я здаровы малады чалавек, у мяне высокі рост і каржакаватае цела, у мяне, прабачце, выпрацоўваецца многа гармонаў. І нарэшце, не я прыдумаў, што розныя полы павінны між сабой спаравацца. Дзеля, так бы мовіць, нашчадкаў чалавецтва... Хм, вось тут усё вельмі няпроста, панове. Бо якраз нашчадкаў я ў бліжэйшыя гады планаваць не хацеў. І не тое што да жаніцьбы, а нават да сумеснага пражывання быў не гатовы. Я хацеў проста сустракацца з ёй, калі мне захочацца, дарэчы не вельмі часта, бо, дальбог, цяжка выносіць кагосьці другога ў сваім і без таго цесным пакойчыку. Акрамя таго, трэба было яшчэ, перш чым патрапіць у пад'езд, прайсці праз дзядзінец, а там рэдка калі пуста бывае. Словам, смешна, але факт: я да цноты саромеўся прыводзіць яе да сябе, нібы ў чымсьці правінаваціўся перад жыхарамі нашага дома. Мабыць, тут адыгрывала ролю тое, што жылплошча ўсё-такі не мая, што я толькі ў ёй кватарую. Але ж, думаецца, і ў вясёлкавым сне не саснілася гаспадарам маёй кватэры, што я зацяты аскет. Ды мне самому брыдка бачыць у люстэрку драбільны свой падбародак, тоўстую шыю і хіжыя маленькія вочкі. Хіба такія людзі, як я, могуць мець слабыя апетыты да жанчын?

Мы былі знаёмыя два гады, і з кожным месяцам для мяне станавілася ясней і ясней: яна хоча за мяне замуж. Я разумеў, што ў дваццаць чатыры гады дзяўчыне цяжка пра гэта не марыць, што чым далей я маўчу, тым болей насцярожваю і засмучаю гэтага, прызнаюся, харошага чалавека. Але я надзвычай упарты тыпус. І хоць разумеў, што лепшую жонку ў гэтай глушэчы наўрад ці знайду, чамусьці наважыў якраз-такі з ёй нізашто не ажэньвацца.

Дый, па вялікім рахунку, што за жыццё чакала б нас тут, на дваццаці квадратных метрах, на нашу вартую жалю зарплату? А за свой катушок я, між іншым, выкладваю палову заробленага. На астатняе не выжыць і аднаму, гэта з маім апетытам. А таму без усялякага сораму атрымоўваю ад бацькоў харчовую дапамогу — пасылкі, якія два разы на месяц прыходзяць з Мінска. Хай кормяць сваё неразумнае дзіцятка. Я ж не вінаваты, што яны не парупіліся ўладкаваць мяне ў сталічную школу... Хаця не, тут я несправядлівы, бо з дому ўцёк сам, з вялікай, так бы мовіць, радасцю. З незапомнага дзяцінства, беспаспяхова змагаючыся з малодшай сястрыцай за любоў і ўвагу бацькоў, я задумаў, на злосць ім, жыць самастойна. Сястрычка была іхнім кумірам, а я — нейкім недарэчным сямейным прыдаткам, абузай, нязграбам і ныцікам.

О, каб хто толькі ведаў, як я ненавідзеў сваю сястру! Яе крыўлянні, какецтва, надзіманне губак, калі яна выпрошвала ласункі ў маці, даводзілі мяне да шаленства. Яна заўсёды была эгаісткай, не любіла нікога, апроч сябе, таемна смяялася з бацькоў, якія гатовыя былі з яе парушынікі здзімаць. Але галоўным аб'ектам насмешак і кпінаў для сястрыцы стаўся я, яе брацік. Улюбёным яе заняткам было пацвельванне з мяне за абедзеным сталом, калі ўся сям'я ў зборы. Яна дасціпна і здзекліва абмяркоўвала, як я гучна і непрыгожа жую, як я не ўмею трымаць відэлец і ўсё такое падобнае. Яна ведала, што мяне распірае бяссільная злосць, што я не магу яе пака-

раць за гэтыя кліны. Дарэчы, дагэтуль не разумею, чаму я ніводнага разу не ўдарыў сястру. Што мяне стрымлівала? Боязь, што яна паскардзіцца і мяне адлупцююць? Магчыма. Тым больш, што бацька біў мяне да сёмага класа. Так, я быў найпаршывейшы баязлівец, і сястра гэта ведала. Яна пагарджала мной, выказваючы гэта ўсімі магчымымі спосабамі. Мне было балюча менавіта ад гэтай непрыхаванасці. Бо пагарда бывае таемнай, скрытай — той, якую адно адчуваеш на несвядомым узроўні, ці пра якую здагадваешся па косенькіх позірках, па дрэнна прыхаваных ухмылачках. Такую пагарду, мусіць, трываць лягчэй. Хаця хто яго знае...

Словам, мы з сястрой былі яшчэ тымі антаганістамі. Не ведаю, якая рыса майго характару найбольш не падабалася ёй, а я дык люта ненавідзеў яе пражэрлівасць. Вы будзеце смяяцца, але яна ела больш за мяне, будучы маладзейшай на тры гады і ледзь не ўдвая лягчэйшай. Я дзівіўся, як столькі ўлазіць у такое малое цела. І часам здавалася, што сястра многа есць не таму, што ёй хочацца, а для таго, каб мне насаліць. Ласуха яна была проста жудасная. Цукеркі, згушчанае малако, мёд, нават кавалкавы цукар, не кажучы ўжо пра кексы і пірожныя, не залежваліся ў нашым доме больш за некалькі гадзін. Бо сястрыца не супакойвалася, пакуль не знішчала ўсё даostatку. Дзверцы буфета гупалі несупынна, гэтак жа няспынна працавалі скі-віцы, а на яе харошанькім тварыку панаваў выраз крайняе асалоды.

Я таксама любіў салодкае, аднак многа гэтага есці не мог — з прычыны таго, што адразу ж распаўзаўся ва ўсе бакі. А быў я і без таго мажны і зусім нефігурысты. Асабліва салодкае псавала мой твар: шчокі ператвараліся ў падушкі, маленькія вочкі сціскаліся ў шчылінкі, я станавіўся падобны на нейкага дэгенерата. Сястрыца ж, наадварот, была прыгажуня з дзяцінства. У пятнаццаць гадоў, пры агульнай худзізне і надзвычай правільных рысах твару, яна мела настолькі выразныя жаночыя формы, што на яе пажадліва пазіралі нават дарослыя мужыкі. Я не мог выносіць гэтых юрлівых позіркаў і ледзь стрымліваўся, каб не кінуцца на якога дзядзьку, што абарочваўся ўслед сястры, калі мы разам з ёй шпацыравалі па вуліцы. Ды што там чужыя позіркі! Я сам — цяпер дазволю сабе ў гэтым прызнацца — не мог адарваць вачэй ад яе пругкіх, абцягнутых ласінамі клубоў, ад яе высокіх наліўных грудзей, калі раптам, зусім выпадкова, запыняў на іх сваю подлую ўвагу. Потым мне было сорамна і балюча за пажадлівыя думкі. Дый, у прынцыпе, думак такіх не з'яўлялася. Гэта быў, найхутчэй, электрычны ток, рэфлекторная рэакцыя здаровага мужчынскага арганізма на звышвабнае дзівочае цела. Праз імгненне векавое табу на кровазмяшэнне, якое, мусіць, ужо перайшло ў рэфлекс, гасіла той «электрычны разрад». Але існаванне таго разраду нават долю секунды выклікала ў маёй душы буры сораму і нянавісці да сябе, а заадно і да сястрыцы — за тое, што яна вечна ходзіць у цесных, шлюхаўскіх вопратках.

Ну добра, пакінем усё ж у спакоі мае хваравітыя перажыванні і пяройдзем да фактаў. Як часцяком надараецца, менавіта той, каго лагодзяць і песцяць, самую подлую свінню і падкладвае. Два гады таму, калі сястрыцы было дваццаць два, яна літаральна за месяц ачмурыла аднаго фірмача іспанца, з якім пазнаёмілася на вечарыны. Той трыццаціпяцігадовы дзядзька настолькі згубіў галаву, што пабраўся з ёй шлюбам і хуценька, як здабычу ў стане ворага, звёз у сваё «гішпанскае каралеўства». Ён, шэльма, быў чалавек багаты нават па мерках сваёй краіны, і сястрыца зажыла так, як яна марыла ўсё жыццё: не працуе, кілаграмамі паглынае ласункі, раскашуецца пад сонцам Андалусіі, лётае на аўто з адкрытым верхам і цягаецца з мужам на ўсялякія прыёмы, дзе дэманструе сваё цялеснае харавство. Аднак галоўнае не гэта, панове, а тое, што яна ці не начыста забылася на бацькоў, на гэтых яе вечных слуг і абаронцаў ад зласлівага брата. Сястрычка нагэтулькі акунулася ў цёплае паветра той экзатычнай краіны, што забываецца ім званіць. Праўда, дасылае вінша-

вальныя паштоўкі на Новы год і дні нараджэння. Дарэчы, наконт дня нараджэння. Менавіта ў той дзень, з якога пачаўся аповед, і нарадзіўся мой бацька. Цікава, ці дачакаўся ён званка ад сваёй заможнай дачкі? Не ведаю. Але ж магу дакладна сказаць, што я яму не патэлефанаваў. Не тое каб я наўмысна хацеў зрабіць старому балюча. Я нават запланаванаў пазваніць у Мінск адразу па прыходзе са школы. Балазе тэлефон стаяў пад рукою. Ды толькі падумаўце самі, панове, ці да званка мне было ў тым настроі, з якім я прыцёгся дадому, уліў у сябе агідны булён і плюхнуўся на тахту? Мяне літаральна ламала ад нянавісці да маіх вучняў, да гэтых пераросткаў, у якіх целы на некалькі парадкаў апярэджваюць розум. А потым, як я ўжо казаў, пайшло-паехала. Прыгадаліся дзіцячыя крыўды на сястру, на тое, якія несправядлівыя былі да мяне бацькі, успомнілася, як лупцаваў мяне бацька рэменем... Не, вы толькі не падумаўце, што ён смяротным боем мяне лупцаваў, як гэта заведзена ў люмпенскіх сем'ях, дзе, мусіць, і рэмень не скарыстоўваюць, а проста малоцяць нагамі, кулакамі і тым, што пад руку трапіцца. Крый Божа, вось як на духу гавару: бацька біў мяне мякка, нямоцна, шырокай дзягай, пару разоў, без шалу і садысцкай раз'юшанасці. Прычым не па галаве, не па спіне, а раўнютка па мяккім месцы. Тое пакаранне насіла, хутчэй, настаўленчы характар, а не з'яўлялася сродкам вырашэння псіхалагічных праблем дарослага за кошт дзіцяці. Там быў проста элемент постраху і ўніжэння. Так, уніжэння. Але ж не ведаў стары, што акурат уніжэння я найболей і не выношу. Сам факт фізічнага гвалту, калі цябе нагінаюць і насуперак тваёй волі хвастаюць па задніцы. Ужо лепш бы ён мяне калашмаціў нагамі, а я б яго за тые ногі кусаў... Стоп, стоп. Нешта я ўсхадзіўся. Годзе, трэба трымацца, бо іначэй саб'ешся на суб'ектыўнасць.

Значыцца, так: лежачы на канапе ў дзікай злосці і нянавісці да ўсяго свету, я тым не менш успомніў пра бацькаў дзень нараджэння. Аднак рашыў пакуль не званіць, а дачакацца вечара. Хаця ведаў, што на вечар у мяне прызначана спатканне з маёй дзяўчынай, якое найхутчэй скончыцца сумесным спаннем у маім ложку да самае раніцы. «Ну дык пазваню, адразу як прыйдзем», — адкаснуўся я ад сябе самога. Але нешта па-д'ябальску з'едлівае і няўлоўнае шапнула мне ў вуха: «Дулю я табе пазваню!» — і замоўкла. Што гэта было: я сам, мая подленькая і дробная частка душы, або сапраўды нехта старонні і тагасветны? Не ведаю. Але клянуся, спадарове, у той дзень я шчыра хацеў павіншаваць бацьку. Не атрымалася, бо ўсё склалася так, што прывяло мяне туды, дзе я цяпер марынуюся. А, дарэчы! Вы, можа, мяркуеце, што я ў турме? Ха! Памыляецеся. Прапануй мне зараз турму, то я пабягу туды без найменшых ваганняў. Не, я патрапіў у месца намнога страшнейшае. Ну, ды аб усім па парадку.

5

Я качаўся на канапе, сунімаючы душэўную муку, а краем вока пазіраў на аляпаваты насценны гадзіннік. Чакаў пачатку шостага, калі мая дзяўчына мусіла вярнуцца з работы і можна было б ёй пазваніць. Я ведаў, што яна захоча зноў жа гуляць, зноў жа кудысьці ісці, адным словам — культурна праводзіць вечар. Але я пісаў ужо, як да гэтага стаўлюся і куды ў нас можна «пайсці», не абляпаўшыся па калені правінцыйным брудам. Я наважыўся прапанаваць ёй ісці да мяне без усялякіх крыўлянняў і сантыментаў. Наважыўся паставіць пытанне рубам, сказаць, што хачу з ёй легчы ў пасцель, а болей мне ад яе нічога не трэба. Па сутнасці, я нарываўся на сварку.

Да неабходнага мне часу заставалася якіх паўгадзіны, калі з асаблівай крыўдай і вастрынёй я ўспомніў сястрыцу. Так, я крыўдаваў на яе за тое, што яна ўкрала ў

мяне маю мару. Нікому ніколі не адкрываў, але трэба сказаць, што пражыванне ў трапічнай краіне ля мора было маім заповітным жаданнем. Я чамусь верыў, што калісьці гэтая мора спраўдзіцца. І адчуваў сябе вартым яе. Я нават месца сабе ўпадабаў — Сіцылія, на высокім паўднёвым беразе, дзе сады і дамы тэрасамі спускаюцца да вады. Гэтае блакітна-зялёнае мора, гэтае неба з яркім ласкавым сонцам, якое амаль ніколі не засланяецца воблакамі. Колькі разоў, лежачы ў сваім задушлівым катуху на рыпучай канапе, я аддаваўся салодкім марам аб гэтым куточку. Я нібы наяве спускаўся па скалістым беразе з ручніком на плячы, няспешна рушыў да вады па гарачай гальцы, заходзіў у мора, якое абдавала мяне такой дабрадатнаю прахалодай, што я (у сваіх трызненнях) зазнаваў пачуццё, куды мацнейшае за інтымную блізкасць... Але ж не думайце, што я быў пусты летуценнік і што ўжо зусім беспадстаўнымі былі мае мроі. Не. Я змалку верыў у сябе, я ведаў, што глыбіні маёй душы калісьці ацэняцца чалавецтвам. Колькі задум! Каб вы ведалі, колькі задум гадамі раілася ў маёй галаве! І ніколі не пакідала ўпэўненасць, што ўсё гэта будзе рэалізавана, выльецца на паперу ў стройных аповедах, растыражуецца і праславіць мяне. Героі мае былі ўжо як жывыя. Я гадзінамі размаўляў з імі, надзяляў адмысловымі якасцямі, вадзіў па хітраспляценнях жыцця, наладжваў драматычныя дыялогі, дзе сам выступаў то ў ролі строгага судзі, то добразычлівага суцяшальніка, то мудрага старца. Я блукаў з імі па самых аддаленых куточках нашай планеты, я прадзіраўся праз джунглі са збітымі ў кроў ступнямі, плыў па бяскрайніх морах, брыў па вечных арктычных снягах, скакаў з парашутам. А галоўнае, якія дзіўныя пачуцці зазнаваў я ў каханні! Я быў нястомным палюбоўнікам, з-за якога самыя пекныя прыгажуні кідалі мужоў, дом, дзяцей, а потым рэзалі сабе вены. А іншым разам, наадварот, я быў гатовы ісці за каханай на край свету, выконваць самыя вычварныя яе прыхамаці... Або захоўваць вечную вернасць. Дальбог, я сам сабе падабаўся такі, бо ведаў, што здольны на ўсё і толькі праклятыя жыццёвыя абставіны не дазваляюць мне разгарнуцца напоўніцу. І таму ў сапраўдным жыцці я ўсяго толькі сціплы настаўнік, якога не любяць вучні і да якога кіраўніцтва школы ставіцца з насцярогай. І таму ў рэальнасці я не маю сяброў і вельмі мала прыцяляў. І таму я ў каханні далёка не Саламон, а проста подлы эгаіст, якому глыбока начхаць на душу жанчыны, а хочацца валодаць яе целама, і толькі. Аднак я ведаў, што гэта пакуль... пакуль не выберуся на абсягі жыцця, пакуль мой талент не будзе ацэнены. А гэта з'яўлялася справай часу.

Але ж час мерна круціў планету Зямля, адкрываў свету сапраўдных герояў і геніяў, абрынаў на людзей катастрофы, спараджаў галавакрутныя каханні і здрады, а я ўсё працягваў у вольны ад заняткаў час валяцца на канапе ў сваім катуху. Апошні водпуск я нават да бацькоў не паехаў, спаслаўшыся на занятасць «справамі». Той водпуск я правёў збольшага на той жа заклятай канапе, штодня спадзеючыся прагнуцца і сесці за пісьмовы стол, каб аддаць свае геніяльныя думкі чалавецтву. У мяне ўжо і стос аркушаў ляжаў на сталёніцы, а адзін быў запраўлены ў пішучую машынку... Дый, па вялікім рахунку, у галаве маёй даўно-даўно ўсё напісалася. Заставалася ўзяцца і распачаць. Ах, вось якраз гэтае «распачаць» у мяне ніяк не выходзіла. Я пастаянна адцягваў, спасылаючыся то на галаўны боль, то на агульную млявасць, то на суседскі гвалт за сцяной, то на шоргат мятлы дворніка, а часам нават на тое, што я ўчора паглядзеў навіны і яны мяне раззлавалі. Тады я доўга чакаўся на кухні, піў некалькі кубкаў кавы, лез у ванну, валяўся каля гадзіны ў гарачай вадзе, а затым выпраўляўся гуляць па ваколіцах, каб «абдумаць». Вяртаўся зазвычай злы, раздражнёны тупасцю абывацеляў і ўвогуле правінцыйнай бесталаччу нашага гарадка. Пасля такіх прагулак сесці за стол я не мог, а таму пачынаў гатаваць абед, хоць есці яшчэ не хацелася. Пасля абеду спаў, апраўдваючы гэта тым, што трэба

набрацца перад працаю моцы. А вечарам, зноў жа замест рабочага стала, утыркаўся ў тэлевізар і пачынаў ляць яго на чым свет. Ды часам адзінота абрыдала і мне, які ў ёй як рыба ў Нарачы, і тады я змаўляўся са сваёй дзяўчынаю аб сустрэчы. Каб не перціся ў горад «гуляць», я скардзіўся на квалае пачуванне і прасіў яе прыйсці на адведкі. Як толькі яна пераступала парог кватэры, мая кволасць рэзка праходзіла, я кідаўся на яе, як воўк на мяса, зрываў адзенне, заносіў у пасцель і там спаганяў усё сваё раздражненне, усю незадаволенасць сабой, усё ўсведамленне сваёй духоўнай нямогласці. Там я быў валадар.

Думаю, не варта гаварыць, што, не напісаўшы ні радка за час адпачынку, я і дагэтуль нічога не распачаў. З першага верасня ў мяне з'явілася самавітая адгаворка: заняты. Так, я сапраўды быў заняты праверкай сшыткаў маіх бесталковых вучняў, а таксама пастаяннай вайной з імі на ўроках і па-за іх. Акрамя таго, я падзраваў зласлівасць ды інтрыгі ў мой бок ад настаўнікаў, якія, зрэшты, і не хавалі сваю нелюбоў да мяне.

Мяне зазвычай ігнаравалі ў настаўніцкай. Калі я там сядзеў, то той, хто ўваходзіў, звяртаўся і заводзіў гутарку з любым прысутным, апроч мяне. Мне была невыносная такая да мяне абьякавасць, і я скарыстоўваў пяцімінуткі, сходкі, усялякія пасяджэнні, каб прыцягнуць да сябе ўвагу. Спрачаўся з любое нагоды, пярэчыў завучам, лез у сварку з настаўнікамі, а аднаго разу схапіў за грудкі фізрука — за тое, што ён насмяўся з маёй прапановы наконт... Далібог, нават не ўспомню зараз, што я такое там прапаноўваў, аднак выразна памятаю, як пасля ягонай рэплікі: «Чарговая муць!» — кроў кінулася мне ў галаву, я ўскочыў, імгненна адолеў трохметровую адлегласць і ўчапіўся ў ягоны світэр. Я ўжо неаднойчы зазначаў, што з'яўляюся чалавекам далёка не хілым, а фізрук наш Пецька, наадварот, нізенькі і шчуплы трыццацігадовы хлопец. Ён быў калісьці бесперспектыўным гульцом у настольны тэніс, і таму зразумела, што годнага супраціўлення мне аказаць бы не змог. Я ўжо пачаў быў яго соўгаць і трэсці, як громападобны голас нашай дырэктаркі Раісы Янаўны ацверазіў мяне вокамгненна. Усе ў нашай школе баяліся гэтага кіраўнічага, уладарнага, гучнага і застрашлівага вокрыку. Пры сваёй сціплай камплекцыі, гэтая пяцідзясяцігадовая кабета валодала не раўнуючы генеральскім голасам. Жалезная ж воля Раісы Янаўны, яе непакіснасць у выкананні прынятых рашэнняў таксама былі добра вядомыя. А таму я, пачуўшы скаланальнае: «Хрыбоціч! Назад!» — адразу ж абмяк, адпусціў Пецькаў пінжак і адступіў, баязліва мармычучы прабачэнні. Сходка доўжылася, быццам нічога не адбылося. Але ж па яе заканчэнні дырэктарка загадала нам з Пецькам застацца, а дакладней, ісці з ёй у дырэктарскую. Там, выструніўшы як салдатаў, Раіса Янаўна дала нам такога паўгадзіннага прачуханца, пра які я і сёння не магу ўспамінаць без трымцення. Між іншым, у гэтым крыецца і адказ чытачу, калі ён здзівіўся маім перажыванням пасля сутычкі з Марцэвічам. Так, я смяротна баяўся, што выпадак у туалете, дзе я прымяніў насілле да вучня і, акрамя таго, брыдкасловіў, дойдзе да Раісы Янаўны.

6

Але ж страх у баязліўцаў часцяком суседнічае з агрэсіяй да слабейшых, на якіх ён спаганяе свае крыўды і комплексы. У той дзень — а была, дарэчы, субота — я рашыў адыграцца на сваёй дзяўчыне, абраўшы, так бы мовіць, ахвяраю. Наважыў зрабіць ёй балюча любой цаной, ды так, каб я ўвесь гэты боль бачыў.

Недзе хвілін у пятнаццаць на шостую я ўзяў трубку і набраў нумар сяброўкі. Яна адказала сама, што мяне нават прыемна здзівіла, бо почасту трубку хапае яе

бабуля, гэтая старая вешалка, якая з нуды гатовая сабой усе шчыліны затыкаць. Аднак я ўзяў жорсткі тон і запатрабаваў, каб сяброўка неадкладна рушыла да мяне. На яе пытанне: «А як жа гуляць?» — я ўзарваўся і стаў крычаць, што мне хочацца бачыць яе, а не абрыдлыя фізіяноміі месцічаў. Яна нечакана мяне абарвала, сказаўшы, што зараз не можа да мяне падысці, бо дамовілася заскочыць да сяброўкі паглядзець сукенку. Дарэчы, прапанавала мне скласці ёй кампанію, а ўжо потым адправіцца да мяне. У які-небудзь іншы дзень я б, мабыць, зрэагаваў на гэта цярпіма. Але ж пасля злыбедаў на рабоце, пасля ўсіх вярэдлівых думак пра сястру і бацькоў, пасля чарговага ўразумення бяздарнасці майго існавання, што я мог ёй адказаць, акрамя як абрынуцца з лаянкай? Так, я аблаяў сваю дзяўчыну, заявіўшы, што мне начхаць на яе сяброўку і што раз мы дамовіліся сустрэцца, то яна абавязана трымаць сваё слова. На што сяброўка мая адказала, што яна нікому нічога не абавязана, а таму пойдзе туды, куды хоча, а калі я жадаю з ёй сёння пабачыцца, то мушу змяніць свой нахабны тон на прыстойнейшы... Адным словам, адшыла мяне як паршывага юнака. Раз'ятраны, я гаркнуў: «А праваліся ты са сваёй сяброўкай да чортавай маці!» — і не проста паклаў трубку, а вытаргнуў з разеткі тэлефонны шнур (праўда, астыўшы, уваткнуў яго назад).

Вы думаеце, на гэтым усё скончылася? Далёка не. Бо хіба мог я так усё гэта пакінуць, хіба мог дазволіць ёй беспакarana мной пагарджаць, адправіўшыся балакаць да сваёй пустазвоннай таварышкі? Не, я ні секунды не вагаўся, калі рашыў шыбаваць праз увесь горад, каб пераняць сяброўку і ўчыніць скандал проста на вуліцы. Я не мог стрываць такога са мной абыходжання і быў падобны на капрыз-нага хлапчука, у якога ў разгар гульні адабралі любімую цацку. У такім выпадку тыя невыносныя хлапчукі не проста пачынаюць румзаць, яны заходзяцца ў істэрыцы, тупаюць, гарлаюць, сінеюць ад злосці. Такім быў і я ў тую хвіліну.

Па горадзе я бег як ашалелы. Праклінаў яго недарэчную, выцягнутую ўздоўж ракі канфігурацыю, а таксама тое, што таварышка маёй дзяўчыны пасмела пасяліцца ў процілеглым ад мяне канцы. Сяброўцы маёй, якая жыла амаль у цэнтры, было куды бліжэй і спарней туды дабірацца. Зрэшты, яна ішла, як усе нармальныя людзі, звычайнай хадою. Я ж нёсся наўзгалопам, толькі зрэдку, каб суняць дыхавіцу, змушана пераходзячы на трушок.

Мне пашанцавала (цяпер ведаю, што слова «пашанцавала» тут непрыдатнае), і я нагнаў яе за паўквартала ад дома яе прыяцелькі, Танькі Вусціч. Схапіў за руку...

Не, тут трэба пачаць новы абзац, каб апісаць усе падрабязнасці. Сяброўка мая не знячэвілася і не спалохалася — мусіць, згледзела мяне трохі раней, калі я вынырнуў з-за рага і перабягаў вуліцу. Яна павярнулася, і ў звернутым да мяне паглядзе я прачытаў нейкую дзіўную іронію. Так, іронію, з дамешкам грэблівасці, ці што. Яна пазірала на мяне як на нешта несур'ёзнае, блазнаватае, клоунскае. Яе пагляд быццам гаварыў: «Я цябе не баюся, і ўсё, што ты вычварыш далей, даўно прадугадвала». Яна нібы пранізала мяне наскрозь.

Але я быў не ў тым стане, каб мяне гэты насмешлівы позірк спыніў. Не выпускаючы яе руку, я запытаўся, чаму яна рашыла мной пагарджаць, чаму яна аддае перавагу сваёй дурной прыяцельцы, а не мне, хоць мы з ёй дамаўляліся. Па сутнасці, я завёў тую ж катрынку, што і нядаўна па тэлефоне. Я бачыў, што ёй нудна і гідка трываць маю выхадку, і надзвычай здзівіўся, калі яна спакойным тонам паўтарыла ўсё тое самае: ёй трэба сустрэцца, каб паглядзець сукенку, што шые для яе Танька Вусціч. І тут я не знайшоў нічога лепшага, як зноў разявіць рот і прагарлаць цяпер ужо не ў тэлефонную трубку, а на ўсю вуліцу: «А хай гарам гэтая ваша сукенка гарыць! Разам з вамі!» Рэха панеслася па той малалюднай вуліцы, і асобныя пешаходы, напэўна, пачулі мой раз'юшаны выкрык. Зрэшты, блізу нас нікога не было,

прынамсі метрах у трыццаці. Гэта надало мне, баязліўцу, смеласці, я перахапіў яе за плечы, стаў трэсці і лямантаваць, як баба базарная. Што я там выліў на яе бедную галаву, далібог, дакладна не памятаю. Крычаў прыкладна тое, што я самы тонкі і чулівы чалавек на зямлі, што не выношу, калі мяне абражаюць, што яна яшчэ пашкадуе, што не цаніла мяне. А яшчэ лаяў яе абывацельскую псіхалогію, дакараў, што яна закасцянела ў гэтай пошлай глухмені, што яе не цікавіць нічога, апроч тых паганых шмотак, што яна гатовая вечна гнісці ў нашай местачковай памыйніцы. Я крычаў, што хай яна не разлічвае, што я, чалавек высокага інтэлекту, атабаруся тут разам з ёй. А потым стаў хваліцца, дакладней, хлусіць, што я хутка з'еду адсюль, што рыхтуецца да выдання мая кніга на Захадзе і што гэта дазволіць нарэшце мне жыць так, як я заслугоўваю...

О Божа! Толькі цяпер я ўсведамляю, як быў недалёка ад тых, кінутых у нямоглай распачы, слоў. Бо сапраўды атрымаў тое, што заслужыў.

Я няспынна яе прыніжаў, абражаў і ледзьве не мацюкаўся. А яна стаяла, апусціўшы рукі ўздоўж цела. Маленькая, худзенькая ў параўнанні са мною, бамбізам, які падскокваў на месцы, уздымаў рукі ўгору, размахваў імі. Яна з усё той жа іранічнай грэблівасцю пазірала мне ў твар. Я не мог выносіць гэтага позірку, а таму глядзеў кудысьці паўзверх яе галавы. Цяпер разумею, што я хацеў ад яе рэзкай рэакцыі, нават поўхі, якая б імгненна суняла мой гнеў. Аднак тое, што зрабіла сяброўка, было нашмат балючай. Яна дачакалася, пакуль прыціхнуць мае стагнанні і ўсхліпы, пакуль стоміцца ад лаянкі мой рот, ды прамовіла ціха і холадна: «Ты ўсё сказаў?» Адказ захрас у маім горле, а ногі знямелі ад прадчування чагось непаспраўнага. Я чакаў яе далейшых слоў, як прысуду. Але яна крута павярнулася і нетаропка, нікольні не апасаючыся, што я памкнуся яе даганяць, рушыла ў бок сяброўчынага дома. Больш за сто метраў яна прайшла і ні разу не азірнулася. А я стаяў як прыкуты да таго месца, дзе ўсчаў сварку. Праўдзівей, хацеў усчаць. Сваркі не атрымалася, а яна пайшла ад мяне бяспрэчна пераможцай. Праз якія паўхвіліны збочыла ў дзядзінец і скрылася за голым восеньскім хмызняком.

Змяркалася. На горад апускалася бяздонная лістападаўская ноч. Мне стала зябка і нагэтулькі адзінока, што дрыжыкі прабралі мяне да самага сэрца. Я заскавытаў як бяздомны сабака. Нікольні не перабольшваю, бо запамніў, як купка падлеткаў, што рушыла паўз мяне, шарахнулася ў бок праезджай часткі. Я затуліў рот далонню, перабег вуліцу і кінуўся трушком у цэнтр горада. Хацелася аднаго — суняць тую смяротную дрыготку, што раптам ахапіла ўвесь арганізм. Хацелася да людзей, у натоўп, а дакладней — у нейкае пажыўнае месца, дзе вісяць аблогі тытунёвага дыму, пахне півам і танным віном, дзе віруе бязглуздая, але такая цёплая гамана.

Падобных месцаў у нашым гарадку не так шмат. І ў кожным з іх я рызыкаваў натрапіць на нейкага знаёмца. Калі прыяцеляў у мяне было кот наплакаў, то пралетарскія бацькі маіх вучняў ведалі мяне як аблупленага: я меў звычку выклікаць іх да сябе як да класнага кіраўніка і мантуліць за правіны дзяцей. Зрэшты, у тыя хвіліны мне было глыбока начхаць, пазнае мяне хто-небудзь ці не. Боль ад фактычнага разрыву з сяброўкай вяршэнстваваў над здаровым сэнсам, глушыў маю гіпертрафіраваную нелюдзімасць.

Дзе я толькі не пабываў у той золкі восеньскі вечар! Па якіх толькі цёмных завулках не блукала мая душа. З кім толькі не пасварыўся, якія толькі брыдкія словы не вывяргаліся з майго рота.

Зараз не вазьмуся апісваць падрабязнасці. Не змагу. Не тое каб мне былі настолькі агіднымі ўчынкі мае, проста ў першай жа забягалаўцы я налізаўся за паўгадзіны да свінячага стану. Помню, пачынаў з вадзяністага піва. Затым тры разы браў па сто грамаў гарэлкі... Усё. Пасля ўжо не згадаю, дзе, што і ў якой колькасці

я выпіваў. Памятаю, што піў у розных месцах, што выбіраўся на вуліцу, каб памачыцца і званітаваць, а потым ледзь не вобмацкам брыў да новага шынка і, што дзіўна, знаходзіў. Нейкім наркатычным, непадуладным розуму нюхам. У адным месцы я нешта з кімсьці не падзяліў, кагосьці ўдарыў, хтосьці штурхануў мяне так, што я расцягнуўся на доле. Нехта рагатаў. Нехта тыцкаў мяне ў бок нагою. Потым правал у памяці — і я на вуліцы. Яшчэ правал — і я брыду па нейкім бязлюддзі, блытаюся ў хмызах і высахлай шорсткай траве. Затым холад — я па калені ў вадзе. Потым бясконца доўга выбіраюся з нейкага ці то старыка, ці то балаціны, узбіваюся на масток, азіраюся, але не пазнаю тое месца. Забыццё. Затым нібыта крочу побач з нейкім чалавекам, размаўляем... Цяпер не ўспомню, пра што. Як не ўспомню і твару спадарожніка. Потым аказваюся ў атачэнні нейкай кампаніі, зноў у шынку... Ужо зусім цьмяна згадваю змрочны завулак, чыесьці цвёрдыя рукі, што хочучь авалодаць маімі... Нехта б'е мяне пад лыжачку, нехта нагінае галаву долу... Пагоны, дакладней — пагон міліцыянта перад вачыма... Затым тузаніна, нехта ўскрыкнуў ад болю... Я ўжо не сагнуты крукам, а выпрастаны і бягу на скрут галавы па звільстай сцяжынцы між дрэвамі, за мною як быццам свіст і тупат ног. Пагоня... Я схаваўся ў пад'ездзе чужога дома. Цемрадзь. Мацаю сцены. Не ў змозе стаяць, апускаюся на халодны цэмент, прыхінаюся спінай да сцяны і засынаю, напэўна...

Нейкім чынам зноў апынаюся на вуліцы, брыду па горадзе, трапляю ў прыватны сектар і грукаю ў чужыя вароты. Шалёна брэша сабака, яму адгукаюцца суседскія псіны. Чыйсьці голас крычыць, каб я ішоў прэч, пагражае выклікаць міліцыю. Слова «міліцыя» прыводзіць мяне ў панічны стан, я шарахаюся ад тых варот і бягу, бягу, падаю... Зноў вуліца, абсалютна пустэльная. Я настойліва шукаю свой дом. І хоць цяпер нічога дакладна сцвярджаць не бяруся, здаецца, што знайшоў-такі свой двор і пакіраваў да пад'езда. Але забі мяне — не згадаю, як адчыняў кватэру. Нават дзіўна, як у непрытомнасці мог дастаць звязку ключоў, адшукаць два патрэбных і адамкнуць замкі. Гэта, як той казаў, засталася за кадрам.

7

Абуджэнне аказалася цяжкім. Яшчэ не расплюшчыўшы вочы, я зразумеў, што кожны мой рух прынясе невыносныя пакуты. Павекі нібы прыклеіліся да зрэнкаў, закарэлі, ці што, — я з вялікай цяжкасцю іх разляпіў.

Я ляжаў на правым баку, з няёмка падаткнутай пад цела рукой, спінаю да сцяны, ненакрыты, апрануты. Левая нага перакінулася цераз правую і звисала з ложка. Становішча цела было вельмі няпэўнае — я знаходзіўся на краі і быў недалёкі ад таго, каб грыгнуцца на падлогу. Усю ноч я, відаць, правёў нерухома і прачнуўся акурат у тым становішчы, у якім паваліўся на неразасланы ложак.

Прыціснутая грудной клеткай правая рука зацякла, занямела, і першае, што прыйшло ў маю хворую галаву, — гэта тое, што мяне паралізавала. Пры такой думцы халадок прабег уздоўж пазваночніка, што сведчыла, зрэшты, пра чулінасць майго змучанага алкаголем і начнымі бадзяннямі цела.

Я пачаў прыгадваць, што паводзіўся ўчора вельмі нерэспектабельна, што пасварыўся з сяброўкай, напіўся, буяніў, швэндаўся па горадзе, задзіраўся. Успомніў, што ўцякаў ад міліцыі і нахабна стукаўся ў нейкую браму... Такія прыпаміны, зразумела, не надалі мне бадзёрасці і настрою. Падумалася, што сёння працоўны дзень, што я праспаў заняткі і мяне неўзабаве чакае сустрэча з суровай дырэктаркай. Я тузануўся, крутануўся, узвыў ад болю ў занямай правай руцэ і з жахам утаропіўся на насценны гадзіннік. Ён паказваў палову дзесятай. А па распісанні мае ўрокі ніколі

не пачыналіся пазней за дзевяць гадзін. Скажаць, што мне стала страшна — гэта не скажаць анічога. Мяне апанавала нейкая тупая і безвыходная распач. Я зваліўся з ложка і папоўз да тэлевізара, каб даведацца дату па тэлетэксце. Так, папоўз, бо ногі падкасіліся, не вытрымаўшы цяжару грузнага, нехлямяжага, агіднага мне цела. Недзе з трэцяй спробы я ўваткнуў шнур у разетку, націснуў кнопку, але так і не дачакаўся выявы. Вылаяўся і стаў шукаць дыстанцыйны пульт, мяркуючы, што кнопка на тэлевізары чамусьці не спрацавала. Я і ў нармальным стане, бывала, не мог адразу адшукаць пульт, бо меў звычку засоўваць яго ў самыя неверагодныя месцы. На гэты ж раз спатрэбілася хвілін пяць, пакуль я паўзком, з болем у патыліцы і правай руцэ, адшукаў яго на падаконні, за стосам газет і часопісаў. Дарэчы, правая рука аджывала, але ад таго балела як абвараная; калола ў пальцах, а пад пазногці быццам нехта іголка пазаганяў.

Мае высілкі па пошуках пульта аказаліся марнымі — тэлевізар не ўключыўся, і прычынай сталася адсутнасць святла. У чым я пераканаўся, калі спачатку шчоўкнуў выключальнікам таршэра, а затым, падняўшыся-такі на хісткія ногі, праверыў усе электравыключальнікі кватэры. Святло нідзе не загарэлася. Тады я рашыў пазваніць Віцьку Болсуну, аднаму з нешматлікіх прыяцеляў, каб высветліць, які сёння дзень. Чаму менавіта яму? Па-першае, таму, што ведаў яго рабочы тэлефон — гэта на выпадак, калі б Віцькі дома не аказалася. А па-другое, ні ён, ні яго жонка Ларыса не былі людзьмі балбатлівымі і не мелі знаёмстваў у нашым настаўніцкім асяродку... Ну ды што я вам гэтак падрабязна тлумачу! І так бачна, што становішча маё было самае незайздроснае і даводзілася хапацца за саломінку, ці хоць бы проста нешта рабіць, каб не ачумець ад паганых думак і болю ў галаве, які з кожным рухам адно ўзмацняўся.

Пяройдзем да галоўнага: тэлефон таксама маўчаў. А гэта ўжо было не толькі не весела, а выдавала на нейкі д'ябальскі жарт. За пяць гадоў пражывання ў нашай глухмені святло адключалася шмат-шмат разоў, але ж не прыгадаю, каб адначасова з тэлефоннай сувяззю... Я разлаваўся, і менавіта злосць стала хуткімі тэмпамі вяртаць мяне да жыцця, змушаючы ўсё болей уцямна думаць і дзейнічаць. Нечакана ўзнікла і з кожнай секундай узрастала ўпэўненасць у тым, што сёння ніякі не працоўны дзень, а нядзеля. Так, нядзеля, бо ўсё выразней адстуквалася ў галаве, што ўчарашнюю бучу я не мог распачаць іначай, як у суботу. Гэта вынікала з агульнай баязлівасці майго характару, спадарове. Калі вы не забыліся, гэта адна з маіх найнепрывабнейшых рысаў. Нягледзячы на ўсю злосць на сяброўку, на гатоўнасць пераняць яе пасярод вуліцы і скандаліць, а затым дэбашырыць па шынках горада, я не мог не трымаць пад увагай, што мне гэта так ці іначай з рук сыдзе. Расперазаць сябе да такой ступені я мог толькі ў выпадку, калі заўтра не трэба ісці на працу. У школу я заўсёды яўляўся падкрэслена ахайны, бездакорна паголены, наадэкалонены і падобнае. Хоць у час апошняга водпуску, напрыклад, па тры дні не злазіў з канапы, не мяняў трусоў, не мыў упацелых шкарпэтак і, вядома ж, прынцыпова не галіўся і не прычэсваўся. Такі я чалавек. Ці, можа, такія ўсе людзі? Не ведаю, не правяраў, не давялося падгледзець чыёсьці жыццё праз замочную шчыліну. Праўдзівей, не «чыёсьці» жыццё, а побыт акурат такога ж адзінотніка, як і я. Таму што паводзіны нашых шматлікіх сямейнікаў (калі яны, зразумела, не кончаныя алкашы) — для мяне не паказчык. Усе яны навідавоку адно ў аднаго, то бок на людзях, і ўсе нацягваюць на сябе штучныя маскі ды строі, кабказацца перад сужыцелямі прыстойнейшымі.

Гм, зноў адышоўся ад стрыжнявой плыні аповеда. Ну не пісьменнік я пакуль, далібог, а таму часцяком блытаюся. Прашу строга мяне не судзіць.

Такім чынам, тэлевізар не ўключыўся, святло не загарэлася, тэлефон не падаў ніякіх прыкмет жыцця. За акном хмурыўся лістападаўскі ранак. Было, відаць па ўсім, бязветрана і нешта каля нуля, бо траву пакрываў танючкі слой шэрані, а голыя дрэвы не гайдаліся ніводнай галінкай. Бязветранасць. Золь. Як ненавідзеў я гэтую пару года! Усё самае чорнае і безвыходнае падымалася з нетраў маёй душы ў канцы лістапада. Кожны год паўтаралася адно і тое ж: я пакутліва чакаў першага снегу. А ён нібы насміхаўся з мяне, пацвельваўся, безліч разоў выпадаў і раставаў, ператвараўся ў хлюпотную мешаніну і бездараж, спараджаючы ў маёй душы тугу і смяротны адчай. Пры такіх вось настроях я мусіў кожную раніцу галіцца, апранацца, удаваць на твары бадзёрасць і бегчы ў школу, каб вучыць дзетак, што ненавідзелі беларускую мову і мяне разам з ёй устойлівай, непарушнай нянавісцю.

У любую іншую нядзелю я б і носа з дома не высунуў. Я б забраўся ў ванну, узяў кнігу і раскашаваў бы так гадзіны дзве. Затым бы ўключыў тэлевізар і за нейкай лёгкай пусценькай перадачкай унурыўся б у свае звыклыя мроі пра Сіцылію, куды я патраплю пасля таго, як прадам на Захад свае геніяльныя рукапісы. Ну ды чытач ужо ведае тую лухту.

Але на гэты раз мне стала нагэтулькі няўтульна ў маім абясточаным жытле, што я хуценька сабраўся, апрануўся, ухутаў ніз твару, парослага сутачнай шчэцю, шалікам, нацягнуў на самыя вочы шарсцяную шапачку і выйшаў за дзверы.

Надвор'е поўнасцю апраўдала ацэнку, якую я даў яму праз шыбу акна: холадна, золка, бязветрана. На дрэвах ніводнага, нават выпадковага лісціка. Трупы колісь раскошнай лістоты ўсцілаюць траву, сцяжынкі, валяюцца на аўтамабільнай дарожцы і тратуары. «Дзе гэтая п'яная сволач дворнік!» — падумалася ў раздражненні.

Па тратуары я хутка дайшоў да знасцежанай брамкі і аказаўся на вуліцы. Мне трэба было перайсці на той бок. Прывычна зірнуў налева, направа. Машын і нават пешаходаў не заўважыў. «Чортава глухмень!» — вылаяўся я ўжо не сам сабе, а нападзюла і перасек праездную частку.

Я, здаецца, не давёў чытачу, для чаго выбраўся з дому. Галоўнай мэтай было дабрацца да газетнага кіёска, што на аўтавакзале, — ён адзіны ў нашым гарадку працуе ў нядзелю, — купіць учарашніх газет, каб канчаткова ўпэўніцца, што сёння дзень непрацоўны. Ну і пабочнымі мэтамі маёй выправы было, несумненна, глынуць свежага паветра, прыглушыць галаўны боль, а калі прасты шпацыр не дапаможа, то ўзяць пару бутэлек светлага піва для апахмелу. Піва выдатна памагала ў падобных сітуацыях. Я, дарэчы, не меркаваў доўга бадзяцца па такой халадэчы, а, набыўшы піўко і газеты, вярнуцца ў кватэру, залезці ў гарачую ванну і звыкла адпачываць. Я думаў, што электрычнасць за якую гадзіну падключаць, бо ў нашым доме досыць з'едлівых і ўчэпістых бабак, якія не пашкадуюць ні сіл, ні часу, каб дабрацца да ЖЭКа і тузаць дзяжурнага інжынера да пасінення.

За якіх дваццаць хвілін я дасягнуў аўтобуснай станцыі, рушачы па на рэдкасць пустэльных завулках і вуліцах. Пахла прэлым лісцем, сырой зямлёю. У небе не было ні прасветліны — роўная шэрая маса нізкіх восеньскіх хмар вісела над горадам. І панавала дзіўная бязветранасць; нават лёгкі павеў не крануў мой твар, не прагнаў перад вачыма ніводнага лісціка.

І вось, дапяўшы станцыі, я ўпершыню здзівіўся. Калі не сказаць болей. Бо на зазвычай гаманкай аўтавакзальнай плошчы не было ніводнай чалавечай постаці. Больш за тое, не стаяла ніводнага рэйсавага аўтобуса. А таксама — ніводнага легкавіка, грузавіка, мапеда і матацыкла.

Я акінуў позіркам зачыненыя гандлёвыя шапікі, вылучыў сярод іх газетны кіёск, дзеля якога сюды завітаў і які быў таксама зачынены — праз каламутныя шыбы віднеліся голыя паліцы і дашчаныя сцены.

Будынак аўтастанцыі, дзверы якога заўжды несупынна ляпалі, прапускаючы месцічаў і прыезджых, зараз ніякіх прыкмет жыцця не падаваў. Мала таго, што вакол было непрывычна пуста, дык яшчэ і ніводзін гук не дасягаў майго слыху. Я пільна, з дрыготкай у ахопленай насцярогай душы, прыслухоўваўся, спадзеючыся ўлавіць хоць аддалены шоргат якогасьці пешахода, ці тарахценне матацыкла, ці хоць які-небудзь стук, трэск ці сабачы брэх.

Часам здавалася, што я ўлоўліваю нейкі слабенькі шум. Але, як потым зразумеў, гэты шум узнікаў у маім напружаным уяўленні, а не ў рэальнасці. Я проста жудасна хацеў нешта пачуць, і мозг «успамінаў», як павінны гучаць людзі, машыны, жывёлы і птушкі.

Усё яшчэ стоячы слупам на краі прывакзальнага пляца, я прыгадаў свой шлях ад самага дома і з трывогай адзначыў, што не сустрэў за гэты час ніводнага чалавека, не пабачыў і не пачуў ніводнай машыны, ніводнага голасу. І нават не заўважыў на тратуары галубоў і вераб'ёў, што зрання заўсёды завіхаюцца там у пошуках выкінутых з акон крошак і рэшткаў ежы.

Па меры такога думання, страх, што напачатку нарадзіўся ў нагах як простая слабасць, паступова ператварыўся ў сапраўдны жах, што мяжуе з адчаем. Менавіта адчай, які нібы камяк падступіўся да горла і пачаў душыць, — гэты даўкі адчай вывеў мяне са здранцвення, сарваў з месца і змусіў бегаць як апантанага па ўсім пляцы. Я падскокваў да кіёскаў і зазіраў у іх цьмяныя чэравы, імчаўся да будынка вакзала і торгаў запёртыя дзверы, абарочваўся, перасякаў пляц і стукаўся ў дзверы харчовай крамы і кавярні. Усе яны былі замкнёны ад мяне, на іх не вісела вытлумачальных таблічак, а знаёмыя шыльды паведамлялі звычайнае распісанне работы.

Мой наручны гадзіннік паказваў палову дванаццатай, і, паводле распісання, усё — вакзал, крамы, кіёскі і рэстаран — павінна было працаваць. А галоўнае, мусіла поўніцца размаітым людям і гаманой, звыклымі зычнымі воклічамі вяскоўцаў, мацюкамі п'янтосаў, смехам маладзёнаў, плачам і хныканнем дзяцей, прарэзлівым голасам рэпрадуктара, што аб'яўляе прыбыццё і адбыццё прыгарадных аўтобусаў.

Але ж не было ні аўтобусаў, ні людзей, ні гукаў, што ствараюцца імі.

Адны маўклівыя, мёртвыя будынкі, голыя разгалістыя таполі, скарлючаныя хмызы. І на доле, паўсюль, — апалае, абсалютна нерухомае лісце. Пах прэласці, што ішоў ад яго, становіўся ўсё невыноснейшым. Паўсюдны, усюдысны і ўсёпранікальны, задушлівы пах.

Мне стала блага да такой ступені, што ногі абнядужалі, і я апусціўся б проста на сцюдзёны асфальт, каб паблізу не касабочылася вакзальная лаўка. Я дацёгся да яе і паваліўся без сіл.

Не ведаю, колькі я так праседзеў, — без асаблівых думак, агаломшаны бязлюднасцю і цішынёю. Жах, што пранік у маю душу і захрас недзе пад сэрцам, зараз затаіўся, як люты вораг, гатовы ў любую секунду праявіцца з новай моцай. Я баяўся паварушыцца, каб не абудзіць гэтую жывую драпежную істоту — няўцямны, укаранёны ў маёй існасці жах.

Я аглядаў наваколле, казеліў зрэнкі налева-направа, амаль не паварочваючы шыю і тулава. Як мерцвякі з пустымі вачніцамі, вытрэшчваліся на мяне безжыццёвыя будынкі чарнатаю акон. Высозныя голыя дрэвы, як вартавыя, замыкалі некалі гаманкі і шматлюдны пляц, нібы сцераглі мяне — адзіную тут жывую душу. Часам мне здавалася, што і гэта няпраўда, што мяне няма, я памёр і азіраю страчаную вот-

чыну перад адлётам у нябыт. Тады я прымаўся разглядаць свае пальцы, варушыць імі, надзімаць шчокі і пастукваць ніжнімі зубамі аб верхнія. Пачынаў называць імёны бацькоў, сястры, усялякіх родзічаў, перабіраць у галаве вобразы маіх вучняў, а таксама настаўнікаў школы. Я некалькі разоў прашаптаў імя сяброўкі, з якой учора вечарам канчаткова і назаўжды пасварыўся... Усё гэта як быццам пераконвала мяне ў тым, што я жывы. Аднак што здарылася з насельнікамі горада, куды яны зніклі? Дзе машыны? Дзе каты і сабакі, якія раней заўсёды швэндалі па тэрыторыі пляца ў пошуках пачастунку? Дзе хоць якая-кольвечы птушка? Я падымаў вочы ўгору, узіраўся ў шэрань нізкіх суцэльных хмар, але не заўважыў на іх фоне ніводнай рухомай кропкі.

Наш розум моцна знітаваны з рэчаіснасцю, ён, як дзіцянё, народжаны і выгадаваны ёю. Таму натуральна, што я стаў шукаць рацыянальныя тлумачэнні сітуацыі, у якой так нечакана і недарэчна апынуўся. «Як мог горад так раптоўна і напоўніцу апусцець?», — задаваў я сабе пытанне і падбіраў варыянты адказаў. Пры тым здранцвела сядзеў на лаўцы, золь прабіралася за каўнер, у рукавы і ўжо пагульвала па целе, выклікаючы зыбку дрыготку. Аднак і холад пакуль не мог прымусіць мяне зварухнуцца. Я перастаў азіраць пустэльны прывакзальны пляц, глядзець на свінцовае неба, апусціў вочы долу, нават крыху іх прымружыў, і ўнурыўся ў разважанні. Каб было чым заткнуць вушы, я б гэта зрабіў, настолькі пакутліва дзейнічала на мяне навакольная цішыня. Цішыня, ад якой я напружана чакаў хоць нейкага гуку...

Розныя варыянты тлумачэнняў прапаноўваў мой распалены розум. Але несумненным падавалася наступнае: здарылася нейкая глабальная катастрофа, і жыхароў спешна эвакуіравалі. Зрэшты, лагічна паўставала пытанне: калі эвакуацыя была настолькі паспешлівая і павальная, то як удалося не пакінуць пасля яе якіх-небудзь слядоў — ну, прыкладам, забытага ў спешцы пажытку, нават транспарту, хатняй жывёлы, уключаючы сабак і кошак, якіх не паспелі б з сабою забраць. А калі б і паспелі, то бяздомныя псіны і кацяры абавязкова б сябе праявілі, шнарачы, галодныя, па прывакзальным пляцы, дзе яны раней паспяхова жывіліся. Скаціна з прыватнага сектара, што ўшчыльную падступаў да аўтавакзала, пачала б скавытаць, патрабуючы кармлення і догляду. Нічога гэтага не было.

Пазіраючы паўз вакзальную браму на край прыватнага сектара, я не заўважыў ніводнага дымка, што ў гэтую халодную пару мусіў струменіць з усіх комінаў. Так, усё выдавала на тое, што горад пакінуты.

Як і кожны беларус на маім месцы, я падумаў, што гэта звязана з радыяцыяй, што недзе нешта выбухнула і ўрад прыняў рашучыя і спешныя захады... Але ж чаму я нічога пра іх не пачуў, чаму застаўся адзін-адзінюткі сярод амярцвелых дамоў і вуліц? Няўжо ж я, налізаўшыся ў суботу да свінячага віскату, праспаў не ноч, а цэлыя суткі, дакладней, больш за суткі, і эвакуацыя прайшла без мяне?

Ад гэтай думкі крыўда апанавала ўсю маю існасць. Як маглі гэтыя вырадкі суседзі не пацікавіцца маім лёсам?! Яны, ратуючы свае паршывыя шкуры, кінулі мяне на вырак лёсу — атручваюцца радыяцыяй, ядавітымі парамі ці нечым яшчэ, — словам, тым, што прымусіла ўсіх так борзда ўцякаць.

Дык што ж гэта атрымоўваецца, абураўся я, паступова выходзячы са стану дэпрэсіі: яны паспяхова сабе драпанулі, а я, нікім не папярэджаны, сяджу тут і ўбіраю ў свой малады арганізм нябачную атруту, што з кожнай хвілінай набліжае мяне да смерці?! Не, паміраць я зусім не хацеў, а таму ўскочыў, як абвараны, і пабег да вакзальнай брамы, каб даць лататы з горада, з гэтага праклятага, пакінутага людзьмі і Богам забытага месца.

Я імчаўся на поўнач. Гэта быў найкарацейшы шлях за тэрыторыю горада. Ад аўтавакзала, перасякаючы прыватны сектар, ішла шаша — да самага моста цераз раку. Ад вакзала да моста быў, можа, які кіламетр, і я адолеў яго вельмі хутка. На бягу не забываўся кідаць па баках чэпкія позіркі, і пустэльная вусціш хат, двароў і завулкаў адно ўзмацняла мой смяротны адчай. Здавалася, што валасы на галаве ўсталі дыбам і паднялі шапку. Ногі працавалі, як у добрага спрынтэра. А між тым я бег зусім не кароткую дыстанцыю і пры такім тэмпе мусіў хутка знясіліцца. Але ж я не адчуваў стомы. Страх у выглядзе ўяўнага волата, што гіганцкімі крокамі наганяе мяне, надаваў нечалавечай вынослівасці і спрыту.

Дамы паабапал вуліцы здаваліся замерлымі, здранцвелымі істотамі. Трызнілася, што яны вось-вось ажывуць і рушаць насустрач адно аднаму, сціснуць шашу і задушцаць мяне сваімі масіўнымі целамі.

Таму я адчуў палётку, калі вуліца канчаткова перайшла ў шашу, калі ўздоўж яе пацягнуліся не платы і панурыя хаты, а дрэвы, скрозь якія віднеліся пераараныя палі, а за імі — рэдкія пералесці.

Вось пачалося знаёмае ўзвышэнне, і праз хвіліну я бег па асфальтавым пакрыцці моста. Унізе, шэрая, як неба над галавой, рухалася наша паўнаводная Роча. Божа мой, як дзіка і бязлюдна выглядалі яе берагі, ля якіх не было ніводнае лодкі. Прычал, вакол якога заўсёды цясніліся рыбалоўныя катэры і сноўдалі людзі, цяпер быў абсалютна пусты.

Струна шашы пасля моста ўразалася ў лес і праглядалася на добрых паўтара кіламетра. На ўсім гэтым прасцягу не віднелася ніводнай машыны ці хаця б якога веласіпедыста. Я працягваў імчацца над шырачэзнай ракой, углядаўся наперад, удалячынь, спадзеючыся ўбачыць які-небудзь пост ДАІ, ці вайскоўцаў, якія б кантралявалі выезд і ўезд. Розум не хацеў прымаць таго, што мяне пакінулі тут зусім аднаго. Я справядліва меркаваў, што ўлады павінны былі прадугледзець выпадак, калі застануцца няўлічаныя людзі, і пакінуць на выездзе з горада пост.

Тут мяне ўпершыню занепакоіла, што я мог выбраць няправільны, горш за тое, зусім згубны для сябе накірунак. Што, калі катастрофа надарылася якраз там, куды я бягу? Што, калі ўсе эвакуіраваліся па паўдзённай ці заходняй шашы? Чаму я рынуўся менавіта на поўнач? Таму, што ў паніцы пабег самым кароткім шляхам. Ды ці не вядзе ён наўпрост у магілу?

Але не гэты адум спыніў мой шалёны бег, а нешта іншае. Ужо рака скончылася пада мной, ужо мост выходзіў на круты залясёлы бераг, як ногі сталі нібы не свае, у грудзях нешта сціснулася, уваччу памутнела... Я працягваў бегчы, дакладней, прадзірацца наперад, як гэта бывае ў кашмарных снах, калі ступні захрасаюць у глебе, а нехта жудлівы гоніцца за табой. Помню, як у апаленым жахам розуме варухнулася абнадзейнае: гэта і ёсць сон, я хутка прачнуся, і ўсё стане на свае месцы. З гэтай думкай я, мусіць, і асеў на асфальт...

Ачуўся, аднак, не ў сваім цёплым ложку, як тое бывае пасля кашмарных снабачанняў, а на тым самым канцы моста цераз раку, дзе і заспела мяне злаподлая слабасць. Я ляжаў ніцма, тварам у сцюдзёны асфальт. Нос і лоб пры падзенні падзёрліся і смылелі. Сэрца тахкала з частатой, якая бывае пры грыпе, калі тэмпература пад сорок. Ногі і рукі, хоць я і мог імі рухаць, былі цяжкія, быццам налітыя ртуцю. Я ўстаў на карачкі, скіраваў каламутны пагляд на шашу, што павольна сыходзіла з моста і паглыблялася ў яловы гушчар... і адчуў такі жах, якога яшчэ не зазнаваў у гэты пракляты дзень. Нібы сам сатана ўперыў у мяне свае бяздонныя вочы. А між тым я нікога і нічога не бачыў перад сабой, акрамя пустэльнай дарогі, што прараза-

ла лес, так добра знаёмы мне ў ваколіцах горада. Рукі і ногі ўраз абнядужалі, падкасіліся і я зноўку бухнуўся на асфальт, выцяўся аб яго параненым тварам. «Што рабіць?!» — стукала ў галаве разам з пульсам, які аддаваў у скроні.

Рашэнне прыйшло інстынктыўна, як бывае ў жывёл пры пажары ці землятрусе, — яны беспамылкова ўгадваюць, куды ўцякаць. Прыплюснуты таемнай сілаю да зямлі, я пачаў паварочвацца тварам да горада. Па меры таго, як я здзяйсняў гэты няпросты манеўр, жах быццам бы меншаў. Калі ж пачаў паўзці па мосце назад, то адчуў, што мне становіцца значна лягчэй. На мозг перасталі ціснуць нябачныя абцугі, праз некалькі метраў я стаў паўзці не па-пластунску, а на карачках. Неўзабаве падняўся на ногі і пайшоў, несучы сваё пацяжэлае і яшчэ непаслухмянае цела.

На сярэдзіне моста рашыў паглядзець, колькі цяпер часу, бо вакол было нагэтулькі змрочна, што я спалохаўся, як бы ноч не заспела мяне ў дарозе. Аднак гадзіннік, як аказалася, быў разбіты: шкло на цыферблаце пакрывала сетка трэшчынак, а механізм перастаў дзейнічаць. Стрэлкі застылі на пяці хвілінах на першую. Гэта, мабыць, быў час, калі я страціў прытомнасць пры канцы моста. Колькі я мог праляжаць, перш чым ачуўся, заставалася толькі здагадацца. А таму трэба было спяшацца, каб дабрацца дадому засветла. Зрэшты, слова «засветла» тут было мала прыдатнае, паколькі ўсё вакол накрывала гнятлівая шэрань. Часу магло быць каля гадзіны дня, а магло заставацца якіх паўгадзіны да ночы — праклятая коўдра лістападаўскіх хмар надзейна хавала ад мяне неба і сонца. Я стараўся не глядзець па баках і ўверх, а таму рушыў, наўмысна ўнурыўшы пагляд долу. Мыскі маіх чаравікаў прапіхвалі асфальт за спіну, трывожылі апалае лісце, якое вяла шорхала ў такт крокам.

Трэба было нечым запаўняць спакутаваны розум, каб не звар’яцець ад таго, што чакае мяне наперадзе. А чакала нешта жажлівае, тут і сумневу быць не магло. Я стараўся не думаць пра будучыню і намагаўся настроіць мозг на выкананне канкрэтнай задачы. Цяпер мне належала дабрацца дадому, перакусіць, сагрэцца, перабыць некада раніцы... «Стоп, — адразу ж узнікла неспакойная думка, — няўжо ж ты думаеш, што ў кватэры не стаіць гэтка ж халадэча і сырасць, што на двары? Хто ацяпляе яе, калі ўвесь горад пакінуты?» Адагнаць гэтую слушную думку было немагчыма, а таму я згадзіўся з ёй, усё-такі суцяшаючы сябе тым, што буду дзейнічаць па абставінах і знайду спосаб абагрэцца. Знайду... «Як, якім чынам?» — нехта ўчэпісты і глумлівы нашэптваў мне ў самае вуха.

Я паскорыў хаду, стаў лічыць крокі, вымаўляў іх услых. Дзіўна і дзіка гучаў мой голас між мёртвых хацін — я ішоў ужо ў рысе горада. Часам здавалася, што з якіх-небудзь весніц выскачыць адзінокая постаць і прарэзліва закрычыць мне ў адказ. Або страшна завые адзінокі сабака. Або вытыркнецца з-за плота доўгая рука і схопіць мяне за каўнер...

Я ўжо прамінуў аўтавакзал і набліжаўся да цэнтра горада, калі мне стала так блага, што, здавалася, спыніцца сэрца ад роспачы. «Куды я іду? Кватэра — гэта апошняя маё прыстанішча! Гэта склеп, у які я лягу навечна... Божа!» І тут да мне прыйшло, напэўна, адзінае, што магло хоць некалькі выратаваць ад зрушэння глуздоў: пры слове «Божа» я машынальна перайшоў да малітвы — той, якую з горам напалам ведаў.

«Ойча наш, што ў нябёсах, хай свяціцца імя Тваё і ў зорах, і ў лёсах. Хай прыйдзе царства Тваё, хай спатоля, хай Твая ўсеўладарная збудзецца воля, як на небе, гэтак і на зямлі, хлеб наш надзённы пашлі. Жыццядар...» — з гэтага слова я стаў да крыўднага збівацца, вяртаўся на пачатак, праходзіў крыху далей, пераскокваў цераз радкі, нерваваўся, але ніяк не мог правільна прачытаць тую малітву.

Помніцца, я вычытаў беларускі варыянт «Ойча наш» у нейкім паэтычным зборніку, не паклапаціўшыся нават запомніць імя аўтара. Дужа мне спадабалася тады зграбнасць радкоў, я іх даволі лёгка зазубрыў і пры любой нагодзе цытаваў

на ўроках. Больш за тое, прымусіў вучыць на памяць гэтую малітву і сваіх вучняў. Папраўляў іх пры чытанні, змушаў паўтараць зноў і зноў, карцела нават «нездавальняюча» камусьці паставіць. Ды не рашаўся, бо малітва ў праграму не ўваходзіла і маглі ўзнікнуць трэнні па службе. Потым я ахаладзеў да гэтай прыхамаці, а малітву крыху прызабыў.

О, каб хто мог паправіць мяне ў той час, калі я, з пануранай галавой і ацяжэлымі нагамі, брыў, адзінокі, да свайго халоднага дома!

Я не заўважыў, як увайшоў у дзядзінец і апынуўся перад пад'ездам. На міг варухнулася надзея, што вось зараз знаёма рыпнуць, адчыняцца дзверы і суседскі хлапчук Васька, не павітаўшыся, шусне паўз мяне і пабяжыць па двары.

Ды не, спадарове, дзверы мне давялося адчыняць уласнаруч і тэпаць змрочнай лесвіцай на свой паверх. Гулка і страшна гучала мая хада.

Кватэра сустрэла сырым і дакучлівым холадам. Калі выходзіў, я прывычна пакінуў прачыненай фортку, і рэшткі ўчарашняга цяпла выцягнула праз яе. Я нават не стаў мацаць батарэі, каб праверыць, наколькі яны астылі. Толькі прайшоў на кухню і адкрыў кран гарачай вады, а затым — халоднай. Абодва не толькі не адарылі мяне жыццядайнай вільгацю, а не выпусцілі праз сябе ніякага сіпення-хрыпення — як бывае ў выпадку рамонтнага адключэння вады. «Значыцца, — з нейкай абыякава-сцю сказаў я сабе, — водаправод грунтоўна адключаны. Як, мусіць, і каналізацыя». Праўда, каб упэўніцца ў апошнім, мне давядзецца счакаць пэўны час — пакуль адкіды майго арганізма не стануць атручваць паветра кватэры. Я гэтага не хацеў, а таму прадбачліва рашыў апраўляцца на вуліцы.

Але перш-наперш трэба было чымсьці падмацавацца. Я палез у адключаны халадзільнік, які, дзякаваць Богу, рэдка калі ў мяне пуставаў. Прадуктаў, як я ацаніў наўскідку, хопіць на некалькі дзён. Зрэшты, больш за некалькі дзён я не збіраўся заставацца ў гэтай пустэльні. Уцякаць. Заўтра. Любой цаной. Іншага рашэння і быць не магло. А пакуль тое, адрэзаў скрыль сала, лусту хлеба і прыняўся з немалым апетытам гэта ўпісваць. Запіваў мінералкай, двухлітровая бутэлька якой стаяла, амаль непачатая, у халадзільніку. Піць, праўда, трэба было пакуль эканомна, бо невядома, калі і як я прынясу са студні вады. Па яе належала цягнуцца ў прыватны сектар. А гэта кіламетра паўтара. Зразумела, я меркаваў выправіцца туды не сёння, а заўтра.

Галоўным жа пытаннем на сёння было тое, як перабыць ноч, не скалеўшы ад холаду. Дзе знайсці абагрэў, калі газавая пліта (я ў гэтым таксама ўпэўніўся) не працавала. Успомніў пра прымус, што марнаваўся на антрэсолях. Палез і дастаў яго, запылены, занядбаны, іржавы. Паставіў на кухонны стол і пры цьмяным святле з акна намагаўся з ім разабрацца.

А, яшчэ я не сказаў вельмі важную рэч. Адзіны гадзіннік у маім пакоі — той, што вісеў над ложкам — спыніўся. Прычым амаль у той жа час, што і нарочны пры падзенні на мосце. Стрэлкі насценнага паказвалі без пяці дванаццаць. Такім чынам, я застаўся не толькі па-за людзьмі, але і па-за часам.

Аднак важна было наладзіць прымус, у якім захавалася трохі бензіну. Я доўга яго прадзімаў, пампаваў, пстрыкаў перад жэралам запальніцай. Ён нават чмыкнуў пару разоў, але ўсур'ез працаваць адмаўляўся. Я адчаяўся і кінуў яго да заўтра. А пакуль што адшукаў пару кароткіх свечак, запаліў адну, вярнуўся ў пакой і сеў на канапу.

Як толькі перастаў дзейнічаць, распачныя думкі каварна авалодалі мной. Да таго ж відавочна змяркалася. Шэрае неба паступова чарнела, двор, куды я раз-пораз кідаў баязлівыя позіркі, патанаў у зацішлівым змроку. Напята слых не лавіў ніводнага гуку. Я ведаў, што ў такім нервовым стане і пры такой халадэчы прамучуся да раніцы, не здолеўшы нават прыснуць, не кажучы пра грунтоўны адпачынак, што вярнуў бы мне сілы. А таму давялося скарыстацца надзейным і правераным срод-

кам. Я дастаў з сакрэтніка бутэльку гарэлкі (а было там іх тры), пайшоў са свечкай на кухню, узяў шклянку і сеў за стол. Акно глядзела не на двор, як у пакоі, а на вуліцу, заўсёды асветленую ліхтарамі, а зараз такую ж цемрадную, як дзядзінец.

Я выпіў у той вечар грамаў чатырыста. У тры прыёмы. Наўмысна не закусваў і не запіваў, каб займець найбольшы эфект. У вантробах пацяплела, у галаве памутнела і неяк палагаднела, я ашчадна закаркаваў пляшку, паставіў у халадзільнік, а сам пацёгся ў пакой. Дастаў з шафы ўсе магчымыя коўдры, тоўстую пярыну, якой раней ніколі не карыстаўся. А таксама кажух, якім, калі ўладкаваўся, накрыўся паўзверх усяго.

І даволі хутка заснуў.

10

Усе далейшыя дні я рашыў апісваць у больш сціслай і насычанай форме, паколькі рэальных падзей адбылося не так і шмат. Затое ўнутраных маіх перажыванняў — процьма. Ды толькі каму яны, мае перажыванні, цікавыя. Нават мне пра іх нудна пісаць. Нудна і страшна. Таму што, як цяпер разумею, я стаяў на вельмі небяспечнай мяжы, гатовы штосекунды абрынуцца ў прорву вар'яцтва.

Каб я пачаў занатоўваць наступныя падзеі з ранейшай падрабязнасцю, то міжвольлі б стаў на шлях паўтарэнняў, а чытач хутка б засумаваў і знелюбіў апавядальніка з поўным на тое правам. Таму пастараюся гаварыць толькі пра самае значнае.

Назаўтра я прачнуўся, калі ўжо развіднела. Спехам паснедаў, загарнуў у «ссабойку» хлеб з сухой каўбасою, апрануўся і выйшаў на двор. Такія ж золь і бязветранасць, што і ўчора, сустрэлі мяне... А яшчэ ўзяў пластмасавую дзесяцілітровую каністру, каб пры зручным выпадку запасціся вадою.

Пашыбаваў я на гэты раз у супрацьлеглы аўтавакзалу бок, разлічваючы выбрацца з горада па паўднёвай шашы. Счарнелае нерухомае лісце адгукалася на кожны крок. Пах прэлі біў у ноздры. Ніводнай жывой душы і якіхсьці праяў нейчае жыцця-дзеянасці.

Да паўднёвага выхаду з горада было кіламетры тры. Дарэчы, давялося прамінуць дом Танькі Вусціч, блізу якога я заўчора пасварыўся з сяброўкай. Балюча сціснулася сэрца. Нават закарцела збочыць у двор і, чым чорт не круціць, завітаць да Танькі. Але я адразу ж адпрэчыў такую думку, разумеючы, што восеньскі дзень кароткі і траціць бяспэчны час на глупствы не выпадае. Горад пакінулі, у гэтым не ўсумніўся б ніводны нармальны чалавек. Але ж ці нармальны я? Такое пытанне, не скрыю, усё больш настойліва турбавала мяне. Я гнаў яго ад сябе малітвай «Ойча наш», якую так і не змог успомніць дарэшты. Я адганяў яго таксама ўспамінамі пра бацькоў і сястру, згадкамі пра зняважаную сяброўку, нават пра нялюбых вучняў і школьныя клопаты. Усе тыя, з кім я канфліктаваў у жыцці, здаваліся мне цяпер лепшымі людзьмі на зямлі. Як многа б аддаў я, каб зноўку з імі сустрэцца.

Мне так і не ўдалося ў той дзень выбрацца з горада. Горш за тое, я амаль канчаткова ўпэўніўся, што гэта не ўдасца наогул.

На паўднёвай шашы, яшчэ не дайшоўшы да шыльды, што абвяшчала канец гарадской рысы, я зазнаў такі ж страх, што і ўчора на мосце. Проста на гэты раз, навучаны горкім вопытам, я не пёрся напрамом і не давёў сябе да страты прытомнасці. Зрэшты, упаў як падсечаны на асфальт, у дзесяці метрах ад шыльды. Тая ж здрадніцкая слабасць у руках і нагах, той жа цьмяны, пякельны жах, што скаваў маю існасць. Я павярнуўся і папоўз назад. На гэты раз сілы вярнуліся хутчэй, я ўстаў на ногі і паспяшаўся ў бок горада, час ад часу пераходзячы на лёгкі трушок. Пустая каністра матлялася ў правай руцэ, нязграбна білася аб сцягну і калена.

На заходняй шашы адбылося тое самае. З адной толькі розніцай: я рашыў паспрабаваць выйсці з горада паралельна дарозе. Збочыў з яе метраў у ста ад гарадской рысы і пайшоў па палянцы да рэдкалесся. Гэта не дапамагло. Яшчэ не дапяўшы дрэў, я адчуў, як галаву сціснулі «абцугі», страх скаваў нутро і ўхапіў сэрца мёртваю хваткай. Ногі пачалі імгненна нядужаць. Не чакаючы, пакуль мяшком звалюся на дол, я развярнуўся і пабег прэч спатыкаючыся. Выбраўся на шашу.

Я быў у палоне нейкіх непадуладных розуму сіл. Ці ўдасца іх перахітраваць? Або я знайду свой канец у змярцвелым, абязгучаным горадзе? Так, мне нежартоўна пагражаў скон. Адно не ясна: будзе гэта пакутлівая смерць ад голаду і холаду, або беспрасветнае і разам з тым выратавальнае вар’яцтва прыйдзе раней?

Але пакуль розум мой канчаткова не памутнеў, то, ідучы па заходняй частцы горада, я ліхаманкава думаў аб адным: як знайсці харч і абагрэў на бліжэйшы час. Будуць гэта дні, тыдні ці месяцы — я не ведаў, колькі адмерана мне жыцця. Дык хай яно акажацца як найменей пакутлівым.

Першае, што прыйшло ў галаву, — гэта забрацца ў харчовую краму. Спадзяюся, чытач не палічыць мяне марадзёрам. Я не мерыўся ўзбагаціцца на няшчасці гарадчукоў, а проста ратаваў сваю тленную шкуру.

Першы магазінчык, куды я пранік, трапіўся па дарозе. Тыповая харчовая крама на правінцыйны капыл, з масіўнымі драўлянымі дзвярыма і нешырокім радам вітрын. Дзверы былі трывала замкнёны, і мне нічога не заставалася, як разбіць шыбы вітрыны. Для чаго скарыстаўся цаглянай, якую адшукаў на заднім двары.

Расчараванне спасцігла мяне адразу, як прабраўся ўнутр. Харчам там і не пахла. Паліцы і латкі пуставалі. Мясны адзел, дзе раней так апетытна патыхала вэнджанінай і варанымі каўбасамі, падаўся мне вымеценым і вымытым самым руплівым чынам. Тое ж і з хлебным аддзелам: ані выпадковай крошкі ратавальнага хлеба, ані ягонага паху.

Некаторы час цяпілася надзея, што ўвесь харч перанеслі на склад і трэба любой цаною туды пранікнуць. Для гэтага я ўзяў у мясным адзеле вялізную бліскучую сякеру і падступіўся да службовых дзвярэй... Я патраціў на гэта з паўгадзіны часу і недаравальна вялікую колькасць калорый, разлічваючы, што папоўню іх неадкладна. Аднак складскія памяшканні аказаліся такімі ж чысцюкімі і пустымі, як і прылаўкі. Нехта пастараўся на славу, каб пакінуць мяне ні з чым. Я ўзвыў ад бяссільнай злосці.

Не, панове, я не ўпаў духам. Пацвярджэннем гэтаму можа служыць факт, што гэтым днём я ўзламаў яшчэ тры харчовыя крамы ў розных кутках горада. І не прыдбаў ані каліва харчу. Гэта было нейкае насланне. Невытлумачальны феномен. Дзікая насмешка над маім убогім жыццём.

Маё становішча ўяўлялася значна горшым за Рабінзонава. Бо той няшчасны быў акружаны шчодрай трапічнай прыродай, якая б у любым выпадку пракарміла яго. Мяне ж атачалі мёртвыя хаты і камяніцы ды непраглядная восень. Запасы ежы ў халадзільніку былі дужа абмежаваныя, іх можна расцягваць не больш, як на пяць дзён. Мала таго, вось-вось маглі ўдарыць маразы і мог пайсці снег.

Ужо вяртаючыся зусім знясіленым дахаты, я ўзламаў дзве кватэры ў суседніх дамах. Усё той жа мясніцкай сякерай, якую не выпускаў з рук. І што, вы думаеце, там аказалася? З трох разоў здагадаецеся? Амаль тое ж, што і ў харчовых крамах. Ні каліва харчу! Пажытак, праўда, быў цэлы: тэлевізар, іншая электроніка, шафы, поўныя вопратак і бялізны, посуд, сервізы. І ніводнай выпадковай цукерачкі. Ні крошчакі хлеба.

Каб маё шчыраванне не выглядала зусім ужо марным, я ўзяў у адной кватэры вялізную пуховую коўдру. Набліжалася сцюдзёная ноч, і цёплая коўдра магла памаг-

чы перакантавацца да раніцы. Ну, і зусім ужо па шчырасці: я наважыў наступнага дня вярнуцца ва ўсламаная кватэры і даследаваць іх куды больш скрупулёзна.

Калі прыбыў дадому, то ўспомніў, што не прынёс ні кроплі вады. Горш за тое, недзе згубіў пустую каністру. А самае кепскае, не праверыў, ці ёсць вада ў калодзежах. А раптам яна перасохла з такім жа імпэтам, як знікла ўсё ядомое з жылых дамоў і паліцаў крамаў? Аднак прыгадалася наша паўнаводная Роча, над якою я ўчора ішоў, і гэта крыху супакоіла. У крайнім разе мяне напоіць рака.

А пакуль тое, трэба падмацавацца — і спаць, каб захаваць сілы для далейшае барацьбы.

Вячэра мая нічым не адрознівалася ад учарашняй. Адно што гарэлкі выжлукціў больш на якіх сто грамаў. Гэта значыць, дапіў учарашнюю пляшку і амаль да канца — новую. Такая падвышаная доза, разам з бязмернай стомленасцю, памагла мне хутка заснуць, укрыўшыся ўсімі магчымымі коўдрамі.

11

Уначы я неспадзявана прачнуўся. Неспадзявана таму, што пад уздзеяннем алкаголю зазвычай сплю беспрабудна. Так было і мінулай ноччу. Так здаралася і раней, калі я, у рэдкія выпадкі перапою, дрых да паўдня. Але на гэты раз я абудзіўся з пачуццём няўцямнай трывогі і, як потым выявілася, амаль што цвярозы. Пляшка алкаголю нібы выпарылася з мяне за некалькі гадзін сну.

Я ляжаў ніцма, тварам у падушку, надзейна ўхутаны, і яшчэ не расплюшчыў вочы, калі даведаўся, што *нешта* здарылася. Выдраўшыся з коўдраў, я ўстаў і насцярожліва падышоў да акна. Ноч яшчэ не скончылася, але на двары было зусім не так цёмна, як тады, калі я клаўся ў пасцель. Пры адсутнасці месяца, які затулялі шчыльныя хмары, дзядзінец павінен быў патанаць у непраглядным змроку. А між тым я бачыў абрысы лавачак, дрэў, плот голага хмызняку, дарожкі і нават апалае лісце на іх. Бачыў у нейкім цьмяным, прывідным, бягла-блакітным святле. Крыніца таго святла, відаць, знаходзілася злева, з боку вуліцы, за прысадамі дрэў, што затуляюць наш двор. Я паімчаўся на кухню, што глядзела акном на вуліцу. І ахнуў. Мне ў твар, звыкла і весела, свяціў ліхтар. Ён быў адзін з шэрагу ліхтароў, што выцягнуліся ўздоўж вуліцы. І ўсе яны, выдавала на тое, свяціліся. «Божа, мой! — пачуў я ў цёмнай кухні свой голас. — Ды няўжо?..»

Я стаў шчыпаць сябе за сцёгны, за плячо, біць кулаком у грудзі, прысядаць і скакаць, каб упэўніцца, што не сплю. У роце перасохла — ці то ад шчасця, ці то ад выпітай пляшкі гарэлкі. Я адкрыў халадзільнік, каб дастаць мінеральнай вады... І новая радасць агарнула мяне: дагэтуль мёртвы, халадзільнік ажыў. Пра тое сведчыў гарэзны ўнутраны агеньчык, што запаліўся, калі адчыніліся дзверцы. Божа, Божа мой... Я быў зноў падключаны да жыватворнай электраэнергіі.

Трасучай рукой, яшчэ не даючы поўнай веры, пацягнуўся да выключальніка. Кухню заліло святло. Зрэшты, не такое магутнае, як звычайна. Лямпачка свяціла недзе ў паўнапалу, але ж і такое святло здавалася мне надзвычай зыркім і жыццядарным.

Тут варта вярнуцца па рукапісе назад і зрабіць папраўку (цяпер я ўжо пры канцы сваёй пісаніны). Я, мабыць, памыліўся, адзначыўшы недастатковую яркасць лямпачкі. Рэч у тым, што тады я, напэўна, гэтага заўважыць не мог, а зрабіў выснову пазней, калі новыя падзеі наклаліся на ўражанне той незабыўнай ночы. Так здарэцца з літаратарамі, — мы нярэдка блытаем чарговасць падзей, забываючыся, што ў чытача няма нашага жыццёвага досведу, а ёсць толькі радкі тэкстаў перад вачыма. (Бачыце, як хвацка я далучыў сябе да асяроддзя пісьменнікаў.)

Далей я працягваў дзівавацца ды радавацца. Акрамя электрычнасці, загарэлася газавая пліта, у кранах з’явілася халодная і гарачая вада (я нарэшце спатолюў смагу), батарэі аказаліся цёплымі. Падаваў гудок тэлефон. Праўда, ніводзін з нумароў, якія я кінуўся набіраць, мне не адказваў. А набіраў я нумары прыяцеля, сяброўкі, затым бацькоў па міжгорадзе, потым, ужо з затоеным непакоем, міліцыі, пажарнай аховы і «хуткай». Калі інфраструктура наладжвалася, то «01», «02» і «03» павінны былі падключыцца ў першую чаргу. Аднак гэтыя экстранныя службы маўчалі. «Нічога дзіўнага, — падумаў я, — гэта адно справа часу», — і пачаў хуценька апрацаваць, каб выйсці на вуліцу і як найхутчэй сустрэцца з людзьмі.

На двары я азірнуўся, агледзеў наш дом і з усцехай зазначыў, што вокны пад’ездаў прывычна асветлены. Праўда, з жылых кватэр гарэла толькі адно акно, на чацвёртым паверсе, у трэцім пад’ездзе. Напэўна, гаспадары, калі спешна эвакуіраваліся, забылі пагасіць святло. І цяпер адзінокая лямпачка асвятляла пустэльны пакой. Я прамінуў дзядзінец і аказаўся на вуліцы. Струна блакітных ліхтароў, што цягнулася направа ўніз, у напрамку цэнтра горада, сагрэла сэрца маё. Зірнуў налева: ліхтары ўзбіваліся на пагорак і збочвалі направа — разам з вуліцай, што рабіла крутую дугу.

Людзей пакуль не было бачна, аднак свяціліся некаторыя вокны дамоў. Абнадзеены і разам з тым азаданы, я рушыў направа. Пільна ўзіраўся ў перспектыву начной вуліцы, цікаваў за падваротнямі, узіраўся ў светлыя вокны, намагаўся згледзець у іх чалавечыя постаці.

Нарэшце ў доме № 31, на пятым паверсе, у жоўтай пройме акна варухнуўся цень. Я знерухомеў і яшчэ болей напружыў зрок. Паласатыя шторыны захіналі акно не напоўніцу, недзе на тры чвэрці. І ў гэтым прарэху яўна нехта стаяў; не перад самым падаконнем, не ўшчыльную да шыбы, а недзе ў метры ад яе. Стаяў і, як здалося, глядзеў на мяне. Я не мог угадаць, мужчынскі гэта сілуэт ці жаночы. Адлегласць была немалая, дый пакой асвятляўся даволі слаба. Але постаць варушылася. Вось яна падняла правую руку, ухапіла шторыну і зашмаргнула яе. Пасярэдзіне засталася невялікая шчыліна.

Замест таго, каб узрадавацца першай жывой душы, мне чамусьці зрабілася някавата. За мной патаемна сачылі. Мяне апасаліся... Я адарваў позірк ад сілуэта за шторами і трывожна агледзеў прылеглыя да яго вокны. Затым — увесь пяты паверх, а паступова — і ўсе ніжэйшыя. У фасадзе пяціпавярховага дома свяцілася чатыры акны. Акно з таямнічым абрысам. А яшчэ — два на чацвёртым і адно на трэцім паверсе.

Пакуль я намагаўся ўпільнаваць прыкметы жыцця за іншымі вокнамі, чалавечы абрыс на пятым паверсе знік. Прынамсі, нішто больш не цямнела і не варушылася за паласатымі шторами.

Я нервова азірнуўся вакол, прыслухаўся. Нікога не відаць, не чуваць. У доме за маёй спінай жаўцелі два акны. Гэтак і ва ўсіх астатніх дамах, што траплялі ў поле майго зроку: хоць адно акно ды свяцілася.

Галава трашчала ад думак. Розум не мог ахапіць і прааналізаваць тое, што са мной адбывалася. «А што, уласна кажучы, адбывалася? — злавіў я сябе на думцы. — Усё наладжваецца, усё ідзе на папраўку. Горад ажывае. У яго вяртаюцца людзі. Пра гэта сведчаць ліхтары і светлыя вокны. Зараз трэба проста наладзіць кантакт...» — Я крануўся з месца і пакіраваў у двор дома, дзе ўпільнаваў чалавечы абрыс на пятым паверсе. З двара свяціліся яшчэ два акны і сярэдзіна ўсіх чатырох пад’ездаў. Я вылічыў неабходны пад’езд. Перад аднымі з трох дзвярэй на пятым паверсе прыпыніўся, памеркаваў, ці правільна ўгадваю кватэру, уявіў размяшчэнне дзвярэй у сваім доме, і нарэшце канчаткова пераканаўся: кватэра № 29 — гэта тое, што трэба.

Пазваніў. Спачатку адным кароткім сігналам. Праз колькі секунд — двума. Затым трыма. І нарэшце даў адзін вельмі працяглы званок, ад якога б хто заўгодна прачнуўся і, калі б не адчыніў дзверы, то падышоў бы да іх. Аднак мне не толькі не адымакнулі, а і не спыталіся, чаго я хачу. Наогул, ніякіх крокаў я не пачуў, як ні прыслухоўваўся, прыпаўшы да дзвярэй вухам.

— Адчыніце, я хачу спытацца... — застукаў я кулакамі ў абіўку. — Я хачу даведацца, што адбылося. Мяне пакінулі ў горадзе зусім аднаго... Растлумачце мне, калі ласка... Адчыніце!

Як цяпер разумею, я мог адно нагнаць страху на жыльцоў, калі яны там напраўду знаходзіліся. Бо ў час глабальных катастроф сваволяць ліхія людзі, і ніхто проста так свае дзверы не адымакне. Гэтак думаў я, апынуўшыся ўжо на двары пасля беспаспяховай спробы дастукацца спачатку ў кватэру № 29, а затым на ўсякі выпадак — і ў суседнія.

«Тут штосьці не так», — падспудна прабівалася з глыбінь падсвядомасці думка, якую я, ідучы ўжо па вуліцы ў напрамку цэнтру, адганяў усялякімі разумнымі аргументамі.

На адным скрыжаванні я зірнуў у завулак, што падымаўся на невысокі ўзгорак, і ясна ўбачыў двух чалавек. Яны ішлі ўверх — па тратуарах, па розных бакі. Завулак асвятляўся куды горш за вуліцу, да таго ж людзі былі ад мяне далекавата, у двух сотнях метраў. І ўсё-ткі я разгледзеў, што адна постаць была жаночая, у плашчы і капелюшы. А другая — мужчынская, высокая, у кажуху і зімовай шапцы. Яны рушылі амаль упоравень, раздзеленыя праезджай часткай.

Я закрываў. Рэха панесла мой зык уздоўж сырых камяніц. І яны, мусіць, пачулі мяне. Але зрэгавалі зусім не так, як хацелася: нават не абярнуліся на мой вокліч, а проста паскорылі хаду. Значна паскорылі.

— Пачакайце! — Я шуснуў у завулак і паімчаўся за невядомымі.

12

Перш чым распавесці, што са мной затым адбылося, варта агаварыцца. Недзе вышэй я ўжо пра гэта пісаў, але не грэх паўтарыць: аповед мой пагражае раздзьмуцца да неспадзяванай велічыні, стацца зацягнутым і малачытэльным. А таму я рашыў, па меры магчымасці, прыбраць з яго апісанне ўсіх маіх страхав, здзіўленняў і ашаламленняў. Чытачу і так будзе ясна, што, сутыкнуўшыся з такімі абставінамі, я не мог не баяцца, не здзіўляцца і не падавацца распачы. Пастараюся пазбегнуць і зацягнутых апісанняў, і дэталёвасці, і нават разважанні мае паспрабую як мага скараціць. Падазраю, праўда, што гэта не зусім атрымаецца.

Дык вось, спадары, я збочыў у завулак і паімчаўся за незнаёмцамі.

Прабег метраў сто, але, як здалося, зусім да іх не наблізіўся. Яны не беглі, а проста хутка ішлі. Не абарочваліся на мой тупат і перыядычныя воклічы. Не глядзелі адно на аднаго, не перамаўляліся. Праз метраў дзвесце я спыніўся, замёр і прыслухаўся. Іх мерныя крокі былі выразна чутныя. Мужчынскія — важкія і менш частыя. Жаночыя — лёгкія, порсткія. Я з палёгкай перавёў дух, бо здагадка, што змусіла мяне спыніць пераслед і прыслухацца, не пацвердзілася: я быў падумаў, што імчуся за прывідамі. Але ж прывіды наўрад ці могуць ствараць гукі. Я пастаяў яшчэ трохі, набраў у грудзі сырога паветра і рынуўся наўздагон.

Метраў праз трыста незнаёмцы збочылі налева — там заканчваўся квартал і пачынаўся невялікі пляц. Я паскорыўся, але калі дасягнуў скрыжавання, то не пабачыў нікога. Злева, асветленая ліхтарамі, пуставала плошча. На супрацьлеглым яе

баку прывычна гарэлі пярэстая шыльда і вокны рэстарана «Карунак» — двухпавярховы будынак, нават занадта раскошны для нашага гарадка. Раптам рыпнулі, адчыніліся ўваходныя дзверы, з іх вылузлася дзіцячая постаць, скацілася па прыступках ганка, пабегла направа ўздоўж рэстараннай сцяны, а тады скрылася за будынкам. Я паспяшаўся перасекчы пляц і ўзышоў на рэстаранны ганак, пацягнуў ручку...

У вестыбюлі я не ўбачыў нікога. Гардэроб пуставаў. Аднак нюх улавіў пахі ежы і курыва. Я перасек вестыбюль і ступіў на пакручастую лесвіцу, што вяла ў рэстаранную залу. Па меры таго як падымаўся, мае абвостраныя адзінотай органы пачуццяў лавілі прыкметы жыцця. Даносілася слабая музыка, узмацняліся апетытныя пахі, а галоўнае, чулася гамонка людзей.

Праз некалькі секунд я стаяў на парозе рэстараннай залы. Недзе дзве трэці столікаў былі заняты наведвальнікамі. Пераважалі людзі сталага ўзросту. Зрэшты, я пабачыў некалькіх маладзёнаў і нават дзіця, якое адзінока сядзела перад самым аркестрам. Аркестр у складзе трох чалавек — піяніста, гітарыста і скрыпача — іграў журліваю, калі не сказаць жалобную мелодыю.

Ніхто не звяртаў на мяне ўвагі. Наведвальнікі працягвалі жаваць, курыць і ціха перамаўляцца з суседзямі па століках. Нешта ў іхніх абліччах прымусіла мяне знерухомець на парозе і не спяшацца сябе праяўляць. Што? Па-першае, многія сядзелі ў верхняй вопратцы, хоць у зале было даволі цёпла і суха. Па-другое, іх твары былі нязвыкла пахмурныя для рэстарана, нейкія кіслыя, занураныя ў сябе. Па-трэцяе, сярод наведвальнікаў, паўтаруся, пераважалі пажылыя; трыццаці-саракагадовых людзей было мала — я заўважыў толькі дваіх ці траіх. Нават музыкантам, дакладней, самаму з іх маладому, на выгляд я не даў менш за пяцьдзесят год. А самае галоўнае, спадарове, што я ж тут бываў раней — два разы, апошні раз вясной, на юбілеі прыяцеля, і добра запомніў аркестр: маладыя людзі, кожнаму не больш за трыццаць гадоў.

— Рады вітаць вас! — ад гэтага ціхага зычлівага голасу я здрыгануўся. Праваруч стаяў сівы афіцыянт з кніжкай меню ў руцэ, у акуларах, у форменнай вопратцы.

Я чамусьці знямеў, толькі здолеў прывітальна кіўнуць і выціснуць з горла неразборлівы хрып.

— Прашу вас за столік. — Афіцыянт указаў мне рукой, куды трэба ісці: прызначаны для мяне стол знаходзіўся ў правым далёкім куце.

Ён правёў мяне туды. Я сеў і атрымаў меню.

— Я падыду да вас праз некалькі хвілін, — усміхнуўся ветлівы афіцыянт і пайшоў, лавіруючы між столікаў, у бок кухні.

Па дарозе яго спыніў адзін стары чалавек — лысы, з абвіслымі вусамі і ў недарэчным ваенным фрэнчы. Афіцыянт схіліўся над ім, і яны некаторы час нягучна перамаўляліся.

З хвіліну я гартаў меню і нічога ў ім не разумеў. Не таму, што там было штосьці няясна напісана, а таму, што думкі круціліся вакол таго, як мне быць. Я нутром адчуваў нешта нядобрае. Нібы выпаў з сістэмы прывычных каардынат, са стэрэатыпу паводзін. А можа, проста здзічэў за тых два дні пакінутасці, адзіноты?

Схіліўшыся над меню, я крадком зіркаў па баках — намагаўся разгледзець сваіх дзіўных суседзяў па зале, улавіць, аб чым, на якія тэмы яны размаўляюць. Адным словам, трэба было зарыентавацца, адчуць пад нагамі глебу, бо пакуль што ўсё не надта выдавала на сапраўднасць, а межавалася з вар'яцтвам ці сном.

Блізу мяне сядзелі дзве цёткі сталага веку. Прычым не адчувалася, што яны цесна сябруюць паміж сабой. Яны амаль што не размаўлялі, моўчкі перажоўвалі стравы, адна піла мінералку, а другая, здаецца, чырвонае віно. Амаратка мінералкі была зусім нягэгла апанута: вясковая хустка, насунутая ледзь не на самыя вочы,

пацёрты плашч; яе маршчыністыя рукі, як падалося, падрыгвалі, калі яна падносіла відэлец да рота. Рот быў яўна без якіхсьці зубоў, з па-старэчы выпятай ніжняй сківіцай. А між тым нешта ўказвала на тое, што яе сутрапезніца, аматарка віна, не нашмат маладзейшая. Хоць і апранута была тая жанчына больш сучасна, нават з прэтэнзіяй на якаства: ссунуты набакір шарсцяны капялюшык, мудрагеліста павязаны ярка-аранжавы шалік, барашкавы палітон... Дый рукі яе, па ўсім відаць, фізічнай працы не ведалі; усе зубы былі на месцы, хоць, мусібыць, не ўсе свае. Пра гэта сведчыла сляпучая ўсмешка тае спадарыні, якую яна гулліва рассылала па баках, мабыць, скіроўваючы яе да шматлікіх пажылых дзядзькоў. Зрэшты, тыя на яе не надта зважалі, а ўсмешка какетлівай цёткі была нейкая нежывая, натужлівая, мала здольная кагосьці прывабіць. Хутчэй — адштурхнуць. Яна, дарэчы, і на мяне пазірала, як на ласы кавалак. Я ж стараўся на яе больш не глядзець.

Усяго ў зале знаходзілася ад трыццаці да сарака наведвальнікаў, якіх абслугоўвалі два афіцыянты. Аднаго, пажылога ў акулерах, я ўжо апісаў. Другі ж, што завіхаўся пераважна ў частцы залы, супрацьлеглай майму кутку, быў даўгалыгі, вузкагруды, сутулы, значна маладзейшы за першага, аднак нейкі хваравіты і непрыемны. За вечар я налічыў тут толькі трох хлопцаў і адну дзяўчыну, якім было на выгляд менш за трыццаць гадоў. Пра аднаго дзіцёнка, якога згледзеў пры ўваходзе, я ўжо ўзгадваў. Усе астатнія наведвальнікі — людзі сталыя ці старыя. Ужо адно гэта, пагадзіцеся, выдавала на ненармальнасць. Акрамя таго, ніхто за ўвесь час не ўстаў, не пайшоў танцаваць, хоць аркестр шчыраваў несупынна. Зрэшты, пад такую музыку не тое што танцаваць, есці не надта хацелася. Я, аднак, добра падхарчавалася, загазаўшы афіцыянту, што другі раз да мяне падышоў, процьму ўсялякіх страў. Прычым шчыра прызнаўся, што меню толкам не прачытаў, але есці вельмі хачу, таму прашу прынесці як мага больш усяго-ўсякага. Ежа аказалася смачная. Някепскім падалося і белае віно, бутэльку якога я неўпрыкмет выжлукціў.

Але ж хопіць пра ежу. Даскажу пра людзей, пра гэтых дзіўных наведвальнікаў начной рэстарачыні. Перамаўляліся яны між сабой рэдка і настолькі ціха, што я мог улоўліваць нават не фразы, а толькі асобныя словы. Таму амаль нічога не зразумеў. Атмасфера царыла далёка не вясёлая, якой належыць быць у такім месцы, але і не жалобная, як я спачатку падумаў. Тут, калі можна так сказаць, не праяўлялася ніякіх пачуццяў. Ні добрых, ні злых, ні сумных, ні радасных. Кожны жаваў без асалоды, не адчувалася таксама, каб нехта п'янеў ад алкагольных напояў, якія, безумоўна, мелі належную градуснасць — я гэта адчуў на сабе. Ніхто не хадзіў ад стала да стала, акрамя афіцыянтаў, канечне. За ўвесь час, што я тут прабавіўся, залу пакінулі толькі два-тры чалавекі, а завітала адна кабета, што ўладкавалася непадалёк ад мяне. Яна нічога не заказвала і не ела. І нават афіцыянт да яе не падыходзіў.

Дарэчы, я ўгледзеў і тых незнаёмцаў, мужчыну і жанчыну, за якімі бег па завулку і якія, па сутнасці, прывялі мяне ў начны рэстаран. Мужчына ў зімовай мехавой шапцы, не здымаючы яе, сядзеў ля левай ад увахода сцяны. Жанчына ў бліскучым плашчы і характэрным капелюшы, які я не мог не запомніць, — таксама ля той сцяны, праз пусты столік. Яны сядзелі напаявароту адно да аднаго, і было не зусім зразумела, знаёмыя яны паміж сабою ці не. Іх позіркі то сутыкаліся, то разыходзіліся. Здавалася, што яны падкрэслена ігнаруюць адно аднаго і адначасова цікавяцца. Яны жавалі з аднолькавымі абыякава-безуважнымі выразамі твараў. Так, гэтыя твары не выяўлялі ні смутку, ні радасці. Мне хутка стала непрыемна і нават боязна іх разглядаць.

Карацей, усе людзі падаліся мне настолькі чужаснымі і непрывабнымі, што я не наважыўся ні да каго падысці, каб даведацца, што здарылася з нашым горадам. Не спытаўся пра гэта нават у афіцыянта. Я адчуваў, што такое пытанне станецца

тут нетактоўным, калі не сказаць больш. Даводзілася адно назіраць і рабіць самастойныя высновы. Да таго ж, пагадзіцеся, у гарадку насельніцтвам дзесяць тысяч чалавек я мусіў ведаць ці не кожную фізіяномію. Але ж тут, у гэтай начной зале, я ніводнай такой фізіяноміі не ўгледзеў. Гэта, па меншай меры, мяне насцярожыла. Справа ў тым, што ў мяне прыроджаная памяць на твары. Пабачыўшы раз чалавека, я запамінаў яго назаўсёды. Таму ў Мінску — на вуліцах і ў грамадскім транспарце — часцяком скаланаўся, калі бачыў знаёмы твар, а потым доўга ламаў галаву, дзе раней сустракаў таго чалавека. І гэта ў двухмільённай сталіцы! Што ўжо казаць пра нашу глухмень на беразе Рочы? Але, паўтараю, у зале ніводнага колькі-небудзь знаёмага аблічча я не ўбачыў.

А яшчэ парадкам здзівіла тое, што з мяне не ўзялі грошай. Па ўсім выходзіла, што ў гэтай рэстарачы частуюць бясплатна. Калі я падазваў афіцыянта і спытаўся, колькі з мяне, ён быў непадробна здзіўлены.

— Колькі мне заплаціць за вячэру? — паўтарыў я, спрабуючы разгледзець выраз ягонага твару, што хаваўся за акуліямі. І для пэўнасці дастаў і разгарнуў партманет.

Ён маўчаў яшчэ з паўхвіліны, мабыць, намагаўся сцяміць, што я ад яго патрабую. Затым схамянуўся, наблізіўся да мяне, схіліўся і прашаптаў:

— Тут усе ўжо за ўсё заплацілі. — А тады выпрастаўся, неяк хітравата ўсмінуўся аднымі вуснамі і прамовіў, адыходзячы: — Рады вітаць вас тут кожнага дня.

Неўзабаве ён завіхаўся каля немаладой дзябэлай жанчыны, што сядзела праз два столікі ад мяне.

Збянтэжаны, я падняўся і патупаў да выхаду. Ніхто на мяне не звачыў, не правёў позіркам, і толькі аркестр — выпадкова ці не — змяніў мелодыю: яна стала яшчэ болей панылая.

Вестыбюль, як і раней, пуставаў, але ў гардэробе я ўбачыў зусім лядашчага дзеда ў форменнай вопратцы, што тырчаў за стойкай і пазіраў перад сабой з летуценным выразам. Зрэшты, ён прызна ўсмінуўся, калі я на яго паглядзеў, і нават ледзь улоўна хітнуў галавой, што сядзела на доўгай і тонкай маршчынiстай шыі. Як ні стараўся, я не змог прымусіць сябе ўсмінуцца яму ў адказ, а толькі прыспорыў хаду.

Сырое халоднае паветра напоўніла мае лёгкія. Не магу сказаць, што яно было свежае і што дыхаць мне стала вальней. Пах прэлі ад паўсюднага апалага лісця становіўся ўсё больш агідным.

Дадому я пайшоў не ранейшым шляхам, а зрэзаў квартал па дварах — пустых і змрочных, ледзь-ледзь асветленых рэдкімі вокнамі, за якімі, мусіць, таіліся такія ж дзіўныя істоты, што ў рэстаране.

Каб не слабенькае святло ад акон, то праз двары мне б давалося прадзірацца вобмацкам. Непрабіўная коўдра хмар хавала месяц і зоркі. Па дарозе я зачапіўся калашыной за нешта калянае і непадатнае, пачуўся трэск тканіны. Дома выявілася, што распароў штаны сантыметраў на трыццаць. Добра, што хоць скура не пацярпела.

Ужо ідучы па вуліцы, што вяла да майго дома, я згледзеў адзінокую постаць у доўгім зімовым футры. Як і незнаёмцы, што прывялі мяне ў рэстаран, постаць рушыла ад мяне, а не насустрач. Я паскорыўся — паскорылася і яна. Апанаваны раптоўным азартам, я галёкнуў і рынуўся за ёй. Постаць шарахнулася ў найбліжэйшую падваротню. Я дабег да гэтага месца, але не стаў заходзіць у двор, а адышоўся на праездную частку і агледзеў чатырохпавярховы, пасляваеннай архітэктуры дом. У ім гарэлі два акны, адно на першым, другое на трэцім паверсе. Тое, што на першым, было завешана шчыльнымі шторамаі. Акно на чацвёртым паверсе было незавешаным, ярчэйшым і, як падалося, у пакоі нехта перамяшчаўся. Пра гэта сведчылі цені, што клаліся на шыбу, поўзалі, варушыліся, блікавалі... Знячэўку, роўна пад гэтым пакоем, на трэцім паверсе, успыхнула дагэтуль цёмнае акно. Я заварожана ўперыў

пагляд у яго. Доўга чакаць не давялося, бо да акна наблізілася размытая постаць і дзелавіта, нават з нейкім выклікам зашморгнула адну фіранку, другую, з хвіліну пастаяла на месцы і адышлася ўнутр. Гэта, найхутчэй, быў чалавек у футры, якога я спудзіў сваім шалёным воклічам і які сігануў у падваротню, уцякаючы ад мяне.

Я сапраўды мог навесці жах на каго заўгодна: вялікі, грузны, нехлямяжы дзяцюк, які аклікае незнаёмага начнога прахожага, а потым гоніцца за ім з рыкам і тупатам. І ўсё ж нешта было не так, я інтуітыўна адчуваў, што прычына палягала не ўва мне, а менавіта ў людзях, якіх я сёння сустрэў. Бо іхнія паводзіны, выразы твараў і многае іншае ніяк не ўкладваліся ў звыклыя сацыяльныя нормы.

Я паспяшаўся дамоў, каб спакойна абмазгаваць сітуацыю і выпрацаваць далейшы план дзеянняў.

13

Увайшоўшы ў кватэру, я адчуў моцную стому, карцела паваліцца на непрыбраную пасцель і заснуць. І не дзіва, бо я прачнуўся пасярод ночы і парадкам не дабраў да сваіх законных васьмі гадзін. Да таго ж нагрузка на цела і мозг за час бадзянняў па начным горадзе выпала неймаверная.

Аднак я не мог не памыцца, таму што з крана ішла досыць гарачая вада, а цела маё страшэнна заскарузла і збрідчэла за апошнія дні. Пачаў быў набіраць ванну, але вырашыў адно прыняць душ. Бо разумеў, што калі лягу ў цёплую ваду, то ёсць небяспека заснуць. А калі з уключаным кранам — то і патануць, не дай Божа. Адным словам, я абдаўся пад душам, намыліўся і абмыўся некалькі разоў, абцёрся і адправіўся спаць.

Прачнуўся пасярод шэрага дня. Невядома, колькі было часу, бо гадзіннікі, нагадаю, даўно зламаліся, а сонца зноў не вынікнула з-за хмар.

Было холадна. Ноччу я лёг, накрыўшыся толькі адной коўдрай, як і належала пры ўключаных батарэях ацяплення, а прачнуўся, як высветлілася, калі яны зноўку астылі. У чым я пераканаўся, калі працягнуў да іх руку і абмацаў. Для гэтага нават не трэба было з пасцелі вылазіць.

Трывожнае падазрэнне апанавала мяне. Я ўскочыў і кінуўся да пераключальніка святла. Ён спрацаваў упустую. Падбег да тэлефона. Ён злавесна маўчаў. Рынуўся ў кухню, уключыў газ, але не пачуў ні сіпення, ні паху. Ужо без усялякай надзеі павярнуў кран, які не адказаў мне нават слабенькім перханнем.

Я сеў і ашчаперыў рукамі голаў.

Як і абяцаў чытачу, я прапускаю апісанне тых цяжкіх пачуццяў, што перажыў у бліжэйшыя пасля абуджэння гадзіны. Не стану знаёміць і з ходам маіх думак, бо перажыць усё нанова за пісьмовым сталом будзе нялёгка.

Распавяду лепш, чым займаўся да вечара.

Спачатку я паімчаўся да рэстарана «Карунак», дзе бавіўся мінулай ноччу (ці, можа, які сніў гэтай ноччу?). У маіх руках была тая самая, ужо знаёмая чытачу мясніцкая сякера.

Рэстаран пуставаў. Трохдзённы налёт пылу пакрываў крэслы і столікі. Пуставала кухня, а таксама складскія памяшканні, куды я ўварваўся, у адчаі ўзламаўшы дзверы. Ежай тут і не пахла, а выветрыць пахі гатаванняў, пры ўсім жаданні, нельга было за некалькі гадзін, што прамінулі паміж ноччу і днём. На сцэне, дзе нядаўна наярваў аркестр, стаяла толькі піяніна. Я падышоў да яго, таргануў вечка — яно аказалася замкнутым.

Пасля рэстарана я мэтанакіравана наведаў некалькі харчовых крамаў. Але не здабыў ні каліва ежы. А між тым яшчэ колькі гадзін таму я мог есці да адвалу, зусім

бясплатна заказваць у «Карунку» вытанчаныя стравы, запіваць іх дыхтоўнымі вінамі. Ды што там — я меў магчымасць знаходзіцца побач з людзьмі, якімі б дзіўнымі яны ні здаваліся. Дарэчы, пра тое, што я такі наведваў гэтай ноччу «Карунак», сведчыў той факт, што пакуль не адчувалася голаду. У вантробах яўна захаваліся сляды сытнай вячэры, якая яшчэ не даастану пераварылася. З горыччу ўспомнілася, як мала харчу засталася ў маім халадзільніку.

Каб хоць нечым запоўніць шэры бязлюдны дзень, я накіраваўся да кватэры, у якую ўчора пранік злачынным чынам і з якой вынес пуховую коўдру. Разбітыя дзверы былі прачынены. Я па-гаспадарску туды завітаў і абшнарыў кожны куток, але нічога пажыўнага не знайшоў. Так, спадарове, мяне банальна цікавіла ежа і толькі яна адна. Зрэшты, я згледзеў пусты рукзак і стаў набіваць яго кнігамі. Тут аказалася неблагая бібліятэка, а ў маёй кватэры кніг было небагата. Рэч у тым, што, калі я пераязджаў сюды на работу, бацька паскупіўся даць мне хоць частку сваёй раскошнай бібліятэкі. О, якую крыўду я затаіў тады на старога! Бо ж, пагадзіцеся, што гэта за настаўнік літаратуры, у якога няма пад рукой хаця б класікі. Таму мне, прыбіўшы гонар, даводзілася бегаць па кожную кніжку ў школьную ці гарадскую бібліятэкі, губляць на гэта бяспэчны час, які б мог пайсці на пісанне маіх геніяльных кніг... Хм, зноў-такі мяне панесла, прабачце.

Дык вось, я напхаў у рукзак зборы твораў Стэндаля, Дзікенса, Дастаеўскага, Чэхава, Бальзака — і ўжо гэта мне ледзь удалося даперці дадому. Па астатняе меркаваў завітаць іншым разам, бо там яшчэ былі і Дзюма, і Жорж Санд і Сервантэс... А вось што я ўзяў неадкладна — гэта два тамы дыхтоўна выдадзенай Бібліі з гонымі ілюстрацыямі.

...Другую палову дня я займаўся рэчамі больш праязнымі. А іменна шукаў, чым сагрэцца. Для чаго не знайшоў нічога лепшага, як збіць замок з дрывотні, што мясцілася ў далёкім куце двара, і вывалачы з яе разнастайны хлам. Гэта былі напайзгнілыя дошкі, лісты фанеры, спінкі і ножкі ад сталоў і крэслаў ды іншае. Усё гэта я сцягнуў у кучу перад сваім пад'ездам і не без цяжкасці распаліў. У сырой бязветранасці вогнішча разгаралася слаба. Дым амаль не адносіла, і ён вісеў хмурым смярдзучым воблакам, што выклікала ў мяне кашаль. Цяпла ж ад вогнішча было мала, я ледзь паспяваў праграваць азяблае цела, перш чым дым адганяў мяне прэч. Аддыхаўшыся, я зноў прабіраўся да агню. І так раз за разам, пакуль не пачало вечарэць — калі можна так называць няўлоўны пераход шэрага змрочнага дня ў глухую вусціш бязмесячнай ночы.

Я вагаўся, як правесці гэтую ноч. З аднаго боку, адзіным маім спадзевам было тое, што горад зноў ажыве: запаліцца на вуліцах ліхтары, зацепляцца некаторыя вокны дамоў, на вуліцах з'явіцца рэдкія прахожыя, а рэстаран запоўніцца наведвальнікамі, як і ўчора. З другога боку, я абсалютна не разумеў, як паводзіць сябе і чаго, уласна кажучы, дамагацца ад гэтых людзей, што выклікалі ў мяне як мінімум насцярогу. Адно было ясна як Божы дзень: для выжывання патрэбна ежа, а адзіным вядомым спосабам яе здабыць было наведаць «Карунак». Я рашыў не класіся гарызантальна, а напайсесці ў ложку, ухутацца ад холаду, але не вельмі моцна — каб не ўгрэцца і не прадрыхнуць да раніцы. Акурат холад і звязаны з ім дыскамфорт павінны былі мяне разбудзіць.

Заснуць я не мог даволі доўга, пэўна больш за гадзіну. Мне раз-пораз трызнілася, што ў акне пасвятлела, што на вуліцы, куды выходзіла кухоннае акно, запаліліся ліхтары. Два разы вылузваўся з гняздзечка, звятага з коўдраў і пярыны, каб гэта праверыць. Ішоў на кухню і ўпэўніваўся, што на вуліцы пануе непраглядная цемра. Потым перастаў падымацца і, каб адагнаць думкі, чытаў па памяці «Ойча наш».

Паступова сон пачаў мяне забіраць — не глыбокі, больш падобны на чуйную

дрымоту ці балансаванне на мяжы явы і забыцця. Воблікі знаёмых па мінулым жыцці людзей паўставалі перада мной.

Не ведаю, на колькі часу я адключыўся. Прачнуўся ж так, нібы нехта мяне катурхнуў. Перад вачыма была столь і сцяна, ужо не такія цёмныя, як нядаўна. Я павярнуў галаву направа, да акна, і ўпэўніўся, што ў ім пасвятлела. Паглядзеў налева, на адчыненыя ў калідор дзверы, і выразна ўбачыў, што абутковая паліца і дывановая дарожка асветлены. Святло клалася на іх з кухні, куды зазіраў вулічны ліхтар. Я ўбачыў гэтае начное сонца, калі выскачыў з ложка, вокамгненна перасек кватэру і апынуўся ля кухоннага акна.

Усё, як учора. І вада ў кранах. І газ у пліце. І святло ў электрасетцы.

Аднак цяпер я меў нейкі вопыт, а таму перш-наперш запасся вадой, напаўняючы ёю ўсе магчымыя ёмістасці. А галоўнае, напоўніў ванну з гарачага крана. Яшчэ я паставіў варыцца грэчку ў вялізнай каструлі, на што павінна было пайсці з паўгадзіны. Пакуль каша варылася, я адправіўся ў ванную і згаліў трохдзённую шчэць. О, як прыемна было абмываць твар і рукі цёплай вадою! Каб не трэба было спяшацца ў горад, я б плюхнуўся ў гарачую ванну і песціўся. Але ж не да ляжання мне было, спадары. Ратаваць сваю шкуру — вось што з'яўлялася найпершай задачай.

Час варта было ашчаджаць, а таму я нават не перакусіў перад выхадам з дому, толькі выпіў моцнай кавы з трыма лыжкамі цукру. Праз хвілін сорок ад абуджэння я ўжо шыбаваў па нашай вуліцы ў напрамку рэстарана «Карунак». Чарада ліхтароў паўзла насустрач. Паабапал свяціліся асобныя вокны пяці- і чатырохпавярховых дамоў. Вокны, за якімі тайлася нешта, чыю загадку я абавязаны быў разгадаць.

14

Цяпер мушу апісваць тое, што са мной адбывалася, у яшчэ сціслейшай, лаканічнай форме. Бо з ночы, на якой закончылася папярэдняя глава, маё жыццё прыняло больш унутраны, чым знешні, напрамак. Вонкавыя падзеі дзень пры дні амаль не мяняліся. Гавару «дзень пры дні», маючы на ўвазе, хутчэй, «ноч пры ночы», таму што якраз-такі ў дні я не бачыў нічога і нікога, акрамя мёртвых дамоў, голых дрэў і апалага лісця. Днём я пераважна спаў, калі, зразумела, абставіны не змушалі дзейнічаць у мэтах самазахавання.

Праблемы з харчаваннем былі канчаткова вырашаны тады, калі я выявіў у горадзе некалькі крамаў, што дзейнічалі на чалавек. Там мелася ўсё, каб не толькі натапіць голад, а і задаволіць свае гастронамічныя схільнасці. Грошай, як і ў рэстаране «Карунак», за гэта не бралі. Чэргаў не было. Але ж на ўсякі выпадак я забіў дарэштны не толькі свой халадзільнік, але і антрэсолі — сухім пайком, што складаўся з кансерваў, кампотаў, сухафруктаў і сухароў. Прынамсі голад мне ў бліжэйшыя месяцы не пагражаў.

А вось што ўсур'ёз непакоіла, то гэта стан маёй псіхікі. Бо з людзьмі, што так нечакана засялілі наш горад, паразумення я не знайшоў. Больш за тое, і цяпер, ужо завяршаючы свой аповед, пражыўшы сярод іх не адзін месяц, — мушу прызнацца, што загадкі іх не раскрыў. Усё напісанае ніжэй прашу ўспрымаць адно як гіпотэзу, прычым з папраўкай, што выкладае яе не даследчык, не навуковец, а чалавек, мабыць, не зусім адэкватны, чалавек, змучаны адзінотай, які пабываў на мяжы вар'яцтва... Дый, пэўна, і зараз ад яго недалёкі.

Начныя жыхары горада мала нагадваюць людзей. Асноўным іх адрозненнем ад прадстаўнікоў чалавечага племені з'яўляецца адсутнасць страсцей. Я багата разважаў над гэтым феноменам і прыйшоў да высновы, што першапрычына ўсяму —

мізэрнае палавое прыцягненне. Мяркую, што менавіта прыцягненне полаў з’яўляецца асноўнай рухальнай сілаю чалавецтва. Тут жа яно зменшана да немагчымасці. Мужчыны амаль абыякавыя да жанчын, і як вынік — раўнадушныя да ўсяго, што вакол адбываецца. Роўна тое ж можна сказаць і пра слабы пол.

Напачатку думалася, што я тут адзін такі няшчасны і адзінокі. Але ж калі ўважлівей прыгледзеўся ды паразважаў, то ўсвядоміў, што адзінокія тут літаральна ўсе. Кожны залучаны ў нябачную абалонку, з якой, мусіць, зняверыўся выдрацца. Рэстаран «Карунак» — гэта, бадай, адзінае публічнае месца начнога горада, месца, дзе жыхары могуць падоўгу адно з адным дачыняцца. Увесь астатні час яны, напэўна, самотна сядзяць па сваіх кватэрах, калі не лічыць кароткія выправы па харчы ў нешматлікія крамы горада. Але нават у рэстаране месцічы не маюць той свабоды, да якой звыклі мы на зямлі. Я ўжо пісаў, што па першым разе не заўважыў, каб яны выходзілі танцаваць ці перамяшчаліся ад століка да століка. Далейшае маё назіранне пацвердзіла гэты факт, а таксама выявіла новыя асаблівасці. Наведвальнікі «Карунка» маюць строга фіксаваныя месцы і ніколі не займаюць не толькі чужы столік, але і чужое крэсла. Мала таго, нават павароты галоў і позы, у якіх яны бавяць час, дзень пры дні не мяняюцца. Калі хто сядзіць парай, то кожнага разу з’яўляецца ў рэстаране са сваім суб’яседнікам. Прычым прыходзіць яны могуць не заўсёды адначасова. Апісаныя раней мужчына і жанчына, пагоня за якімі ўпершыню прывяла мяне ў рэстаран, ужо некалькі месяцаў сядзяць праз столік адно ад аднаго і не перакінуліся ні слоўкам, хоць падазраю, што яны знаёмыя. Рэдка сядзяць тут па трое. Чатырох жа за адным столікам я ніколі не бачыў. Перамаўляцца паміж столікамі тут недапушчальна. У гэтым я ўпэўніўся, калі неяк не стрываў і звярнуўся з пытаннем да дзядзькі ў кажусе, што вячэраў ад мяне ў трох метрах. Пасля маіх слоў аркестр спыніў сваю музыку, у зале запанавала замагільная цішыня, а на тварах наведвальнікаў — такія пакутліва-кіслыя выразы, што я пашкадаваў аб сваёй нястрыманасці. Ніхто мяне, зрэшты, не папракнуў. Дзядзька, да якога я звяртаўся з пытаннем, паглядзеў на мяне са шкадобай, як на ненармальнага, і апусціў вочы ў талерку. Маўчанне доўжылася якую хвіліну, а тады запілікала скрыпка, ёй адгукнулася піянiна і рэстаран тут жа ажыў. Наведвальнікі запрацавалі відэльцамі і сківіцамі, пачулася іх нягучная гамана, якая, вядома, адбывалася адно паміж суседзямі па сталах.

Цягам месяцаў я сяджу на тым жа месцы, што і першага разу, і ніколі не насмелюся заняць іншае крэсла. Да мяне нікога не падсадзілі, і мне надзвычай нудна бавіць тут час. Аднак некалькі разоў на тыдзень неадольная цікаўнасць, а таксама пакрыёмая надзея прыводзяць мяне сюды. Я саджуся і пільна вывучаю кантынгент рэстарана, напрактыкаваным вокам адзначаю, хто сёння прыйшоў, каго даўно не было, некалькі разоў напаткаў новыя твары. Ёсць тут заўсёднікі, што, відаць, не прапускаюць ніводнай ночы. Ёсць рэдкія госці — іх месцы пераважна пустуюць. Ёсць крэслы, якія ніколі пакуль не займаліся.

Аркестр іграе даволі багаты рэпертуар. Аднак я ні разу не пачуў мелодый, знаёмых мне па прамінулым жыцці, хоць іграецца тут, па ўсім відаць, класіка. Зрэшты, я ніколі не з’яўляўся меламаман, ды і музычнага слыху не маю.

Цікаўнасць і няскоранасць становішча зрэчас пабуджаюць мяне да дзеянняў. Два разы я краўся за наведвальнікамі рэстарана, калі яны яго пакідалі. Ішоў вуліцамі, на салідным аддаленні, стараўся не спудзіць іх і не выдаць сябе. Першым аб’ектам майго пераследу была бабулька, другім — дзяўчына гадоў дваццаці пяці. Абодва разы я пацярпеў няўдачу. Па-першае, быў заўважаны імі, бо гулкія крокі па начной вуліцы ніяк не прыцішыш. Па-другое, хоць я і прасачыў, у якія дамы і пад’езды яны ўваходзілі, большага дамагчыся не мог. Я не адолеў страх і не завітаў

у тыя пад'езды. Толькі бачыў затым, як запальваліся вокны пакояў, куды, мусібыць, прыбылі гаспадыні. Зрэшты, ужо днём я ўзяў сякеру і выправіўся да кватэры дзяўчыны, адрас якой запомніў. Я доўга стукаўся ў дзверы, а тады звыкла іх узламаў. Кватэра была абсалютна пустая. Мэбля пакрыта пылам. З прыкрасці я ўкраў адтуль іконку, якую затым паставіў на тумбачцы перад сваім ложкам. І ўжо не здзівіўся, калі наступнай ноччу ўбачыў, што акно ў гэтай кватэры спакойна сабе гарыць. На гэты раз я не вагаўся, зайшоў у пад'езд, узляцеў на патрэбны паверх і пазваніў. Цішыня была мне адказам. Доўга і беспаспяхова стукаўся ў дзверы, гарлаў, што «мне трэба з кімсьці пагаварыць». І раптам да мяне дайшло, што ўзламаная дзверы не маюць і следу ад таго гвалту: чыстая, гладкая паверхня шчыта, зусім нечэпаныя замкі, бліскучая ручка... Скаваны жахам, я паспяшаўся з пад'езда на двор і з тае пары не раблю спроб пранікнуць у жылло начных жыхароў.

Я цалкам перакананы, што днём у горадзе не бывае нікога, апроч мяне. Але ж чаму ён ажывае ўначы, вось дзе для мяне закавыка. Бо, пагадзіцеся, здаровы розум падказвае, што электрычнасць павінна забяспечвацца нейкай інфраструктурай, што рэстаран і крамы не могуць працаваць, калі да іх хаця б не падвозяць харчы. Аднак ніводнай машыны я не згледзеў, і нават іхняга гуду ніколі не чуў. А з чаго, якім палівам ацяпляюцца памяшканні, калі я бачыў на свае вочы, што з комінаў качагарак не ідзе дым? А тэлефон? Чаму начамі ў ім з'яўляюцца прывычныя гудкі, але не ўдаецца ні да каго дазваніцца? Я, напэўна, тысячу разоў спрабаваў набраць мінскі нумар бацькоў. Спрацоўвала міжгародняя «васьмёрка», потым з'яўляліся доўгія гудкі. Ды на іх ніколі не адгукаліся. І яшчэ: у тэле-радыёэфіры нічагуткі няма. Але самае дзіўнае, што і магнітафон, хоць і круціць касеты, гукаў не ўзнаўляе. Спачатку я меркаваў, што нешта з ім не ў парадку. Прышлося пазычыць чужы — з усё той жа кватэры ў суседнім доме, дзе я набраў кніг. Пазычыць, каб пераканацца, што магнітафоны тут не працуюць...

Я збіўся з тропу, выпаў з рытму жыцця, дзень стаўся ноччу, а ноч перайшла ў дзень. Уначы я шчыльна заняты. Гатую на пліце ежу, прыбіраюся, пыласошу, мыю бялізну, прымаю ванну, наведваю крамы і зрэдку цягаюся ў рэстаран. Мне там ніякавата і нецікава. Але ж чалавек не можа не бачыць людзей. Мы народжаны, каб знаходзіцца побач, — ужо гэта я цяпер ведаю. Людскія страсці, заганы і падобная муць, ад якой я так пакутаваў пры жыцці, якой усяляк пазбягаў, уяўляюцца мне цяпер выратавальным бальзамам. О, як бы хацеў я пабачыць рэстаранны скандал, ці сцэну рэўнасці, ці нават бойку! Каб усе паўскоквалі са сваіх месцаў і ўзнялі бучу. Каб адчуць, што мы хоць трохі жывыя...

Кожны раз я брыду дамоў, зарокшыся не бачыць гэтых агідных, нячулых манекенаў, і не часцей, як праз дзве-тры ночы, наведваю «Карунак» зноў.

Я навучыўся спаць добрую палову бясконцага восеньскага дня. Так, спадарове, — восеньскага, хоць па ўсіх разумных падліках павінна была прыйсці і ўжо нават канчацца зіма. Перада мной усё тыя ж голяыя хмызы і дрэвы, тое ж неба без сонца. Ветру тут не бывае, і апалае лісце ляжыць зусім нерухома. Ад яго ідзе непазбыўны пах прэлі. Я трохі звык да яго, а дакладней, ратуюся цыгарэтамі, да якіх прызвычаіўся за апошнія тыдні. Ужо лепей пах тытуню, чым гэты агідны, мёртвы смурод. Аднаго разу я не стрываў, улез у дворніцкую, узяў мятлу і згроб частку дваровага лісця ў вялізную кучу. Я вырашыў спаліць, спапяліць гэтыя плоймы трупаў. Аднак яны не паддаліся агню — дымілі, дымілі, не разгараючыся. Дым быў настолькі задушлівы, што я не толькі спыніў свае спробы падпаліць кучу, а і доўга яе тушыў, заліваў вадою... Куча апалага лісця і дагэтуль цямнее перад пад'ездам. Часам яна нагадвае мне магільны капец, і тады рупіць яе раскідаць. Ды не кранаю, баючыся, што пах прэлі адно ўзмоцніцца.

Другую палову дня я чытаю. І гэта самы ўсцешны занятак, які можна прыдумаць у маім незайздросным становішчы. Тады не існуе пустаты за акном, а ёсць жыццё, што пераходзіць са старонак кніг у маё ўяўленне. І часова забываецца, што на двары не лётаюць вераб'і ды сняжынкі, што вецер не калыша голле дрэў, што неба ніколі не праясняецца. У кнігах гэта ўсё ёсць. Ёсць таксама людзі са сваімі праблемамі, якія мне, праўда, часам падаюцца надуманымі. Бо ім дадзена самае галоўнае — жыць, а яны пераважна пакутуюць і мардуюць сабратаў.

Дзіўна, наколькі абвастрылася маё ўспрыманне тэкстаў у параўнанні з прамінулым жыццём. Нейкім новым чуццём я навучыўся распазнаваць белыя і чорныя творы. З першых жа старонак становіцца ясна, чым кіраваўся аўтар пры напісанні, якія стыхіі валодалі ім — боскія ці пякельныя. Нават у класікаў сусветнай літаратуры я часам бачу чорныя творы. Яны пісаліся пад уплывам славалюбства, дзеля грошай, з жаданнем пераплюнуць калег па пярэ. І наадварот, у іншым томе таго ж аўтара нярэдка сустракаецца белы, сонечны твор, аплоднены Божай іскраю. Такіх мала, мы на зямлі нават не разумеем, як мала па-сапраўднаму сонечных твораў. Я не стану іх называць. Кожны павінен навучыцца распазнаваць святло самастойна. Ад сябе толькі скажу: будучы настаўнікам літаратуры, я з'яўляўся ў гэтых адносінах слепаком. Чытанне для мяне мела пазнавальны ці забаўляльны сэнс, а таксама было спосабам самасцвярджэння праз усведамленне сваёй дасведчанасці. Каб казыраць начытанасцю сярод настаўнікаў і прыяцеляў.

Цяпер адкрылася як ніколі, што Кнігай усіх кніг з'яўляецца Евангелле. Магу гэта казаць адносна непрадзята, бо раней не быў хрысціянінам, мала таго, не верыў ні ў Бога, ні ў чорта. Аднак чуццё, што абвастрылася ўва мне з-за адзіноты, гаворыць наступнае. З усёй Бібліі толькі Евангелля пакідаюць уражанне нерукатворнасці. Хоць напісаны яны, як лічыцца, чатырма рознымі людзьмі, няма сумневу, што сам Гасподзь вадзіў іх рукою. Бо хто яшчэ можа сказаць так проста і на вякі, калі не Гасподзь? Хто яшчэ б адужаў адным толькі словам цытадэлі язычніцтва? У Старым Запавеце мне паўсюль бачыцца рука чалавека. Не, не ісціны, выказаныя біблейскімі прарокамі, выклікаюць сумненні, а тое, што перайначваліся яны пад натуру людзей, а не Бога. Там паўсюль — чалавек, са сваёй прагай багацця, кахання, помсты і нецярпімасцю. Ён і Госпада намагаецца на свой капыл маляваць. І толькі ў Евангеллях выразна, упершыню і назаўсёды, праведзена мяжа паміж Божым і чалавечым... Мне лёгка ад гэтай Кнігі, адно з ёю я разумею, што і сярод мёртвых камяніц, без адзінага гуку прыроды, я ўсё ж такі не адзін. Бо гучыць Ягонае слова.

У апошнія тыдні я пачынаю набываць адносны спакой. Змірэненне, пакора, і як вынік — усведамленне свайго месца ў Сувецце становяцца мне памочнікамі. Я больш не спрабую абхітраваць лёс і вырвацца з горада. Бо нават вырваўшыся, буду нязменна з сабой, у сваім духоўным целе, са сваімі праблемамі. «Кожнаму сваё», — я суцішаюся, калі паўтараю гэтыя словы. У кожнага свой горад, і ці не таму я днём тут не сустракаю людзей, што яны ходзяць па яго вуліцах кожны ў сваім вымярэнні. Свет перакуліўся для нас, поначы мы адкрываемся адно аднаму, чаго не бывае ў сапраўдным жыцці, а днём адно для аднаго знікаем — гэтага таксама не бывае на белым свеце. Аднак чалавек звычайна да ўсяго, ён надзвычай жывучы, у гэтым я пераконваюся на сваім прыкладзе.

Усе мы трапілі ў іншы свет, наконт гэтага я цяпер не вагаюся. Толькі кожны, пэўна, думае, што ён не памёр — для таго і дадзена тое бязлюддзе дзён, каб не згубіць пачуццё выключнасці. Кожны лічыць прывідамі ўсіх астатніх, а таму не губляе надзею на паратунак...

Чаму нас так мала, нябожчыкаў? Чаму поначы ў нашым доме гарыць, акрамя майго, толькі адно акно, калі памірала тут не так і мала людзей? Пра гэта можна

толькі здагадацца, яно не шкодна і нават карысна, бо магчымасць разважаць — немалы дарунак Усявышняга. Мяркую, сюды патрапілі далёка не ўсе, хто сканаў, для кожнага прадугледжаны свой горад — той, які заслужыў.

Тэорыя мая ў нечым пацвярджаецца тым фактам, што гарадскія могілкі апусцелі, гэта адзінае месца, якое так яўна змяніла свой антураж. Калі я прайшоў браму, то замест помнікаў і крыжоў пабачыў пустку, голую, роўную, як спортпляцоўка. Тут, напэўна, не паміраюць у нашым, зямным сэнсе. Ці, можа, проста не хаваюць нікога?

Гарадская царква вонкава не змянілася, але ж дзверы яе трывала запёрты, а я, канечне ж, не адважыўся іх ламаць з дапамогай сякеры. Гэта, прабачце, не харчовая крама, не кватэры, дзе ніхто не жыве... Тут жыве Бог, у якім бы вымярэнні да Яго ні ісці. Царква ад мяне замкнута. Хай будзе так. Па ўсіх жа астатніх месцах я адчуваю сваё права хадзіць. Я, прыкладам, улез у школу, адбіўшы замок з задніх дзвярэй. Наведаў настаўніцкую, сеў за свой стол, патрымаў у руках сваю самапіску, што ляжала тут нечাপаная. Прайшоўся па класах, даследаваў бібліятэку. Пранік у спартыўную залу і нават паганяў мяч...

Што яшчэ адметнага здарылася са мной за некалькі месяцаў?

Так, начны госць, што час ад часу з'яўляўся на нашым двары і цікаваў за маім акном. Худая дзіцячая фігурка тулілася да ствала голага явара. Я назіраў за ёй некалькі начэй, з трывогай, з мулкім, нязводным страхам. Што хацела ад мяне тое няшчаснае дзіцяне? Цікаўнасць, нуда або нешта значна важнейшае змушала яго гадзінамі глядзець на маё акно? Два разы я спускаўся на двор і спрабаваў падазваць дзіця да сябе. Яно ўцякала ад мяне як ад чумнога і затым колькі начэй не з'яўлялася. Нарэшце мне ўдалося дагнаць начнога прышэльца. Я схітраваў, яшчэ з вечара заняўшы пазіцыю за дрывотняй. Калі падалі электрычнасць, акно маё загарэлася — я папярэдне шчоўкнуў пераключальнікам. Праз некаторы час ля ствала явара з'явілася знаёмая постаць... Пагоня была адчайнай, я ніколі не думаў, што дзіцяне можа бегчы так порстка. Цераз ухабы, хмызы, нізкія агароджы... Я нагнаў яго ў чужым двары, праз два завулки ад майго дома, схпіў за плечы і развярнуў да сябе... На мяне глязелі мутныя, поўныя жаху вочы. Праўдзівей, не на мяне, а паверх маёй галавы, кудысьці ў нябёсы. Нібы бачыла там тое дзіцё нешта застрашлівае. Спалатнелы твар яго быў поўны пакуты. Божа, за што такія малечы тут апынаюцца?! За што яны мусяць несці груз, што не пад сілу і сталаму чалавеку?!

Я адпусціў пакутніка, чыё слабае цельца дрыжала ў маіх руках, і шарахнуўся прэч. Мы не ў змозе памагчы адно аднаму ў гэтым горадзе, усё трэба было рабіць значна раней — на зямлі.

Што сталася з тым дзіцем, не ведаю. Ён больш не прыходзіў начамі пад мае вокны. А ў рэстаране я яго і раней ніколі не бачыў.

«Для чаго я ўсё гэта пішу?» — часам пытаюся сам у сябе. Я не настолькі наіўны, каб верыць, што вярнуся назад. Аднак для чагосьці ж мне дадзены нядрэмны і турботлівы розум, дадзены пальцы рук, якімі я магу запраўляць аркуш у машынку і стукаць па клавішах. А галоўнае, дадзена багата вольнага часу. Дакладней — бячасся...

Я працую недзе з сярэдзіны ночы, уключыўшы ўсе магчымыя лямпачкі. Сяджу блізу батарэі ацяплення, і цэлу майму добра. Праваруч акно з відам на двор, дзе ляжаць нерухомыя святлацены ад вулічных ліхтароў. Трэба спяшацца, бо перад ранацай мяне забярэ неадольны сон — я ні разу не прычакаў надыход новага дня. А таму, кінуўшы пісаць, мушу набіраць у металічныя вёдры ваду і награвачь да кіпення на газе, затым цягнуць у пакой і ставіць па баках ложка. Вёдры сагрэюць мой сон да паловы дня, калі адключачца батарэі. Я шчыльна заклеіў вокны і гатовы да працяглай барацьбы з восеньскай халадэчай. А значыць, думаю доўга жыць? Так, у мяне нават ёсць надзея быць прачытаным.

*Андрэй Паўлухін
нарадзіўся ў 1980 годзе
ў Рагачове.
Скончыў Магілёўскі
бібліятэчны тэхнікум.
Друкаваўся
ў беларускіх і расійскіх
выданнях
(«Полдень, ХХІ век»,
«Юный техник»,
«Дзяслоў», «Беларусь»,
«Маладосць»,
«Першацвет», «МіМ»),
калекцыйных зборніках.
Аўтар кніг прозы
«Беланіс» (2003),
«Портал»
(АСМ, 2005),
«Электрычныя сны»
(2006).*

Андрэй ПАЎЛУХІН

АПАВЯДАННІ

НЕ КЛАРК

Дзверы кабінета адчыніліся, прапускаючы прышэльца. Ён выглядаў як звычайны чалавек — мужчына атлетычнага складу, высокі, востра акрэсленыя скулы, шэрыя вочы. Строгі гарнітур з прапукным бэджам. Прыгледзеўшыся, прэзідэнт пазнаў у візіцёры папулярнага галівудскага акцёра. Яму стала смешна.

— Я магу змяніць аблічча, — нібы прачытаўшы думкі, зазначыў прышэлец. — З той жа лёгкасцю, з якой вы змяняеце вопратку.

Прэзідэнт кінуў.

— Веру.

Ахоўная сістэма насцярожана сачыла за госцем. У выпадку праявы агрэсіі аўтаматыка расстраляе прышэльца саманаводнымі іголкамі. А потым, верагодна, пачнецца акупацыя Зямлі.

Прэзідэнт свету чуў пра расу *апекуноў*, але ніколі сур’ёзна не верыў у іх існаванне, адносячы чуткі да разраду гарадскіх легенд. Сапраўдныя гаспадары прыроды лічылі за лепшае не афішыраваць сваё заступніцтва. Учора яго погляд на рэчы змяніўся. Ледзь скончылася працэдура інагурацыі, як з прэзідэнтам звязаўся Ян Маркавіч, начальнік *адмысловага камітэта* службы бяспекі, і паведаміў аб прызначанай сустрэчы. Праз гадзіну на стале кіраўніка Планетарнага Альянсу ляжалі ўсе матэрыялы, датычныя апекуноў. Ну, або амаль усе.

— Калі вы сапраўды той, за каго сябе выдаеце... — пачаў прэзідэнт.

Прышэлец уздыхнуў. І ператварыўся ў яшчара, пакрытага зеленкавата-бурай лускай. У разяўленай пашчы мільгануў падвоены язык. З вачамі госьця таксама здарылася незвычайнае — зрэнкі патроіліся. Імгненне. Затым звар’яцелая рэальнасць супакоілася.

— Досьць? — спытаў госьць.

— Цалкам, — прэзідэнт праглынуў сліну. Ахоўная сістэма не зрэагавала. Раней яна не сутыкалася ні з чым падобным.

Кабінет размяшчаўся ў заходнім крыле рэзідэнцыі, на трэцім паверсе. За акном — горнае возера, заснежаная вяршыня, што адлюстроўваецца ў воднай роўнядзі Альпы.

Прэзідэнт адкашляўся.

На працоўным сталле дымілася гарачая кава ў кубачках.

— Дзякуй, не трэба, — госць усміхнуўся. Атрымалася страшнавата, нібы расцягвалі маску. — У нас іншы метабалізм.

Ён наблізіўся да скуранага крэсла. Паглядзіў рукою спінку.

— Я жадаю, каб вы ведалі, спадар прэзідэнт, — гэта не перамовы. Уводзіны ў курс справы. Дача інструкцый. Але не перамовы. Зямныя дзяржавы аб'ядналіся, абралі лідэра. Вас. Гэта палягчае маю задачу. Будзе з каго спытаць.

Прэзідэнт засяродзіўся, успамінаючы тое, што яму было вядома аб апекунах. Раса, якая са старажытных часоў суправаджала чалавека на шляху прагрэсу. Згаданая ў біблейскіх апокрыфах, сярэднявечных хроніках, засакрэчаных справаздачах КДБ і ЦРУ. Прадстаўнікі апекуноў мелі зносіны толькі з кіраўнікамі дзяржаў, што рэальна ўплываюць на сусветныя палітычныя працэсы. Рымская імперыя, Візантыя, Нямеччына, СССР, ЗША. Нядаўнія прыклады — Кітай, Індыя, Японія, Расія, Эміраты зноў жа. Краіны, якія дасягнулі пэўнага ўзроўню развіцця.

— Нас не цікавіць ваш свет, — сказаў госць, — вашы рэсурсы, *самкі* і гэтак далей. Гутарка аб іншым. Вы не павінны асвойваць космас. У бездані іншыя гаспадары. Мы. І канкурэнцыя нам не патрэбна. Як бачыце, усё проста. Мы не забараняем спадарожнікі і беспілотныя зонды. Вывучайце, задавальняйце цікаўнасць, глядзіце кругласутачнае порна і «Еўраспорт». Не лезьце далей.

Прэзідэнт ашаломлена маўчаў.

— У гэтым і ёсць наша апякунская місія, — цынічна працягваў госць. — Не дапускаць слабаразвітых дзікуноў да высокіх тэхналогій.

— Да зорак, — удакладніў прэзідэнт.

— Сапраўды, — узрадаваўся госць. — Вы здагадлівыя, як і вашы папярэднікі. У розныя эпохі мы дамаўляліся з рускімі, арабамі, арыямі, але гэтага ніхто не памятае. Не ўсе пагаджаюцца. Тады мы ідзём на крайнія меры. Руйнуюцца гарады, тонуць выспы. Я зразумела кажу?

— Так.

— Раннія памылкі чалавецтва... — госць дакорліва пахітаў галавой. — Зрэшты, вы вучыцеся.

— Савецкі Саюз, — здагадаўся прэзідэнт. — Падзел і рэгрэс. Адмова ад касмічных праграм. Кітай — прыродныя катаклізмы, голад, эпідэміі. Штаты — катастрофа ў Фларыдзе...

— Слушна. Людзі не да канца ўсвядомілі, з *кім* сутыкнуліся. Тое, што вы пералічылі, не было сур'ёзным пакараннем. Толькі папярэджаннем.

Вось чаму чалавецтва топчацца на месцы, падумаў прэзідэнт. Дзякуючы апекунам. Японцы запускаяць да Марса пілота — і ракета ламаецца. А Токію зрывае цунамі. Письменнікі XX стагоддзя прадказвалі экспансію *вонкі* — арбітальныя станцыі, месячныя гарады, рэгулярныя зносіны з Марсам і Венерай. Экспедыцыя да Юпітэра, Адысея 2001 года... І усё гэта — на мяжы міленіума. Футурыстычныя прагнозы не спраўдзіліся. Ім не наканавана было спраўдзіцца. Таму што ёсць сіла, не зацікаўленая ў Галактычных Радах і Вялікім Кольцы.

— Навошта я тут? — прышэлец рэзка ступіў наперад, да ўладара Зямлі. — Такое ваша наступнае пытанне.

Далоні прэзідэнта змакрэлі.

— Вы будзеце *зоркалёт*! — госць павысіў голас. — У Аўстраліі. Дбайна хаваючыся. Няўжо спадзяваліся нас падмануць?

Прэзідэнт маўчаў.

— Вядома, не, — госць скрыжаваў рукі на грудзях. Вытрымаў паўзу. — Вы про-

ста *неспрактыкаванья*. Мы выправім сітуацыю. Праект згарнуць. Доследны ўзор знішчыць. Усю інфармацыю выдаліць. Разам з навукоўцамі.

— А калі не? — прэзідэнт здзівіўся ўласнаму нахабству.

— Уварванне. Наш флот базіруецца ў поясе Куйпера. Дваццаць хвілін — і ён тут. Адмова супрацоўніца азначае канец вашай цывілізацыі.

Апякун працягнуў руку. Вельмі чалавечы жэст.

Прэзідэнт уявіў орды яшчарак, што выліваюцца на вуліцы гарадоў... ледніковы перыяд... штучны патоп...

І паціснуў працягнутую яму руку.

ВАРЫЯНТНАЕ БЮРО

Калі ў Клімавых нарадзіўся сын, кастрычнік паліваў горад халоднымі дажджамі. У вокнах раддома грувасціліся шэрыя каробкі з бліскучымі руберойднымі дахамі, па-над імі — алавая нябесная каламуць.

Пётр Клімаў заехаў па жонку і маленькае ружовае дзіцятка апоўдні. Хлопчык. Ён думаў пра гэта, калі вёў машыну звлістымі старымі вулачкамі, чакаючы зялёнага святла на скрыжаваннях. Дзіця быццам прыслухоўвалася да шоргату шын, зачаравана сачыла за мільгаючымі па шкле дворнікамі. На самай справе яно яшчэ кепска бачыла й амаль нічога не чула. Клімаў зрэдку пазіраў у люстэрка, спрабаваў уявіць будучыню сына. «Як мы яго назавём?» — «Не ведаю» — «Няхай будзе Андрэй. Ты не супраць?» — «Чаму Андрэй?» — «Гэтак звалі майго дзёда»...

За абедам, дачакаўшыся пакуль немаўля засне, Клімаў прапанаваў жонцы звярнуцца ў бюро.

— Цягнуць Андрэйку да гэтых псіхаў?! — узвілася жонка.

Апошнія дні яна была надта нервовая.

— Супакойся, — сказаў Клімаў. — Навошта цягнуць? Мне ўсё растлумачылі. Дастаткова адкрыць ім доступ да медыцынскіх файлаў і геном-карты...

— Каб яго кланіравалі?

Клімаў цяжка ўздыхнуў. Паспрабуй давесці жанчыне, выхаванай на бульварным чытве, сэнс паняццяў «карэктнасць», «ліцэнзія» і «XXI стагоддзе».

— Не. Яны такога не зрабяць. Толькі прагноз. Накіды. Магчымыя шляхі развіцця Андрэя. Мы загадзя вызначым — якую школу, інстытут, прафесію для яго выбраць.

Болей жонка не спрачалася.

У наступны дзень, пасля працы, Клімаў пайшоў шукаць дадзены ў каталозе адрас. Знайшоў даволі хутка. «Варыянтнае бюро» размяшчалася ў двухпавярховым, мадэрновага выгляду будынку, у самым цэнтры горада. Гэта прыемна здзівіла Клімава. Ён чакаў зусім іншага: манументальнай сталінскай камльгі, паўпадвала ці гарышча, на якое трэба будзе ўзбірацца па пажарнай лесвіцы.

Ён крануў празрыстыя ўваходныя дзверы. Плоскасць нырнула ў сцяны паз, прапускаючы наведвальніка. Клімаў агледзеўся. Прасторны, скупы на інтэр'ер вестыбюль. Прама па курсе ўзнікла галаграфічнае дыялогавае «акенца». Дзяўчыназдань, усміхнуўшыся, спытала:

— Вам прызначана?

— Так. Шаснаццаць-нуль-нуль.

— Тады запрашаю. Першы кабінет. Налева.

Яна знікла.

Дыван прыглушаў крокі... Клімаў затрымаўся перад дзвярыма кабінета — драўлянымі, пад клён, з пазалачонай (залатой?) ручкай і лічбай «1». Рашуча штурхнуў.

— Уваходзьце.

Перад ім вырас поўны нізенькі чалавечак у акулерах з тонкай аправай. Касцюм ад «Гучы».

— Пётр Клімаў, я не памыляюся? Сядайце.

Клімаў сеў у крэсла.

Кабінет: паркетная падлога, новая офісная мэбля, камп'ютэр (плоскі ліст манітора на падстаўцы, убудаваная ў стальніцу клавіятура, адсутнасць сістэмнага блока), навясная стоць. Акно з відам на бразільскую сельву. Відэаплоскасць, зразумела.

— Вы жадаеце разлічыць свой лёс?

— Не свой, — паправіў Клімаў. — Сына.

— Ага, — чалавечак дакрануўся да манітора, выводзячы нейкую табліцу. — Гэта абыдзеца даражэй.

— Колькі?

Чалавечак ссунуў акулеры на пераноссе.

— Усё залежыць ад многіх фактараў. Узрост. Пол. Доступ да ўласнае інфармацыі... Ведаеце, дзяўчынак пралічваць больш складана.

— Чаму? — здзівіўся Клімаў.

— Яны не такія... прадказальныя. Жаночая логіка... Дарэчы, узрост?

— Нарадзіўся тыдзень таму.

— Так... — Крананне манітора. — У яго ёсць базавая псі-матрыца?

Клімаў кіўнуў.

— Цудоўна... Вы павінны ведаць, што дзеля якаснага ўсебаковага аналізу нам патрэбны доступ да ўсіх файлаў дзіцяці. У тым ліку да геном-карты.

— Я дам дазвол.

— З вамі прыемна працаваць, — чалавечак усміхнуўся. — Гэта будзе каштаваць ад трох з паловай да чатырох тысяч.

Клімаў спахмурнеў.

— Сапраўды, нашыя паслугі не танныя. Вы маеце права ведаць, за што плаціце. Як я ўжо казаў, усебаковы і — падкрэсліваю — якасны аналіз. Мы на рынку ўсяго некалькі год, але маем сякія-такія традыцыі. Кліенты, што вераць нашым рэкамендацыям, робяцца гаспадарамі свайго лёсу. На іх не падаюць цагліны, іх акцыі не абвальваюцца, іх не мучаюць пытанні аб правільнасці жыццёвага выбару. Яны ідуць пратаптанай сцежкай. Яны амаль не сутыкаюцца з непрыемнымі выпадковасцямі. Я сказаў «амаль», бо існуе працэнт браку. У любых, нават самых дасканалых вылічэннях. У нас ён складае 0,00013. Як бачыце, мізер, але мы — фірма, што паважае сябе — папярэджваем аб гэтым кліента. Я памятаю адзін забаўны выпадак. Спадар Т. звярнуўся да нас з просьбай вылічыць для яго верагодныя няшчасныя выпадкі на тыдзень наперад. Пасрэдная задача. Мы яму сказалі: у пятніцу, у 14.47.19 не выходзь з дому. Не перамяшчайся па наступным маршруце. А ён вырашыў праверыць. Выпрабаваць лёс, калі хочаце... І вось ён рухаецца па вуліцы з вылічанай нам хуткасцю, а ў гэты час другі суб'ект, спадар Ш., выкінуў з акна шаснаццаціпавярховага будынка пяцікапеечную манету савецкага ўзору. А яна, у сваю чаргу, прабіла галаву нашага кліента. Летальна.

— І што тут забаўнага? — спытаў Клімаў.

— Нічога, — усмешка спаўзла з твару чалавечка. — Хутчэй — пазнавальна. Ведаеце, нашым сусветам кіруе тэорыя верагоднасцей. Што б там ні сцвярджалі багасловы і аматары сакральнага. Наш шлях — доўгі ланцуг скрыжаванняў і развілак. Згодны?

— Бадай.

— Ад нашае згоды ці нязгоды нічога не зменіцца. Запомніце: чыстая матэматыка. І усё.

Паўза.

— Як гэта адбываецца? — спытаў Клімаў.

— Вылічэннямі заняты Штучны Інтэлект. Неверагодна моцная разумная сістэма. Я — толькі пасрэднік. Са мной вы заключаеце дамову, уладжваеце фармальнасці. Я паведамляю вам вынік. Асноўная праца — там. — Ягоны палец паказаў у столь. — З тэхнічнага боку... нічога вам сказаць не магу. Не спецыяліст.

— Дзякуй, — сказаў Клімаў. — Давайце прыступім да фармальнасцей.

Чалавечак расплыўся ва ўсмешцы.

— Рады, што вы згадзіліся. Упэўнены, не пашкадуеце. Што можа быць важней за лёс, так? Разумнае капіталаўкладанне.

Яны заключылі дамову. Клімаў запоўніў усе бланкі і анкеты. Аформіў дазвол на санкцыянаваны доступ. Дамовіўся аб сустрэчы на наступным тыдні. Развітаўся і пайшоў.

Яго паглынула восеньская кругаверць. Нябачны нож адразаў, скарачаў дні, холад сачыўся ў душу. Часта, застаўшыся ў адзіноце, ён думаў пра будучыню. Пра тую верагодную будучыню, што кожную секунду пракручваецца ў свядомасці ШТІна. Будучыню яго дзіцяці. «Цяпер ты будзеш жыць у свеце, дзе няма апраўданняў. Кожны крок прадвызначаны. Ты выбіраеш свядома і адказваеш за свой выбар».

У дажджлівы, апошні аўторак кастрычніка Клімаў зноў стаяў перад дзвярыма кабінета № 1.

— Прывітанне.

Чалавечак адарваў пагляд ад манітора.

— А, Пётр Васільевіч. Калі ласка, — ён выціснуў з сябе ўсмешку.

— Як разлікі?

— Хвілінку. — Таўстун закрыў некалькі «акон», спляскаўшы іх у сімвалы на «працоўным стале». — Дазвольце пазнаёміць вас з адным... спецыялістам.

У кабінете ўзнік хударлявы рыжавалосы хлопец. Таксама ў акулерах. Клімаў працягнуў яму руку.

— Наш эксперт, — адрэкамендаваўся таўстун. — З аналітычнага аддзела. Канстанцін.

— Вы казалі, што ўсё выконвае...

— Так, выконвае, — перапыніў таўстун. — Але ў асобных выпадках, як, напрыклад, ваш, патрабуецца кантроль. Праверка. Бяздушнае жалеззе, ведаеце...

Клімава пачало раздражняць гэтае яго «ведаеце».

Канстанцін усміхнуўся. Таксама неяк вымучана. Вінавата.

— Слухаю вас, — сказаў Клімаў.

— Вось дыск, — таўстун паказаў бліскучы кружок. — Укладаю яго. Пачалася загрузка. Вашы варыянты... Ды сядайце, сядайце. У нагах праўды няма.

Клімаў сеў.

— Цяпер да справы, — «Гучы» пасур'эзнеў. — Цана — тры дзевяцьсот. Вы атрымліваеце дыск і нумар тэлефона, па якім зможаце званіць. Кансультавацца. Але гэта другасна. Пра галоўнае вы даведаецеся зараз.

— Наколькі багата варыянтаў? — спытаў Клімаў.

— Тэарэтычна — бясконца колькасць. Мы вылічваем толькі найбольш верагодныя. Калі маем справу з доўгатэрміновым прагнозам. Самі разумееце, чым далей у наступнае, тым больш складана. Звычайна фірма прабівае дзесяць варыянтаў. Аднак для вас зроблена выключэнне.

— Няўжо?

— Лёс вашага сына нас зацікавіў. Давайце паглядзім.

Таўстун дакрануўся да квадраціка на прывіднай клавіятуры стала. Бразільская сельва заслалася туманам. Пасля Клімаў убачыў дзіцячы ложак, немаўля і пакой у сваім доме. Дзіцячы.

— Стартавая пазіцыя, — растлумачыў таўстун.

— Гэта фільм?

— Можна і так назваць. Анімацыйнае прадстаўленне на аснове... Зрэшты, няважна. Маем: Андрэй Пятровіч Клімаў, дата нараджэння 10 кастрычніка 2014 года. Гомель. Зараз ён мірна спіць. Адматаем некалькі год?

— Так, — згадзіўся Клімаў.

Выява змянілася. Дзіцячая пляцоўка, крыкі, піскі, пясочніца. На адлегласці — корпус будынка, афарбаваны ў жыццярэдасныя светла-бэжавыя таны.

— Садок, — лагодна вымавіў таўстун. — Бліжэйшы да вашага дома. І, як вынік, найбольш верагодны. Уводзім фактары: сямейнае выхаванне, уплыў навакольнага асяроддзя (педагогаў, равеснікаў, вуліцы), сотня і тысяча рознай драбязы...

— Далей, — перапыніў Клімаў.

— Школа. Стандартная гарадская школа. У вашым раёне. Пяцьдзсят чацвёртая. Пяць хвілін хады ад дому. Клас з фізіка-матэматычным ухілам...

— Чаму — фізмат?

— У вашага сына дакладнае мысленне. Канкрэтнае. Ён не гуманітарый.

— Зразумела. Далей.

— Ён добра вучыцца. Займаецца ў гуртках. Шахматы. Секцыя рукапашнага бою. Радыеэлектроніка. Перспектыўны хлопчык.

— І?..

— Універсітэт. БДУ, канечне. Сеткавыя камунікацыі. Новы прэстыжны факультэт.

Малюнкі паслядоўна змяняліся. Клімаў бачыў Андрэя — высокага, плячыстага, упэўненага ў сабе.

— Далей.

— Узлом сервера Пентагона. Дакладней — зачыненай камп'ютэрнай сістэмы. Ядзерная вайна... Трэцяя сусветная. Зямля ператвараецца ў радыяцыйнае пекла.

У кабінэце павісла маўчанне. Выява атамнага грыба ўпячаталася ў відэапласкасць, нібы насякомае ў бурштын. Замерла.

— Вы... — прамовіў Клімаў.

— Абсалютна, — у размову ўступіў Канстанцін. — Мы праверылі і пераправерылі. Аніякае памылкі. Ваш сын стане хакерам і зробіць гэта. Загіне праз год ад рук фанатыка-мсціўцы. Беларусь апынецца выпаленай пустэльніай.

— Я разумею ваш скепсіс, — умяшаўся таўстун. — Аднак вы не ўяўляеце, які каласальны інфармацыйны масіў задзейнічаны ў аналізе. Псіхаметрыцы тысяч людзей, з якімі, верагодна, сутыкнецца ваш сын. Расклады руху цягнікоў, тралейбусаў, трамваяў, папраўка на таксі й маршруткі. Аперацыі з шасці-сямізначнымі лічбамі.

— Увесь свет, — дадаў Канстанцін, — апісаны матэматычна. Віртуальны сюжэт. Мы нават не здатны назваць усе складаючыя, з якімі аперыруе ШтІн.

— І, — таўстун ссунуў акуляры на пераноссе, — ён не памыляецца.

Клімаў падняўся і захадзіў па кабінэце.

— Я кавы прынясу, — прапанаваў Канстанцін.

— Не трэба, — Клімаў рэзка павярнуўся. — Давайце іншыя варыянты.

Таўстун кіўнуў.

— Загружаю. Сцэнар № 2.

Відэаплоскасць намалявала зыходную, стартавую пазіцыю.

— Іншы сад. Іншая школа, — гаварыў таўстун. Калейдаскапічная змена кад-раў. — Іншыя гурткі і факультатывы. Арыентацыя на гуманітарнае развіццё. Андрэй Клімаў паспявае і тут. Канечне, літаратура даецца яму цяжэй, чым фізіка... Пракручваем. Першае каханне. Імя — Ксеня. Яна яшчэ не нарадзілася...

— Як вы даведаліся пра імя?

— Проста, — адказаў Канстанцін. — Маці Ксені ўжо стала на ўлік. Яе кватэра праслухоўваецца. У медыцынскіх файлах...

— Вы іх чыталі?! — не паверыў Клімаў. — Без дазволу?

— Без, — усміхнуўся таўстун. — А вы як думалі? У брод раку перайсці і ног не намачыць? Жадаеце пералік сервераў, якія ШТІн узламаў дзеля вас?

— Не, — здаўся Клімаў. — Не трэба. А скуль вы ведаеце, што менавіта гэтая дзяўчынка...

— Лепш не пытайцеся, — параіў Канстанцін.

— Добра, — Клімаў праглынуў сліну. — Далей.

Таўстун крыва ўсміхнуўся.

— Яна здраджвае. Ён яе забівае. І яе, і таго хлопца, і вас, і вашу жонку, і яшчэ два дзесяткі чалавек.

Паўза.

— ШТІн вырашыў, што развілка адбылася ў дзесятым класе, — сказаў Канстанцін. — Ён разлічыў яшчэ некалькі ліній. Зноў: забойства, вар'яцтва, глабальныя злачынствы. У сцэнары № 4 Андрэй робіцца дыктатарам Зямлі. Мы вярнуліся на год. Паспрабавалі змяніць школу. Горад. Краіну. Тое ж самае. Тупік.

— Атрымліваем статыстыку, — холадна канстатаваў таўстун. — Глабальны злачынца — 54 працэнты, вар'ят — 16 працэнтаў, маньяк — 15 працэнтаў, забойца й рабаўнік — 13 працэнтаў, дыктатар — 2 працэнты. Заўважу: ніводнай дабраякаснай варыяцыі.

— Такого раней не было, — сказаў Канстанцін. — Мы кансультаваліся з астатнімі філіяламі. Унікальны выпадак. Васемсот сюжэтаў... Мабыць, дэфект у генатыпе. Альбо — нейкая «біялагічная бомба». Прэцэдэнтаў у нас няма.

— Натуральна, — дадаў таўстун, — што даследаваннем зацікавіліся. Камітэт дзяржбяспекі.

— Што? — Клімаў прыўзняўся ў крэсле.

— Яны едуць сюды. Каб пагутарыць з вамі. Гэта не ўлічаны праграмай варыянт — ізаляцыя ад грамадства.

Клімаў злавіў сябе на тым, што ў яго крывіцца вока.

— Супакойцеся, — папрасіў таўстун. — Гэтак будзе лепш. Усім.

— Вы — дзяржаўная структура, — прашаптаў Клімаў. — Інакш бы так не разгарнуліся. І мой дазвол на доступ вам быў патрэбны пастолькі-паколькі...

— Так, — згадзіўся Канстанцін.

— Ізаляцыя... Вы хоць разумееце, пра што гаворыце?! — Клімаў сарваўся на крык. — Гэта ж тэрмін! Вы прапануеце пасадзіць у турму двухтыднёвае немаўля!

— Грамадзянін Клімаў, — вельмі сур'ёзна сказаў таўстун. — Вы забыліся, з кім маеце справу. Гэта патэнцыяльны...

— Да пабачэння, — Клімаў накіраваўся да дзвярэй.

— Стаяць.

Клімаў ішоў.

Канстанцін кінуўся яму напярэймы, запускаючы правую руку пад пінжак — да рамянёў кабуры. Клімаў, не затрымліваючыся, ударыў яго костачкамі пальцаў у кадык. Канстанцін ускрыкнуў.

— Вы робіце памылку, — прасіпеў ён.

Больш Клімаву ніхто не перашкаджаў. Ён сеў у машыну, павярнуў ключ запальвання. У галаве круціліся варыянты...

Дома было ціха. Дзіця спала.

Клімаў пайшоў на кухню, зняў з дошкі апрацоўчы нож і рушыў у дзіцячы пакой.

Будучы дыктатар, будучы маньяк, будучы вар'ят мірна спаў у закратаваным ложку.

Клімаў наблізіўся да яго. Узняў нож.

Замёр...

ТОМАС МОР

Вы добры чалавек, сэр. Адразу бачна — адукаваны. Не тое што брудныя свінні навокал. Што? Вы не першы, хто прыходзіць, частуе мяне выпіўкай і распытвае. З пэўнага часу гэта пачало мне падабацца, таму вашага шчырага слугу заўжды можна адшукаць тут, у пабе «Ледзі Гадзіва». Такім чынам, я вырашыў распавесці гэтую гісторыю наноў.

Людзі дасведчаныя звыкла лічаць гэтага чалавека аўтарам нейкіх прац, дарэчы крамольных, за якія і ад царквы адлучыць не грэх. Паверце, вы памыляецеся. Томас Мор нічога не пісаў, але гэта не перашкаджае яму быць параджэннем пекла. Я не абмовіўся, прашу не спыняць. Калі прыйшлі слухаць — дык слухайце.

Па-першае, Мор ніколі нічога не пісаў.

Па-другое — ён зусім не чалавек. У Літоўскім Княстве яго клічуць *паморкам*, альбо *ліхам*. Бо яго заўсёдна суправаджаюць хваробы, неўраджаі, маразы — дзе ён ні быў. Паморак шануе Еўропу — ужо я ведаю, чаму. За ім ідзе ўслед чорная смерць.

Тады я служыў епіскапам у Глостэры. Так, не здзіўляйцеся, і ніколі не мяркуюць пра чалавека па знешнім выглядзе. Цяпер я ніхто, але ў гэтым, зноў жа, павінны ён.

Мяркую, Мор трапіў у каралеўства праз Брысталь. Хоць некаторыя сцвярджаюць, што, маўляў, спусціўся з шатландскіх стромаў. І верасам ад яго пахне... Дык зусім не верасам, а высахлым могілкавым вянкам, палыном.

Лічыце, ён мёртвы? Не. Такія не паміраюць. Але сродкі ад іх ёсць. Самае лепшае — вогнішча. Мор прымае любое аблічча. Не скеміце, з кім маеце справу. Часта прыкідваецца паломнікам, што вяртаецца са святых месцаў. Ubачыш яго — уцякай прэч. І не паказвай яму шлях. Мор не можа ўвайсці ў горад або вёску, калі яго не прывесці...

Брысталь. Мора прыцягнуў нехта з гандляроў, хвароба выкасіла палову горада. Потым ён накіраваўся ў Глостэр. Даведаўшыся пра гэта, я адразу насцярожыўся. Ніводнаму епіскапу неахвота губляць паству. Я вырашыў сустрэць яго на дарозе.

Але ж Мор не дурны, самі разумеюць. Ён прашпацыраваў па навакольных вёсках, выклікаўшы голад і засуху, заразіў чумой Гастынгс і Лондан, здаецца, рушыў у Норыдж. Весткі аб гэтым, з дазволу сказаць, чалавеку несліся адусюль. Над краінай вандраваў чорны вецер, ладзіліся судзілішча, палілі ведзьм, аднак безвынікова.

У рэшце рэшт, ён прыйшоў з поўначы. Што ён у горадзе, я зразумеў. Але як ён выглядае?

Бачу, зацікавіліся. Аблічча яго зменлівае, я казаў у пачатку. Між іншым, ёсць прыкметы, па якіх яго пазнаюць. Дух могілак, мярзотны гніласны пах ідзе ад яго. Мор заўсёды адзін, не любіць кампаній. Размовы яго здзіўныя. Ля гарадской брамы

ён просіцца ў драбіны селяніна, альбо ў кэб (прымаючы вобраз святара), гаворыць алегорыямі. «Я бедны, але нясу людзям шчасце, якога тыя не маюць, пакуль жывуць на белым свеце». — «А ў чым тваё шчасце?» — «Яно параўнае караля з апошнім жабраком...» І гэтак далей. Здараюцца перад ягоным візітам дождж з жабамі ці крывавы захад. Шматлікія знакі.

Я адшукаў Мора на плошчы, ён нёс ерэтычную ахінею пра шчаслівы востраў, ідэальную дзяржаву, шчодро цытаваў Платона і Арыстоцеля. «Узяць яго», — загадаў я варце з усмешкай.

Ерэтыка схапілі і, пасля непрацяглага даснавання, аддалі агню.

Праўда, гісторыя не канчаецца.

Мор з'яўляўся перыядычна і ў іншых месцах. Я палічыў сваім абавязкам супрацьстаяць яму па магчымасці і, даўшы зарок, адправіўся ў дарогу. У мяне ёсць права чыніць суд, і вартавыя вымушаны слухацца, калі я пакажу кляймо — бачыце? — на шыі, непахісны сімвал каталіцкае веры. Я хаджу трыццаць год, а ён знікае, і мне, здаецца, ніколі не ўдасца здагнаць яго.

Дарэчы, вы трымаеце шлях у Іўшэм?

Узяць яго!

ЯК ВЫ

Туманнасць распасцёрлася на сотні светлавых гадоў — бялявае воблака, якое паглынула незлічоную колькасць сонцаў і планет. Фонам — малюнак чужых сузор'яў. Зямля была нерэальна далёка, у іншай галактыцы. У гэтых выпадках фантазія пасуе перад адлегласцямі. Каб дабрацца сюды, спатрэбіліся тысячагоддзі чалавечай эвалюцыі, прынцыпова новы падыход да прасторы і часу. Фізіка наступнай прыступкі...

Тры стагоддзі таму навукоўцы зразумелі, што туманнасць разумная. Яна мела зносіны з гасцямі на кароткіх частотах, трансліючы ў светабудову складаную сістэму выяў. Расшыфраваўшы вобразныя сувязі, лінгвісты пабудавалі алфавіт і перадалі паведамленне ў адказ... Сітуацыя занадта нагадвала сюжэт, апісаны ў адным з помнікаў старажытнай літаратуры, але хто сказаў, што помнікі не здольныя прадбачыць будучыню?

Зараз, у пачатку васьмістага года эры Скоку, на перыферыі туманнасці дрэй-фавала цэлая сетка зямных доследных станцый, жылое верацяно памерам з Месяц, безліч пасажырскіх і грузавых караблёў, лабараторных модуляў, аўтаматычных зондаў, рамонтных робатаў.

Віталь Смірноў стаяў на знешнім вобадзе станцыі № 47, калі паступіў сігнал. Навуковец глядзеў у непраглядную цемру і абмяркоўваў са сваім калегам, арктурыянцам Мозам Народжаным-а-трэціай-гадзіне-папоўдні, важную праблему, датычную структуры Воблака. Субстанцыя туманнасці не мела нічога агульнага са звычайнымі газапылавымі ўтварэннямі. У той жа час яна не з'яўлялася жывым арганізмам у класічным крэмніярганічным варыянце. Моз лічыў, што Воблака — наступны віток развіцця матэрыі. Тыповы пункт погляду для негуманоіда, адзначыў пра сябе Смірноў. Культура арктурыянцаў была адной з пяці адносна высокаразвітых, сустрэтых зямлянамі на доўгім шляху экспансіі. Людзі падтрымлівалі з імі добра-суседскія адносіны і нават удзельнічалі ў сумесных праектах, але па шматлікіх крытэрах чужыя саступалі зямлянам...

— Мы не ведаем гэтага напэўна, — цярпліва тлумачыў Смірноў, — біёлагі не сутыкаліся ні з чым падобным...

Меладычны гук перапыніў гутарку.

На агляднай плоскасці сфармавалася выява доктара Джаніс — сімпатычнай блакітнавокай дзяўчыны, дваццацідвухгадовай лесбіянкi з Марса.

— Віталь, мы атрымалі просьбу аб дапамозе, — сказала Джаніс.

— Ад каго? — Смірноў цяжка пераключаўся на іншыя тэмы.

— Ад Воблака. *Аб'ект* атакаваны невядомай расай. Мы чакаем вас у каардынацыйным асяродку.

Малюнак дзяўчыны растаў.

Смірноў папрасіў прабачэння ў Моза і накіраваўся да бліжэйшай камеры падлучэння. Адтуль ён перайшоў у ка-асяроддзе — нервовы вузел сістэмы.

Яго чакалі. Джаніс, прафесар Айвонскі, дырэктары найбуйнейшых станцый, дыспетчар транспартных ліній. Усе — з вышэйшымі ступенямі допуску. Усе, акрамя шарападобнага ШТІна — у чалавечым абліччы. Вакол чарнеў лічбавы сусвет.

— Вось паведамленне, — сказала Джаніс.

У мозг Смірнова патрапіў вербальны аналаг паслання. Максімальна блізка па сэнсе пераклад.

Пагроза. Дэструктыўнае ўздзеянне звонку. Дапамажыце.

— Зараз зірніце сюды, — прафесар Айвонскі ўзмахнуў рукой.

Успрыманне пашырэла. Смірноў убачыў тое, што адбываецца, вачыма незлічоных радарў, тэлескопаў, датчыкаў, рассеяных паўсюль у зоне даследаванняў. Зрок ва ўсіх спектрах і дыяпазонах. Смірноў убачыў і жажнуўся. Тузін чорных дзірак літаральна пажыраў туманнасць, усмоктаў разумную матэрыю, пакідаючы некрунутымі свяціла, планеты, астэроіды... звычайныя нябесныя целы.

— Адкуль яны ўзяліся? — спытаў Смірноў. Карціна знішчэння павергла яго ў шок, але навуковец хутка прыйшоў у сябе. — І калі?

— Адкуль — невядома, — Джаніс паціснула плячыма. — Мы засекалі іх шэсць хвілін таму.

Дзіркі працягвалі метадычна апрацоўваць тэрыторыю.

— Яны разумныя? — пацікавіўся хтосьці.

— Іх дзеянні падаюцца спарадкаванымі, — зазначыў Айвонскі.

Смірноў прыняў рашэнне.

Пры дапамозе метаперадатчыка ён дацягнуўся да Зямлі і выклікаў эскадру баявых зоркалётаў. Праз сорак секунд эскадра прыбыла ў зону і ўступіла ў агнявы кантакт з праціўнікам. Тканіна кантыненту ўскіпела.

Затым галава Смірнова выбухнула.

Неадкладна спыніце. Вы перашкаджаеце прыбіранню смецця.

Каб адказаць, Смірноў быў змушаны ментальна аб'яднацца з гуртом.

Смецця? Аб чым вы? Хто вы такія?

Мы — прыбіральнікі. ЯНО даручыла нам прыбраць біялагічнае смецце на дадзеным участку сусвету. Розум — пабочная з'ява, недабраякасны вектар.

Вы гаворыце пра Воблака?

Так. Біялагічнае смецце. Без нагляду. Такое ж, як вы.

Сувязь перапынілася. Смірноў замёр, прыкаваны нейравывадамі да ка-асяроддзя. Воблака знікла разам з баявымі караблямі. І прыбіральнікамі.

Смецце.

Такое ж, як ён.

Мікола БАГАДЗЯЖ

ПАЛЯНІЦА НАСТАССЯ

У другой палове XIX стагоддзя дапытлівы расійскі падданы нямецкага паходжання А. Ф. Гільфердынг, вандруючы па поўначы імперыі, зрабіў нечаканае і для сябе, і для еўрапейскіх вучоных, і нават для айчыннай лінгвістычнай навукі адкрыццё. Ён высветліў, што ў фальклор рускага насельніцтва гэтых мясцін уваходзяць творы нікому невядомага раней жанру — быліны, і пачаў збіраць і занатоўваць пачутае. Неўзабаве выдаў цэлы зборнік. Услед за ім за збіранне былін узяліся іншыя навукоўцы-фалькларысты. Яны са здзіўленнем высветлілі, што

гэты від вуснай народнай творчасці распаўсюджаны сарод вясковага насельніцтва на велізарнай тэрыторыі. Яшчэ больш уразіла іх тое, што расказчыкі былін, у адрозненне ад казачнікаў, лічаць былінных герояў асобамі, якія існавалі насамрэч. А падзеі, пра якія распавядаюць, — рэальнымі фактамі далёкага мінулага.

Навукоўцы спачатку не ўспрынялі сур'ёзна падобныя выказванні. Але з часам вымушаны былі пераацаніць свае погляды, бо змаглі аднавіць біяграфіі большасці былінных герояў і ідэнтыфікаваць падзеі, апісаныя ў былінах.

Мошчы найбольш славу тага асілка Ільі Мурамца захоўваюцца ў Кіева-Пячэрскай лаўры. Ён жыў у XII стагоддзі, сапраўды доўгі час быў хворым, не хадзіў з-за рэдчай хваробы гіпофіза, і толькі ў сталым узросце быў якімсьці чынам вылечаны. Састарэлым чалавекам пастрыгся ў маняхі, але, верагодна, і пасля гэтага ўдзельнічаў у бітвах, бо загінуў ад удару кап'ём у сэрца. Праваслаўная царква кананізавала гэтага героя, дзень яго памяці — 1 студзеня па новым стылі.

Алёша Паповіч (імя якога насамрэч Аляксандр, адзін з яго пяшчотна звярталіся да яго Алекша) загінуў у крывавай бітве з татарамі на беразе Калкі.

«Дэубой паляніцы з волатам».

Мастак Пётр Сакалоў-Скаль.

У апошняга са славутой тройцы асілкаў, Дабрыні Нікіціча, наогул два прататыпы: дзядзька Уладзіміра Хрысціцеля, сын драўлянскага князя Мала — Дабрыня і яшчэ адзін з герояў бітвы на Калцы — рэальны Дабрыня Нікіціч. Ды і былінны князь Уладзімір «Чырвонае Сонейка» аб'яднаў у сабе рысы кіеўскіх правіцеляў Уладзіміра Хрысціцеля і Уладзіміра Манамаха.

Але нас найбольш цікавяць тыя быліны, якія маюць непасрэднае дачыненне да беларускай гісторыі. На вялікі жаль, такіх твораў няшмат. Аднак гэта — толькі іх каштоўнасць. Не так даўно стала вядома, што прататыпам быліннага Волха (у іншых варыянтах Волхва) Усяслава з'яўляецца полацкі князь Усяслаў Чарадзеі. Затым адбылася «прывязка» да беларускіх земляў быліннага волата-аратая Мікулы Селянінавіча. І, нарэшце, даследчыкі ўсходнеславянскага фальклору адкрылі, што ў быліне «Дунай», якая, дарэчы, з'яўлялася адной з першых знаходак Гільфердынга, у вобразе «літоўскага караля» і яго дачкі Апраксы выведзены полацкі князь Рагвалод і князеўна Рагнеда.

Так, напрыклад, сучасны рускі навуковец-фалькларыст Віктар Калугін піша: «Здабыванне нявесты князю Уладзіміру Дунаем і Дабрынем Нікіцічам мае бясспрэчную гістарычную паралель. Гэта знакаміты расповед пра тое, як Дабрыня, «ваявода храбры і прыбраны муж», накіроўваўся сватам да полацкага князя Рагвалода і атрымаў адмову яго дачкі, гордай Рагнеды...»

Быліна гэтая вельмі цікавая і незвычайная. Яшчэ ў XIX стагоддзі яна мела вялікую папулярнасць і была запісана збіральнікамі фальклору ў некалькіх варыянтах, якія даволі моцна розніцца адзін ад другога.

Наша цікавасць да быліны пра Дунаю ўзнікла яшчэ і таму, што ў ёй дзейнічаюць адначасова з персанажамі, прататыпы якіх ужо вызначаны, цэлы шэраг «нерасшыфраваных». І ў першую чаргу гэта датычыць галоўнай гераіні быліны Настасі, якую тут называюць старэйшай сястрой Апраксы — Рагнеды. Што ж вядома пра яе?

Гэтая дзяўчына была волаткай, альбо, як звалі іх яшчэ ў тыя часы, паляніцай. Гэтак жа, як і іншыя асілкі-дзяўчаты, вяла яна поўнае прыгод і небяспекі жыццё. Настасся была вельмі моцнай. Дасканала валодала зброяй. А ў стральбе з лука яе не маглі перамагчы не толькі папечніцы-паляніцы, але і

асілкі-мужчыны. Нішто не палохала яе ні ў лясных нетрах, ні ў чыстым полі. А яшчэ, як сцвярджае быліна, Настасся была «пісанай» прыгажуняй.

Паводле быліны, кіеўскі князь Уладзімір «Чырвонае Сонейка» вырашыў узяць шлюб. З дзвюх дачок свайго дальняга суседа, «караля харобрай Літвы», кандыдатуры якіх прапанавалі яму волаты-дружыннікі, ён выбраў малодшую, Апраксу-каралеўну. Жаноцкую, крыху какетлівую прыгажуню, якая

*«ходзіць па цераме, залатым версе
у адной тонкай кашульцы без пояса,
у адных тонкіх панчошках без чобатаў,
у яе русая каса параспушчаная».*

І выракся ад старэйшай Настасі-каралеўны, якая

*«Ездзіць у чыстым полі паляніцаю,
Мае ў плячах моц вялікую».*

Сватамі паслаў Уладзімір двух сваіх дружыннікаў-волатаў Дабрыню Нікіціча і Дунаю Іванавіча, які ў свой час тры гады служыў у бацькі Апраксы і Настасі.

«Кароль харобрай Літвы» спачатку выказаўся супраць шлюбу Апраксы. Спаслаўся на звычай, згодна з якім нядобра выдаваць замуж малодшую дачку раней за старэйшую. Але пасля таго, як Дунай прадэманстравалі «паважанаму гаспадару» і яго слугам сваю моц малайцоўскаю, вымушаны быў даць згоду. Узрадаваныя сваты паспяшаліся ў Кіеў з прыемнай для свайго князя навіною. Але раптам заўважылі, што іх нехта наганяе, і затрымаліся. Дунай выйшаў насустрэчу таму, хто гнаўся за імі. Нечакана той гэтак свіснуў, што кіеўскі волат абрынуўся з каня на зямлю. Зрэшты, Дунай хутка ачуняў і ў сваю чаргу збіў супраціўніка з каня. Затым, маючы намер зарэзаць ворага, разарваў на тым кашулю і жахнуўся... Невядомы двубоец аказаўся дзяўчынай. Абязброены нечаканасцю, асілак адступіў, і тады пераможная паляніца спыталася:

*«Што жса ты, Дунай, мяне ды не пазнаў?
Ці ж адной дарожкай мы не ездзілі,
З адной чарачкі ды не пілі?
А ты жывь у нас роўна тры гады:
Першы год жывь ты ў конюхах,
А другі год жывь у чашніках,
А трэці год жывь у стольніках».*

І волат пазнаў тую, з якой змагаўся. Прыгадаў ён дзяўчынку-падлетка, старэй-

Эскіз 1. З серыі «Нараджэнне Дуная».
Мастак Канстанцін Васільеў.

шую дачку «караля літоўскага», у якога служыў калісьці. І ўразіўся, пабачыўшы, у якую прыгажуню яна ператварылася. Дунай тут жа прапанаваў ёй ехаць з ім у Кіеў і там павянчацца. Настасся, якая, верагодна, даўно ўжо была закаханая ў асілка, адразу ж пагадзілася.

Але сямейнае жыццё не прынесла ёй шчасця. І прычынай гэтаму стаў яе незалежны, праўдзівы характар. Падчас аднаго балю Дунай пад уздзеяннем моцных напоў яў развыхваляўся, пачаў сцвярджаць, што ён самы дужы волат у Кіеве. Настасся не вытрымала і запырэчыла мужу:

*«Ці не пустым ты, Дунаюшка, выхваляешся?
А і нядоўга я ў горадзе прабывала,
А шмат у горадзе даведлася:
Няма асілка лепшага на барацьбе
За Дабрыню за Нікіціча.
А на стрэл ды лепшага няма
За Настассю за каралеўну».*

Распалены выпітым, Дунай вырашыў неадкладна давесці ўсім, што ягоная жонка маніць. Дзеля гэтага прапанаваў ёй наладзіць саборніцтвы па стральбе з лука і ...прайграў. Настасся расшчапіла ўсе тры стралы аб лязо нажа. А Дунай пры першых двух стрэлах прамахнуўся. У шаленстве асілак накіраваў апошняю стралу ў сваю жонку. Настасся маліла захаваць ёй жыццё, бо ўжо шэсць месяцаў насіла пад сэрцам дзіця. «Другога такога немаўляці ў горадзе няма», — спрабавала жанчына абудзіць спагаду і бацькоўскія пачуцці ў душы п'янага мужа. Аднак дарэмна...

І толькі пасля таго, як упала Настасся-паляніца на зямлю са стралою ў грудзях, зразумеў ён, што здарылася, і тут жа кінуўся на ўласны меч. А кроў яго, змяшаўшыся з крывёю Настасі і крывёю іх ненароджанага дзіцяці, дала пачатак рэчцы Дунай. Вось такі быліны аповед.

І зноў узнікае пытанне — колькі ў ім праўды і колькі выдумкі? Ці можна лічыць Настассю рэальнай гістарычнай асобай? В. Р. Бялінскі, напрыклад, пісаў: «У Настасі-каралеўне ажыццёўлены ідэал амазонкі паводле разумення рускага чалавека. Жонка асілка павінна нараджаць асілкаў, а для гэтага сама павінна быць асілкам свайго полу».

Але нават калі ён памыляецца, і гісторыя Настасі — фалькларызаваная біяграфія канкрэтнай жанчыны, якая жыла ў X стагоддзі, то ў якой ступені яна фалькларызавана? Што ў быліне рэальна, а што з'яўляецца прыгожым домыслам? Паспрабую адказаць на гэтыя пытанні, прааналізаваўшы, як быліна сказала факты біяграфій іншых сваіх персанажаў.

Драматычная гісторыя сватаўства Уладзіміра (тады яшчэ наўгародскага князя) выдатна вядома. Рагнеда адмовіла князю, заявіўшы, што не жадае «...разуць сына рабыні». Вядома і тое, як жорстка адпомсціў Уладзімір за абразліваю адмову. У быліне ж язычніцкае імя Рагнеды заменена на хрысціянскае. Прычым на такое, якое пасля прыняцця хрысціянства на Русі стала найбольш папулярным сярод прадстаўніц кіеўскай княжай дынастыі, Апракса — Еўпраксія. Бацька ж Рагнеды, полацкі князь Рагвалод, паўстае ў быліне безыменным «каралём харобрай Літвы». Адбылася такая замена, хутчэй за ўсё, дзесьці ў XIV—XV стагоддзях, у той час, калі Полацкае княства ўвайшло ў склад

Вялікага княства Літоўскага. Калі ўжо гэтыя гістарычныя персанажы спазналі такую трансфармацыю ў народнай фантазіі, то што ж можна казаць пра іх менш вядомых сучаснікаў?

Дарэчы, ці можна давяраць быліне ў тым, што паляніца Настася і жонка кіеўскага князя Уладзіміра сапраўды з'яўляліся сёстрамі? Вядома, што ў Рагнеды родных сясцёр не было. А былі толькі два браты. Але тут, магчыма, мелася на ўвазе яе стрыечная сястра, адна з дачок заснавальніка Турава князя Тура.

Згодна з паданнем пра тураўскія саркафагі, у малодшага Рагвалодава брата, Тура, было ажно дзевяць дачок. І ўсе яны быццам бы загінулі ў адну купальскую ноч.

У XIX — пачатку XX стагоддзя ў Тураве сапраўды былі знойдзены старажытныя саркафагі часоў князя Тура. У адным з іх аказаліся мужчынскія парэшткі — магчыма, самога Тура, аднак у іншых маглі спачываць і тураўскія князёўны. Ва ўсялякім разе цалкам адмаўляць тое, што Тур меў дачок, мы не можам. Значыць, у Рагнеды маглі быць стрыечныя сёстры.

Звернем увагу на той факт, што наша гераіня носіць хрысціянскае імя. Верагодна, тут адбылося тое ж, што і з Рагнедай — язычніцкае імя было заменена ў больш познія часы на хрысціянскае. Аднак можна выказаць і іншае меркаванне. Што, калі дачка Тура, у адрозненне ад сваёй сястры, была хрысціянкай, і Настася — яе сапраўднае і першае імя?

Яшчэ адно тураўскае паданне сцвярджае, што князь Тур, у адрозненне ад свайго брата Рагвалода, прыняў хрышчэнне, выкарыстаўшы ў якасці хрысціянскай купелі калодзеж. Акрамя работы М. Гаўсмана «Исторический очерк местечка Туров, прежней столицы Туровского княжества», гэты факт прыводзіцца, напрыклад, у такім выданні, як «Россия. Полное географическое описание Отечества нашего».

Тур-калодзеж, старажытны помнік архітэктуры, у вельмі занябаным стане існаваў у Тураве яшчэ ў першай чвэрці XX стагоддзя.

Народная памяць захавала сведчанні таксама і пра тое, што пры Туры ў горадзе з'явіліся першыя праваслаўныя храмы. Паданне сцвярджае, што князь пабудаваў у сваёй сталіцы 75 альбо нават 80 цэркваў. Канечне,

даварацца такім дадзеным было б легкадумна. У часопісе «Минская старина», які выпускаўся да Кастрычніцкай рэвалюцыі, у 1911 годзе быў надрукаваны нарыс пра Тураў, дзе распавядаецца, што ў адзін час, сапраўды, Тураў налічваў да 70 цэркваў. Але гэта было ўжо не пры Туры, а ў першай палове XVII стагоддзя.

Тым не менш, упартае прыпісанне князю Туру помнікамі беларускага фальклору славы будаўніка праваслаўных храмаў не можа быць выпадковым. Хутчэй за ўсё храмы ён сапраўды будаваў, толькі, на жаль, драўляныя збудаванні гэтыя не вытрымалі выпрабавання часам. Безумоўна, калі князь Тур быў хрысціянінам, то і ўсе яго дзеці гэтаксама былі хрышчаны.

А вось полацкі ўладар прытрымліваўся старога веравызнання. Нават у быліне падкрэсліваецца, што звычай пры двары

Эскіз 2. З серыі «Нараджэнне Дуная». Мастак Канстанцін Васільеў.

«караля літоўскага» былі зусім не такімі, як у Кіеве. Дунай ведаў, напрыклад, што, заходзячы на «каралеўскі» двор, не трэба «жагнацца, маліцца». Рагвалод не толькі сам прытрымліваўся язычніцтва, але і дачку сваю, прыгажуню Рагнеду, выхоўваў у веры продкаў. Гэта потым, нацярпеўшыся замухам за Уладзімірам, здзейсніўшы замах на мужа і апынуўшыся ў ссылцы ў Ізяславе, яна прыняла хрост і пастрыглася ў манахіні. І зноў цікавы факт. Манаскім імем полацкай князеўны стала — Анастасія. Ці не ў памяць пра любімую сястру? Хто скажа?

І яшчэ адно пытанне ўзнікае пры аналізе быліны. Дзе адбыліся падзеі, якія прывялі да крывавай развязкі? Дзе знаходзіцца тая рака Дунай? Славутая рака, тая, вялікая, пра якую аўтар «Аповесці мінулых гадоў» прыгадваў, кажучы: «...сядзелі славяне на Дунаі», калі расказваў пра часы, што папярэднічалі рассяленню славян на ўсход і поўдзень, была цудоўна вядома на Русі ў былінныя часы. Бацька Уладзіміра Хрысціцеля Святаслаў шмат гадоў ваяваў у Балгарыі з візантыйцамі, меў нават пэўны час намер перанесці на берагі гэтай ракі сталіцу сваёй дзяржавы. Так што звязць паходжанне вялікага Дуная са смерцю якога-небудзь, хай сабе і наймагутнейшага, багатыра нашы продкі не маглі ні ў якім разе. А ці не магло так здарыцца, што на тэрыторыі старажытнай Русі працякаў іншы Дунай, меншы? Такі, які па сваіх памерах мог атаясамлівацца з ракой, узніклай з крыві волата?

Трагічныя падзеі, апісаныя ў быліне, па сцвярджэнні яе казачнікаў, адбываліся пад Кіевам. Аднак у тых мясцінах ні рэчкі, ні ручая з такой назвай няма і ніколі не было. А што, калі казачнікі, якія перадавалі адзін аднаму на працягу стагоддзяў гэты прыгожы паэтычны сюжэт, проста «забыліся», дзе насамрэч знаходзіцца месца гібелі іх герояў.

Дык можа мы шукаем не там? Можа апісаны ў быліне баль адбываўся ва ўладаннях не кіеўскага князя, а тураўскага ці полацкага? На карысць гэтай гіпотэзы такі факт: у няпоўных паўтара кіламетрах ад сталіцы сённяшняй Беларусі, каля старажытнага гарадзішча, там, дзе па меркаванні даследчыкаў першапачаткова знаходзіўся Мінск, і ў наш час цячэ рачулка з назвай Дунай. Землі ж гэтыя ў часы, апісаныя ў быліне, уваходзілі ў склад Полацкага княства. Больш таго, падобная назва нідзе больш на былой тэрыторыі Старажытнай Русі не сустракаецца.

Дарэчы, для беларускай тапанімікі наогул вельмі характэрна «прывязваць» назву населенага пункта, узгорка, рэчкі, возера да якога-небудзь уласнага імя. У такім выпадку, магчыма, сапраўды існаваў чалавек з імем Дунай. І падзеі, што былі апісаныя ў быліне (хай сабе і не зусім такія ў дэталях), маглі адбывацца на гэтым месцы. Праўда, рачулка Дунай, зразумела, не магла ўзнікнуць у выніку той крывавай драмы. Але нельга выключаць верагоднасць таго, што менавіта на яе берагах здзейсніў жорсткае забойства, а затым і самагубства кіеўскі волат. Кроў забойцы і яго ахвяры змяшалася з рачнымі хвалямі. Мясцовыя ж жыхары былі моцна ўражаны тым, што адбылося, і перанеслі імя волата, які тут загінуў, на рэчку.

У апошні час шмат людзей імкнецца на ведаць старажытны Ізяслаў. Гэта своеасаблівае паломніцтва ў месцы, дзе правяла апошнія гады свайго жыцця полацкая князеўна і кіеўская княгіня, першая ўсходнеславянская манахіня Рагнеда-Анастасія. Дык, можа, з часам такім жа месцам паломніцтва стане і старажытнае гарадзішча, абмытае рэчкамі Менка і Дунай, а аб'ектам пакланення — вернутая з цемры забыцця тураўская князеўна Настасся?

Яўген ГУЧОК

СОНЕЧНАЯ ўСМЕШКА

* * *

І для маладосці зязюля кукуе,
Ды маладосць болей слухае
Салаўя.

* * *

Ні на адной, ні на дзвюх, ні на трох...
На ўсіх струнах адразу
Іграе сабе маладосць.

* * *

Маладосць — то...
Берага кручы, парогі і павароты
На рэчцы, вясной абуджанай.

* * *

Дзяцінства — з нябёс на зямлю,
Старасць — з зямлі ў нябёсы,
Юнацтва, бы жаўранак, — паміж імі.

* * *

Дзяцінства — смяецца,
Хмурыцца старасць,
Юнацтва — сонечна ўсміхаецца.

* * *

Калі і ўсхліпне маладосць,
Дык гэта перад знічкай,
Якая, бы Радзіма, прападае.

* * *

Дзіцяці — ручай,
Ванна — старому,
А маладосці — мора.

*Яўген Гучок
нарадзіўся ў 1940 годзе
ў Слуцку.*

*Скончыў Беларускае
дзяржаўнае ўніверсітэцкае
і аспірантура пры ім.
Вучыўся ў Маскоўскім
паэграфічным інстытутце.
Працаваў настаўнікам,
рэдактарам у выдавецтве
«Народная асвета».*

*Аўтар кніг паэзіі
«Сэрца і думкай»,
«Формула травы»,
«На паўрэзцы душы»
і іншых.*

*Творы друкаваліся
ў Расіі, Польшчы,
Чэхіі, ЗША.*

* * *

Старасць любіць пісаць
Пра дзяцінства,
А тугой аб юнацтве жыве.

* * *

Так, старасць шукае
Зацішку
Пры маладосці.

* * *

Выкалупваць з уласнай душы
Рэшткі былой маладосці —
Годная старасць не стане.

* * *

Для маладосці
Што ні дзень —
То дата.

* * *

Старажытнасць для маладосці — і
ўчора,
А не толькі тое,
Было што даўным-даўно.

* * *

Ад ступы, ваду дзе таўкуць,
Адыходзяць у асноўным
У маладосці.

* * *

Між небам і зямлёю кветка...
Усё ж да зямлі бліжэй яна,
А маладосць — да неба.

* * *

Марамі і надзеямі,
Даляглядамі, гарызонтамі
Больш за ўсё маладосць — багатая.

* * *

Хто цвердзіць зацята,
Што ён — з маладосцю,
Той штось спажывае ўпрыску з ёй.

* * *

Нібы маладая бульба,
У гонары і пашане
У многіх дзядзькоў маладосць.

* * *

Клопат залішні, празмернае апякунства
Таксама з душы маладосць
Выдзьмухаюць.

* * *

З прычыны затхласці эпохі
І маладосць прагульваюць,
Нібыта сумныя ўрокі.

* * *

А некаторых юнацтва —
Зусім як надгробак
Над будучым іх жыццём.

* * *

Ды згінучь часіны,
Калі ад юнацтва
Тхне перагарам.

* * *

Пратэзіраваная грашыма любоў —
Гэта —
Не для юнацтва.

* * *

Зорка, якая заўтра будзе ў труне,
Для іх даражэй,
Чымся зорка ў небе.

* * *

Калі ў юнацтве не верыш ў сябе,
К старасці і да мылавара
Не дарасцеш.

* * *

Якія кветкі маладыя!
І пчолы такія ж на іх...
І звышгатунковаму мёду быць!

Анатоль БУТЭВІЧ

МАЛАДЫЯ ГАДЫ — МАЛАДЫЯ ЖАДАННІ

*ДРАМА КАХАННЯ —
ДЛЯ НЯСПЕШНАГА ЧЫТАННЯ*

У ДЗВЮХ ДЗЕЯХ

Дзейныя асобы:

Максім — беларускі паэт, якому няма поўных 26-ці гадоў.

Вераніка — абагульнены вобраз беларускай дзяўчыны, якая маладзейшая за Максіма.

Клава — высокая, прыгожая жанчына, старэйшая за Максіма, brunетка, па нацыянальнасці хутчэй за ўсё армянка.

Лёс — здзеклівы і іранічны рухавы стары.

Маці-Краіна — разважная і годная паставай жанчына, якая шмат перажыла, але не страціла цікавасці да жыцця.

Дзея першая

ПРАЛОГ

1917 год. Май. Стары Крым. Бераг мора. Прыцемкі. Чуваць нягучнае плёханне марскіх хваляў. Пасля няспешна наплывае ціхая мелодыя, на яе фоне гучаць словы:

Зорка Венера ўзышла над зямлёю,
Светлыя згадкі з сабой прывяла...

На пямяночым небе над марскім прасторам запальваецца зорка. Яе святло становіцца ўсё больш прамяністым. Змрок гусцее. Бачацца абрысы кіпарысаў, пальмаў. У глыбіні сцэны з'яўляецца постаць юнака, які няспешна выходзіць на прасцэніум.

Максім (разважна, нібыта радкі толькі што нараджаюцца ў ягонай галаве).

Помніш, калі я спаткаўся з табою,
Зорка Венера ўзышла...

(Памаўчаў.) Так, узышла зорка нашага з табой каханя, Вераніка. Адна на ўсёй шыры неба. Яна дае спатолю маёй душы. Хоць цёмна там і самотна. Скрушна. Сваёй яркасцю Венера нібыта здзекуецца з мяне. Бо нічога, акрамя згадак, не прыносіць. Трывожных і пакутлівых згадак аб мінулым. Аб нязбытным, але назаўсёды прыемным. Пра што да скону нельга забыцца.

*Анатоль Бутэвіч
нарадзіўся ў 1948 годзе
на хутары Язавец
Гнёвіжскага раёна.
Скончыў філфак БДУ.
Працаваў у газеце
«Чырвоная змена»,
дирэктарам выдавецтва
«Мастацкая
літаратура»,
у ЦК ЛКСМБ
і ЦК КНБ,
старшынёй
Дзяржакамітэта РБ
на друку,
міністрам інфармацыі,
міністрам культуры
і друку Беларусі,
на дыпламатычных
пасадах.
Аўтар кніг «Прыгоды
памайзлівай Рыскі»,
«Расстайны пах асоты»,
«У гасцях у вяскасці»,
«Званы Няміі»
і інш.*

Л ё с. Во-во, таму і клічаш свой народ да зор. А не баішся, што сонца падсмаліць крылы? І тады ён ніколі не здолее падняцца з каленяў.

М а к с і м. Які ж ты жорсткі. Не, народ не можа быць на каленях. Наўколенцах стаяць адзінкі, у лепшым выпадку натоўп. Тыя, якія не ведаюць, хто яны, дзеля чаго прыйшлі на гэты свет. А як толькі бляск сонца здыме з іхніх вачэй пялёнку цемры, калі зразумеюць яны праўду, перастануць быць натоўпам, перайначаць свой лёс. А-ба-вязкова.

Л ё с (*смяецца*). І ты верыш у гэта?

М а к с і м (*горача*). Не толькі веру — перакананы. Так будзе! Павер і ты. Так было ўжо не раз. Былі мае супляменнікі народам. Народам з'яднаным, дужым, моцным і справядлівым. Паважаным на ўсю Еўропу. Хіба ты забыўся? І ў Полацкай дзяржаве. І ў Тураўскім княстве. І ў Вялікім княстве Літоўскім...

Л ё с (*з'едліва*). Ты назваў бы яшчэ Залатую Арду альбо Асманскую імперыю...

М а к с і м. Дарэмна насміхаешся. Сам ведаеш, што белым, што значыць незалежным, называлі мой народ. Незаплямленым, гордым, непераможаным ні крыжацкімі, ні татарскімі заваёўнікамі, ні іншай чужой набрыдззю, якая намагалася паставіць яго на калені. Умеў і за сябе пастаяць, і іншым плячо падстаўляў. Шчырых любіў прывеціць, варожым паказваў на парог. Заўзята зямлю араў, дбайна жыта сеяў... Хлебам сваім частаваў і татараў, калі з мірам да нас ішлі, і цыганоў... Іудзеям спагадаў...

Л ё с. Ну-у-у, завёўся. Усю гісторыю будзеш пераказваць?

М а к с і м. Калі захочаш... Зрэшты, ты і сам усё добра ведаеш. Ведаеш, колькі крыві папсаваў нам, колькі жыццяў адабраў у тых, хто намагаўся зыначыць цябе, перамагчы...

Л ё с (*перапыняе, смяецца*). Мяне перамагчы?

М а к с і м. Цябе. А то каго ж? Перамагчы альбо змусіць быць літасцівым. О-о, каб засталіся жыць тыя, каго ты дачасна выправіў у апраметную! Яны змагаліся з табою, а ты бязлітасна насміхаўся, дужасць і пыху сваю паказваў. Забіраў лепшых...

Л ё с (*перапыняе*). Не ўсіх, сяго-таго пакінуў. (*З'едліва.*) Цябе вось...

М а к с і м. Перастань блюзнерыць. Хопіць насміхацца. Ты знарок не хочаш заўважаць васілька ў жыцце, бачыш адно плуг у баразне ды серп на полі.

Л ё с (*здзіўлена*). А што, хіба плуг вам ужо непатрэбны, га? Хіба хапае толькі васількоў?

М а к с і м (*запальчыва*). Нам патрэбныя і плуг, і серп, і цэп, і веялка... Але без васілька не было б жыта. І ці было б яно тады жытам? Хіба гэта жыццё — без зор, без неба, без песні? А колас і васілёк не выключаюць адно аднаго. Яны разам жывуць.

Л ё с. Таму і клічаш да справы песняроў ваших?

М а к с і м. Клічу. Хай бяруць у рукі гуслі. Хай нястомна тчэ майстравітая рука на выбеленым кужалі блакітную кветку васілька. Няможна народу быць апанураным, знявераным, кволым. Падманліва чакаць, што дабро само зваліцца з вышыняў. Недаравальна паддавацца тваім хлуслівым абяцанкам, спадзявацца на тваю літасць.

Л ё с. Ты не маеш рацыі, Максім. Людзі с а м і хочуць падманвацца. Ім бы хоць што, абы не праўду. Яны не ведаюць межаў сваім жаданням. Часта просяць у мяне такое, чаго нават Бог усемагутны не здолее даць.

М а к с і м (*рэзка перапыняе*). Ага, нарэшце прызнаўся, што ёсць і дужэйшыя за цябе, больш магутныя. Значыць, і ты ад некага залежыш, некаму падначалены, пад некім ходзіш. Значыць, і табой можна апанаваць. Чаго ж тады назаляеш людзям,

чаго здзек з іх творыш? Нашто дачасна абязвечваеш? Нашто веру адбіраеш? Каб слабасць сваю схваць?

Л ё с. Ты не верыш у маю магутнасць?!

М а к с і м (*з пэўным сумнівам*). Не заўсёды... (*Пераканана.*) Не, не заўсёды...

Л ё с. Прагнеш доказаў?

М а к с і м (*разважна*). Хацеў бы, але... (*Рашуча.*) Зрэшты, давай. А што ты можаш?

Л ё с. А чаго хацеў бы ты?

М а к с і м. На твой выбар.

Карціна другая

Пляж ля мора. Надвячорак. Максім сядзіць апрануты, пазірае на чаек, час ад часу папускае на ваду каменьчыкі. Часам кідае позірк на рэдкіх наведнікаў пляжа. Заўважыў дзяўчыну, якая нібыта некага шукае. Спачатку не звярнуў на яе ўвагі. Пасля як бы нешта падштурхнула яго. Ускочыў, рушыў насустрэч. Да яго набліжаецца Вераніка.

М а к с і м (*здзіўлена, усхвалявана*). Вераніка-а-а?!

В е р а н і к а. Максім! А я шукаю цябе. (*Жартаўліва.*) Увесь пляж абышла, ледзьве хлопчыка знайшла...

М а к с і м (*радасна*). Вераніка! Ты — тут?! Якое шчасце!

В е р а н і к а. Падарунак лёсу. (*Смяецца.*) Нам з табой падарунак.

М а к с і м. Гэта праўда. (*Спахопліваецца, змаўкае. Пасля рашуча.*) Але каб не тваё жаданне ды маё памкненне, не дапамог бы і лёс.

В е р а н і к а (*смяецца*). Не наракай на лёс за тое, што звёў нас. Хіба ты не рады?

М а к с і м. Я-я не рады?! У мяне слоў не хапае, каб выказаць сваю радасць... (*Маўчыць, з замілаваннем пазірае на яе.*) «Ад спомінаў дзіцячых лет // Ё маёй душы астаўся след...»

В е р а н і к а. І ў маёй таксама. (*Уздыхае.*)

М а к с і м. Як я чакаў цябе, Вераніка! Каб ты толькі ведала. Бясконцымі начамі я мроіў пра гэты момант. Твой воблік заўсёды перад маімі вачыма.

Памаўчаў, пасля пачынае ціха:

Мне доўгае расстанне з Вамі
Чарней ад Ваших чорных кос.

В е р а н і к а (*працягвае*). Чаму ж нядобры час прынёс

Мне доўгае расстанне з Вамі?

М а к с і м (*здзіўлена і нават расчулена*). Ты завучыла мой трылет?

В е р а н і к а. Прачытала ў «Нашай ніве». Бацька паказаў. І я ўсё зразумела...

М а к с і м. Ма-ала-айчына-а-а, Вераніка. Я цешуся твайму розуму і твайму захапленню... (*Ніякавата праўляецца.*) Твайму захапленню паэзіяй, беларускай мовай. Паэзія — гэта стан мае душы. І ты дадала ёй жыцця, спадзеву. *Узнёсла.*

Я пабляднеў ад горкіх слёз

І трылет пачаў славамі...

В е р а н і к а (*перапіняе і працягвае. Максім паўтарае следам за ёй*).

Мне доўгае расстанне з Вамі
Чарней ад Ваших чорных кос.

Максім не можа стрымацца ад паўнаты пачуццяў. Кідаецца да Веранікі, бярэ за рукі. Але на большае адвагі не хапае. Ён трымае яе рукі, перабірае пальцы і прагна пазірае ў вочы. Час ад часу

міма іх праходзяць людзі, здзіўлена пазіраюць на Вераніку і Максіма, якія не баяцца так адкрыта выяўляць свае пачуцці. Ды яны нічога вакол не заўважаюць.

М а к с і м (*шэпча*). Вераніка-а-а... Каб ты толькі ведала, як чакаў я цябе. Як пакутаваў ад нашай разлукі... Гэта я вінаваты, што мы разлучыліся...

В е р а н і к а. Ты ж ведаў, што я ад'язджаю вучыцца. Ведаў?

М а к с і м. Ведаў, але што з таго?

В е р а н і к а. А тое, што я не магла заставацца ў бацькоўскім доме. Мне хацелася вучыцца. (*Вераніка вызваляе рукі.*) Ды і ты таксама мусіў ехаць. Канікулы канчаліся.

М а к с і м. А помніш, як весела і шчасна было нам разам? Бесклапотна... У доме Какуевых. Ты часта прыезджала туды...

В е р а н і к а. Ага, помню. Усё чысценька помню. Там так шчыра адносіліся да дзяўчат.

М а к с і м. Праўда. І ты была найбольшай любіміцай. Нават Мікалаевы сёстры Ганна і Варвара цешыліся, калі з'яўлялася ты.

В е р а н і к а. Таму што я была меншая за ўсіх гадамі. А ты так доўга ганяўся за Ганнай, як бы не мог яе злавіць. А пасля вы разам гулялі ў гарадкі, і ты ўвесь час падыгрываў Ганне, паддаваўся.

М а к с і м (*пачырванеў*). Ты гэта заўважала?

В е р а н і к а. Не толькі я.

М а к с і м. Гэта праўда... Ганна была прыгожай.

В е р а н і к а (*нечакана мяняе напрамак гаворкі*). Максім, а чаму ты не паехаў у Пецярбург? Ты ж хацеў на філалагічны. Табе карысна было б. Там нямала паэтаў.

М а к с і м (*сумна*). Я хацеў. Мяне вабіла слова. І дагэтуль я дужэю з ім. Але бацька не пусціў.

В е р а н і к а. Бацька?

М а к с і м. Тады сышлося шмат праблем... У бацькі не хапала грошай. А дзяцей многа... Вучыцца мне дужа карцела. Колькі там было нашых хлопцаў і дзяўчат, што гарнуліся да беларускай справы! Я з імі хацеў быць. Мне прафесар Шахматаў абяцаў дапамогу. Але зноў умяшаўся мой злы лёс. І мусіў я засвойваць нялюбую мне ю-рыс-пру-дэн-цыю. Бацька лічыў, што для маіх хворых грудзей яраслаўскі клімат лепшы за гнілы пецярбургскі. Над Нявой мо клімат для цела і праўда не надта, але затое якія там лекі для душы!

В е р а н і к а. І ты вырашыў даказаць бацьку, што і без Пецярбурга можаш набрацца не адно філалогіі, але і палітычнай задзірыстасці?

М а к с і м. Перастань, які з мяне палітык. Вершы і лёс Бацькаўшчыны — вось мая палітыка. У іх маё жыццё. Калі б адабралі яшчэ і гэта, то дзеля чаго жыць... Мне і без таго непамысна — адарваны ад Радзімы, адзінокі...

В е р а н і к а. Ты нагаворваеш на сябе. Хіба ты нікога не кахаў, га?

Максім маўчыць.

А цябе?

М а к с і м. Маё каханне такое няпэўнае, як святло зорчак на небе, што ад любой хмаркі залежыць. Яно ніяк не можа апусціцца на зямлю. Нібы тая жар-пташка, што вырываецца з рук. Ніводнага пёрка не пакінула.

В е р а н і к а (*разважліва і хітра*). Кажуць, у цябе было каханне. З жанчынай... Замужняй...

Хітравата пазірае на Максіма. Маўчыць. Ён таксама маўчыць, адчуваючы няёмкасць ад таго, што дакрануліся да ягонаі самай вялікай таямніцы.

Нібыта нядаўна сустрэў ты яго? Дарэчы, тут жа, у Крыме... Гэта праўда?

М а к с і м. Не трэба пра балючае, Вераніка... Няўжо дзеля гэтага ты прыехала сюды?

Задумаўся. Думкі панеслі яго ў не такое ўжо і далёкае мінулае.

Карціна трэцяя

1915 год, лета. Веранда дома ў Старым Крыме. З яе адкрываецца від на сад, дзе растуць вішні, слівы, алыча, грэцкі арэх. Максім у задуменні то ходзіць па верандзе, то нечакана прысядзе, то зноў сарвецца. Падобна, ён некага чакае, або яго нешта моцна хвалюе.

М а к с і м. Як недарэчна мінаюць гады. Марнуецца мо лепшы час майго жыцця. А я ўсё адзін і адзін. Нікога побач. Няма каму падтрымаць, няма з кім параіцца... У іншых дзеткі ёсць, дачушкі, сыночкі... А мне хоць бы дачку Бог паслаў. Чаму не сына? Бо дачушка больш далікатная. Дачушка — гэта паэзія: верш, раманс. Гэта паветранае дзіцятка. А сыночкі — гэта казка, аповесць, гэта зямное дзіця. (*Спахопліваецца.*) Дак а хто ж тады я сам? (*Разважна.*) Відаць, бываюць выключэнні... Але дачушка ўсё ж лепей. Я дачушку хачу. Каб смяялася, залівалася званочкам, каб пруткімі ручкамі за шыю абдымала, натхненне давала. Але разбіваюцца мае жаданні аб суровасць жыцця.

А мо на гэты раз пашанцуе?

Устае, падыходзіць да парапета на верандзе, пазірае ў сад, пасля некуды ўдалячынь. Некага вышкіоўвае.

Але як жа будзе тады з дзіцяткам? У яе муж ёсць. Выходзіць, ён будзе лічыцца бацькам? А што ж застанеца мне? Пазіраць на роднае дзіця толькі праз плот? (*Уздыхае.*) Ну й лёс мой! І тут не дае разгарнуцца. Нібыта падараваў каханне, але быццам і няма яго. Адзін прывід... Не, што не прывід, то гэта праўда. Бо і прыгожая яна, і статная. Урубелеўскую венецыянку нагадвае. Адно што не мая, не мне належыць. Хоць сустракаемся ўжо не адзін месяц. Іншы мае законнае права абдымаць яе, цалаваць, мілаваць... Бо муж. Але ж і я маю з ёй усе ўцехі. Адно што не муж. Не магу адкрыта, пры ўсіх абняць яе...

Дык хто ж яна — ява ці выдумка маёй галавы? Я і сам не ведаю. Адно дакладна: мне без яе сумна. Непамысна. Адзінока... (*Зноў пазірае ў сад.*) А яна ўсё не ідзе. Недзе затрымалася, ці мо муж не пускае? Але ж мужа няма тут, адна яна. А адной і воля вольная?! Не, яна не такая. Яна папраўдзе добрая да мяне. Яна як настаўніца мая... У каханні, у ласцы. Во, бачыць Бог, я нават слова тое заветнае баюся прамаўляць.

Каханне... Ад яго ажно трымціць нешта ўсярэдзіне. А дзе яно? Якое? Гэта ў вершах усё добра, узнёсла... У Пушкіна, Гейнэ, Верлена... У іншых. А ў жыцці кожны сваю сцэжку шукае. Адно мая чамусьці ўвесь час віхляе ды ў тупік упіраецца. Як бы сцяна перада мной. Абысці — невядома дзе канчаецца. Пераскочыць — не ведаеш як прызямлішыся. Збурыць — сілы не хапае, ды й невядома, ці не пакалечыць той друз яе, дзеля якой бурыць давядзецца.

Чуваць паспешныя крокі. Максім кідаецца да парапета.

Ідзе... ідзе... Ідзе мая Клава...

Уваходзіць Клава. Яна ў лёгкай летняй сукенцы, на плячах цёмна-блакітная хусцінка. Пышныя чорныя валасы раскіданы па патыліцы. Ля вушэй, пранізаныя сонцам, свецяцца кудзеркі.

А ты якая сонечная сёння, Клава. Прасветленая... Вунь як пранізвае сонца твае валасы.

Клава спецыяльна спынілася наводдаль, знарок пакручваецца, каб сонца як мага больш асвятляла яе. Максім імкліва падыходзіць да Клавы, абдымае за плечы, моцна прыціскае да сябе. Шэпча на вуха:

Кла-а-ава-а-а... Прыгожая ты, Клава... Кла-ва...

К л а в а. Што, забыўся, як зваць?

М а к с і м. Не, не забыўся... А як хораша пахнуць твае валасы. Морам. І мокрыя трошкі...

К л а в а. Так, я плавала.

М а к с і м. Я чакаў цябе, Клава... А ты?

К л а в а. Я ж прыйшла? Хіба табе мала? Мала, што жанчына — замужняя, між іншым, сама прыйшла да мужчыны?

Пры гэтых словах Максім неяк нязвыкла таргануўся ўсім целам, агледзеў Клаву з ног да галавы і застаўся задаволены.

Ты ж мужчына, праўда?

М а к с і м. Давай не будзем пра гэта, Клава... Хіба ты сама не ведаеш?..

К л а в а. Ведаю. Але мне прыемна пачуць ад цябе добрае слова...

М а к с і м. Я ж так шмат казаў іх табе... Як нікому дагэтуль.

К л а в а. А мне ўсё адно мала. Твае словы не такія, як у іншых. І сам ты не такі.

М а к с і м. А што, у мяне чатыры рукі? Ці мо па сем пальцаў?

К л а в а. Не, у цябе на семярых нерастрачанага пачуцця. А гэта многае значыць...

Максім бянтэжыцца.

Для мяне...

М а к с і м. Ну, ты мяне ўжо зусім волатам зрабіць хочаш...

Туліцца да Клавы. Пасля ідзе да канапы, садзіцца. Чакае. Кіўком галавы запрашае сесці побач. Клава стаіць, затым рашуча падыходзіць і сядзе на калені да Максіма. Той ажно знякавеў, хоць бачна, што яму гэта прыемна і, відаць, адбываецца не ўпершыню.

К л а в а. А ты і ёсць мой волат. *(Абдымае Максіма за шыю. Гуллива.)* Праўда ж?

М а к с і м. Ты заўсёды хваліш мяне, як малога... як дзіця. Хіба я такі, Клава?

К л а в а. А я хіба сказала такое?

М а к с і м. Не, але я адчуваю...

К л а в а. Што ты адчуваеш, мой ты маленькі... салоўка? Твае адчуванні памыляюцца.

М а к с і м. Але не памыляецца сэрца. Яно так хінецца да цябе... Чуеш?

К л а в а *(нахіляецца да Максімавых грудзей)*. Чую, як яно стукае. І маё таксама. Паслухай...

Максім кладзе сваю галаву ёй на грудзі. Прыслухоўваецца. Клава цярэбіць ягоную чупрыну.

Ну што? Чуеш?

М а к с і м. Не адно чую, але, здаецца, бачу яго. Бачу, што ў малым клубочку шмат добрых пачуццяў...

К л а в а *(перабівае і нібыта прадаўжае думку Максіма)*. ...да цябе, мой Максім.

М а к с і м. І ў мяне да цябе, мая... Клава...

Максім паддымае галаву. Абое захоплена пазіраюць адно аднаму ў вочы, пасля весела смяюцца, спачатку Клава, а затым Максім. У Максіма ў вачах ажно чорцікі скачуць.

Не, ты не выдумка маёй галавы...

К л а в а *(не зразумела)*. Што?

М а к с і м (*збянтэжана*). Нічога... Гэта я так... Проста згадалася... (*Нечакана*.) Скажы, Клава, а нараджаць дзяцей цяжка?

К л а в а (*здзіўлена*). Што? Што ты маеш на ўвазе?

М а к с і м (*збянтэжана*). Нічога... Проста ў мяне нязводнае жаданне мець дзяцей... Сваіх...

К л а в а. Але ж аднаму гэта немагчыма...

М а к с і м. Дак і я пра тое ж. (*Сарамліва*.) А ведаеш, з якім захапленнем я пазіраю на цяжарных жанчын?..

К л а в а (*здзіўлена*). Ты?..

М а к с і м. Я... (*Горача*.) Мне хочацца апусціцца на калені перад кожнай жанчынай, якая павінна стаць маці... Ты ўяўляеш, які гэта цуд? Ператварэнне проста жанчыны ў жанчыну маці. А як гучыць: маці... мама... матуля...

К л а в а. Ты маеш рацыю, гэта праўда вялікі дар... Але і іншае гучыць зусім няблага: (*пафасна*) тата... татачка... татка...

М а к с і м. Ага... Я хачу, каб у мяне былі дзеткі, многа дзетак... каб называлі мяне татам... Я ажно трызню часам... Як бы гарачка пачынаецца... (*Скрушана*.) А мець іх не магу...

К л а в а. Ну чаму ж? Хіба ў цябе нейкая хвароба? Здаецца, не. Ты такі гарачы... Імпульсіўны... Я адчула гэта...

М а к с і м. Дзякуй... Не, на гэты конт я не хворы... Але я хачу мець дзіцятка ў **сваёй** (*асабліва падкрэслівае гэтае слова*) сям'і... А яе няма ў мяне... (*З нейкай безнадзейнасцю і адначасова з прыхаваным спадзевам*.) Тут і ты не дапаможаш, Клава...

Нейкі час яна маўчыць, не перастаючы церабіць валасы Максіма. Максім рашуча.

Але мы будзем разам. Праўда? І ў нас будуць дзеці. Нашыя дзеці.

К л а в а (*разважна*). Але гэта немагчыма, Максім...

М а к с і м (*запальчыва*). Чаму?

К л а в а. Ты ж ведаеш чаму... Я замужам.

М а к с і м. Ну і што?! Сёння ты замужам, а заўтра...

К л а в а (*перапыйнае*). І заўтра таксама...

М а к с і м. Але я так хачу быць з табой, Клава! Зразумей... Мне так добра, калі мы разам... Нават хвароба мая адступае...

К л а в а. Я рада, што табе лягчэй... Але...

М а к с і м (*рашуча*). Што «але»? Што — «але»? Я хачу быць з табой! Заўсёды!

К л а в а. Не будзь эгаістам. Мы і так разам. Былі ўчора. Разам сёння. І заўтра будзем разам... яшчэ. А там... А там — Бог бацька...

М а к с і м. Не трэба так безнадзейна.

Нечакана рэзка, глядзячы проста ў вочы, у самыя зрэнкі.

Ты баішся застацца без мужа?

Клава не вытрымлівае гэткага позірку, апускае вочы, адварочвае галаву. Маўчыць, над нечым разважае. З-над мора чуваць крыкі чаек.

Маўчыш... Але ж нават бязмоўныя чайкі і тыя па парах... І дзетак сваіх маюць...

К л а в а (*разважна, нібыта падушкуючы словы*). Маўчу, бо думаю, што ты і сам усё разумееш... Нават калі б я згадзілася застацца з табой, то ці быў бы шчаслівы ты? Не перабівай... У мяне дзіця ад **майго** мужа... А ў дзіцяці ёсць **свой** бацька. (*Робіць асаблівы націск на словы «майго» і «свой»*.) Ты ж ім не станеш, як ні старэйся...

Максім памкнуўся нешта сказаць, але Клава не дазволіла яму, паклаўшы палец на вусны.

Для **майго** дзіцяці, а не нашага з табой... Бацькам трэба быць не па назве, не са слова... Каб па крыві...

М а к с і м (*разгублена*). Я разумею... Род... роды... родны... (*Пераканана*.) Але я буду мець дзетак! Сваіх. Абавязкова!

К л а в а (*з палёгкай*). Я ніколечкі ў гэтым не сумняваюся...

М а к с і м (*намаўчаў*). Я як у гарачцы... А ў гарачцы адно вершы добра пішуцца...

К л а в а. Не, Максім, гэта не гарачка... Гэта нешта іншае... (*Хітра пазірае на яго*.) Ты закаханы. У цябе неверагодны запас каханья. Нерастрачанага. (*Як бы са шкадаваннем*.) Нехта будзе з табой проста шчаслівы...

М а к с і м (*запальчыва, але як бы неўсвядомлена*). Чаму нехта? А ты?

К л а в а. Я **сёння** (*робіць націск на гэтым слове*) шчаслівая. А нехта будзе ўсё жыццё...

М а к с і м (*роспачна*). Дак ты адно гуляеш са мною? Забаўляешся: як кот з мышшу?.. Га?

К л а в а (*крыўдліва*). Ма-аксі-ім... Ты ж дарослы... Няўжо табе кепска... цяпер?

М а к с і м (*баіцца пакрыўдзіць Клаву*). Не, мне не кепска... Мне з табой добра... Так добра, як не было ні з кім...

Прамовіў і сумеўся: што падумае Клава. Але яна нібыта не заўважыла.

Але я пра сям'ю мару... Хіба я не маю такога права?

К л а в а. Чаму ж не! Маеш. Я не сумняваюся, што ты будзеш мець і сям'ю, і сваіх дзетак. Я пераканалася, што ты ўмееш кахаць, здольны быць клапатлівым. Ты — сапраўдны мужчына!

М а к с і м. Праўда? Ты праўду кажаш?

К л а в а. Я заўсёды кажу табе праўду..

М а к с і м (*знарок бадзёра і смела*). А раз так...

Ён абдымае Клаву, шукае губамі яе губы, чамусьці заплюшчвае вочы і цалуе яе. Спачатку нясмела, ледзь дакранаючыся да вуснаў. Але Клава сама дапамагае яму: яна таксама абхоплівае Максіма за галаву, скіроўвае свае губы насустрач ягоным і абое заходзяцца ў працяглым пацалунку. Пасля яны няспешна хіляцца на канапу, не перастаючы цалавацца. Максім шэпча:

Клава... Кла-а-ава-а-а.

К л а в а (*таксама шэпча*). Ма-а-аксі-і-ім... Хлопча мой... Мужчына... Мой... мой...

Зацямненне.

Карціна чацвёртая

Максім з Веранікай зноў на пляжы, працягваюць перапыненую гаворку.

М а к с і м. Не трэба пра балючае, Вераніка. Ты са мной — і мне добра... А табе?

В е р а н і к а. Прабач, я не хацела пакрыўдзіць цябе. Але я хачу ведаць, ці праўда ты кахаў іншую?

Максім маўчыць. Пасля дубчыкам нешта крэмзае на пяску.

В е р а н і к а. Запісваеш адказ на маё пытанне? Каб ніхто не пачуў? (*Падыходзіць бліжэй. Чытае*.) «Вера плюс Ніка...» Максім, што гэта за імёны? Гэта твае... (*Запінаецца, не хоча прамаўляць слова, што просіцца з вуснаў*.) Гэта твае сяброўкі? Знаёмыя? Ці...

М а к с і м. Не-а, гэта ж ты...

В е р а н і к а (*чытае зноў*). Вера плюс Ніка... Раўняецца Вераніка...

М а к с і м. Так я ўспрымаю тваё імя. Вераніка — гэта Вера і Ніка. Вера — адзінае,

што трымае мяне на гэтым свеце. А Ніка — гэта перамога. Багіня перамогі ў старажытнай Грэцыі. Вось так! Ты — мая вера ў перамогу... Значыць, ты — Багіня!

В е р а н і к а. А я думала...

М а к с і м (*пераныня*). Не, ты не выдумка маёй галавы. Не крыўдзі мяне.

В е р а н і к а. Не, Максім, не... Проста згадкі нагарнуліся... (*Мройна.*) Ты не забыўся, як некалі пад вялізным кустом дзікай шыпшыны мы разам чыталі кнігу? Чытаў ты, а я слухала. І над намі звісалі вялікія чырвоныя кветкі...

М а к с і м. І буйныя зоркі Геркулеса... Хіба на такое можна забыцца? А ты помніш, як пазіралі мы на вечаровае неба?

В е р а н і к а (*падхоплівае*). І шукалі там зорку Венеру. Помню. Добра помню. Хіба пра такое можна забыцца?

М а к с і м. «З гэтай пары я пачаў углядацца // Ў неба начное і зорку шукаў...»

Вераніка прыкладвае палец да вуснаў Максіма, не дае яму гаварыць. Ён цалуе палец, маўчыць. Чуваць толькі ціхае плёханне дробных хваляў на марскім пяску.

М а к с і м. А помніш, пра што мы дамовіліся падчас расстання?

В е р а н і к а. А як жа! Мы выбралі зорку Венеру нашым паштальёнам...

М а к с і м. І праз яе рашылі абменьвацца нашай поштай — сваімі паглядамі, нашымі пачуццямі...

В е р а н і к а. Я заўсёды шукаю яе на небе.

М а к с і м. Я таксама. Але я засумаваў без цябе.

Максім абхоплівае Вераніку за стан, яна яго таксама, абое няспешна кружацца па мокрым пяску, падняўшы вочы ўгару. Нечакана Вераніка заблытваецца ў сваім уборы і падае ў ваду. Максім хоча яе падтрымаць, але не хапае сілы і ён таксама падае. Падае так, што апынаецца на ёй, твар у твар. Спачатку спалохана, а пасля захоплена пазірае ў яе зрэнкі. Не можа стрымаць пачуццяў і хоча пацалаваць Вераніку ў вочы. Але Вераніка адштурхоўвае яго, пляскае па вадзе рукамі. Пасля падхопліваецца, спрабуе рукамі выціснуць ваду з сукенкі. Максім кідаецца дапамагчы і незнарок абдымае яе за ногі. Знізу пазірае ў твар, нібыта нечага чакае. Вераніка вырываецца, злуецца.

В е р а н і к а. Перастань, Максім... Бачыш, што нарабіла твая гарэзлівасць.

М а к с і м (*намагаецца развезць яе злосць, жартуліва*). Ага, вунь, бачыш, і паштальён наш смяецца з нас.

В е р а н і к а. Бачу. Але гэта з цябе смяецца, што няўклюдны.

М а к с і м. Хто няўклюдны? Я няўклюдны? Ды ці ведаеш ты...

Паказвае, што хоча абняць Вераніку. Яна не даецца.

В е р а н і к а. Ведаю. І таму дарую. І больш не злуюся. Бо пакупацца ў Чорным моры — гэта жаданне, а не пакаранне. Праўда?

М а к с і м. Праўда. Зірні на ваду. Вунь, бачыш, залатая сцэжка трымціць на дробных хвалях? Там, дзе ты... (*напраўляецца*) дзе мы ўпалі. І падымаецца ажно да неба, адкуль пазірае бледны рог месяца. Гэта нашая сцэжка. Давай пойдзем па ёй да месяца.

В е р а н і к а. Не, лепей да нашай зоркі, праверым пошту.

М а к с і м. А чаго правяраць? Хочаш, я пакажу табе, што там?

Максім набліжаецца да Веранікі, хоча пацалаваць яе, але яна адхіляе твар. Яны працягваюць кружыцца. Пасля абое няспешна, затым усё больш смела і гучна пачынаюць прамаўляць. Максім трохі шпарчэй, Вераніка нібыта паўтарае за ім.

М а к с і м і В е р а н і к а.

Буду ў далёкім краю я нудзіцца,
Ў сэрцы любоў затаіўшы сваю;
Кожную ночку на зорку дзівіцца
Буду ў далёкім краю...

Абое памаўчалі.

М а к с і м. Але чаму нам згадалася расстанне? Хіба лёс зноў развядзе нас?

В е р а н і к а. А табе не хочацца?

М а к с і м. А табе?

Максім нясмела набліжае да Веранікі свой твар. Нейкі час пазірае ў вочы, а пасля абдымае за плечы. Вераніка таксама абхоплівае яго за шыю.

Г о л а с Л ё с у. Але расстацца вам час наступае...

В е р а н і к а (*спалохана*). Хто тут, Максім?

М а к с і м. Не палохайся, любая.

Прамовіў гэтае слова і сумеўся: упершыню вылецела яно. Вераніка заўважыла, але ў падтрымку Максімавага настрою мацней сашчапіла рукі на шыі і цясней прытулілася да яго.

М а к с і м. Гэта мой лёс папярэджвае мяне.

В е р а н і к а. Ты не загаворваешся, Максім? Твой лёс размаўляе з табой?

М а к с і м. Так, але разумею яго толькі адзін я.

В е р а н і к а. Дзіўна. Нешта дзіўнае адбываецца з табой.

М а к с і м. А давай разам папросім лёс, каб звёў нас... назаўсёды. Каб не разлучацца болей. Ніколі-ніколі...

В е р а н і к а. Не Максім, не цяпер... Не час... Нельга нам быць разам. Шмат перашкодаў у гэтым жыцці.

М а к с і м. Якіх?

В е р а н і к а. Я не сказала табе... Я мушу ехаць. Сёння. Еду настаўніцай быць.

М а к с і м. Ты — настаўніца?

В е р а н і к а. Так, я скончыла філалагічны факультэт Пецябургскага універсітэта.

М а к с і м. Малайчына. (*Сумна.*) А мне вось не собіла... Сапраўды, не лёс. Ды што вінаваціць іншых у сваіх бедах! Я сам вінаваты, што ты з'язджаеш...

В е р а н і к а. Не, Максім, ні ў чым ты не вінаваты.

М а к с і м. Я, я вінаваты. Што паслухаўся бацьку, што пакінуў цябе, што застаўся і без цябе, і без Бацькаўшчыны... Што сталася ты выдумкай маёй галавы...

В е р а н і к а. Што ты кажаш, Максім? Нашто хаваць надумаў мяне? Нашто хаўтуры па Бацькаўшчыне спраўляць наважыў?

М а к с і м. Не, ты не так мяне зразумела, любая.

В е р а н і к а. Зразумела. Я ўсё зразумела. Не спрыяе нам лёс. Не чуе, не бярэ да ўвагі нашыя жаданні... Сапраўды, злы наш лёс...

М а к с і м. Праўду кажаш, Вераніка. Несправядлівы. А найперш да мяне.

Максім абдымае Вераніку, лашчыць яе за плечы. Набліжаецца да самых вачэй, як бы намагаецца нешта перадаць паглядам. Пасля адчайна губамі дакранаецца да яе вуснаў. Абое застылі ў працяглым пацалунку.

Зацягненне.

Дзея другая

Карціна першая

Тая ж веранда дома ў Старым Крыме, дзе спыніўся на лячэнне Максім. Паволі адступае цемра і запальваецца святло. Максім вядзе спрэчку з Лёсам.

Л ё с. Ты дарэмна наракаеш на мяне, Максім. Я ж даказаў табе сваю сілу.

М а к с і м. Ты і праўда сее-тое можаш. Але.. гэтага мала. Адною сустрэчай з любым чалавекам не пражывеш. Мне большага не хапае. А ты зноў разлучыў нас.

Л ё с. І на гэты раз надоўга. Калі не назаўсёды.

М а к с і м (*журботна*). Перастань. Мне і без таго самотна і трывожна. А ты хочаш адабраць апошнюю надзею...

Пасля працяглага маўчання, падчас якога Максім нервова ходзіць па сцэне, як бы нешта вымярае, да нечага прыслухоўваецца.

А мо і маеш ты рацыю? Мо справядліва забіраеш ад мяне каханне, бо недаўгавечнае яно? Прыносіць не радасць, а смутак, не ўзнёсласць, а жальбу. Не дае супакаення душы, рве яе на часткі. Мо Вераніцы без мяне лягчэй будзе? Я прывык да адзіноты. А яна знойдзе сабе вернага і здаровага цэлам сябра жыцця. Нашто ёй я — хворы і нямоглы...

Л ё с. Нарэшце ты зразумеў мяне.

М а к с і м. Але не чапай, не адбірай маёй надзеі... Самай дарагой надзеі майго жыцця. Будзь ласкавы да маёй Айчыны. Адпусці ёй хоць крышачку шчасця.

Л ё с. Але тваё жыццё не бясконцае. Пра лёс Айчыны будуць клапаціцца іншыя. Калі яна, вядома, вытрымае ўсё, калі Айчынай захоча застацца...

М а к с і м (*абурана*). Ты і тут сумняваешся?! Нахабна здзекуешся? Ну дай мне надзею, дай паверыць у лепшае! Дай пажыць... Бо навошта я песціў яе, навошта спадзяваўся, што Беларусь дачакаецца залацістага яснага дня?.. Ты ведаеш, што поруч з невымоўнай закаханасцю ў маім сэрцы хаваецца заўсёдная трывога за будучыню Бацькаўшчыны. Яна — маё жыццё. Мая існасць. Мой сэнс. Ты ведаеш гэта. Таму помсціш мне. Але завошта ёй, га?

Л ё с (*з'едліва*). Ты баішся знікнуць бясследна? Але знікнуць можа і твая Айчына.

М а к с і м. Ты палохаеш? Значыць, ты не ўсясільны! Ёсць і больш магутныя за цябе. А што можаш ты? Забраць нашу зямлю? Альбо аддаць яе некаму?

Л ё с. І гэта таксама.

М а к с і м. Мо і можаш. Але душу нашу не забярэш ніколі! Не дамоя!

Л ё с. Ого-го, які ты адчайны!

М а к с і м. А ты што, думаў інакш? Нават калі ты адбярэш у нас жыццё, душа наша не паддасца. Не аддамо! А з душой адродзіцца і народ, будзе жыць Бацькаўшчына. Гэта не толькі маё імкненне. І не адно маіх мінулых супляменнікаў. Гэта будучыня і надзея майго народа.

Л ё с (*смяецца*). Ха-ха-ха! Які ты наіўны і даверлівы! Ты верыш у будучыню сваёй Айчыны? А для каго яна мае быць, калі няма там народа? Калі толькі цені блукаюць па тамтэйшай зямлі?

М а к с і м (*запальчыва*). Хай сабе цені, хай адзінкі. Але ж на гэтай зямлі, якую ты завеш тутэйшай, заўсёды жылі людзі, якія адвеку праглі стаць народам. Да сённяшняга дня не выветрылася гэтае жаданне. Не адлееш яго і ты, як ні высільвайся. Не справіцца з ім твая моц, якой ты так нахабна выхваляешся. Няласкавая яна, шкодная, а, значыць, разбуральная. Нам такая не патрэбна...

Л ё с. Жаданне яшчэ не ява. Ява зусім іншая. І ты пра гэта ведаеш. (*Смяецца*.) Разумею, чаму Айчыну сваю бароніш. Цешыш надзею: пакуль будзе Айчына, будзеш і ты. Ды гэта яшчэ невядома. Нават калі станецца яна Бацькаўшчынай для твайго народа, яшчэ не азначае, што ён будзе помніць цябе і шанаваць. Хутчэй за ўсё забудзецца, будзе пасміхацца з твае наіўнасці і пустой веры. У паветраных замках людзі не жывуць. А ты намагаешся збудаваць краіну-прывід для цэлага народа. Не, нават дзяржаву, але таксама прывід.

М а к с і м. Яна ж была ў нас. Памятаеш?

Л ё с. Я адбяру тваю памяць.

М а к с і м. Але яна застанецца з народам.

Л ё с. Я адбяру тваё жыццё.

М а к с і м. Але жыцьме мой народ.

Л ё с. Ты лічыш, што пакуль будзе твой народ, будзеш жыць і ты?

М а к с і м. Не думаў пра гэта. (*Разважна.*) Зрэшты, жывуць жа з намі Кірыла Тураўскі, Францыск Скарына, наш першы кароль Міндоўт, Вітаўт Вялікі, Сімяон Полацкі, Ігнат Дамейка, Кастусь Каліноўскі... Колькі іх, людзей нашых, светачаў нацыі, параскідаў ты па свеце, забраў дачасна ў царства Харона! Ты намагаўся знішчыць нават памяць пра іх, аддаваў забыццю іхнія імёны. Але марна! Яны жывуць, і не адно сядоў нас! У нашым існаванні — працяг іхніх памкненняў, спадзяванняў, надзей.

Л ё с. Але ж многія жылі не на сваёй Айчыне.

М а к с і м. Гэта твая віна. Аднак і ўдалечыні яны стваралі ў імя Бацькаўшчыны, жылі ёю і дзеля яе... У імя яе цярпелі здзек і нягоды. Нават каханьня сапраўднага часта не мелі.

Л ё с. Ты таксама не на сваёй зямлі, не на той, пра якую клапоцішся. Крым — гэта не Северо-Западный край. Адарваўся ты ад сваіх загонаў і да неба не дастаў, хоць і клічаш да зор...

М а к с і м. Жорсткасць твая сапраўды бязмежная. Ты адабраў ў мяне ўсё, што мог. Адабраў маці, сваякоў, каханую... Няўжо хочаш адабраць і апошняе, што ў мяне засталася, — нашу мову і маё каханне? Не выйдзе, не дамся... Ты ведаеш, чаму я ў Крыме, а здзекуешся. Аднак я жыву, жыву і жыцьму на зямлі сваіх продкаў... І хачу быць пахаваным таксама там... Хоць і змушаны бальшыню сваіх дзён правесці ўдалечыні ад роднай зямелькі.

Л ё с (*ператыняе*). А зоркі? Хіба не хваласпевіш ты ім?

М а к с і м. Маеш рацыю. Зоркі вабяць мяне, я чую настойлівы кліч зары-зараніцы. І хачу, каб людзі бачылі не толькі тое, што пад нагамі, што замінае. Хачу, каб пазбыліся гаротнай долі і глядзелі на неба, на вышыні, туды, дзе святло, дзе вышэйшая справядлівасць...

Л ё с. Марныя намаганні. Дарэмна жылы рвеш. Каб змяніць зямное жыццё, не хопіць тваёй сілы. Ці не таму падупала тваё здароўе, што перасіліўся?

М а к с і м. Не, не таму нямоглы я целама. Ты мог бы папікнуць, што хварэю душой. І не памыліўся б. Не магу бачыць, колькі несправядлівых пакут і горкай бядоты выпала майму народу праз цябе... Але нам дапамога неба...

Л ё с. Ты хочаш змусіць вышэйшую сілу дараваць вам шчасце і волю? Не гняві Бога!

М а к с і м. Не, ты не зразумеў. Вышэйшая сіла ніколі і нічога нам проста так не давала. За ўсё, што мелі і што маем, заплачана самым высокім коштам. Гэта добра ведаюць нашыя суседзі. Спытайся ў іх. Ты таксама не сляпы і не глухі. Калі захочаш, яшчэ больш можаш згадаць. І пра Пагоню таксама, якая мару і надзею нашу бараніла.

Л ё с. Ага, магу. Пра тое, як конь пад вершнікам вашым часта наравісты быў, як выкульваў з сядла, біў капытамі. Як суседзі вашыя ды іншаземныя прыхадні дубасілі яго, жыццё ў вас адбіралі...

М а к с і м. Але таму і не ачарсцвелі нашыя душы, не адвыклі рукі ад плуга, не адцураліся ад мяча. Не зняверылася нашая воля. Твая суровасць да нас абярнецца тваёй паразай, станецца нашай перамогай. Пара жніва настане...

Л ё с. Не перабольшвай.

М а к с і м. Няўжо ты не цяміш, што сам сваёй жорсткасцю загартаваў нас, навучыў быць стойкімі і непататнымі. Але не вынішчыў нашай дабрыні і спагады. Ты быў надта суровым настаўнікам. А мы аказаліся кемлівымі вучнямі. І цяпер

будзем змагацца з табой, з тваёй нялюбасцю да нас, да мае зямлі. Ты не адбярэш у нас нашага, мы перайначым цябе. Ты зразумееш, што дарэмна змарнаваў гэтулькі часу на змаганне з намі, дарэмна не стаў нашым папалечнікам. Мы будзем змагацца супраць цябе. І пераможам!

Л ё с. Доўга тужыцца давядзецца.

М а к с і м. Нічога, цяпення ў нас хопіць. Вынослівасці таксама. Я веру, што мая Беларусь «дачакаецца залацістага яснага дня. Паглядзі, як усход разгараецца, колькі ў хмарках залётных агня!»

Лёс міжволі пазірае ў сад, пасля на неба. Толькі цяпер зразумеў сэнс сказанага і здзіўлена пераў позірк на Максіма. Той без усякага тлумачэння працягвае.

Гэта наш ачышчальны агонь. Наш Зніч. Запалены прабацькамі нашымі ў святых гаях, на капішчах, якія супраціўная сіла панішчыла, сплюндрыла, аддала на здзек. А здзек са святога не прыносіць карысці. Гэта грэх. Цяжкі, смяротны грэх. І ты памрэш, як састарэлы, нямоглы жабрак. І ніхто не пашкадуе цябе.

Л ё с. Не кажы за ўсіх. (*З'едліва.*) Вы ж добрыя, памяркоўныя...

М а к с і м. Так, мы добрыя, але не да такіх, як ты. Добра быць добрым з добрымі людзьмі. А тыя, хто намагаўся сілай выпрабаваць нашу дабрыню, напоўніцу зведалі моц нашай пагоні.

Л ё с. Чаму ж вы, такія добрыя, дагэтуль не можаце выбрацца з цемры? Чаму змірыліся са сваімі бедамі ды нягодамі?

М а к с і м. Не, не змірыліся. Мы любім святло, нам прыязныя зоркі. Ты ж схільны хавацца ў цемры. Каб не бачылі, якія непаважныя справы творыш. Але не зацьмяць хмары нашу зорку. Паглядзі, яна ўжо на небе. Яна свеціць нам і кліча за сабой. Мы пойдзем за ёю, мы рушым грамадою на поклічны Зніч. Мы атрасем нашыя беды, абудзімся ад сну, збавімся ад бязвольнасці, выганім «з сэрца дрыжачага жых». І тады ты зразумееш нас, захочаш пайсці з намі, падтрымаць нас.

Л ё с. Відаць, не дачакаюся.

М а к с і м. Ты ж бываеш падатлівым да настойлівых і ўпартых, да перакананых і апантаных, да тых, хто верыць і за веру гатовы на ўсё. Мы — такія.

Л ё с (*з'едліва*). Верагоднасці мала.

М а к с і м. Ты ўбачыш... убачыш. Зірні: над намі — крыж у небе. І Зніч на нашым шляху. І паходні асвятляюць дарогу.

Л ё с (*з'едліва*). Во-во, і воля, і доля вашыя на крыжы.

М а к с і м. Пацяшаешся... Дык гэта ж ты ўкрыжаваў нас, распяў нашу долю, топчаш нашу волю. (*Ківае пальцам.*) Але не спадзявайся, не давеку панаваць табе. Не адно стагоддзе з намі, над намі і перад намі святы і збаўчы крыж патронкі нашай, святой заступніцы Еўфрасінні Полацкай. Яна моліцца за нас. Мы верым у яе апякунства. Гэта дадае нам сілы. І мы збавімся ад маркоты і панурасці, ад нямогласці і бязвер'я...

Л ё с. Супакойся, Максім. Табе шкодна хвалявацца.

М а к с і м. Нічога, не турбуйся... Пашкадаваў воўк кабылу...

Л ё с. Цябе пашкадуеш... (*Нечакана.*) А хочаш праўду? Толькі ведай, што яна горкая.

М а к с і м (*насцярожана*). Зноў сілішся перавагу сваю даказаць? Панасміхацца?

Л ё с. Не, проста хачу, каб ты ведаў праўду. Памятаеш, ты ж сам некалі прасіў: «Не жаласці, а праўды хоча ад вас наш народ!»

А праўда ў тым, што ўсе вы здаўна прывыклі чакаць. Нечага, некага... Вечныя чакальнікі, змораныя паязджане... (*Іранічна.*) Вось з'явіцца добры і магутны Каваль-Вярнідуб і паверне ваша жыццё да лепшага, уратуе вас, бязвольных і пакор-

лівых, заступіцца за вас, абароніць. Вы чакаеце чужога заступніцтва замест таго, каб здабываць свой лёс самім.

Дык ці магу я спрыяць вам? У чым? У вашай абыякавасці і бязвольнасці? Не перапыняй. Паслухай. Мо гэтая праўда станеца для вас горкімі лекамі. Дапаможа збавіцца ад ляюты і баязлівасці. Бо сёння пастаяць за сябе, за сваю годнасць вы не здольныя. Не, вы не гультаі. Вы працавітыя і цягавітыя. Гэта праўда. Але на чыю карысць? Дзеля каго здароўе і жыццё сваё нішчыце? Здабываеце багацце багатым. Кайстра стала вашым сімвалам і магільны крыж. Чаго чакаеце? На каго спадзяванне ваша?

М а к с і м. Дык гэта ж ты адабраў нашу долю, паралізаваў нашу волю...

Л ё с (*з'едліва*). Ага, ва ўсіх ваших бедах вінаваты я. А каго б вінавацілі вы, калі б не было мяне? Га? Сам ты вінаваты, усе вы. Так-так, у вас саміх прычына ваших бед.

М а к с і м (*перапыняе, аж задыхаецца ад злосці*). Апамятайся, спыніся! Што ты гаворыш? За што зневажаеш мой народ?

Роспачна і шпарка ходзіць па верандзе, стукае кулаком правай рукі ў далонь левай.

Л ё с (*здзіўлена. Прыстаўляе руку да вуха, быццам недачувае*). Каго-каго? Твой наро-од? (*Іранічна.*) Пакажы яго мне. Дзе ён схваўся? Пад якім кустом? (*Шукае.*) У якім лесе? Хіба не ты казаў, што ён «цёмны, сляпы», «быццам крот»?

М а к с і м. Не ёрнічай. Адна справа мае словы, і зусім іншае — твая дзейнасць. Ты, ты не хочаш выбавіць нас з ярма. Ты давёў нас да бездані. Але не пацяшайся. У нас хопіць сілы, каб адступіцца ад прорвы, каб збавіцца ад тваёй удаўкі. І гэта не выдумка маёй галавы... Прашу цябе, сціхні. Бо я... (*Сціскае кулакі.*)

Л ё с (*насмешліва*). Што? Што можаш зрабіць ты, хворы і нямоглы?

М а к с і м. Няхай, хай сабе хворы я, хай нямоглы. Але ж гэта толькі я, не чапай народу майго. Чуеш, не чапай.

Са сціснутымі кулакамі Максім наступае на Лёс.

Л ё с. Што, пабарукацца захацеў, га? (*Смяецца.*) Ха-ха-ха! Ну-ну, давай пакажы, якія кулакі ў твайго народа. Мо тады і я паверу вам, пачну спрыяць. (*Зноў смяецца.*) Ха-ха-ха!

М а к с і м (*адступаецца, адыходзіць да паранета. Пазірае ў сад, супакойваецца*). Не, я не буду цябе чапаць. Я і без таго ведаю, я перакананы, што народ мой пераможа цябе...

Л ё с (*перапыняе, з'едліва смяецца*). Ага, на святое ніколі...

М а к с і м (*не звяртае на гэты ўвагі*). Ты не паставіш нас на калені.

Л ё с. А хіба вы ўжо ўсталі з іх? Блажен, хто верует...

М а к с і м. Павер і ты, што мой народ дачакаецца, даб'ецца свайго, выйдзе з цемры на святло, вернецца на дарогу, распачаюць продкамі. І ты перастанеш шкодзіць, не хопіць сілы спыніць нас. Верай сваёю мы адолеем цябе... Ачышчальная навалыніца змые твае нядобрыя сляды з нашай зямлі...

Л ё с. Тады я пакіну цябе.

М а к с і м. Пакідай.

Л ё с. Сыду з твае зямлі сам.

М а к с і м. Ідзі. Лепей ужо без цябе, чым з такім пакутаваць...

Л ё с (*адыходзіцца, але на ўскрайку веранды затрымліваецца. Нібыта разважае сам з сабой*). Дзіўны гэты хлапчына... Упарты. Але таленавіты. Хораша піша. Пранікліва. Поклічна. І мовай сваёй тутэйшай добра паслугуецца. Дзіўна... Не жыве на сваёй зямлі, не чуе жывой гаворкі, але ж во не цураецца яе, не выракаецца. Хоча даказаць сваё. Размаітым паэтычным словам сведчыць пра здатнасць беларускага слова. І перакладамі з іншых моў. Так, упарты...

Зрэшты, як і народ ягоны. Здаўна не шанцуе яму стаць арганізаваным, захаваць сваю дзяржаву. Ды не губляе надзеі, не перастае намагацца. І мову шануе, і дзяржаўнасць з даўняга выводзіць... Як і Максім, сам народ хоча перад усім светам засведчыць сваю самаіснасць, самадастатковасць, даказаць, што **Народ** ён, як і любы іншы. І чым болей здзекуюцца з яго, чым больш пагарджаюць, тым большае жаданне не паддацца, не сагнуцца, не стаць на калені...

Народ і яго апостал...

Беларусы і Максім...

Цікава атрымліваецца...

Але паглядзім, чыя возьме. Пабачым, наколькі хопіць гэтай цяжарнасці і трывання і ў аднаго, і ў другога... Пабачым...

Няспешна сыходзіць з веранды, губляецца ў садзе.

Чуецца грукат грому. Бліскае маланка. Пасля чуваць як спора шпокае дождж па дрэвах, па дахах. Але праз яго шум усё мацней прабіваецца, нарастае тупат каня, што пераходзіць у галоп. Гучыць голас:

Старадаўняй літоўскай Пагоні
Не спыніць, не разбіць, не стрымаць...

Зацяжненне.

Карціна другая

Тая ж веранда. Максім сядзіць на канаве. Услухоўваецца ў словы «Пагоні». З'яўляецца Маці-Краіна.

М а к с і м (*абнадзеена*). Ну вось, нарэшце ты прыйшла. Я так доўга чакаў цябе, што ледзь не зняверыўся. А мне так хочацца абняць матулю, прытуліцца да яе грудзей, каб не пачувацца сіратой. Адчуваю, як пачынае выветрывацца маміна цяпло. Тады мне становіцца холадна. Ажно да дрыжыкаў. Кароткай была матуліна ласка. І мая сыноўская любоў да яе таксама засталася нерастрачанай.

М а ц і - К р а і н а. Так, матуля не паспела нацешыцца сваім сынам. Не ўбачыла ні тваіх засевак, ні плёну творчага сяйва. Але і на вышынях яна можа быць пэўнай, што яе зернейкі ўпалі на дабрадзейную зямельку. Не змарнавалася яе спадчына. Зарунела. Жыве ў тваіх творах, яна і зараз з табой. Матуліна сэрца, яе душа, яе дух вядуць цябе па гэтай зямлі.

М а к с і м. Гэта праўда. Але нялёгка быць на свеце аднаму...

М а ц і - К р а і н а. Ну чаму ж аднаму. А бацька, а сябры, а каханая?

М а к с і м. Хіба ж не ведаеш ты, якія мае адносіны з бацькам? (*Скрушина*.) Не хоча разумець ён маіх памкненняў. Нечага між намі не стае. Даверлівасці, шчырасці, падтрымкі... Ён лічыць мае заняткі марнымі. Мяркуе, што з гэтага не здабудзеш наедку. Як быццам наедак — галоўны сэнс жыцця.

М а ц і - К р а і н а (*разважліва*). Добра, што ты зразумеў гэта, а таму не судзі строга. Бацьку таксама нялёгка. Сапраўдных ахвярнікаў беларускай справы няшмат. Кожнага варта шанаваць.

М а к с і м. Ды не суджу я. Не маю права. Ёсць вышэйшы суд для ўсіх нас і нашых спраў. Для зробленага намі і нязробленага. Нябесны суддзя кожнаму адважыць сваё. Ты маеш рацыю, бацьку майму і праўда нялёгка. Але гэта не падставы для сумніву ў карыснасці і патрэбнасці беларускай справы. І таму мне крыўдна, калі ён не хоча мяне разумець, калі сумняваецца ў нашай агульнай справе. За яе ж гэтулькі светлых розумаў жыццё сваё паклала. Вось і я...

М а ц і - К р а і н а (*перапіняе*). Не трэба, Максім. Не хавай сябе дачасна. Твая свечачка яшчэ свеціць свайму народу.

М а к с і м. Дзякуй за спагаду. Мне і сапраўды часам не стае сілы адказаць на спрадвечнае пытанне, якое цяжкай гірай вісіць над маёй старонкай: быць альбо не быць...

М а ц і - К р а і н а. Не сумнявайся, Максім. Быць, быць, быць! Сто разоў — быць! Іначай ты і маё існаванне ставіш пад сумненне. Але ж я вось тут, перад табой. Была і ёсць. І застануся з табой, пакуль будзе свяціць зорка Венера. А ты застанешся са мной, пакуль зоркі будуць асвятляць шлях рамантыкам, паэтам і закаханым. Нездарма мы парадніліся — як маці з сынам. Як крывінка з крывінкай.

М а к с і м. Дзякуй табе. За добрыя словы. За падтрымку. Мы сапраўды з табой неразлучныя. Як нітка з іголкай. Хоць целама я часта адрываўся ад цябе, але духам, душой, марамі, памкненнямі — ніколі. Павер мне, ніколі!

М а ц і - К р а і н а. Не клянися, Максім. Хіба ж я не веру? Ды і доказы твае не патрэбны. Любяць не вушамі, а сэрцам. Я ведаю, што ў цябе на сэрцы.

М а к с і м. Разрываецца яно ад неразделенага кахання.

М а ц і - К р а і н а (*суцяшальна*). Але ж ты меў яго. І маеш. Хіба няпраўда?

М а к с і м. Аднак ніводнае маё захапленне не стала пэўнасцю, не прывяло да сям'і. Я ж дзетак хачу... Маіх дзетак... Каб працягнулі мой род, захавалі маю Радзіму, аберагалі цябе, мая Маці-Краіна. Нават з Веранікай не склалася ў нас. Я і сам не ведаю — ці праўда гэта, ці рэальнасць? Ці проста выдумка маёй галавы? Што ж да Клавы, то не трэба вярэдзіць рану сэрца. Яно яшчэ баліць. І ты павінна разумець.

М а ц і - К р а і н а. Выбачай, не хацела. Я паспадзявалася на тваё сталенне, на твой вопыт.

М а к с і м. Не заўсёды станоўчым і прыемным ён быў. Хоць каханне ў мяне і сапраўды было... Ды хай застанеца гэта маёй таямніцай. Не хачу, каб чужыя рукі дакраналіся да святога. Нельга праверыць логікай эмоцыі. Апантанасць бывае безагляднай. Хіба ты будзеш папікаць мяне за гэта?

М а ц і - К р а і н а. Яшчэ раз перапрашаю. Ты дарослы, табе самому вырашаць... У каханні мала спрыяння ад дарадцаў. Слухай сваё сэрца. Яно не падмане.

М а к с і м (*жартаўліва*). Дзяўчаты падманваюць.

М а ц і - К р а і н а. Значыць, не твае. Альбо не час. Зрэшты, добра, што ты жартуеш. Значыць, не ўсё так дрэнна, як здаецца. Адпачывай, Максім, набірайся сілы. Мы яшчэ сустрэнемся... Мы абавязкова сустрэнемся!

М а к с і м (*роспачна*). Адыходзіш? Надоўга? А я зноў застаюся адзін...

М а ц і - К р а і н а. Не журыся. Цяпер мы будзем бачыцца з табой часцей.

М а к с і м (*абнадзеена*). Праўда?

М а ц і - К р а і н а. Праўда, Максім... Праўда... Хіба ж я калі-небудзь падманвала цябе? (*Выходзіць, журботна пазіраючы на Максіма.*)

Максім нейкі час сядзіць моўчкі, затым падхопліваецца, ходзіць з краю ў край веранды. Спыняецца. Пра нешта разважае. Пасля рэзка падсаджваецца да стала, бярэ чысты аркуш паперы, аловак і штосьці піша, час ад часу задумваецца, грызе аловак. Пасля камчыць паперу і кідае ў кут. Бярэ новы аркуш і зноў нешта піша, закрэслівае, пазірае на неба. Нешта мармыча сам сабе пад нос. Піша зноўку.

Зацямненне.

Карціна трэцяя

25 мая 1917 года. Ялта. Прыцемкі. Невялікі пакойчык з адчыненым у бок мора балконам. Ложак. Ля яго камода. На ёй ляжыць кніга. Можна прачытаць назву: «Вянок». Побач стаіць кубачак з суніцамі. Трохі іх рассыпана на камодзе і падлозе. На ложку ў вечаровым сутонні, нібыта ў забыцці, ляжыць хворы Максім. На падлозе, на ложку ля падушкі валяюцца спісаныя, часам пакамечаныя аркушы паперы. М а к с і м пазірае праз балкон на штораз гусцейшую цемру паўднёвага неба. Бачыць, як на ім запальваецца першая зорка. Міжвольная радасць кранае Максімаў твар.

На супрацьлеглым баку сцэны стаіць Вераніка. Яна трывожна і задуменна пазірае на неба, нібыта нечага чакае. Пасля пачынае хадзіць. Раптам твар яе святлее, яна бачыць, як на небе спачатку нясмела, а пасля ўсё больш рашуча разгараецца зорка.

В е р а н і к а (*з палёгкай*). Ну вось, дачакалася. Зноў адчуваю твой пагляд на нашай зорачцы. Але чаму ён такі сумны? Чаго маркоцішся, каханы мой? Хіба не рады нашай сустрэчы? Я ж заўсёды так чакаю яе! Кожны вечар, як збавення! Разам з ёй ажывае не толькі маё пачуццё да цябе. Я сама жыву з ёй, на яе спадзяюся. Веру ёй. Ведаю, калі яна не забылася з'явіцца на небе, ты жывы, ты думаеш пра мяне. Хіба не так, Максім? Хіба не праўду кажу? Максім, ты чуеш мяне?

М а к с і м (*нібыта ў трызненні*). Кажуць, што ў гарачцы пішацца лёгка. Няпраўда гэта... Няпраўда... Цяжка пісаць... цяжка кахаць... дыхаць і то цяжка... «Я, нядужны, бязскрыдлы паэт...» (*Нейкі час маўчыць.*) Жыць становіцца невыносна... Амаль тры месяцы, як я тут. А не лепшае мне... Адно ўсцешна — бачыць цябе, мая зорачка. Не, не адно мая. Наша. Нашая з Веранікай. Ведаю, што ты сагрэта і яе паглядам. Я таксама. Яе пагляд лашчыць мяне, ахінае цяплом, даверам. Ён трымае мяне на гэтым свеце. А я... зусім схварэлы стаў, нямоглы...

Даўно ўжо целам я хварэю,
І хвор душой, —
І толькі на цябе надзея,
Край родны мой!

В е р а н і к а. Прадчуваю, што нездаровіцца табе. Сэрцам адчуваю. Але я з табой, Максім. Ты мусіш дачакацца нашага спаткання.

М а к с і м. ...а недзе там, на нашай зямлі, пад кустом шыпшыны дзікай, чакае мяне каханая. Яна ведае, што маладому вераб'ю блага. Таму апякуецца ім. Вось і суніц з-над Нёмана перадала... Каханая... Не, гэта не выдумка маёй галавы... Гэта няспраўджаная юнацкая мара... «Маладыя гады, маладыя жаданні...»

Максім нахіляе кубачак. Суніцы сыплюцца на тумбачку, на кнігу. Ён бярэ некалькі ягадак і аслабелай рукой падносіць да рота. Незнарок расціскае адну ягадку, і сок чырвонымі кроплямі падае на ягоную белую і ўжо заплямленую кашулю.

Ну во, на табе. І без таго плямаў хапае... Сухоты мае кроўю сыходзяць. (*З надзеяй.*) А мо, калі выйдзе хворая кроў, то і я паздаравею, папраўлюся? Праўда, Вераніка? Ты верыш, што папраўлюся, што прымчуся да цябе? Вазьму самых быстраногіх коней і прылячу да твайго парога. Падхаплю цябе, прыгожую, як ранішня ружа, пасаджу паняй на кілім, і паляцім мы насустрач зорам. Насустрач нашаму шчасцю — да Божага вянца. А зорка Венера стане нашай пуцяводніцай. Праўда ж, зорачка? (*Маўчыць, пазірае на зорку.*) Ты не пакінеш нас? Вядома, не пакінеш. Ты добрая, ты ўратуеш і мяне, і наша каханне...

Вера... Ніка... Вера-ніка... Я веру табе і твайму каханню... Бо нездарма ты — Вера... і Ніка. Ты багіня маёй перамогі. Значыць, мы пераможам. Усё пераможам. На зло лёсу адолеем нягоды, паяднаемся і на шчасце нашым дзецям пераможам. Павер мне, Вера-ніка...

В е р а н і к а. Я ведаю, як самотна табе аднаму, Максім. Без бацькі, без краіны-браначкі, без каханай...

М а к с і м. ...не, я не самотны, я кнігу маю...

В е р а н і к а. ...таму я чакаю цябе. Я веру табе і спадзяюся, што мы будзем разам.

М а к с і м (*нільна ўзіраецца за акно*). Нешта зорачка трымціць на небе... як ад холаду. Табе зябка, мая Веранічка? Вядома, яшчэ ж не лета. На злёце вясны заўсёды так. Не трымці, мая добрая... Хай не дрыжаць твае вейкі, з-пад якіх ласкавыя вочы пазіралі на мяне. Хай не халаднеюць вусны, што слодычы мне дадавалі. Хай

не стынуць пальцы, што за шыю маю трымаліся. Я сагрэю цябе, Вераніка... Сваім дыханнем сагрэю... Хутка лета. Прэч, злавесныя хмары... прэч ад Венеры. Ад зоркі нашага каханья... Ад Веранікі...

В е р а н і к а. Не хачу верыць, што ты не прыедзеш. Што забыўся. А мо адрокся?! Каханья нашага выракся? Спалохаўся, баішся лёсам сваім пакрыўдзіць мяне? Не бойся, любы! Разам мы адолеем нягоды. Ты ж загартаваны. Ты Богам пазначаны. А такія не знікаюць бяследна, іхняя душа заўсёды між зор...

М а к с і м. ...бачу, бачу, як душы родных мне злітаюцца на бляск нябеснай зорачкі. Вунь колькі іх! Сапраўдны Чумацкі шлях... Зірні, Вераніка! І ўсе свецяцца, светласцю сваёй разганяюць цемру.

В е р а н і к а. Дзе ты, дзе, мой Максім?

М а к с і м. ...вунь магуля мая... мама... чаму сышла ты ад мяне, мая мамка? Так дачасна сышла... Пакінула мяне аднаго... Пяць гадочкаў было мне тады... Так невымоўна балюча застацца без роднай спагадлівай душы... А вунь брат мой, Вадзік... Старэйшы ты быў, братка... А вакол месіка іншыя браты мае зводныя. Аляксандр... Раман... сястра Ніна. А там браткі-беларусы, што за лёс Айчыны нашай шматпакутнай палеглі... Не, не пакутнай... Магутнай і шчаслівай, што сыноў такіх мела і мае. Жыві вечна, мая Айчына... Да шчасця свайго імкніся... Бо ты не выдумка маёй галавы...

Кашляе, спахопліваецца, гаворыць шпарка, задыхана, як бы баіцца не паспець.

Клава? Дзе ты? Я піць хачу... Піць... Куды ты знікла, Клава? Адзін я тут... Я чакаю цябе. Мне з табой так добра...

Г о л а с К л а в ы. І я чакаю, Максім. Я сумую... Моцна сумую... Не магу прычакаць нашай сустрэчы. Мне так добра было з табой... як ні з кім...

М а к с і м. А я ў цябе не адзін?

Г о л а с К л а в ы (*хітравата*). Цяпер адзін...

М а к с і м (*зноў кашляе*). Мусіць, гарачка ў мяне... Нешта цісне на грудзі... Тыдзень, як не магу ўстаць з ложка... Клава... Вераніка... Не пакідайце мяне... Пачакайце. Вунь да зоркі, па светлай нябеснай дарожцы, што пралегла па моры, нясуцца коні. А на іх вершнікі. Яны возьмуць мяне з сабой. Яны смелыя...

В е р а н і к а. Гэта пагоня. Пагоня нашага каханья, любы.

З цемры высвечваюцца папераменна твар Маці-Краіны, пасля — Лёсу.

М а ц і - К р а і н а. Пагоня тваёй любові, сын мой адзінаверны. Ты справядліва даверыўся ёй. Яна спагадлівая і дужая, яна вынесе, уратуе. У ёй надзея твая і мая.

Л ё с (*гучна смяецца, ажно рагоча*). Ха-ха-ха-ха! Ну што, Максім, дачакаўся? Паверыў у маю магутнасць? Я перамог цябе. Што твая Пагоня? Нямоглы прывід у магутным сусвеце. Цяжкі бег за прывідам, безвыніковы... Пайшлі са мною, я чакаю цябе...

М а ц і - К р а і н а. Не бойся, сыне мой, не будзе злым твой лёс...

М а к с і м. Маці родная, Маці-Краіна!

Не суцішыцца гэтакі боль...

Ты прабач. Ты прымі свайго сына,

За Цябе яму ўмерці дазволь!..

М а ц і - К р а і н а. Гэта нядобрае памкненне, Максім. Нашай будучыні патрэбны жывыя і дужыя змагары. Ахвяры зямлі нашае і без таго невымерныя. Навошта множыць іх? Жыць трэба, Максім.

М а к с і м. Жыць! Я хачу жыць. Каб дачакацца залацістага яснага дня — для свае старонкі, для народа нашага несмяротнага. І сапраўды шматпакутнага.

М а ц і - К р а і н а. Але не варта згадваць і множыць толькі пакуты. Трэба шанаваць добрыя справы Айчыны, яе адданых сыноў-стваральнікаў. Шмат іх было. З імі

лягчэй будаваць сваю будучыню. І ты ведаеш гэта. Сваім сыноўскім памкненнем ты запаліў агонь надзеі ў сэрцах многіх. Яны адгукнуцца на твой покліч, убачаць тваю паходню і пойдучь за табой і з табой. Яны зробяць край наш шчаслівым і багатым. Вер у гэта, Максім, як дагэтуль верыў.

М а к с і м. Не, веры я не страціў. Яна трымае мяне...

М а ц і - К р а і н а. Як і кожная маці, я хачу бачыць сваіх дзяцей жывымі і здаровымі, шчаслівым і вясёлым.

М а к с і м. Але я не магу ўжо быць ні здаровым, ні вясёлым. Вычарпалася мая здатнасць быць карысным.

М а ц і - К р а і н а. Можаш, Максім, можаш! Павер у свае сілы, і яны адродзяцца нанова! Ты станеш дужым. Ты ж малады...

М а к с і м (*ператыня*). Так, малады. Няма дваццаці шасці... А матулі маёй было дваццаць сем... калі не стала яе. Як мала зрабіў я дзеля народу свайго...

М а ц і - К р а і н а. Не, нямала.

М а к с і м. Нават дзетак сваіх не магу ахвяраваць дзеля твайго шчасця, бо не маю іх.

М а ц і - К р а і н а. Ну чаму так безнадзейна, Максім? Твае творы — гэта твае слаўныя і мудрыя дзеткі. Яны паслужаць сваёй Айчыне. Тваёй Айчыне, Максім.

М а к с і м. Нават паэтычных дзетак не прыдбаю ўжо... Часу не хапае... Не з'явіцца ні «Маладзік», ні «Красавік»... не будзе ні «Пярсцёнка», ні «Шыпшыны»...

Л ё с (*смяецца*). Ха-ха-ха! Думкі за гарамі, а за плячыма — Моравая пані з касой...

М а ц і - К р а і н а (*рашуча ператыня*). Спыніся хоць цяпер. Не блазнуў у такую хвіліну...

М а к с і м. Мама... Вераніка... Клава... Дзе вы? Дзе? Адзін прагавіты лёс застаўся са мною...

Л ё с (*смяецца*). Стаміўся ты, Максім...

М а к с і м (*тужліва*). Толькі лёс не пакідае мяне...

В е р а н і к а. Нешта холадна мне. Нечакана холадна стала. І вусцішна...

М а к с і м. ...табе холадна, Венера? Вераніка, і табе холадна? А мне гарача... хоць ноч, і балкон адчынены... гарача... Божа, чаму так гарача? Ажно гарыць лоб... І ў роце сушыць...

Намагаецца скінуць з сябе коўдру, зняць кашулю. Закашляўся. Прыкрывае рот.

Зірнуў на далонь і хуценька выцер аб кашулю, на якой засталася яшчэ адна чырвоная пляма.

Гарача... пякучы вецер, і мора абдае варам, і каменьчыкі як з прыску... Лета... А летам мы сустрэнемся... Праўда, Вераніка?

В е р а н і к а. Мы сустрэнемся з табою, Максім! Я чакацьму цябе... Доўга чакацьму... Бясконца чакацьму нашага спаткання! Бо я — не выдумка тваёй галавы...

М а к с і м. Не сумуй, Вераніка. Твой Максім не забыўся пра цябе... я прыеду... «Успомню Вострую Браму святую» і прылячу... Дзе Пагоня? Куды і за кім паняслася яна? Чаму пакінула мяне? Аднаго. Я — як вецер... Гарачы крымскі вецер, што настоены на водары ружаў... Я лячу наўздагон... Адлята-а-а... а-а-а... а-ю...

Зацямненне. Зоркі гаснуць. Гучаць словы...

Там, хоць у гліне, хоць у брудзе,
Там пад зямлёй,
Знайдучь мае слабыя грудзі
Сабе спакой...

Чуецца працяжны і да скрушнасці трывожны крык чаек, які нібыта спаборнічае з шумам марскіх хваляў. Ён не змаўкае нават тады, калі пачынае гучаць тая ж, што і на пачатку, мелодыя.

Але расстацца нам час наступае;
Пэўна, ўжо доля такая ў нас.
Моцна кахаў я цябе, дарагая,
Але расстацца нам час.

А з цемры, з глыбіні сцэны чуваць слабы працяжны вокліч М а к с і м а:

Верані-і-іка-а-а-а...

Заслона.

АСНОЎНЫЯ ВЕХІ ЖЫЦЦЯ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

9 снежня (27 лістапада па старым стылі) 1891 года ў Мінску ў сям’і Марыі Апанасаўны (1869—1896) з роду Мякотаў і Адама Ягоравіча Багдановіча (1862—1940) нарадзіўся другі сын — Максім.

Яго старэйшы брат Вадзім з’явіўся на свет 6 сакавіка 1890 года, памёр ад сухотаў 9 красавіка 1908 года.

У сярэдзіне чэрвеня 1892 года сям’я Багдановічаў пераязджае ў Гродна. Тут 14 лістапада 1893 года нарадзіўся малодшы брат паэта Леў, які памёр у 1918 годзе. 30 мая 1896 года нарадзілася сястра Ніна, памерла ў лютым 1897 года.

4 кастрычніка 1896 года ва ўзросце 27 гадоў ад сухотаў памірае маці паэта Марыя Апанасаўна. У сярэдзіне лістапада сям’я Багдановічаў пераязджае ў Ніжні Ноўгарад.

15 студзеня 1899 года Адам Ягоравіч ажаніўся з роднай сястрой жонкі Максіма Горкага Аляксандрай Паўлаўнай Волжынай. 13 лістапада таго ж года нарадзіўся зводны брат Максіма Аляксандр, які памёр 6 сакавіка 1902 года.

15 лістапада 1899 года памірае жонка Адама Ягоравіча Аляксандра Паўлаўна. Дзяцей пачала даглядаць Аляксандра Апанасаўна Мякота — родная сястра маці паэта. Пазней яна стала жонкай Адама Ягоравіча.

15 лістапада 1901 года нарадзіўся зводны брат Максіма Павел, памёр у 1968 годзе.

Восенню 1902 года Максім паступае ў першы клас Ніжагародскай мужчынскай гімназіі.

1 снежня 1903 года нарадзіўся зводны брат паэта Мікалай, памёр 11 мая 1965 года.

28 сакавіка 1905 года нарадзіўся зводны брат Аляксей. Памёр ад сухотаў у 1932 годзе.

6 ліпеня 1907 года ў газеце «Наша ніва» надрукаваны першы твор Максіма Багдановіча — апавяданне «Музыка».

4 мая 1908 года нарадзіўся зводны брат Вячаслаў, памёр ад сухотаў 24 мая 1940 года. У чэрвені сям’я пераязджае ў Яраслаўль. Максім ходзіць у 6 клас Яраслаўскай гімназіі.

У пачатку вясны 1909 года Максім захварэў на сухоты. Вясна-лета — знаходзіцца на лячэнні ў Ялце, жыве непадалёк ад дачы А. П. Чэхава. Цяпер гэта вуліца носіць імя М. Багдановіча.

1 чэрвеня 1911 года Максім заканчвае Яраслаўскую гімназію. Хоча паступаць на філалагічны факультэт Пецябургскага ўніверсітэта, але ягоны намер не падтрымлівае бацька. У сярэдзіне чэрвеня прыязджае ў Вільню. З сярэдзіны чэрвеня нейкі час жыве ў фальварку Ракуцёўшчына, што непадалёк ад Маладзечна. Тут напісаў цыклы вершаў «Старая Беларусь», «Места», вершаваныя апавяданні «У вёсцы» і «Вераніка». У канцы лета ад’язджае з Ракуцёўшчыны, зноў наведвае Вільню.

На пачатку 1914 года ў Вільні, у друкарні Марціна Кухты, выходзіць першы і адзіны прыжыццёвы паэтычны зборнік Максіма Багдановіча «Вянок», у які ўвайшлі вершы, напісаныя ў той час, калі паэту было 17—20 гадоў.

Летам 1915 года едзе на лячэнне ў Стары Крым. Тут знаёміцца і мае блізкія адносіны са старэйшай за сябе жанчынай Клавай. У снежні наведвае Маскву, дзе з мэтай вывучэння гісторыі Беларусі сустракаецца з вучоным-гісторыкам У. І. Пічэтам, які стаў пазней першым рэктарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

У верасні 1916 года заканчвае Яраслаўскі юрыдычны ліцэй. У канцы верасня прыязджае ў Мінск, працуе сакратаром у харчовым камітэце Мінскай губернскай управы. Жыве на кватэры Змітрака Бядулі, гэты дамок знаходзіцца зараз ля ўніверсітэта культуры і мастацтваў. Пражыў тут пяць месяцаў. У гэты час напісаны паэма «Страцім-лебедзь» і верш «Пагоня».

5 студзеня 1917 года памірае зводны брат паэта Раман. У канцы лютага Максім ад'язджае з Мінска на лячэнне ў Крым.

25 мая 1917 года, ноччу, адзінокі Максім Багдановіч памірае ў Ялце. Адпывалі яго ў саборы Аляксандра Неўскага. Пахавалі на ніжнім ускрайку Новых ялцінскіх могілак. На магіле паставілі невялікі белы крыж з надпісам «Студент Максим Адамович Богданович. 12 мая 1917».

Яўгенія ЯНІШЧЫЦ

СМЕРЦЬ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Русая Вера!
Сляза-Вераніка.
Зорка Венера
Да шыбы прынікла.
Зорка Венера!
Зорка Венера!
Чорны аловак,
аркуш паперы.

Сіл не скрышыць!..
Душна і цесна.
У хвораі душы
Нараджаецца песня.
Музыка веры!

Вяртаецца сіла.
Зорка Венера
Над бухтаю сінняй.

Потым гарачка.
Дзень, як падман.
Што там? Нябачна —
Ноч ці туман.
Русая Вера...
Чорныя крылы...

...Зорка Венера
Ўзышла над магілай.

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

У творах вядомага беларускага паэта Леаніда ДРАНЬКО-МАЙСЮКА, які сёлета адзначае сваё пяцідзесяцігоддзе, аўтара зборнікаў вершаў і эсэ «Вандроўнік» (1983), «Над пляцам» (1986), «Тут» (1990), «Акропаль» (1994), «Столленасць Парыжам» (1995) і іншых, даследчыкі знаходзяць не толькі ўвасабленне беларускай традыцыі, але і пераасэнсаванне на айчыннай глебе набыткаў сусветнай культуры. Нездарма Леаніду Васільевічу – віртуозу сучаснай беларускай паэзіі – прыпісваюць літаратурнае сваяцтва з Міцкевічам і Багдановічам, з Рэмбо і Верленам, з Бадлерам і Апалінэрам!

Ягоныя творы задуманыя як адмысловы эстэтычны кактэйль з такіх мастацкіх складнікаў, як сімвалізм, імпрэсіянізм, неарамантызм, неакласіцызм. Сапраўды, перад намі – вытанчаная, высокаінтэлектуальная паэзія еўрапейскага кшталту, якую чытаеш, смакуючы кожнае слова і ўяўляючы сабе сакавіта апісаных паэтам карціны таго жыцця, што на нашых вачах з паўсядзённага ператвараецца ва ўзвышанае, загадкавае і містычнае. Дзякуючы выштукаваным вобразам і дасканала прадуманым рытміцы і рыфме аўтару ўдаецца стварыць унікальны паэтычны свет. Падчас чытання з'яўляецца ўражанне, што лірычны герой вершаў Леаніда Дранько-Майсюка – арыстакрат, назіральны, спакойны, самаўпэўнены, самалюбны і славалюбны, заваёўвае сэрца жанчыны, якая сваёй таямнічасцю і нераскрытасцю нагадвае Прыўкрасную Даму рускага паэта Блока, і ў той жа час яна – жанчына-вамп, вобраз вечнага змагання з супярэчнасцямі ўласнай душы. Якраз у адметнасці мастацкага светагляду і творчай манеры заключаецца прыцягальнасць паэзіі спадара Леаніда для шматлікіх чытачоў. У імкненні да неспасцігальных вышыняў – Святла і Прыгажосці.

Віка ТРЭНАС

* * *

Рыбіна плавае ў ліхтары.
Цені снуюць па вітрынах і бруку.
Кот, абцяжараны ношкаю бруду,
Скокнуў са сметніцы, злы і стары.

Лепей забыцца на сон і дакуку,
Бачыш, як цяжка старому кату.
Цені снуюць па вітрынах і бруку,
Па галаве, кіпцюрах і хвасту.

Рыбіна плавае ў ліхтары.
Вечар адкрыў ці маё захапленне
Гэтую з'яву з агнём угары,
З ценямі долу, нібы ў сутарэнні.

Доля святочная блазнам пражыць,
Бачыш, які я заўсёды вясёлы.
Дзверы адчыняцца, шкло зазвініць —
Гэта аўтобус наш «сорак сёмы».

1986

МАГЧЫМАСЦЬ ЗБАВЕННЯ

Люблю адзіноту,
Люблю адзіноту скразную,
Да шляху падобную ў вырай
Праз далеч сваю і чужую.

У той адзіноце,
Як стома,
Жыве спамінанне
Пра страты малыя,
Пра клопаты
І пра каханне.

Ах, тое каханне —
Святло невядомае зоркі...
На сцежкі кладзеца чужыя
І родныя песціць пагоркі.

Ах, клопаты-страты,
Як рух безупынны да волі —
Да раніцы весняй,
Што ў родным сустрэнецца полі.

Ратуй ад здранцвення,
Мая адзінота скразная.
У руху — збавенне
І далеч свая і чужая.
1986

* * *

Багдановіч, ратуй,
Ад знікнення ратуй, ад нямоты.
Пачуццём тым гаючым ратуй,
Праз якое ты быў не самотны.

Багдановіч, даруй,
Што ў цябе мы вучыліся мала —
Мы да Коласа йшлі чарадой,
Нас выводзіў у людзі Купала.

Багдановіч, пачуй,
Як знясіленым лебедзем слова —
Беларускае слова! —
Над магілаю кружыць Стральцова.

Багдановіч, вартуй
Кожны крок наш і рух недарэчны...
Хай загадка твая
Застаецца загадкаю вечнай.
1990

* * *

Што мне зрабіць, каб ты была
Сабой, і мной, і ветрам, і спакоем,
І кропелькай ашчаднага цяпла
На выстуджанай шыбіне пакоя?..

Я ведаў бы, не стомлены хадой
Кахання і чаканага натхнення,
Каб меў у той хадзе сваёй
Абачлівасці паляшучкай меней.
1990

* * *

Калі ўзыходзіў на Акропаль,
Яшчэ не ведаў пра цябе.
Каханне ў цені ад Еўропы
Чакаць змушала і цяпець.

Я тое прадчуваў каханне,
Ягоны вінаградны воск, —
Калі гарынскае змярканне
Святлу афінскаму прынёс.

І, стоячы ў жаданым цені,
Сачыў: над душамі багоў
Вятры паўночныя ляцелі
Да італьянскіх берагоў.

Незразумелы мне арганум
Узбагачаў мой бедны слых:
«Як пакахаеш, то каханым
Ты станеш на адзін уздых...»

Каб пасвятлеў твой цёмны вопыт,
Спяшайся да агню свайго!
Каханне ў цені ад Еўропы —
Імгненне, і не больш таго».
1991

* * *

Мой сон пусты — як ваза, у якой
Даўно няма ні кветак, ні сцяблінак,
Няма вады і сонечных іскрынак,
Тых самых — з аксамітнаю лускай...

Прысніся. Ты не снілася ні разу.
Да вазы прыхініся галавой.
Я ведаю любімы колер твой,
І гэты колер хай напоўніць вазу.

Твой колер — жоўты.

Сіні колер — мой —
Мяне гняце, са мной не размаўляе,
А жоўты колер — ён найменш стамляе,
Хоць поўны нечаканасці любой.

Я знаю ўсё па матчыным гародзе:
Там раніцаю шольсія ў акно
Мне кідае з расою кіmano,
І сонца іерогліф узыходзіць.
Настуркі мне захоўваюць эмаль,
Календула мне дорыць залатоўкі,
А ўсе чарнічна-жоўтыя галоўкі
Сямейных братак — неспакой і жаль...

Мой сон пусты, і я прашу:
«Прысніся» —
І стаўлю вазу чыстую на стол...
Твой жоўты колер пазалоціць высі,
Мой сіні колер абцяжарыць дол.
1991

* * *

Ты, — памножаная на неба
І падзеленая на страх, —
Здабываеш са смутку срэбра
Старажытных вясёлых драхм.

Ты далей, чым слова д а л ё к а,
І чысцей за ўсе халады...
Неўрадлівы пясок сірока
Засыпае твае сляды.

Ты ўжо чуеш, як свечка плача
На блакітным летнім акне,

Пройдзе восень над Белай дачай
І патоне ў нашым віне.

Што ж цябе, дарагая, страшыць?
Ну, адкуль ён, адкуль ён — страх?
На віне пацалункі нашы,
Дзякуй Богу, не на слязах.

І калі я твой брат старэйшы,
То паслухай мяне хоць раз:
Багдановіч апошнім вершам
Ад самоты пазбавіў нас, —

А ў самотнейшыя хвіліны
Уначы, пад газніцы бліск,
Не ў Вільню — пісаў у Афіны
Да Вацлава нясмелы ліст.

1991

* * *

Мы не бачыліся цэлае каханне.
На маёй трывозе — сівізна.
Там, дзе ўспомню пра тваё дыханне,
Там і пачынаецца вясна.

Старасці жаданай вобраз блізкі,
Нібы хваля светлая, мяне
Вынесе на бераг лігурыіскі
І пенсійнай пенай ахіне.

Лепшага не прычакаю шчасця!
Адчуваючы нахіл круты.
Я хачу да старасці прыпасці
Кожны раз, калі далёка ты.

За маўчаннем, горкімі садамі,
Што аслеплі ў сонечным пяску,
Ахвяруеш, вечна маладая,
Дні — дранько, а ночы — майсюку.
1993

* * *

Ёсць нешта польскае ў табе —
таемнасць тая,
Непадуладная Міцкевічу самому.

ДЗЁННІКАВЫЯ НАТАТКІ*

20 сакавіка, [1987] пятніца

Рыхтую да друку аповесць Марчука, трохі падчытваю, увогуле аповесць цікавая, будзе чытацца. Шмат ён выкрасліў, і мо дарэмна.

Яшчэ нешта пісалася — як выступленне на пленуме — па крытыцы. Куды нас вядзе крытыка. Увогуле чаму нас павінен нехта весці? Нібы мы самі, прэзікі і паэты, не ведаем, па якой нам дарозе ісці? Навошта нам пастух? Мы не бараны, не авечкі. А крытыка хай глядзіць і робіць на нас свае сацыялагічныя выкладкі. А вучыць пісаць крытыка ніколі нікога не навучыла, мо толькі каго сапсавала якімі дзівацкімі парадзімі. Пахваліла за тое, за што трэба лаяць. А чалавек паверыў і пайшоў не туды. І назад ужо не вернецца.

На рабоце заходзіў Праўдзін, прынёс з дапрацоўкі некалькі апазданняў. Заходзіў Асташонак, хоча ўзяць аповесць і перанесці праўкі, якія ў яго ўзніклі. Але ў свежым стосе яшчэ я не паспеў разабрацца, дамовіліся на тым тыдні.

Званіў Мікола Салавей, зусім дзіўныя рэчы гаворыць: што ён мне нечым там абавязаны і г.д. А з другога боку падганяе — не церпіцца яму, бо ляжыць і праўда што доўга.

Яшчэ з'ездзіў у Дом літаратара, узяў заказ. Бачыў Косцю Тарасава, разам ішлі да «ЛіМа». Казаў, што матэрыялаў пра школу шмат, ідуць без канца. Але цяпер іх узялі на кантроль.

Вечарам, хоць са спазненнем, пайшоў на вечар Аляксея Дударова. Ён адказваў на пытанні, зала была амаль поўнай. Відаць, шмат настаўнікаў з курсаў. Адказваў ён паўтары гадзіны. І даволі цікава, і талкова. Малайчына. Пытанні самыя розныя: пра перабудову, пра моладзь, пра драматургію, тэатры.

Дадому ішоў з Іванам Чыгрыном, дайшлі да Дома друку, яшчэ пастаялі.

21 сакавіка, субота

Неяк дзіўна склаўся дзень. Зранку абяцаў паехаць да Карпекі, які званіў учора і пазаўчора. Як і дамовіліся, паехаў да яго ў 10, прыехаў недзе ў 11. У яго такія навіны: ён падаў заяўку ў выдавецтва «Юнацтва» на кніжку ў 1988 г. Гэта фактычна тое, што я ўзяўся рэдагаваць у папцы «Рудзенскія патрыёты». Ён, Карпека, выказаў свае крытычныя заўвагі да Шчадрова Паўла, які адносіцца да аўтараў не так, як трэба, г.зн. па-рознаму: адных прымае на ўра, другіх холадна і абьякава. Увогуле гэта натуральна, сэ ля ві, як кажуць французы. Каб толькі такое бяды. Аднак жа яго рукапіс ляжыць ужо дзесяць год, хоць адрэцэнзаваны Аўхімовічам ужо некалькі год назад. У яго асабістая крыўда на Шчадрова, што ён не аб'ектыўна падыходзіць да рукапісаў, праўдзівей, да аўтараў.

* Працяг. Пачатак у № 8, 9.

Жонка Карпекі Клаўдзія Іванаўна (?) родам з Разанскай вобласці, расказвала пра брата Івана, які ваяваў у Севастопалі лётчыкам, капітанам, загінуў пад бамбёжкаю — служыў разам з Аўдзеевым, таксама ў той час капітанам, які стаў маршалам авіяцыі.

22 сакавіка, нядзеля

Сёння думаў паеду да Вадап'янавых, ажно пазваніў — у іх там было шмат гасцей з Баранавіч, Марыіных сваякоў. Яны ўсе да яе і хадзілі разам з Андр. Канетчам. Дамовіліся, што я перадам яму карані, мо нават заўтра.

У абед трохі прайшоўся па горадзе, але нічога не купіў, забыўся ўзяць грошы. Потым падумаў, што можна было аддаць доўг Дудараву, а я неяк прапусціў міма ўвагі такую акалічнасць. Хацеў купіць «ЛіМ» — не знайшоў. У суботу нешта прапалі з паштовай скрынкі ўсе нашы газеты і «ЛіМ» таксама.

Пасля абеду прыехалі да нас госці — Галя маладая з Дзіянаю, прабылі гадзіны тры. Разам папалуднавалі, выпілі па чарцы.

Пасля я прагледзеў дакументальны фільм пра Лыкавых, тых, што жылі і жывуць у тайзе недзе на Алтаі. Гісторыя унікальная. Цікавая — што можа вынесці чалавек, які ён цярплівы!

Скончыў папраўляць аповесць Марчука, шмат брудных старонак, трэба будзе перадрукаваць. Не ведаю, што скажа начальства, але мне аповесць падабаецца.

Пасля яшчэ чытаў аповесць Нічыпаровіча. Тэма цікавая, звязана нават з Чарнобылем. Яго герой трапляе ў Камарын, бачыць, як усё там робіцца, нават як ідзе эвакуацыя. Але шкода, што надта павярхоўна, без належнага майстэрства.

Днём сёння бачыў Васіля Вільтоўскага каля дома, што на Чарнышэўскага. Казаў, што ўчора памёр Адам Русак, ужо некалькі год ён быў надта слабы. Хаваць будзем нават не заўтра, а ў аўторак, бо Дом літаратара заняты.

Галя-маладая казалася, што чакаецца вялікае скарачэнне штатаў у ЦК камсамола. Ці не звязана гэта з ціскам на «Маладосць» — што мы тут усе старыя і час нас замяняць маладымі. Усё можа быць. Хто-небудзь адтуль ужо меціць сябе якім-небудзь загадчыкам аддзела, напрыклад, прозы, крытыкі.

23 сакавіка, панядзелак

Скончыў чытаць Нічыпаровіча, прэтэнзій шмат, уражанне такое, што рэч няскончана, кінуў аўтар свайго героя як сярод гразі. Ёсць канфлікт, але нейкі нясмелы, не распалены як след. Чалавек ведае тэхналогію, тэхніку, але не ведае законаў прозы, не ведае, што трэба даць буйным планам, што драбнейшым.

На рабоце перабіраў свае папкі, зноў набраў сабе дадому аўтараў: Баторына, Праўдзіна, Аўраменку, Дуктава, Капыловіча, Мартыненку, яшчэ некалькі.

Пазваніў мне Анатолю Жук, спытаўся пра сваю аповесць «Палын». Вось каго трэба надрукаваць, ніяк мы да яго не дабяромся.

Сёння нешта начальства не было, відаць, Грачанікаў на адкрыцці свята дзіцячай кніжкі. Далідовіч таксама, відаць, нечым заняты. Не прыйшоў і Гігевіч, хоць яго пыталіся некалькі разоў.

Пасля заходзіў да публіцыстаў, аддаў Саламаху, Піскунова, чаго ён да мяне трапіў — не ведаю.

Ларыса Пятроўна Кунько расказвала пра свой юбілей, пра зяця, пра свата, які ўжо збіраецца аддаць іх унука ў сувораўскае вучылішча. Яна кажа — толькі цераз мой труп, хопіць, што зяць з дачкою пакутуюць, жывуць, як не людзі, а невядома хто.

Вечарам чытаў шмат што, але не да канца: Гардзея, Мартыненку, Атрушкевіча з Гомеля.

Трэба складаць план на другое паўгоддзе, а шмат што зноў не ўлезе. Зноў будуць папрокі і нараканні — каго мы друкуем, каго павінны друкаваць. Хоць разарвіся, не выходзіць.

24 сакавіка, аўторак

Чытаў апавяданні Атрушкевіча, заўваг шмат, але нешта і ёсць. Хоць па гадах ужо застары — нешта за сорака. Мова патрабуе значнай праўкі, хоць рэальны малюнак чалавек можа перадаць, псіхалагічны таксама.

На рабоце заходзіў Марчук, узяў сваю аповесць на падчыстку, дамовіліся з машыністкай, што яна зробіць усё, што трэба.

Перад работай ездзіў у Дом літаратара, на пахаванне Адама Русака. Трохі спазніўся, народу было няшмат.

Яго павезлі на радзіму, у Капыльскі р-н, в. Пясочнае. Вельмі разумна ён распарадзіўся сваімі астанкамі. Там будзе ляжаць вечна, не тое, што тут, у Мінску.

Пасля разышліся хто куды. Бачыў прафесара Янкоўскага, Шупеньку. Нешта ад акадэмікаў нічога не было. Стаяў ля Хайноўскай, расказвала пра Русака, пра работу ў «Маладняку» — яшчэ ў 26-м годзе, калі ён толькі аформіўся, пра Янку Купалу і цётку Уладзю. Увогуле яна вельмі шмат ведае, усё наша літаратурнае жыццё прайшло ў яе перад вачыма. Цяпер яна ў бібліятэцы Саюза.

Пасля работы заходзіў да Сытовых, пасядзелі за чаркай, паспрачаліся. Гаварылі пра артыкул Граніна ў «Літгазеце» — пра міласэрнасць, як нам яе цяпер не хапае — і чаму мы яе так вынішчылі, як пустазелле.

25 сакавіка, серада

Зранку схадзіў па «Літгазету», купіў хутка. Вярнуўся, трохі пачытаў. Наш Міхась Стральцоў выступае з артыкулам. Вельмі цямным, з прэтэнзіяй на эрудыцыю ў рускай літаратуры, за панібрата з усімі вялікімі і знакамітымі. Але, як ні дзіўна, без наскокаў, як у Сідарэвіча.

На рабоце было некалькі званкоў. Заходзілі Аляксейчык, Мартыненка. Была Паўлікава яшчэ з некаю дзяўчынай з тэле, хочучь зняць нейкі сюжэт, дамовіліся назаўтра.

Гаварылі пра кадры — пра Навуменку, Бураўкіна, Шамякіна.

Якраз пазваніў Гігевіч, яму цешча прыслала піяніна з Омска, вось ён папрасіў нас памагчы яго паставіць на месца. Недзе ля пяці з Генрыхам Далідовічам паехалі да яго, згрузілі і паставілі на месца. Пасля яшчэ павячэралі, узялі па чарцы. Васіль схадзіў па малую Кацю ў садзік, яна іграла на піяніна і казалася «Звучит!» Вольга прыйшла пазней. Быў Васілёў брат Саша, здаецца, фізік, як і Васіль. Затым зайшлі яшчэ хлопцы — Лаўшук і Чарноў. Гаварылі пра што хочаш. Лаўшук расказваў, як мянялі Барысевіча і ставілі Платонава. Чаму Навуменка не хацеў пайсці ў СП? Лаўшук сказаў, што яго пераканала Ядзя не ісці ў саюз. І прывяла вельмі важкія аргументы: зарплата, крытыка, падпарадкаванне. Безумоўна, асноўнае зарплата. Цяпер ён мае 1000 з гакам у месяц, а ў СП меў бы 350. Дык ці варта гэтулькі траціць? Шмат гаварылі пра Адамовіча, пра яго лідэрства, якое ўжо ўсім на зубах. Пра Каваленку, які танцуе пад яго дудку.

26 сакавіка, чацвер

Прачытаў апавяданне Адама Глобуса з недарэчнаю назваю «Вова Вова». Такое яно і ўсё, як назва: невыноснае пустаслоўе, якое аўтар хоча падаць як адкрыццё. Але чаго адкрыццё? Свае пустаты, і больш нічога, або проста элементарнага неразумнення таго, што пішаш. А выпендрыванне нікога не скорыць, як ты ні выпінайся, калі няма чаго сказаць, то лепш маўчы.

Скончыў доўгае (на 25 стар.) апавяданне Мартыненкі. Мова кепская, шмат калек, русізмаў, канцылярызмаў, нязграбных апісанняў, асабліва там, дзе патрэбны тонкі малюнак, пластыка. Мо і дапрацуе, змест як быццам ёсць, нават закранаецца пытанне адносін беларуса да свае мовы — выхад на публіцыстыку апошняга часу.

На рабоце шмат часу патрацілі на рэкламу — была Паўлікава з брыгадай, якая здымала нашу рэдакцыю для рэкламы «Маладосці» (№ 4).

Трохі чытаў Мысліўца, аповесць «Гуляшачка». Шматслоўе такое, што вушы вянуць, а яшчэ нейкі вычварны дыялект ці выдуманне слоў, якіх я, гэтулькі пражыўшы, нідзе не чуў. Проста варта было б выпісваць.

Заходзілі трохі аўтары: Міклашэвіч, прынёс апавяданне, дапрацаванае і перадрукаванае, за ім Калкоўскі, узяў на перадрук, бо ўжо трэба рыхтаваць у набор, шмат хлопца трымаем.

Званіла Шарашэўская Бэла, прасіла за сваю аповесць — каб у бліжэйшы нумар. Былі і яшчэ званкі, але пазабываўся, трэба запісваць (здаецца, Зайцаў). Пад канец дня сазваніўся з Дударавым, занёс яму доўг — 400 руб., мой самы вялікі. Засталося яшчэ тры па трыста — і будзе ўсё.

Вечарам складаў план на другое паўгоддзе. Як ні круці, а не ўлазіць тое, што трэба было б даць. Раманы нас зусім задушылі. Праўдзівей, маладых аўтараў.

27 сакавіка, пятніца

Да работы чытаў аповесць Віктара Гардзея «Жыта ганьбы не заслониць». Чытаецца добра, проза яго своеасаблівая, мо не такая, як ва ўсіх традыцыяналістаў, аднак жа цікавая, мяне яна кранае. Будзем планаваць яе на сёмы нумар, мы яму абяцалі надрукаваць яго аповесць год назад. Аднак не змаглі — не дае цесната.

На рабоце было некалькі званкоў — Рабенькі пра гумар, што яго друкуюць нават у «Кракадзіле», а ў «Маладосці» нешта туга ідзе. Увогуле ў нас з гумарам не лады, не хапае месца нават для яго.

Аддаў чытаць аповесць Алеся Наварыча «Паляванне на незнаёмага звер» (назва недакладная) Далідовічу. Аддаў яму і план на другое паўгоддзе. Сёння быў Грачанікаў, ён вярнуўся з камандзіроўкі з Брэсцкай вобл., дзе былі Дні дзіцячай літаратуры. З аўтараў быў толькі Іван Капыловіч, гуляў у шахматы з Дайнекам, пасля з Гігевічам.

Янішчыц падаравала нам кніжкі, нядаўна выйшаў з друку яе зборнік «Каліна зімы». Назва трохі незвычайная, але зразумела, што нешта пра каліну зімою.

З Грачанікавым ездзілі ў Дом літаратара. Я забраў заказ, бачыў Якавенку, Тарасава, Хомчанку. Гаварылі пра выступленне Сакалова на пленуме. Заходзіў у «Полымя», хацеў бачыць Пташнікава, але яго не застаў. Была Гарэлікава, Супрунчук, потым зайшоў Шырко, трохі пагаварылі пра выступленне Сакалова. Пасля яшчэ бачыў Клышку, Вялюгіна, Карамазаву Ліду.

Вярнуўся яшчэ на работу, усе былі на месцы. Прабылі да пяці. Я яшчэ паехаў з Капыловічам да яго на кватэру. Пасядзелі пару гадзін.

28 сакавіка, субота

Сёння зранку марозу ўжо не было, на градусніку адзін градус цяпла, а днём 7. Снег пачарнеў, растае, відаць, пачнецца вясна па-сур'ёзнаму, бо ўсё нешта доўга збіралася. Але як усё будзе ісці добра, то паспее сваё зрабіць.

Чытаў Віктара Гардзея, ідзе добра. Хацелася б большай гушчыні, заглыбленасці, але ў яго ўжо такая манера, нічога не зробіш. Хай будзе і такая проза, яна вельмі многім падабаецца.

Недзе пасля 13-і паехаў на Камароўку, на вуліцу Чырвоную, у Тэхналагічны тэхнікум.

Пляменнік Ігар мяне чакаў, завёў наверх, у 501 аўдыторыю, дзе ўжо ішоў бацькоўскі сход. Былі тры настаўнікі: нам. дырэктара па выхаваўчай рабоце Атрошчанка, выкладчык Юрый Аляксандравіч Кіраў (фотасправа) і класная, выкладчыца электратэхнікі Ларыса Яфімаўна Капышава. Усе патрохі пагаварылі: намеснік наогул, выкладчык фотасправы больш канкрэтна, бо разам з групай 04-Ф ездзіў летась на бульбу. Расказваў, што некаторыя па-хамску вялі сябе ў вёсцы з гаспадарамі, у якіх былі на кватэры, амаль усе лаяліся, калі не было побач яго, нават шафёры абураліся, чуючы іх гутаркі. Лаюцца нават дзяўчаты, што ўжо хацець ад хлопцаў.

Пазнаёміўся з Ул. Ісаевым, бацькам хлопца, з якім сябруе Ігар, цяпер яны разам на кватэры. Прыехаў з Поўначы, жонка беларуска.

Класная таксама гаварыла канкрэтна пра дысцыпліну, паводзіны, паспяховасць, пропускі. Шмат у чым яны яшчэ вельмі дзеці, і таму з імі цяжка. Забываюць, нават пагублялі залікоўкі. Не могуць вярнуць у бібліятэку кнігі, бо таксама пагублялі. Шмат шумяць, ходзяць на галовах. Шмат дурной энергіі, і трацяць яе па-дурному. Вучыцца лянуюцца. Дзяўчаты кураць. Хоць у тэхнікуме забаронена...

Прабыў на сходзе ля трох гадзін.

29 сакавіка, нядзеля

Канчаецца месяц, пачынаецца вясна. Сёння ўсю ноч ішоў дождж, снег добра растае. Сёння першы дзень жывём па летнім часе. Неяк трохі не так, як прывыклі. Хоць я ўстаў як заўсёды, вывеў Філю. Цяпер ён увесь робіцца брудны ад чорнага снегу і такой жа вады. Але потым я яму мыю лапы.

Чытаў газеты, нешта нават пісаў — публіцыстыку, мо нават выступленне на пленуме, які будзе ў сярэдзіне красавіка. Няўжо ніхто не скажа, што не згодзен з ацэнкай нашай сённяшняй моўнай сітуацыі? Трэба каб нехта сказаў... Вось каб нехта — мы так і перакладаем на некага.

Прачытаў трохі апаবাদанняў: Дуктава, Палітыкі, Гукоўскага — журналіста, студэнта, яшчэ некага Капцюга — на польскую тэму, Міколы Капыловіча.

Хадзіў на сустрэчу з Іванам Пташнікавым, пахадзілі ў парк Горкага, потым пастаялі на вуліцы Янкі Купалы на прыпынку каля цырка. Гаварылі пра новае начальства — Законнікава, Грышановіча, пра Чыгрынава — што не дарваўся да карыта, адкінулі, і вельмі добра зрабілі. Пра выступленне першага, занадта катэгарычнае ў ацэнцы моўнай сітуацыі. Нібы ўжо ўсё вырашана, больш ніякіх праблем. Вельмі дзіўная самаўпэўненасць.

Але галоўнае, што я аддаў Пташнікаву доўг — трыста руб., які вінаваты ўжо яму ажно шэсць гадоў. Якія б нараслі працэнты, каб грошы ляжалі на кніжцы! Засталося аддаць яшчэ Быкаву і Грынчыку. Сёння ў «Звяздзе» пра Грынчыкаў Інстытут культуры, пра яго рэктара Пузікава, з якім я некалі вучыўся, ён канчаў гістфак. У сітуацыі ён апынуўся цяжкай, і нават падаў заяву па ўласным жаданні. Памылкі ў кадрвай палітыцы прывялі да крызісу. Як жа цяпер пачувае сябе яго жонка, Вера Захарава, весялуха, таўстуха, з якой таксама разам вучыліся, яна на фізмаце. Відаць, моцна лае свайго Віктара. Трэба будзе распытаць у Грынчыка.

30 сакавіка, панядзелак

Прачытаў у «Літгазеце» «Мгновения» Бондарава, неяк яны ў мяне выскачылі з-пад увагі. Вельмі разумны гэты Бондараў, вельмі таленавіты, вельмі шчыры і сумленны чалавек. Каб у нас болей было такіх пісьменнікаў, такіх людзей увогуле, быў бы большы парадак («Бесенок», «Никакие», «Война», «Голоса», «Сеанс спиритизма» — проста перлы думкі і мастацтва). Асабліва імпануе ў ім яго смеласць. Добра, што такія людзі ёсць, інакш «заглохла б нива жыцці».

На рабоце ўсё тое ж: рамонт яшчэ не скончыўся, начальства яшчэ ў нас — то мы яму надакучылі, то яно нам. Але мо на гэтым тыдні ўсё стане на месца.

Заходзіў наш малады аўтар Алесь Наварыч, трохі расказваў пра школу. Ён выкладае рускую мову і літаратуру. Увогуле вельмі цяжка, няпроста дзяцей перавучваць з адной мовы на другую. Ён у Карэліцкім р-не, в. Кайшоўка. Якраз Далідовіч прачытаў яго аповесць, пагаварыў з ім па заўвагах.

Пасля быў яшчэ адзін цікавы чалавек — Анатоль Белы, выкладчык філасофіі ў БДУ, той, што два гады веў клуб ці «хатку» «Спадчына», якую цяпер закрылі — як быццам з-за таго, што там у іх выступаў Мікола Ермаловіч. Дык гэты Белы абяцаў Янку Сіпакову прынесці артыкул пра гравюры Скарыны, якія не былі дагэтуль вядомы як Скарынавы. Праўда, артыкул велікаваты, але калі цікавы, то тады іншая рэч.

Заходзіў Станкевіч з Барысава, але гэтым разам да публіцыстаў — у яго цікавая тэма пра цяжкі клас ці нешта ў гэтым плане.

Пасля работы заходзіў да дзяцей, з Ірай дамовіўся з'ездзіць да Рапановіча, каб яна яго праслухала, асабліва сэрца. Прабылі мы там больш як гадзіну, Іра паехала раней, а я яшчэ дапіваў свой чай, а потым пасядзелі і пагаварылі яшчэ з гадзіну, я выехаў у 9 вечара. Сёння Рапановіч выглядае лепш, чым той раз, калі я вяртаў яму доўг. Але кажа, што нешта мерзнуць ногі і нават пачынаюць траціць адчувальнасць.

31 сакавіка, аўторак

Нешта спачатку думалася пра набалелае. Шукаю аргументаў, каб пераканаць нашага першага, каб да яго дайшло, што ён памыляецца. Ці спрамленне рэк гэта не тое самае, што інтэнсіўнае паскарэнне асіміляцыі? Мы ўжо на свае вочы бачым, да чаго прывяло гэтае славуае спрамленне: загінулі сотні малых рэк, чарга даходзіць да большых і вялікіх. Але яшчэ асобныя дзеячы меліярацыі не хочуць злазіць з бульдозера, бо ім, дарэчы, за гэта добра плацяць.

Тое ж самае ў нас і з пераводам школ на рускую мову. Ужо ясна ўсім, хто глядзіць наперад, да чаго гэта прывяло і прывядзе, аднак насуперак здаровай логіцы нас пераконваюць, што такі шлях адзіна правільны, што так трэба рабіць і далей, што будучыня за адной мовай. Сама напрошваецца аналогія: можа мы пакінем на карце ўсходняй Еўропы адну раку? Навошта нам усе астатнія? Хопіць нам адной. Рака — жывая, але нямая. Няўжо і мы, беларусы, упадобімся рацэ, якую спрамляюць, а яна маўчыць?

На рабоце былі званкі — ад Нехая, ад Цумарава, ад Нямшона.

Заходзіў Адам Глобус, аддаў я яму два апавяданні, якія ён прыносіў раней. Глобус збірае нейкія подпісы ад маладых, каб адкрылі клуб ці гурток. Падпісаў, толькі не ведаю, ці паможа.

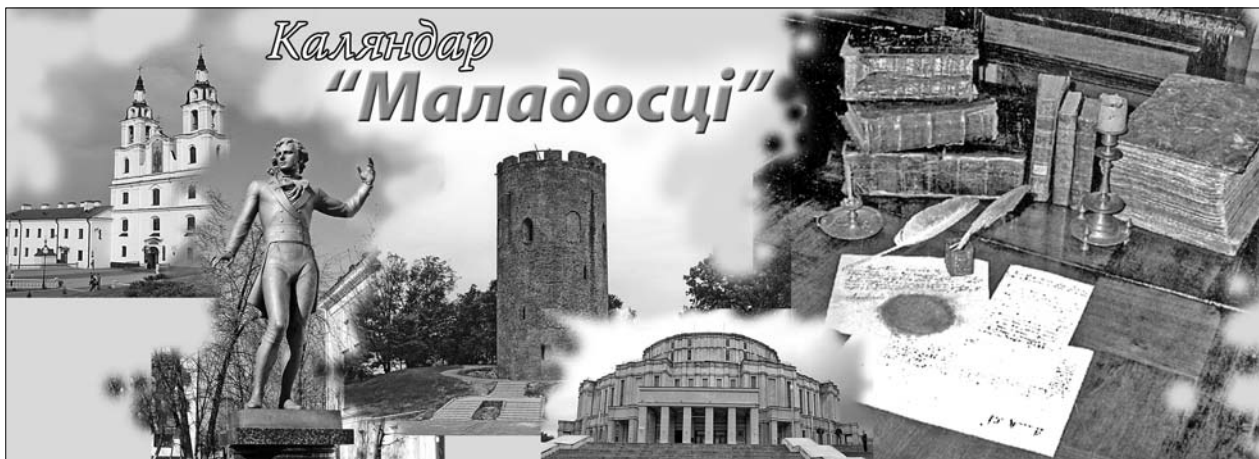
Заходзіў Нічыпаровіч, пагаварылі пра яго аповесць. Абяцаў дапрацаваць.

Заходзіў і Капыловіч, гулялі трохі ў шахматы.

Быў у Доме літаратара, аддаў заяву на пуцёўкі ў «Іслач» на ліпень. Каб толькі надвор'е — загазаць! Бачыў там хлопцаў — Юрася Свірку, Ягоўдзіка — аддаў ім сваё апавяданне, якое абяцаў ужо даўно. Яшчэ гаварыў з Асташонкам, з Рыбаком, трохі з Тарасавым Косцем.

Вечарам чытаў Крыжэвіча з Чавусаў.

Працяг у наступным нумары.

КАСТРЫЧНІК

3

— 110 гадоў з дня нараджэння Дуброўскага Міхася (Міхаіла Георгіевіча; 1897—1983), беларускага паэта, драматурга, перакладчыка.

3

— 70 гадоў з дня нараджэння Радкевіча Яўгена Рыгоравіча (1937—1999), беларускага празаіка.

7

— 75 гадоў з дня нараджэння (1932) Пташніківа Івана Мікалаевіча, беларускага празаіка, заслужанага работніка культуры Беларусі.

9

— 75 гадоў з дня нараджэння Калеснікі Івана Іванавіча (1932—1979), беларускага паэта, публіцыста, перакладчыка.

10

— 50 гадоў з дня нараджэння (1957) Фрэнк-Майсюка Леаніда Васільевіча, беларускага паэта.

12

— 60 гадоў з дня нараджэння (1947) Паповай Алены Георгіеўны, беларускага драматурга.

13

— 75 гадоў з дня нараджэння (1932) Кобец-Філімонавай Алены Рыгораўны, беларускага празаіка.

13

— 15 гадоў таму (1992) адкрыўся Гомельскі гарадскі эксперыментальны маладзёжны тэатр-студыя.

15

— 100 гадоў з дня нараджэння Сабаленкі Фамана Карнавіча (1907—1975), беларускага празаіка, паэта, публіцыста.

15

— 60 гадоў з дня нараджэння (1947) Мельчанкі Шаісіі Васільеўны, беларускай паэтэсы, празаіка.

16

— 95 гадоў з дня нараджэння Ушакова Андрэя Фёдаравіча (1912—1941), беларускага паэта.

16

— 50 гадоў з дня нараджэння (1957) Сокалава-Воюша Сяржук (сапр. Сокалаў Сяргей Анатольевіч), беларускага паэта і барда, перакладчыка. З 1991 г. жыве ў ЗША.

17

— 70 гадоў з дня нараджэння (1937) Чаргінца Мікалая Іванавіча, беларускага празаіка, публіцыста, дзяржаўнага дзеяча, заслужанага работніка МУС СССР. Піша на рускай мове.

20

— 85 гадоў з дня нараджэння Налівайкі Алеся (Аляксандра Міхайлавіча; 1922—2006), беларускага літаратуразнаўца, крытыка.

20

— 60 гадоў з дня нараджэння (1947) Голуба Юркі (Юрыя Уладзіміравіча), беларускага паэта.

25

— 75 гадоў з дня нараджэння (1932) Аніскавіча Уладзіміра Ігнатавіча, беларускага перакладчыка, крытыка.

28

— 85 гадоў з дня нараджэння (1922) Даніленкі Міхася (Міхаіла Пятровіча), беларускага празаіка, паэта, публіцыста.

31

— 95 гадоў з дня нараджэння Пшыркова Юльяна Сяргеевіча (1912—1980), беларускага літаратуразнаўца, крытыка, заслужанага дзеяча навукі Беларусі.

ЛІТАРАТУРНЫЯ МЯСЦІНЫ БЕЛАРУСІ

ПРАДМОВА

Перад вамі, шануюныя чытачы, — незвычайнае і, у пэўным сэнсе, эксперыментальнае даведачнае выданне, прысвечанае беларускай літаратуры і шматмоўнай літаратуры Беларусі. Незвычайнасць яго заключаецца ў тым, што ўпершыню ў нашым літаратуразнаўстве аўтары зыходзяць не ад асобы пісьменніка, не ад яго творчасці, а ад зямлі, якая яго нарадзіла ці натхняла. Таму прынцып размяшчэння матэрыялу — не персанальны, а геаграфічны, тэрытарыяльны.

Па кожнай вобласці матэрыял размяшчаны наступным чынам: спачатку падаюцца звесткі пра абласны цэнтр (у алфавітным парадку — па вуліцах, па прозвішчах пісьменнікаў, якіх нельга звязаць з канкрэтным адрасам, і па літаратурных з'явах ці выданнях, якія таксама не ўдалося лакалізаваць), а затым па раёнах і населеных пунктах у іх алфавітным парадку. Паколькі ў некаторых выпадках у раёне ёсць некалькі вёсак з аднолькавай назвай, пераважна ўказваецца таксама сельсавет. Гэта павінна дапамагчы чытачу ў лакалізацыі мясцін, асабліва невялікіх або ўжо неіснуючых.

Унутры населенага пункта артыкулы размяшчаюцца па прозвішчах пісьменнікаў у алфавітным парадку. Даты нараджэння і смерці ўказваюцца па старым і па новым стылі (пераважна ў дачыненні да праваслаўных), або толькі па новым (у дачыненні да католікаў). Да часткі старэйшых пісьменнікаў аўтарамі ў свой час былі скіраваны анкеты з просьбай падрабязней расказаць пра месца свайго нараджэння, пра тое, як яно адлюстравана ў творчасці. На жаль, не ўсе адрасаты адгукнуліся на просьбу. Але ў многіх выпадках, абпіраючыся на вынікі анкет, удалося ўвесці новы фактычны матэрыял, які прыдае адметнасць і дадатковую каштоўнасць выданню.

Каб пазбегнуць дублявання матэрыялу, асноўныя моманты жыццёвай і творчай біяграфіі пісьменніка прыводзяцца толькі адзін раз — у артыкуле пра месца яго нараджэння. Да гэтага артыкула чытач адсылаецца пры згаданні таго ж прозвішча ў іншых выпадках (пры гэтым месца нараджэння ўказваецца і выдзяляецца курсівам). Пра жывых пісьменнікаў, асабліва маладзейшага пакалення, у даведніку гаворыцца пераважна адзін раз — па месцы нараджэння. Як правіла, з іх у даведнік уключаны толькі сябры творчых саюзаў. Рэдкія выключэнні зроблены для аўтараў, якія заваявалі папулярнасць у іншых краінах.

Аўтары імкнуліся не паўтараць агульнавядомыя звесткі пра жыццё і творчасць пісьменнікаў, якія асветлены ў энцыклапедычных выданнях. Калі гаворка ідзе пра класікаў або народных пісьменнікаў, чыё жыццё і творчасць добра вядомы, прыводзіцца толькі асноўная інфармацыя; калі ж матэрыял уводзіцца ва ўжытак упершыню, то ён пашыраецца і дэталізуецца.

Аўтары выдання далёкія ад думкі, што ім удалося зафіксаваць усе літаратурныя мясціны і звязаныя з імі факты. У некаторых выпадках звесткі патрабуюць пашырэння і ўдакладнення на месцах. Матэрыялы накіроўваліся аўтарамі для публікацыі ў раённыя газеты, на папярэднюю апрацоўку ва ўніверсітэты і музеі абласных цэнтраў. Атрымаўшы нямала канкрэтных заўваг і дапаўненняў, якія па магчымасці ўлічаны пры падрыхтоўцы да друку, мы спадзяёмся на далейшае творчае супрацоўніцтва.

Калі вы заўважыце ў часопісным варыянце прагалы, калі ў інфармацыі пра сябе вы не знойдзеце ўказання на вашы самыя істотныя (асабліва апошнія) кнігі, тэрмінова наведальце пра гэта ў рэдакцыю часопіса «Маладосць» з тым, каб гэтыя звесткі былі ўказаны ў кніжным выданні даведніка.

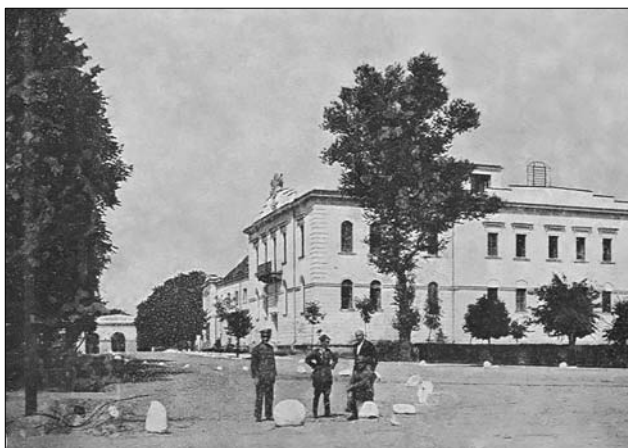
БРЭСЦКАЯ ВОБЛАСЦЬ

Горад Брэст

Вул. Баброва, 4. Гарадская бібліятэка № 3 імя класіка беларускай літаратуры Янкі Купалы.

Брэсцкая крэпасць. Дом каменданта. Пабудаваны да 1750 г. як будынак езуіцкага калегіума. Тут вучыўся, а пазней працаваў выкладчыкам, памочнікам рэктара пісьменнік і мысліцель **Казімір Лышчынскі**, ураджэнец былога маёнтка *Лышчыцы* Брэсцкага р-на. Тут жа атрымаў адукацыю польскі паэт, празаік і публіцыст **Юльян Нямцэвіч**, ураджэнец былога маёнтка *Скокі* Брэсцкага р-на.

Гарадзішча. Знаходзіцца на тэрыторыі Валынскага ўмацавання Брэсцкай крэпасці. Пры археалагічных раскопках тут знойдзены помнік старажытнага пісьменства — самшытавы грабенчык кан-

Брэсцкая крэпасць. Дом каменданта. 1920 гг.

Археалагічны музей «Берасце».

ца XII— пачатку XIII ст. з выразаным на ім кірылічным алфавітам (на адным баку — ад «а» да «е», на другім — ад «ж» да «л»). Яго можна лічыць самым старажытным букваром на тэрыторыі Беларусі. Цяпер тут знаходзіцца археалагічны музей «Берасце».

Музей гераічнай абароны Брэсцкай крэпасці. Адкрыты 8.11.1956 г. У музеі ёсць стэнд, прысвечаны **Сяргею Смірнову** [13(26).9.1915—22.3.1976], рускаму празаіку, аўтару дакументальнай кнігі «Брэсцкая крэпасць», адзна-

чанай Ленінскай прэміяй. У музеі зберагаецца архіў пісьменніка. Быў ганаровым грамадзянінам Брэста. Яго імя названа адна з вуліц горада.

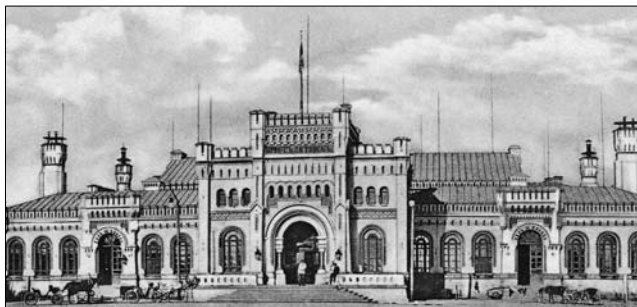
Удзельнікамі абароны Брэсцкай крэпасці з'яўляліся беларускія пісьменнікі Сяргей Бабронак і Алесь Махнач, грузін А. Каландадзе (пісьменнік, доктар філалагічных навук, жыве ў Тбілісі), польскі празаік і паэт Ежы Цеслікоўскі, украінскі паэт Іван Чумачэнка (загінуў у першыя дні вайны на пагранічжы).

З творчымі мэтамі Брэст наведвалі пісьменнікі, якія прысвяцілі свае творы Брэсцкай крэпасці: Кастусь Губарэвіч (гістарычная драма «Брэсцкая крэпасць»), Канстанцін Сіманаў (п'еса «Бессмяротны гарнізон»), Барыс Васільеў (раман «У спісах не лічыўся») і інш.

Творы Брэсцкай крэпасці, гораду прысвяцілі беларускія паэты Іван Арабейка (паэма «Сцяна»), Рыгор Барадулін (паэма «Балада Брэсцкай крэпасці»), удастоеная ў 1976 г. прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, Еўдакія Лось («Гавораць несьмяротныя»), Алесь Махнач (п'еса «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці»). Вершы на гэтую тэму напіса-

Алесь Махнач сярод удзельнікаў рэйса агітцэплахода «У. Маякоўскі». 1.08.1980.

Брэст. Вакзал. Пачатак XX ст.

лі паэты Алесь Бачыла, Сымон Блатун, Пятрусь Броўка, Анатоль Грачанікаў, Ніна Загорская, Сяргей Законнікаў, Алесь Звонак, Васіль Жуковіч, Валянцін Лукша, Мікола Мятліцкі, Уладзімір Някляеў, Пімен Панчанка, Уладзімір Паўлаў, Мікола Пракаповіч, Пятро Прыходзька, Аляксей Пысін, Мікола Рудкоўскі, Адам Русак, Аляксей Русецкі, Юрась Свірка, Максім Танк, Кузьма Чорны, Віктар Шніп, Станіслаў Шушкевіч, літовец Альгімантас Балтакіс, рускія Сяргей Арлоў, Сяргей Астравой, Леў Ашанін, Мікалай Дарызо, Юлія Друніна, Уладзімір Кузняцоў, Роберт

Раждзественскі, украінцы Барыс Алейнік, Уладзімір Лучук і інш.

Падзеям, звязаным з заключэннем падпісанага ў крэпасці Брэсцкага міру 1918 г., прысвечаны творы Кастуся Губарэвіча «Брэсцкі мір» і Уладзіміра Каніўца «Брэст, 1918», раманы Валянціна Пікуля «Плошча ахвяр-змагароў», Івана Шамякіна «Петраград—Брэст» і інш.

Брэсцкі чыгуначны вакзал. Тут адбываюцца падзеі, апісаныя ў рамане Барыса Васільева «У спісах не лічыўся» і ў кнізе Сяргея Смірнова «Брэсцкая крэпасць». У адным з будынкаў быў гатэль, дзе спыняўся рускі празаік Канстанцін Паўстоўскі.

Вул. Герояў абароны Брэсцкай крэпасці. Гарнізонныя могілкі. Магіла **Сяргея Гусака** (2.4.1930—12.10.1969), крытыка, літаратуразнаўца, ураджэнца в. *Іванкаўшчына* Мазырскага р-на Гомельскай вобл.

Вул. Гоголя, скрыжаванне з вул. Леніна. Помнік рускаму пісьменніку **Мікалаю Гоголю**. Устаноўлены ў 1962 г. да 110-й гадавіны з дня яго смерці (скульптар А. Шмакаў).

Вул. Інтэрнацыянальная, скрыжаванне з вул. Савецкай. Стары Вялікі рынак, апісанне якога ёсць у нарысе «Кірмаш у яўрэйскім горадзе» рускага пісьменніка **Фёдара Рашэтнікава**.

Вул. Камсамольская, 40. Будынак рэдакцыі газеты «Заря». У 1939 г. пры газеце было створана літаратурнае аб'яднанне. У 1939—40 літаб'яднаннем кіравала літаратуразнавец **Марына Барсток**, у першыя пасляваенныя гады на чале яго стаяў рускі паэт **Міхаіл Луконін**. З 1948 да 1951 г. у газеце працаваў, кіраваў літаб'яднаннем беларускі паэт **Мікола Засім**. На будынку ўстаноўлена мемарыяльная дошка да 80-годдзя з дня яго нараджэння. З 1957 г. старшынёй аб'яднання быў празаік, літаратуразнавец, педагог **Уладзімір Калеснік**.

Вул. Камуністычная, 23. З 1962 г. у рэдакцыі газеты «Заря над Бугом» працаваў паэт **Васіль Жуковіч**. У 1978—79 гг. карэспандэнтам быў празаік і драматург **Уладзімір Ягоўдзік**.

Бульвар Касманаўтаў, 48. Абласная бібліятэка імя **Максіма Горкага.** Заснавана ў 1940 г. Бібліятэчны фонд складае 674 тыс. экзэмпляраў. Сярод рэдкіх выданняў «Падарожжа па Палессі і Беларускам краі» **П. Шпілеўскага** (1858), «Белакежская пушча» **Г. Карцава** (1903) і інш.

Вул. Куйбышава, 64. Брэсцкая абласная студыя тэлебачання. Прапагандуе літаратурныя традыцыі краю. У розны час тут працавалі літаратары **Міхась Рудкоўскі**, **Уладзімір Ягоўдзік**, **Алесь Каско**, **Мікола Пракаповіч** і інш.

Вул. Леніна, 21. Брэсцкі абласны тэатр. Створаны ў 1940 г. як рускі драматычны тэатр, пасля вайны Брэсцкі драматычны імя **Ленінскага камсамола Беларусі**, цяпер Брэсцкі музычна-драматычны тэатр. На сцэне ставіліся творы сусветнай класікі, а таксама п'есы па творах беларускіх аўтараў — **Кастуся Губарэвіча**, **Янкі Купалы**, **Кандрата Крапівы**, **Андрэя Макаёнка**, **Аляксея Дударова** і інш. Загадчыцай рэпертуарнага аддзела тэатра працуе паэтэса **Зінаіда Дудзюк**.

У двары тэатра і ў тэатральным гатэлі адбываюцца падзеі, апісаныя ў рамане рускага пісьменніка **Канстанціна Федзіна** «Вогнішча».

Вул. К. Маркса, 60. Брэсцкі абласны краязнаўчы музей. Адкрыты ў 1957 г. У кніжнай калекцыі старадрукі XVII—XVIII стст., якія выйшлі ў друкарнях **Пачаева**, **Кіева**, **Масквы** («Трэбнік» 1646, «Евангелле» 1761, «Службоўнік» 1762, «Мінея» 1724); шведскія выдан-

*Брэсцкая абласная бібліятэка імя **М. Горкага**.*

ні, надрукаваныя ў друкарнях Нясвіжа, Вільні, Варшавы, Парыжа, Германіі (Марк Тулій Цыцэрон «Збор пісем», кн. 4, Нясвіж, 1761; «Звод законаў Польскай і Літоўскай дзяржавы з 1377 да 1788 года», Варшава, 1789; «Тадэвуш Касцюшка» К. Фалькенштэйна, Вроцлаў, 1831; «Новая этыка», Германія, 1616); рукапісы XVII—XVIII стст. («Апостал» XVII ст. з Лышчыцкай царквы; кнігі хрышчэнняў і шлюбаў з Ружанскай, Стружскай, Бялоўскай царкваў; ліст Ю. Крашэўскага 1864 г.); рэдкія выданні («Партрэты сям’і Радзівілаў...», Нясвіж, 1757; Мандальскі, «Палессе», Брэст-над-Бугам, 1927; «Пачатак гісторыі рускага народа», Брэст-над-Бугам, 1934). Захоўваюцца матэрыялы пра пісьменнікаў Элізу Ажэшка, Аляксандра Блока, Аляксандра Гаўрылюка, Аляксандра Грыбаедава, Міколу Засіма, Якуба Коласа, Адама Міцкевіча, Піліпа Пестрака, Валянціна Таўлая, Пятра Чаадаева і інш., пра брэсцкія друкарні. У сувязі з перадачай будынка былога касцёла каталіцкай парафіі музей будзе размяшчацца ў іншым памяшканні.

Уладзімір Калеснік з калегамі-пісьменнікамі ў Брэсцкай крэпасці.

Вул. К. Маркса, 88. Фабрыка «Дынама» (белая турма). Тут адбывалі зняволенне ў 1920—30-я гг. публіцыст Вера Харужая, пісьменнікі Піліп Пестрак, Аляксандр Гаўрылюк.

Прасп. Машэрава, 11. Дом, дзе ў 1950—70-я гг. жыла сям’я празаіка, літаратуразнаўца і педагога **Уладзіміра Калесніка**, ураджэнца в. *Сіняўская Слабада* Карэліцкага р-на Гродзенскай вобл. У яго бывалі пісьменнікі Іван Мележ, Янка Брыль, Васіль Быкаў, Уладзімір Караткевіч, Алесь Адамовіч, Фёдар Янкоўскі, Ніл Гілевіч, Ларыса Геніюш, Вера Палтаран, Аляксей Карпюк і інш.

Прасп. Машэрава. Трышыньскія могілкі. Месца пахавання **Міколы Засіма** [6(19).11.1908—19.7.1957], паэта, крытыка, ураджэнца в. *Шані* Пружанскага р-на. На надмагільнай стэле надпіс:

«Ніколі, ніколі любіць не пакіну
Сваю Беларусь, дарагую Радзіму».

Магіла Аляксея Рубцова (6.5.1923—10.7.1963), літаратуразнаўца, выкладчыка, ураджэнца г. *Мінска*. На магіле помнік у выглядзе факела, на яго фоне — барэльеф пісьменніка.

Магіла Аляксея Старажэнкі [12(24).11.1805—6(18).11.1874], украінскага пісьменніка. У 1850-я гады друкаваўся ў «Северной пчеле» і «Библиотеке для чтения», дзе былі надрукаваны яго «Апавяданні з сялянскага побыту маларосаў» і раман-хроніка «Браты-блізняты». Аўтар шматлікіх гумарыстычных і сатырычных твораў, драмы пра народнага героя беларускага і ўкраінскага народаў Сямёна Гаркушу, важака паўстанцкіх аградаў 1770—80-х гг. ва Украіне. Пісаў на рускай і ўкраінскай мовах. У 1870-я гг. жыў на сваім хутары Гарышын паблізу Брэста, абіраўся брэсцкім павятовым маршалкам, старшынёй з’езда міравых суддзяў. На магіле — гарызантальная пліта з крыжам і надпісам: «Брестский предводитель дворянства действительный статский советник Алексей Петрович Стороженко скончался 6 ноября 1874 г.».

У 1927 г. «Просвіта» адчыніла ў Брэсце ўкраінскую школу імя А. Старажэнкі.

Вул. А. Міцкевіча, скрыжаванне вул. Леніна. Помнік Адаму Міцкевічу. Устаноўлены ў 1965 г. да 110-й гадавіны смерці паэта (скульптар А. Шмакаў).

Выкладчыца БДПУ імя А. С. Пушкіна, літаратуразнавец Вера Ляшук.

Вул. Савецкая, 8. Брэсцкі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна. Створаны на базе педінстытута імя А. Пушкіна. У ліку яго выпускнікоў былі літаратары Аляксей Гардзіцкі, Уладзімір Гніламёдаў, Васіль Жуковіч, Алесь Каско, Мікола Купрэў, Вера Ляшук, Аляксей Майсейчык, Яраслаў Пархута, Мікола Пракаповіч, Алесь Разанаў, Міхась Рудкоўскі, Мікола Трафімчук, Міхась Тычына, Іван Шпакоўскі, Мікола Цялічка, мовазнавец Галіна Малажай. Выкладчыкам і загадчыкам кафедры беларускай літаратуры (1956—95) працаваў крытык, літаратуразнавец, празаік Уладзімір Калеснік, у 1968—69 рэктарам педінстытута быў літаратуразнавец і крытык Сяргей Гусак, загадчыкам кафедры рускай літаратуры літаратуразнавец Аляксей Рубцоў (1954—60), выкладчыкам, дэканам філалагічнага факультэта літаратуразнавец Лілія Смальянава (1954—70). Выкладалі таксама літаратуразнаўцы Ісідар Бас, Цімох Ліякумовіч, Вера Ляшук, Галіна Малажай, Аляксей Майсейчык, Мікола Мішчанчук і інш. У 1997 ва ўніверсітэце створаны наву-

Брэст. Вёска Трышын. Пачатак XX ст.

выдзелілі Брэсцкаму дзетдому грузавік. Адна з вуліц горада названа ў гонар народнага паэта.

Вул. Чапаева, 10. У гэтым доме ў 1980—пач. 1990-х гг. жыў крытык, літаратуразнавец, прэзаік, заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі **Уладзімір Калеснік**. У яго гасціннай кватэры бывалі многія беларускія літаратары. У 1996 г. на доме ўстаноўлена мемарыяльная дошка памяці вядомага літаратара (мастак С. Свістуновіч).

* * *

Авечкін Аляксандр, ураджэнец г. Чудава Наўгародскай вобл. (Расія), прэзаік і дзіцячы пісьменнік. У 1950—55 быў уласным карэспандэнтам газеты «Калгасная праўда» па Брэсцкай вобласці, затым загадваў аддзелам культуры абласной газеты «Заря». У 1963—76 гг. працаваў на мясцовай студыі тэлебачання. Пісаў на беларускай і рускай мовах. Аўтар апавесцей і апавяданняў пра жыццё ваенных лётчыкаў («Саломка», «Ля дзіўных гор»), кніг для юнацтва.

Афанасій Філіповіч [1597(?)—5(15).9.1648], пісьменнік-палеміст, грамадскі, палітычны і царкоўны дзеяч. На думку даследчыкаў, нарадзіўся ў праваслаўнай сям’і брэсцкага гарбара. Тут атрымаў пачатковую адукацыю, працаваў хатнім настаўнікам. Прыняўшы манаскі сан, у 1640—43 гг. быў ігуменам Брэсцкага Сімяонаўскага манастыра, пісаў артыкулы, якія склалі мемуарна-публіцыстычную кнігу «Дыярыуш» (1646). Выступаў прыхільнікам праваслаўя і актыўным праціўнікам царкоўнай уніі 1596 г. У 1643 г. сасланы ў Кіеў, але хутка вярнуўся ў Брэст, дзе працягваў змагацца супраць уніі. У 1648 г. быў расстраляны без суда па абвінавачванні ў дапамозе казакам Багдана Хмяльніцкага. Кананізаваны праваслаўнай царквой як святы прападобнамучанік Афанасій Брэсцкі. Рака з часціцамі мошчаў святога знаходзіцца ў гарадскім саборы св. Сімяона Стоўпніка. Яму прысвечана паэма Пятра Бітэля «Сказанне пра Апанаса Берасцейскага», «Балада пра Філіповіча» Алега Лойкі, паэма Ніны Мацяш «Малітва Афанасія Філіповіча», вершы Міколы Пракаповіча, Міхася Рудкоўскага і інш.

У 2005 г. у Брэсце адкрыты помнік Афанасію Філіповічу работы Алеся Гуршчанкава і Паўла Герасіменкі.

Валковіч Аляксандр, прэзаік, нарадзіўся 5.11.1950 г. у Брэсце. Скончыў Львоўскае вышэйшае ваенна-палітычнае вучылішча. Аўтар кніг прозы на рускай мове «Пра час, пра жыццё, пра сябе», «Вышыня». Выступае ў перыядычным друку. Жыве ў Брэсце, працуе ў газеце «Брэсцкі кур’ер».

Вяземскі Пётр [12(23).7.1792—10(22).11.1878], рускі паэт і крытык, у 1818 г. праязджаў праз Брэст. У «Запісных кніжках (1812—1848)» згадваў пра брэсцкую мытню.

Вінарская Інгі (н. 7.10.1971), паэтэсы, перакладчыцы, радзіма. Скончыла філалагічны факультэт Брэсцкага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя А. Пушкіна. Аўтар кніг перакладаў на рускую мову беларускай паэзіі «Варыяцыі на тэму любові», «Пераўтварэнне ў лірыку», «Колеры полымя», вершаў і перакладаў, якія склалі зборнік «Праз агонь». Друкавалася ў абласной і рэспубліканскай перыядыцы.

Гардзіцкі Аляксей (2.5.1934—24.8.1999), літаратурны крытык. Нарадзіўся ў в. Пугачова (цяпер у межах Брэста). Даследаваў праблемы сучаснай беларускай літаратуры, літара-

кова-метадычны цэнтр імя Уладзіміра Калесніка да 75-годдзя з дня яго нараджэння.

Вул. Трышынская, 20. Санаторная школа-інтэрнат. Былая сядзіба ўкраінскага пісьменніка **Аляксея Старажэнкі**. У 1947—59 гг. тут размяшчаўся дзіцячы дом імя Якуба Коласа. Імя было прысвоена ў 1955 г. па просьбе дзяцей. Я. Колас быў апекуном дома, вёў перапіску з яго выхаванцамі (захаваліся 2 лісты з 14-ці), запрашаў да сябе ў госці, сфатаграфаваліся з імі, падарыў дзецям фотаапарат, шахматы, кнігі. Дамогся ад уладаў, каб

Помнік Афанасію Філіповічу ў Брэсце.

турных узаемазвязяў. Аўтар кніг «Дыялогі» (1968), «Сустрэчы» (1972), «Вачыма сяброў» (1977), «Гутаркі» (1988) і інш.

Гаўрылюк Аляксандр [10(23).4.1911—22.6.1941], украінскі паэт і празаік. Знаходзіўся ў Брэсце пад следствам, а потым быў асуджаны. Улады даваеннай Польшчы абвінавачалі яго ў падрыхтоўцы сялянскіх выступленняў на Кобрыншчыне.

Глінка Фёдар [8.(19).6.1786—11(23).2.1880], рускі пісьменнік, быў у Брэсце ў 1813 г., калі вяртаўся з замежнага паходу ў складзе рускага войска. Апісаў беднасць горада ў «Пісьмах рускага афіцэра» (1815 — 16). З дзённіка Ф. Глінкі відаць, што ў горадзе ён агледзеў помнікі архітэктуры, у тым ліку Сімяонаўскі манастыр.

Грыбаедаў Аляксандр [4(15).1.1795—30.1(11.2).1829], рускі пісьменнік і дыпламат, служыў у Брэсце ў 1813—16 гг. ад’ютантам камандзіра рэзервовага кавалерыйскага корпуса А. Калагрывава (у адным палку з бацькам Льва Талстога). Тут ён блізка пазнаёміўся з жыццём і побытам мясцовых памешчыкаў, цікавіўся вусна-паэтычнай народнай творчасцю. У Брэсце пачаў літаратурную дзейнасць: напісаў свае першыя невялікія артыкулы. У артыкуле «Пісьмо з Брэст-Літоўска да выдаўца» («Вестник Европы». 1814. № 15) апісаны святы ў горадзе, яго наваколлі, змешчаны паэтычны пераказ легенды пра гераічнае мінулае Брэста. Жыццё А. Грыбаедава ў Брэсце знайшло адлюстраванне ў яго оперы-вадэвілі «Хто брат, хто сястра, або Падман за падманам» (1823). У пісьменніцкіх запісах занатаваны легенды і летапісныя паданні пра Брэст і іншыя беларускія гарады. Тут ён напісаў камедыю «Маладое сужэнства», пазнаёміўся з А. Шахаўскім, загадчыкам рэпертуарнай часткі Александрынскага тэатра. Знаёмыя па Брэсце сталі прататыпамі некаторых герояў камедыі А. Грыбаедава «Гора ад розуму» (Рэпецілаў — гусар М. Шацілаў).

Далматоўскі Яўген (5.5.1915—1994), рускі паэт, быў у Брэсце ў 1939 і ў 1944 гг. Брэстчына апісана ў яго нарысе «Праз балоты і лясы».

Засім Мікола, паэт, крытык, ураджэнец в. *Шані* Пружанскага р-на, у гады Вялікай Айчыннай вайны быў інструктарам Брэсцкага абласнога антыфашысцкага камітэта. У падпольных газетах «Заря» і «За Родину» часта друкаваліся яго вершы. З 1948 г. ён працаваў у абласной газеце, кіраваў літаб’яднаннем. Яго творы, прысвечаныя гораду, друкаваліся ў літаратурна-мастацкім альманаху «Брэст» (1958), зборніку «А за намi Белавежа» (1984). У 1950-я гг. быў навуковым супрацоўнікам абласнога краязнаўчага музея.

Зізаній Лаўрэнцій [?—1634 (?)], паэт, перакладчык, педагог і царкоўны дзеяч, у 1592—95 гг. быў настаўнікам Брэсцкай праваслаўнай брацкай школы. Выкладаў царкоўна-славянскую і грэчаскую мовы. Адсюль пераехаў у Вільню. Брэсцкай брацкай школе, Лаўрэнцію Зізанію прысвечаны вершы Міколы Пракаповіча «Брацкая школа», «Братчыкі», «Пачатак».

Каліноўскі Кастусь, рэвалюцыянер-дэмакрат, публіцыст і паэт, ураджэнец в. Мастоўляны (цяпер Беластоцкае ваяв., Польшча), прыязджаў ў 1863 г. у Брэст і ваколіцы для наладжвання рэвалюцыйнай арганізацыі і інспектавання беларуска-польскіх паўстанцкіх атрадаў. Мяркуюць, што гэта ён распаўсюджаў газету «Мужыцкая праўда» ў Брэсце, Бярозаўцы (цяпер у межах горада) і Ясенейцы. Якраз тут упершыню царскія ўлады і перахапілі яго рэвалюцыйную газету.

Канарскі Шыман (1894—1981), польскі празаік, мемуарыст, працаваў тут у 1933—34 гг. дырэктарам Польскай сельскагаспадарчай палаты.

Касцюк Наталля нарадзілася тут 28.03.1954. Скончыла філалагічны факультэт Брэсцкага педуніверсітэта. Аўтар «Дзетдамаўскіх апавяданняў» («Неман», 2004), «Хірургічнае ўмяшальніцтва» (2004), друкуецца ў абласной газеце «Заря». Працуе ў Кобрынскім дашкольным дзіцячым доме.

Коньчыца Тадэвуша (сапр. Грот-Бычкоўскі Альфрэд; 1880—1943), польскага паэта, журналіста, радзіма. Аўтар паэтычных зборнікаў «Следам апошніх сноў» (1926), «Вогнішча» (1927), «Цені самотных дарог» (1930) і інш.

Караткевіч Уладзімір, празаік, паэт, драматург, ураджэнец г. *Оршы* Віцебскай вобл., некалькі разоў прыязджаў у Брэст на сустрэчы са студэнтамі педінстытута, гасцяваў у сям’і Уладзіміра Калесніка. Тут пазнаёміўся з выкладчыцай Брэсцкага педінстытута Валянцінай Ватковіч, якая стала яго жонкай. Брэст паказаны ў яго творах «Зямля пад белымі крыламі» і «Званы ў прадоннях азёр».

Крашэўскі Каятан, ураджэнец в. *Доўгае* Пружанскага р-на, празаік і астраном-аматар, сын пружанскага харунжэга, брат польскага празаіка Ю. Крашэўскага, напісаў гістарычныя аповесці «Брэсцкі канюшыц», «3 успамінаў кашталяніца», у якіх адлюстравана жыццё брэсцкай шляхты 2-й пал. XIX ст.

Крашэўскі Юзаф, польскі празаік і гісторык, брат К. Крашэўскага, у краязнаўча-этнаграфічных нарысах «Успаміны Палесся, Валыні і Літвы» (1840), «Адзенне мяшчан і сялян ваколіц Брэста,

Кобрына і Пружан» (1860), «Гістарычныя звесткі пра горад Брэст-Літоўскі» («Грод. губ. вед.» 1845. № 40—42) прывёў цікавыя звесткі пра Брэст і яго наваколле.

Купала Янка ў 1925, 1927 і 1935 гг. быў тут праездам па дарозе ў Германію і Чэхаславакію, у 1939 і 1940 гг. вяртаўся праз Брэст з Беластока. Імем народнага песняра ў Брэсце названа гарадская бібліятэка і вуліца.

Кюхельбекер Вільгельм [10(21).6.1797—11.(23).8.1846], рускі паэт-дзекабрыст, пасля арышту ў Варшаве ў 1826 г. гараднічы дапытваў яго на брэсцкай паштовай станцыі. Адсюль у кайданых ён быў адпраўлены ў Пецяярбург.

Левін Раман (н. у 1930 у Палтаўскай вобл., Украіна), паэт, прэзаік, жыў у Брэсце ў 1940—42 гг. Разам з маці трапіў у яўрэйскае гета, цудам выратаваўся ад расстрэлу. Аўтар каля 20 зборнікаў паэзіі, некалькіх апавесцей, сцэнарыяў. Р. Левіну — як аднаму з нямногіх уцалелых вязняў брэсцкага гета — прысвечаны раздзел («Хлопчык з Брэста») у дакументальнай кнізе С. Смірнова «Брэсцкая крэпасць».

Лінёва (Папрыц) Яўгенія [28.12(9.1).1854—24.1.1919], руская фалькларыстка і спявачка. Нарадзілася ў Брэсце. Выдала некалькі музычна-этнаграфічных зборнікаў рускага фальклору. Па яе ініцыятыве ў 1906 г. у Маскве была створана народная кансерваторыя, дзе яна і выкладала да канца жыцця.

Луконін Міхаіл [29.10.1918 — 4.8.1976], рускі паэт, пасля вайны служыў у вайскавай часці ў Брэсце, кіраваў літаб'яднаннем пры газеце «Заря». У кнізе артыкулаў «Таварыш паэзія» (1963) пісаў пра Брэст першага пасляваеннага года. Гораду над Бугам прысвяціў верш «У Брэсце».

Лышчынскі Казімір, філосаф, грамадскі дзеяч Рэчы Паспалітай, ураджэнец былога маёнтка *Лышчыцы* Брэсцкага р-на, вучыўся ў Брэсцкім езуіцкім калегіуме на кошт ордэна. Працаваў выкладчыкам, памочнікам рэктара гэтага ж калегіума. Прывілеем ад 22 сакавіка 1682 г. быў прызначаны на пасаду падсудка брэсцкага земскага суда. Неаднаразова выбіраўся брэсцкай шляхтай паслом на Варшаўскі сейм.

Макушаў Вікенцій [10(22).10.1837—2(14).3.1883], рускі гісторык, філолаг, славіст, нарадзіўся і правёў дзяцінства ў Брэсце. Скончыў гімназію (1856) і гісторыка-філалагічны факультэт Пецяярбургскага ўніверсітэта (1860). Даследаваў гісторыю паўднёвых славян і суседніх з імі народаў. Аўтар прац «Артыкулы пра паўднёва-славянскія землі» (1866), «Сляды рускага ўплыву на старапольскую пісьменнасць» (1876) і інш.

Марахоўскі Ілья (свецкае імя Ірахім Стафанавіч, каля 1576—1631), пісьменнік-палеміст, палітычны і царкоўны дзеяч Польшчы і ВКЛ, у 1613 г. стаў Уладзіміра-Брэсцкім уніяцкім епіскапам. З'яўляецца аўтарам «Перыгорыі...», твора, накіраванага супраць «Фрынаса» Мялеція Смятрыцкага, «Размовы пра пачатак адарвання грэчаскай царквы ад рымскага касцёла...», «Паведамленне пра забойства... Іасафата Кунцэвіча» (усе на польскай мове).

Маркевіч Арсен [30.3.(12.4).1855—1942], рускі літаратуразнавец, педагог, даследчык рускіх летапісаў, гісторык-славіст, нарадзіўся ў Брэсце. Скончыў Варшаўскі ўніверсітэт. Выкладаў рускую мову і літаратуру ў гімназіях Хелма і Шаўляя. З 1918 г. дацэнт, потым прафесар кафедры гісторыі Крыма Таўрычаскага ўніверсітэта. Аўтар манаграфіі «Юрый Крыжаніч і яго літаратурная дзейнасць» (1876), нарыса «Святыя Кірыл і Мяфодзій, іх жыццё, дзейнасць і заслугі» (1885) і інш.

Матушэвіч Марцін (1714—1773), польскі пісьменнік-мемуарыст, паэт, перакладчык і публіцыст, вучыўся ў езуіцкай школе ў Брэсце, быў пісарам Брэсцкага гарадскога суда (1739), стольнікам (1752), кашталянам брэсцкім. Пакінуў «Мемуары кашталяна брэсцка-літоўскага» (т. 1-4, Варшава, 1876), у цэнтры якіх шляхецкае саслоўе, яго маёмасны стан, сацыяльная і палітычная дыферэнцыяцыя. Апісаў побыт і норавы брэсцкай шляхты, падзеі мясцовага жыцця.

Мінкін Алег, паэт, драматург, ураджэнец в. *Чарняўка* Хоцімскага р-на Магілёўскай вобл., некалькі гадоў працаваў інжынерам у Брэсце.

Міхалеўскі (Корчак) Серафін, польскі і беларускі паэт, філолаг, філосаф, нарадзіўся ў Брэсце 18.5.1923 г. Закончыў гімназію і беларускую дзесяцігодку ў Пружанах. З дывізіяй імя Т. Касцюшкі ў час вайны дайшоў да Берліна. Аўтар прац па гісторыі філасофіі старажытнай Індыі, зборнікаў афарызмаў. Вершы С. Міхалеўскага друкаваліся ў беластоцкай «Ніве», пружанскай раённай газеце.

Новікаў-Прыбой Аляксей [12(24).3.1877—29.4.1944], рускі пісьменнік, пабываў тут у ліпені 1940 г. Сустрэкаўся з воінамі Брэсцкага гарнізона, армейскімі пісьменнікамі-пачаткоўцамі. У гарадскім тэатры была сустрэча з настаўнікамі, дзе пісьменнік чытаў свой твор «Мой першы ганарар», урыўкі з раманаў «Цусіма», «Капітан першага рангу».

Нямцэвіч Юльян, паэт, прэзаік, прадстаўнік класіцызму ў польскай літаратуры, ураджэнец былога маёнтка *Скокі* Брэсцкага р-на, вучыўся ў Брэсцкім калегіуме. Пакінуў маляўнічае апісанне

Брэста ў «Дзённіках маіх часоў» (1848) і «Гістарычных падарожжах па польскіх землях» (1858). Письменнік добра ведаў старое Берасце. Пісаў пра замак, друкарню, занядбаныя касцёл і кляштары, гаварыў аб прычынах заняпаду горада ў XIX ст.

Паляшчук Павел, рускі письменнік-нарысіст, нарадзіўся ў Брэсце 19.5.1907 г. Жыў у Расіі. Больш падрабязныя звесткі пра яго невядомы.

Паўстоўскі Канстанцін [19(31).5.1892—14.7.1968], рускі празаік, служыў санітарам цягніка «Брэст—Масква» ў 1914—15 гг. Бываў у Брэсце праездам. Начаваў у вайсковым гатэлі (цяпер гэта службовае памяшканне чыгуначнага вакзала). Пазней быў у Брэсце як палявы санітар. Уражанні з Брэста пакладзены ў аснову яго рамана «Рамантыкі» і «Аповесці пра жыццё» (раздзел «Неспакойнае юнацтва»).

Пацей Іпацій (1541—1613), письменнік-палеміст, дзяржаўны, палітычны і царкоўны дзеяч Вялікага княства Літоўскага, уніяцкі мітрапаліт (з 1599), нарадзіўся на Брэстчыне (дакладнае месца невядома). Скончыў Кракаўскую акадэмію. Быў каралеўскім сакратаром. У 1580—89 гг. — брэсцкі земскі суддзя, з 1589 г. — сенатар Рэчы Паспалітай і брэсцкі кашталян. У 1590 г. паstryгся ў манахі, а ў 1593 г. узначаліў Уладзіміра-Брэсцкую епіскапскую кафедру. Адзін з арганізатараў Брэсцкай царкоўнай уніі 1596 г., з 1599 г. уніяцкі мітрапаліт. Аўтар палемічных твораў на беларускай і польскай мовах у абарону уніі («Унія...», 1595; Размова берасцяніна з братчыкам», 1603, «Гармонія...», 1608 і інш.).

Пракаповіч Мікола, паэт, нарадзіўся 1.11.1948 г. у в. Пугачова (цяпер у межах Брэста). З'яўляецца аўтарам кніг «Неад'емнае» (1983), «На кругі свае» (1986), «Мяжа надзеі» (1993). Жыве і працуе ў Брэсце.

Радзевіч Марыя, польская письменніца, ураджэнка в. *Пянога* Зэльвенскага р-на Гродзенскай вобл., пасля высылкі яе польскімі ўладамі з *Грушава* (Кобрынскі р-н), жыла некаторы час у Брэсце. Знайшла прытулак у ксяндза, які служыў у мясцовым касцёле.

Рашэтнікаў Фёдар [15(17).9.1841—9(21).3.1871], рускі празаік, жыў тут у 1867—69 гг. Яго жонка атрымала месца акушэркі ў гарнізонным шпіталі. Уражанні і назіранні з тутэйшага жыцця адлюстраваны ў нарысах письменніка «Ад Брэст-Літоўска да Пецяўбурга», камедыі «Прагрэс у павятовым горадзе» і шэрагу апавяданняў. Тут ён закончыў 3-ю частку рамана «Глумавы», раман «Дзе лепш?», цыкл «Заходнія нарысы», працаваў над раманам «Свой хлеб». У 1870 г. вярнуўся ў Пецяўбург. Імем письменніка названа адна з вуліц горада.

Сідарук Ігар, паэт, драматург, ураджэнец г. *Кобрына*, працаваў у першай палове 1990-х г. у газеце «Брэсцкі кур'ер», потым — у тэатры лялек.

Сікірыцкага Ігара (31.7.1920—2.1.1985), польскага паэта, празаіка, сатырыка, перакладчыка (у тым ліку з беларускай мовы) месца нараджэння.

Сіманаў Канстанцін [15(28).11.1915—28.8.1971], рускі письменнік, прыязджаў сюды ў 1951 і 1954 гг., прысутнічаў на адкрыцці Брэсцкага мемарыяла ў 1971 г. Аўтар сцэнарыя фільма пра Брэсцкую крэпасць «Неўміручы гарнізон». Гераічнай абароне крэпасці прысвяціў верш «Маёр прывёз хлапчыну на лафэце...», асобныя старонкі рамана «Жывыя і мёртвыя».

Сурская Вера [2(15).5.1899—19.5.1952], паэтэса, драматург, публіцыст, пераехала сюды ў 1945 г. Супрацоўнічала з абласной газетай, стварыла адзін з першых у Беларусі дзіцячы тэатр лялек, была яго драматургам, мастаком, рэжысёрам.

Твардоўскі Аляксандр (21.6.1910—18.12.1971), рускі паэт, удзельнічаў у паходзе савецкіх войскаў у Заходнюю Беларусь, быў у Брэсце ў 1939 г. Тут, у друкарні М. Таненбаума, выдаў паэтычны зборнік «Франтавыя вершы» (1939; асобныя экзэмпляры яго ёсць у абласной бібліятэцы і абласным краязнаўчым музеі). У пасляваенны час паэт служыў тут спецкарам газеты 4-й арміі «Часовой Родины». Выезджаў па газетных справах у розныя куткі Брэстчыны. Папулярызаваў, перакладаў творы Міколы Засіма.

Цвікевіча Аляксандра (1888—30.12.1937), вучонага, асветніка, публіцыста, радзіма. Даследаваў фарміраванне грамадска-палітычнай думкі ў Беларусі, станаўленне і развіццё самасвядомасці беларускага народа. У 1937 г. незаконна рэпрэсіраваны і расстраляны. Рэабілітаваны ў 1988—89 гг. Працаваў у Брэсце прысяжным паверамым пасля заканчэння ў 1912 г. юрыдычнага факультэта Пецяўбургскага ўніверсітэта.

Цялічка Мікола (н. 1932), паэт, ураджэнец Чарнігаўшчыны, аўтар зборнікаў «Добры лівень» (1953), «Дрэва ў бары» (1971), «Вясновы свет» (1980) і інш., жыве і працуе ў Брэсце. Піша на рускай мове.

Чаадаеў Пётр [27.5(7.6).1794—14(26).4.1856], рускі філосаф і публіцыст, спыняўся ў Брэсце,

калі вяртаўся ў 1826 г. з Заходняй Еўропы ў Расію. Быў тут затрыманы. Пры вобыску ў яго знайшлі крамольныя кнігі і лісты.

Шахаўскай Аляксандр [24.4(5.5).1777—22.1(3.2).1846], рускі прэзаік, драматург, тэатральны дзеяч. У час вайны 1812 г. служыў у апалчэнні. У 1814—16 гг. бываў у Брэсце, дзе пазнаёміўся з Аляксандрам Грыбаедавым, падштурхнуў яго да працы ў галіне драматургіі.

Шолам-Алейхем [18.2(2.3.).1859—13.5.1916], класік яўрэйскай літаратуры, 17 сакавіка 1914 г. па хадайніцтве ўладальніка кнігарні Э. Іверскага і з дазволу гродзенскага губернатара прыязджаў у Брэст, чытаў свае творы ў тэатры Шапавалава.

Шпілеўскі Павел, пісьменнік, этнограф, публіцыст, ураджэнец в. *Шытілавічы* Любанскага р-на Мінскай вобл., па меркаванні некаторых даследчыкаў, быў тут у пачатку 1850-х гг. У «Падарожжа па Палессі і Беларускам краі» («Современник». 1853—55) уключыў нарыс «Брэст-Літоўскі», у якім расказаў пра старажытную гісторыю, мясцовае паданне пра паходжанне назвы горада, апісаў свае ўражанні ад крэпасці, Валынскага і Кобрынскага прадмесцяў, кірмашоў, брэсцкай станцыі.

* * *

Брэсцкая Біблія. Помнік беларускага кнігадрукавання XVI ст. Уключае поўны тэкст Старога і Новага Завету на тагачаснай польскай літаратурнай мове з каментарыямі. Упрыгожана гравюрамі, ініцыяламі, застаўкамі і канцоўкамі. Выдадзена ў 1563 г. у Брэсце па загадзе і на сродкі найвышэйшага маршалка і канцлера ВКЛ, старосты берасцейскага Мікалая Радзівіла Чорнага. Асобныя экземпляры Брэсцкай Бібліі знаходзяцца ў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы ў Маскве, Цэнтральнай бібліятэцы АН Літвы і ў Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве. Няпоўныя экземпляры захоўваецца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Я. Коласа НАН Беларусі ў Мінску.

Брэсцкія друкарні. Самыя старажытныя на тэрыторыі Беларусі, дзейнічалі ў 1550—70-я гг. Заснаваны пад апекай канцлера ВКЛ, віленскага ваяводы і старосты берасцейскага Мікалая Радзівіла Чорнага. Непасрэдным заснавальнікам і друкаром-кнігавыдаўцом першай друкарні (1553) быў Бернард Ваявудка, якому дапамагаў Анджэй Тшацескі, у будучым вядомы паэт, перакладчык і друкар. Ім удалося выдаць Малы і Вялікі катэхізісы, пераклады з латыні твораў К. Імлера і У. Рэгіуса. У 1554 г., пасля смерці Б. Ваявудкі, друкарня перастала існаваць. Новую друкарню ўзначаліў Станіслаў Мурмэліус, які за 1558—1561 гг. надрукаваў 16 кніг аб ёмам больш за 146 друкаваных аркушаў. Выдаў на высокім паліграфічным узроўні гістарычныя, літаратурныя (сатырычныя), прававыя і рэлігійныя кнігі на польскай і лацінскай мовах, у тым ліку Брэсцкі канцыянал «Песні хвал Боскіх» Яна Зарэмбы (1558), першы друкаваны нотны зборнік у ВКЛ (аўтарамі тэкстаў былі вядомыя паэты А. Тшацескі, С. Зацыус, С. Семідаліус), «Два пасланні» (1559), сатырычную паэму «Пратэй, або Пярэварацень» (1564) «Артыкулы права магдэбургскага» і «Судовы працэс» Б. Граіцкага (1560), *Брэсцкую Біблію* (1563), «Размову паляка з ліцвінам» (каля 1564) — адзін з першых друкаваных свецкіх твораў, выдадзеных у Беларусі. Пасля смерці Радзівіла Чорнага (1565) кіраўніком друкарні стаў Кіпрыян (Цыпрыян) Базылік [1535(?) — пасля 1600], перакладчык, паэт, друкар, кампазітар. Як прыхільнік Кальвіна, ён спрыяў выданню рэфармацыйных твораў розных аўтараў. У Брэсце надрукавана некалькі перакладаў К. Базыліка: «Гісторыя жорсткіх ганенняў царквы Божай» (1567), кніга М. Барлетыуса «Гісторыя пра жыццё і слаўныя справы Юрыя Кастрыёта, звычайна званага Скандэрбегам» (1569). Лічыўся найбольш вядомым польскім перакладчыкам XVI ст. Пісаў вершы, некаторыя з якіх былі ўключаны ў выданні брэсцкай друкарні. Брэсцкая друкарня выпусціла каля 40 выданняў на польскай і лацінскай мовах. У 1570 г. яе дзейнасць спынілася. На базе абсталявання Брэсцкай друкарні ў 1616 г. сын Мікалая Радзівіла Чорнага Мікалай Крыштаф Радзівіл (Сіротка) заснаваў друкарню Віленскай езуіцкай акадэміі.

«Наш край». Руская грамадска-палітычная і літаратурная газета, выдавалася ў Брэсце ў 1912—14 гг. Друкавала вершы, нарысы, апавяданні мясцовых аўтараў.

БАРАНАВІЦКІ РАЁН ГОРАД БАРАНАВІЧЫ

Вул. Д. Беднага, 47, сярэдняя школа № 4. Літаратурна-краязнаўчы музей Валянціна Таўлая. Адкрыты ў 1993 г. дзякуючы старанням школьнага клуба «Польмя» пад кіраўніцтвам настаўніцы беларускай мовы і літаратуры Алены Яхант. Ёсць таксама матэрыялы пра Паўлюка Багрыма, Сымона Буднага, Уладзіслава Сыракомлю і іншых літаратараў.

Вул. Горкага. Баранавіцкі настаўніцкі інстытут. Існаваў у 1945—54. У 1940—41 тут выкладаў беларускую мову і літаратуру крытык і літаратуразнавец Марк Карпачоў, вучыліся паэт і прэзаік Якуб Міско, прэзаік Віктар Дайліда.

Вул. Камсамольская, 27. Шолам-Алейхем (18.2.1859—13.5.1916), класік яўрэйскай літаратуры, 27 ліпеня 1908 г. прыязджаў у Баранавічы. У летнім тэатры «Графскага парку» адбыўся літаратурны вечар, на якім пісьменнік чытаў свае найбольш вядомыя творы. Але раптоўна ў час сустрэчы пісьменніку стала дрэнна, і каля двух месяцаў ён тут лячыўся. Пазней на аснове ўражанняў напісаў апавесць «Станцыя Баранавічы». На доме былога гатэля «Славянскі», дзе спыняўся пісьменнік, усталявана памятная дошка. Цяпер тут размяшчаецца Баранавіцкае медвучылішча.

Станцыя Баранавічы. Пачатак XX ст.

Вул. Леніна, 51. Цэнтральная гарадская бібліятэка імя Валянціна Таўлая. На будынку мемарыяльная дошка з барэльефам паэта. У бібліятэцы аформлены мемарыяльны музейны куток, дзе сабраны кнігі паэта-земляка, літаратура пра яго, кнігі з аўтаграфамі пісьменнікаў, якія наведалі музей.

Вул. Савецкая, 72. Баранавіцкі краязнаўчы музей. Заснаваны ў 1929 г. як павятовы музей па ініцыятыве настаўніка Л. Турскага. У 1940 г. ператвораны ў абласны музей выяўленчага мастацтва. Разрабаваны ў час нямецкай акупацыі. Цяперашні быў створаны ў 1946 г. на аснове збораў Слонімскага раённага гісторыка-краязнаўчага музея (з 1952 г. у Баранавічах), у 1975 г. быў абноўлены. Захоўваюцца матэрыялы пра Паўлюка Багрыма, Уладзіслава Галубка, Адама Міцкевіча, Валянціна Таўлая, Піліпа Пестрака, Рыгора Шырма і інш.

* * *

Бажко Алесь, паэт, прэзаік, ураджэнец в. *Даўгінава* Карэліцкага р-на Гродзенскай вобл., у 1946—56 гг. працаваў у Баранавіцкай абласной газеце «Чырвоная звязда», на абласным радыё. У гэты ж час пачаў займацца літаратурнай творчасцю.

Бурш Яша (сапр. Анісяровіч Янка), паэт і мастак, нарадзіўся 12.11.1929 г. у Баранавічах. Аўтар зборніка «Прамень думкі» (1964). Цяпер жыве ў Польшчы.

Бусько Мікола, паэт, ураджэнец в. *Пагарэлка* Карэліцкага р-на Гродзенскай вобл., з 1962 г. вучыўся ў Баранавіцкім тэхналагічным тэхнікуме лёгкай прамысловасці, затым працаваў у розных установах мастаком-афарміцелем. Жыве тут і цяпер.

Галькевіч Аляксандр нарадзіўся тут 20.3.1956 г. Скончыў Віцебскі дзяржаўны медыцынскі інстытут. Аўтар раманаў «Празрэне» і «Фанатык», апавесцей «Уцекачы» (выйшла асобнай кнігай), «Няўдачнік» (у калектыўным зборніку «Аднойчы ў верасні»), «Дзеці да 16-ці» (часопіс «Нёман») і інш. Працуе ўрачом хуткай дапамогі ў Баранавічах.

Колас Якуб тройчы пабываў у Баранавічах. У сакавіку 1940 г. ён тут сустрэкаўся з выбаршчыкамі, а ў студзені 1946 г. чытаў свае вершы для гараджан на літаратурным вечары. Пра гэта згадвае Максім Лужанін у кнізе «Колас расказвае пра сябе». У лютым—сакавіку 1950 г. заезджаў сюды ў час сустрэч з выбаршчыкамі Навагрудскай акругі. Знаёміўся з жыццём горада, вёў размовы «пра догляд зямлі» і блізкія веснавыя работы. Адна з вуліц горада названа ў гонар народнага паэта.

Купала Янка прыязджаў у Баранавічы ў 1939 г. Спыняўся ў мясцовым гатэлі.

Куравіцкага Яна (н. 11.10.1943), польскага паэта, прэзаіка, эсэіста, месца нараджэння.

Мазуркевіч Язэп, прэзаік, крытык і краязнавец, ураджэнец в. *Цялякава* Уздзенскага р-на Мінскай вобл., у 1915—18 гг. загадваў Бежанскай франтавой перасоўнай школай, якая ў тыя гады працавала ля Баранавіч. Друкаваўся ў «Маладняку» і «Польмі». У 1921 г. адбываў пакаранне ў баранавіцкай турме пасля арышту польскімі ўладамі.

Макарэвіч Алесь, літаратуразнавец, крытык, ураджэнец в. *Шалягі* Пухавіцкага р-на Мінскай вобл., у гады Другой сусветнай вайны пасля цяжкага ранення трапіў у палон, знаходзіўся ў фашысцкім канцлагеры ў Баранавічах.

Новік-Пяюн Сяргей, паэт, ураджэнец в. *Лявонавічы* Нясвіжскага р-на Мінскай вобл., у 1939 г.

быў асуджаны польскай дэфензівай на зняволенне ў турме, якое адбываў у Баранавічах да верасня таго ж года.

Сабаленка Раман, ураджэнец в. *Сабалі* Брагінскага р-на Гомельскай вобл., жыві і працаваў тут у 1945—53 гг. Загадваў аддзелам культуры, быў намеснікам галоўнага рэдактара баранавіцкай абласной газеты «Чырвоная звязда». Тут напісаў зборнікі вершаў «3 родных крыніц» (1950), «Мая эстафета» (1954), працаваў над кнігай прозы «Жменя зярнят» (1957).

Талстой Аляксей [29.12.1882(10.1.1883)—23.2.1945], рускі пісьменнік, у 1926 г. быў тут праездом. Свае ўражанні ён апісаў так: «Рускі падарожнік косіцца ў вакно: снягі і Баранавічы. Якімі былі, скажам, 20 год таму назад гэтыя мястэчкі і гарадкі з драўлянымі дамкамі, платамі, бруднымі вуліцамі, з непамерна вялікай колькасцю касцёлаў на відных месцах [...], такімі стаяць і цяпер».

Таўлая Валянціна [26.1(8.2).1914—27.4.1947], паэта, літаратуразнаўца, удзельніца рэвалюцыйна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, радзіма. Аўтар зборнікаў «Выбранае: Вершы» (1947), «Выбраныя творы: Вершы і паэмы» (1958), «Пілюю вершам краты» (1984) і інш. Нарадзіўся ў сям'і чыгуначнікаў, якая неўзабаве перабралася ў *Лунінец*. Вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, з якой быў выключаны за ўдзел у падпольным маладзёжным руху. У 1930-я гг. на падпольнай рабоце ў Заходняй Беларусі. Адзін з арганізатараў Літаратурнага фронту сялянска-рабочых пісьменнікаў Заходняй Беларусі (1933). У 1936 г. быў асуджаны на 8 год турэмнага зняволення. У гады Вялікай Айчыннай вайны В. Таўлай быў сувязным партызанскага атрада імя Катоўскага Баранавіцкага злучэння. Пасля вайны працаваў старшым навуковым супрацоўнікам, дырэктарам Літаратурнага музея Янкі Купалы. Імем В. Таўлая ў Баранавічах названы вуліца, тры завулки, бібліятэка і літаратурна-кразнаўчы музей.

* * *

Баранавіцкі абласны драматычны тэатр. Працаваў з 1.1.1940 да чэрвеня 1941 г. і ў 1944—48 гг. Першы яго сезон адкрыўся спектаклем па п'есе Якуба Коласа «У пушчах Палесся». У даваенным рэпертуары былі таксама спектаклі па творах Кандрата Крапівы, Эдуарда Самуйлёнка і інш.

* * *

Хутар Аляксандрава (сучаснае месцазнаходжанне не ўстаноўлена).

Радзіма **Рычарда Кярсноўскага**, польскага паэта, драматурга (1912—1977). З 1939 г. жыві у эміграцыі. Аўтар тэатральнай п'есы «Паны ў новых капелюшах», зборнікаў паэзіі «Жаўнерскія строфы» (1941), «З'езд у Навагрудку» (1943), «Туга па радзіме» (Гамбург, 1946) і інш.

Вёска Бартнікі Вольнаўскага сельсавета

У пачатку XIX ст. маёнтак Бартнікі належаў Яну Слізеню, потым яго сыну Уладзіславу. У снежні 1844 г. сюды прыехаў са Шчорсаў паэт і фалькларыст Ян Чачот, ураджэнец в. *Малюшычы* Карэліцкага р-на Гродзенскай вобл., які жыві тут на працягу года, а ў снежні 1845 г. выехаў у *Далматоўшчыну*. Тут у маладосці бываў паэт-філамаст Тамаш Зан, ураджэнец в. *Мясата* Маладзечанскага р-на Мінскай вобл., і яго браты, а таксама, верагодна, Адам Міцкевіч.

Вёска Белая (Бяла) Мядзеневіцкага сельсавета

У пачатку 19 ст. тут быў маёнтак цёткі польскага паэта, ураджэнца *Завосся* Баранавіцкага р-на, Адама Міцкевіча Барбары Стыпулкоўскай і яе мужа Вінцэнта. Бацькі Адама часта бывалі тут з дзецьмі. Верагодна, што ў Белай юны Міцкевіч пазнаёміўся з Юз'яй, сваім першым захапленнем. У 1814 г. яна выйшла замуж за стрыечнага брата Адама — Феліцыяна Міцкевіча. Як лічаць некаторыя даследчыкі, у Белай адбыўся выпадак — розыгрыш паповіча Грынашкевіча, апісаны пазней у баладзе А. Міцкевіча «Люблю я».

Вёска Вольна, цэнтр сельсавета

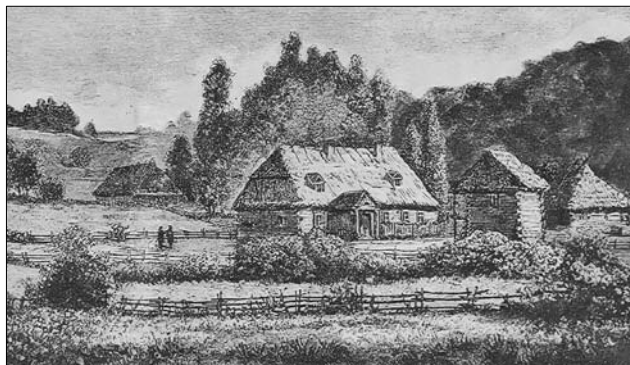
Міцкевіч Адам, **Чачот Ян**, **браты Заны** часта заязджалі ў маёнтак Вольна, які належаў Яну Слізеню. Яго сын Ота быў універсітэцкім калегам Адама Міцкевіча, сябрам таварыства філарэтаў.

Чачот Ян жыві у Рафала Слізеня, брата Ота, у 1846—47 гг., пераехаўшы сюды з *Далматоўшчыны* ад Вяжбоўскіх. Хворы і самотны ён ездзіў па маёнтках сваіх даўніх сяброў. У Вольнай затрымаўся ненадоўга з-за канфлікту са сваяком Рафала — Мечыславам. Вясной 1847 г. Ян Чачот выехаў у Друскенікі (Цяпер Друскінінкай, Літва), дзе праз некалькі месяцаў памёр.

Сядзібны дом Слізеняў не захаваўся. Да 1914 г. у ім была каштоўная калекцыя твораў выяўленчага мастацтва, а таксама бібліятэка, знішчаная ў час Першай сусветнай вайны.

Вёска Горнае Скробава Карчоўскага сельсавета

У 1912—13 гг. у мясцовых землеўласнікаў Дзеўчапольскіх працавала хатняя настаўніцай паэтэса **Канстанцыя Буйло** (рыхтавала ў гімназію іх сына Анатоля). У лісце да настаўніка А. Шоцкага з Баранавічаў яна пісала, што гэты перыяд быў вельмі плённы: тут напісала п'есы «Сённяшнія і даўнейшыя», «Кветка папараці», працавала над «Курганнай кветкай». Колішні фальварак не захаваўся. У мясцовай школе створаны літаратурны куток К. Буйло.

Завоссе. Дом, дзе, верагодна, нарадзіўся Адам Міцкевіч. Пачатак XX ст.

Вёска Данейкі Маўчадскага сельсавета

Радзіма **Анатолія Клышкі** (н. 16.4.1935), празаіка, крытыка, перакладчыка, педагога, аўтара твораў для дзяцей, у тым ліку буквара для беларускіх школ, пропісаў для яго, зборніка «Верасок» для дадагковага чытання. Пераклаў на беларускую мову «Новы Запавет», са старажытнагрэчаскай раман Лонга «Пастушыная гісторыя пра Дафініса і Хлою» (1991). Жыве ў Мінску.

Былы засценак Завоссе Мядзенеўскага сельсавета

Адно з найбольш верагодных месцаў нараджэння Адама Міцкевіча (24.12.1798—26.11.1855), класіка польскай літаратуры. У канцы XVIII ст. адзін з фальваркаў у Завоссі належаў брату бацькі паэта Мікалая Міцкевіча — Базылю. Пасля яго смерці Мікалай Міцкевіч стаў апекуном яго малалетняга сына Феліцыяна і ўпраўляючым маёнтка. Паводле звестак брата Адама — Аляксандра, у снежні 1798 г. Міцкевічы, выдавочна, выехалі ў Завоссе, і там 24 снежня 1798 г. нарадзіўся Адам, а ў лютым 1799 г. маці з Адамам вярнулася ў Навагрудак. Паводле другой версіі сям'я прыехала сюды ў верасні 1799 г., адразу пасля смерці Базыля і знаходзілася да 1801 г. У 1806 г. Мікалай Міцкевіч перадаў свае правы на Завоссе мужу сястры — Вінцэсю Стыпулкоўскаму.

Згодна з апісаннем Эдварда Паўловіча, які пабываў тут у 1883 г., Завоссеўская сядзіба, перабудаваная ў XIX ст., уключала драўляны аднапавярховы дом з гонтавым дахам і ганкам на чатырох калонах, а таксама гаспадарчыя пабудовы — абору, стадолю, свіран, студню з жураўлём. Сені дзятлілі дом на 2 палавіны. У правай было 4 пакоі — сталовая, гасцёўня, спальня, «малы пакой» і аптэчка. У 2-й палавіне былі пакоі для чэлядзі, камора, кухня і спіжарня.

Адам Міцкевіч быў частым госцем у Завоссі, у час вучобы ў Навагрудку праводзіў тут вакацыі ў сваякоў Стыпулкоўскіх, якія ў 1806 г. перанялі фальварак ад яго бацькоў, прыязджаў і пазней, калі працаваў у Коўне. Начаваў звычайна ў свірне або ў лямусе, дзе, як сведчыць Тамаш Зан, былі надпісы на сценах і вокнах, выразаныя рукой Адама. Вінцэсь Каратынскі, які пабываў тут у 1861 г., пісаў: «У гэтым пакойчыку над свірнам ён заўсёды з ахвотай сядзеў і ўглядаўся ў цудоўныя ваколліцы засценка, «збіраючы фарбы для вобразаў», якія ў будучым з любоўю, як ніхто іншы, меўся намаляваць. З гэтых аконцаў цудоўна глядзіцца згаданая ім Жарновая гара, самая высокая ва ўсёй ваколліцы, якая па форме сваёй дзіўна нагадвае велізарныя млыновыя жорны». (Каратынскі В. Творы. Мн., 1981. С. 89).

З 1840 г. у Завоссі жывіў доктор Ігнат Зан, а некаторы час пасля вяртання з Сібіры таксама і паэт Тамаш Зан, брат Іgnата.

Завоссеўская сядзіба была знішчана ў 1915 г., у час Першай сусветнай вайны (непадалёк ад яе праходзіла лінія фронту). У 1927 г. тут быў узведзены абеліск, на якім значыцца, што гэта месца нараджэння паэта. Другой сусветнай вайны былі разбураны і ацалелыя гаспадарчыя пабудовы. Археолагі знайшлі тут рэшткі посуду, кафлі, гліняныя люлькі і іншы матэрыял XVIII ст. Да 200-годдзя з дня нараджэння паэта ажыццёўлены праект аднаўлення Завоссеўскай сядзібы і стварэння тут літаратурнага музея, які быў адкрыты 8.9.1998 г.

Вёска Загор'е Сталавіцкага сельсавета

16.7.1940 г. тут нарадзілася **Ніна Загорская**, паэтэса, публіцыст, перакладчыца, аўтар кніг паэзіі «Радар» (1975), «Явар» (1982), «Мне добра з вамі» (1989). У сябе на радзіме выступіла ініцыятарам асвячэння Крыжа Памяці і пабудовы каплічкі на месцы разараных старых могілак на Паповай гары. Жыве ў Мінску.

Вёска Ішкалдзь Савіцкага сельсавета

Тут у розны час бывалі браты Заны і Адам Міцкевіч. У старадаўнім Ішкалдзьскім Траецкім касцёле ў 1798 г. служыў вікарыем ксёндз Павел Грынашкевіч, далёкі сваяк Адама Міцкевіча. У 1820 г. пробашчам гэтага касцёла быў стрыечны брат Тамаша Зана.

Шкалдзь. Траецкі касцёл. 1920 гг.

у Рэпіхаве. У баладзе «Калдычэўскі шчупак» ён выкарыстаў мясцовае паданне пра вялізнага шчупака, які пераплыў падземнай ракой з Калдычэўскага возера ў Свіцязь. Паэт звязаў гэты сюжэт з гісторыяй двух шляхецкіх родаў — Анцутаў і Верашчакаў, якія жылі каля названых азёраў. У 1914 г. праз Калдычэўскі маёнтак праходзіла лінія фронту, сядзіба падчас ваенных дзеянняў была разбурана.

Новік-Пяюн Сяргей, урадженец в. *Лявонавічы* Нясвіжскага р-на Мінскай вобл., у 1944 г. быў зняволены ў Калдычэўскім лагеры смерці. У час расстрэлу ён быў толькі паранены, прыкінуўся мёртвым, і гэты выратавала яго ад гібелі. Тут ён напісаў некалькі вершаў, у тым ліку песню «Не гудзе зялёная дуброва» з надпісам: «Калдычэва, лагэр смерці, чэрвень 1944».

Верш «У Калдычэўскім лагеры смерці» напісаў паэт Віктар Турукевіч.

Хутар Капані Велікалуцкага сельсавета

Паэт, празаік і драматург **Алесь Гарун**, урадженец былога фальварка *Новы Двор* пад Мінскам, жывіў тут у пачатку ХХ ст. у радні. 10 студзеня 1905 г. закончыў у Капанях паэму «Мае Коляды», якая выйшла ў Вільні ў 1920 г.

Вёска Карчова, цэнтр сельсавета

Ва ўрочышчы Кут (1 км ад вёскі) знаходзіцца камень філарэтаў — помнік прыроды і культуры. Тут у 1820-я гг. збіраліся сябры тайнага таварыства філарэтаў, сярод якіх былі Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Ян Чачот, Ігнат Дамейка і іншыя. Тут чыталіся вершы з заклікам да самаахвярнасці і мужнасці ў імя Айчыны.

Вёска Крошын, цэнтр сельсавета

Адынец Антон і Дамейка Ігнат пабывалі тут у 1884 г. Сябры наведалі касцёл, дзе была пахавана сястра Ігната Дамейкі, фамільны склеп Святаполк-Завадскіх, які ўжо тады быў у занябаным стане, пасадзілі на памяць два дубкі ў парку. Па некаторых дадзеных, каля дубкоў быў валун, на якім Паўлюк Багрым высек памятны надпіс пра гэтую сустрэчу. Адзін дуб захаваўся да нашага часу, валун не знойдзены (ці не захаваўся).

Багрыма Паўлюка [2.(14).11.1812—1891(?)], паэта, аўтара шырокавядомага верша «Зайграй, зайграй, хлопча малы...», радзіма. З сям'і вясковага каваля Восіпа Багрыма. Быў ахрышчаны 3 лістапада 1812 г. у мясцовым касцёле ксяндзом Войцахам Магнушэўскім. Вучыўся ў пачатковай парафіяльнай школе, прыслужваў ксяндзу Магнушэўскаму ў касцёле. Па ўспамінах навагрудскага пісьменніка і адваката І. Яцкоўскага, Паўлюк меў шчытак беларускіх вершаў, які пазней быў страчаны. У 1864 г., ажаніўшыся з Карнэліяй Шышлоўскай, купіў кузню. Быў вядомым на ўсю акругу кавалём. Па сведчаннях крошынскага ксяндза Караля Жураўскага, перад Другой сусветнай вайной (ці ў пачатку вайны) фатографам з Баранавічаў былі зроблены здымкі хаты і кузні Паўлюка Багрыма (здымкі не знойдзены). Кузня, як відаць, была добра абсталявана інструментамі і прыстасаваннямі. Багрым рабіў на заказ розныя гаспадарчыя прылады, брытвы. Адна з такіх брытваў з надпісам «Вагрым» была ў Крошыне перад вайной. Але найлепшым помнікам Паўлюку Багрыму з'яўляецца жырандоля, шэдэўр кавальскага мастацтва XIX ст., зробленая ім у 1881 г. па заказе ўладальніка суседняга маёнтка Пятра Святаполк-Завадскага. На абадку жырандолі лацінкай зроблены надпіс «Павел Багрым выкаваў у Крошыне над Шчарай у 1881 г.» Жырандоля ўпрыгожвае цяпер мясцовы касцёл, каля якога на могілках і пахаваны паэт. У 1968 г. на яго магіле (дакладнае яе месца невядома) быў пастаўлены сціплы помнік. Да 175-годдзя з дня нараджэння паэта быў устаноўлены новы металічны помнік з кветкамі і жаўранкамі, які паўтарае матыў Багрымавай жырандолі (мастак С. Свістуновіч). На думку С. Свістуновіча, на мясцовых могілках ёсць надмагільныя агароджы, каваныя Багрымам. Каля крошынскага касцёла пахаваны і бацькі

Вёска Калдычэва Мядзенеўскага сельсавета

У 2-й палове XVIII ст. вёска і маёнтак належалі Анцугам, продкам па маці сяброўкі Адама Міцкевіча Марылі Верашчака. У пачатку XIX ст. гэта была ўжо уласнасць Радзівілаў.

Міцкевіч Адам, паводле версіі біёграфа Антонія Малецкага, мог нарадзіцца ў мясцовай карчме, якая знаходзілася «за чвэрць мілі» (каля 2 км) ад Завосся. На самой справе адлегласць ад Завосся да Калдычэва ў два разы большая.

Чачот Ян часта бываў тут, бо вёска знаходзілася непасрэдна ад селішча Чачотаў

паэта. У 1985 г. у мясцовай школе адкрыты музей народных мастацтваў і рамёстваў імя П. Багрыма, а ў 1988 г. створаны музей гісторыі і этнаграфіі краю, дзе ўшанавана імя паэта-земляка.

Паўлюку Багрыму, яго прабыванню ў Крошыне прысвечаны многія мастацкія творы — драматычныя сцэны «Юнак з Крошына» Язэпа Дылы, вершы «Паўлюк Баграм» Уладзіміра Караткевіча, «Крошын», «У Паўлюка Багрыма» Яўгеніі Янішчыц і інш.

Глогер Зыгмунт, польскі гісторык, этнограф і фалькларыст, у 80-х гг. XIX ст. пабываў у Крошыне ў час падарожжа па Беларусі. У газеце «Край» (№ 43 за 1889 г.) ён надрукаваў нарыс пра наведанне мястэчка, дзе даў высокую ацэнку кавальскаму майстэрству Паўлюка Багрыма, апісаў могілкі, дзе пахаваны сваякі Ігната Дамейкі, дубкі, пасаджаныя ў знак вернасці філамацкай дружбе. У час паездкі запісаў мясцовы этнаграфічны звычай «Кудзельніца» або «Маланка», які адзначаўся на запусы (масленіцу) крошынскімі мяшчанамі.

Скуратовіч Серафіма з дому Стыпулкоўскіх, стрыечная сястра Адама Міцкевіча, пахавана на Крошынскіх могілках.

Станцыя Лясная, цэнтр сельсавета

Радзіма **Уладзіслава Галубка** [3(15).5.1882—28.9.1937], драматурга, пражыіка, рэжысёра, акцёра, мастака. Нарадзіўся ў сям’і рабочага-чыгуначніка, які неўзабаве быў пераведзены па службе ў Мінск. Там У. Галубок стаў адным са стваральнікаў беларускага нацыянальнага тэатра. Пісаў драматычныя творы, апавяданні, вершы, публіцыстыку (перавыдадзены ў 1983 г.). Аўтар каля 40 п’ес на гістарычныя, гісторыка-рэвалюцыйныя і бытавыя тэмы. Вядомы таксама як акцёр і мастак-пейзажыст. У 1937 г. быў беспадстаўна арыштаваны і расстраляны. Месца пахавання яго невядома. Рэабілітаваны 26.8.1957 г. Імя Уладзіслава Галубка носіць Рэспубліканскі фестываль аматарскага тэатральнага мастацтва, які праходзіць у Баранавічах, гасцёўня Дзяржаўнага музея тэатральнай і музычнай культуры ў Мінску. У мясцовай школе ёсць музей, дзе прадстаўлены кнігі земляка, фотаздымкі спектакляў. На станцыі Лясная ўстаноўлены мемарыяльны камень у яго гонар.

Вёска Малахоўцы, цэнтр сельсавета

Тут 17.8.1955 г. нарадзіўся **Алесь Жамойцін**, паэт, аўтар кнігі паэзіі «Азірнуўшыся — не скамянею» (1989). Цяпер працуе дырэктарам Дома-музея Ф. Багушэвіча ў *Кушыянах* Ашмянскага р-на.

Вёска Мілавіды, цэнтр сельсавета

Каля вёскі ўстаноўлены помнік і памятны камень у гонар паўстанцаў Кастуся Каліноўскага — на месцы бітвы атрада Духінскага з царскімі войскамі 5.6.1863 г. У Мілавідскай сярэдняй школе створаны гісторыка-краязнаўчы музей К. Каліноўскага і яго паплечнікаў.

У вёсцы Мілавіды бываў У. Караткевіч, адбываюцца падзеі рамана польскага пісьменніка Т. Канвіцкага «Богінь».

Вёска Моўчадзь, цэнтр сельсавета

Радзіма літаратара, папулярызатара здабыткаў рускай і польскай літаратур, арганізатара перакладчыцкай справы **Віктара Жака** (1.1.1935—26.3.1999). У 1998—99 гг. ён быў намеснікам старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Вёска Новая Мыш, цэнтр сельсавета

У мястэчку Новая Мыш часта бываў паэт, фалькларыст **Ян Чачот**, калі жыў у Рэпіхаве. Яго бацька служыў (да 1815) тут у Ю. Несялоўскага ўраднікам. У пачатку XIX ст. гэта быў значны культурны і гаспадарчы асяродак, цэнтр парафіі. Тут была школа, шпіталь, царква, касцёл, сінагога, некалькі разоў у год праходзілі вядомыя на ўсю акругу кірмашы. Разам з Я. Чачотам тут бываў **Адам Міцкевіч**. У аснову балады Я. Чачота «Мышанка» леглі два мясцовыя паданні пра паходжанне назвы мястэчка. Першае — пра дачку Мышкі, прыгожую дзяўчыну, якая кінулася ў раку, каб не трапіць ў рукі гвалтаўніка. На тым месцы, нібыта і ўзнік «горад Мыш». Паводле другога, чалавек, які заснаваў горад, вырашыў назваць яго імем істоты, якую першай убачыць раніцай. У гэтай жа баладзе

Моўчадзь. 1916 г.

*Новая Мыш. Рыначная плошча.
Касцёл і царква. 1916 г.*

Я. Чачот апеў раку свайго маленства Мышанку. Любiмым месцам адпачынку паэта было старажытнае замчышча. У фiламацкiм асяроддзi Чачота прызывалi «Янам з Мышы».

Вёска Пастарыinne (Падстарынь) Навамышскага сельсавета

Адсюль родам бацька **Алеся Гаруна**, Уладзiмiр Каятанавiч Прушынскi. Жывучы ў Мiнску, ён заставаўся прапiсаным да вёскi Пастарыinne Навагрудскага павета. У дзяцiнстве i юнацтве жьiў тут у сваякоў i будучы паэт. Паводле «Бiяграфii» Максiма Гарэцкага, ён «рабiў усё, што рабiлi брацельнiкi — пасвiў коней, ганяў авечак, вазiў гной i г.д.»

Вёска Паланэчка Савiцкага сельсавета

З 2-й паловы XVIII ст. была ўласнасцю Радзiвiлаў. У XIX ст. пры князi Альберту Радзiвiле ў палацы была багатая бiблiятэка (4 тысячы тамоў), калекцыя сямейных партрэтаў, збор бронзы, нумiзматычны кабiнет. У час Першай сусветнай вайны частка калекцыi была вывезена ў Расiю, астатняе — разрабавана. Мацей Радзiвiл прымаў тут рускага пiсьменнiка **Дзiяніса Фанвiзiна**, калi той у 1777 г. ехаў з Масквы ў Парыж. Пра гэта апошнi згадаў у дзённiку i лiсце з Варшавы да сястры Феадосii: «28 жнiўня прыехалi абедаць у мястэчка Паланечна (так у тэксце. — *Рэд.*), якое належыць Радзiвiлу. Тут мы былi прыняты вельмi добра ў доме самога гаспадара. Абуд прайшоў на серабы...» У сярэдзiне XIX ст. Канстанцiн Радзiвiл, адзiн з кiраўнiкоў антыцарскага Патрыятычнага таварыства, наладзiў тут выданне часопiса «Люд i час» (на польскай мове). Яго рэдагаваў Януары Фiлiповiч; выйшаў адзiн нумар. Адной з задач часопiса было вывучэнне мовы, звычаяў, фальклору мясцовага сялянства. У стварэннi часопiса прымаў удзел паэт **Уладзiслаў Сыракомля**, якi прызджаў у Паланэчку для сустрэчы з К. Радзiвiлам i апiсаў палац у нарысе «Вандроўкi па маiх былых ваколiцах».

У адноўленым палацы цяпер размяшчаецца школа-iнтэрнат. Часткова захаваўся парк — помнiк садава-паркавага мастацтва канца XVIII — 1-й паловы XIX ст.

У пачатку XIX ст. пробашчам касцёла ў Паланечцы быў канонiк Зан, стрыечны брат Тамаша Зана. Ён апекаваўся братамi Занамi, якiя часта тут гасцiлi. Разам з iмi частку вакацый праводзiў тут Адам Мiцкевiч.

Вёска Петкавiчы Савiцкага сельсавета

На думку некаторых вучоных, адсюль з вёскi каля трасы Мiнск-Брэст, вёскi Iшкалдзь паходзiў **Иван Фёдараў** (Хведаровiч), кнiгавыдавец-асветнiк, заснавальнiк кнiгадрукавання ў Расii i ва Украiне. Дакладныя звесткi пра яго паходжанне невядомы, але зыходзячы з геральдычнай трактоўкi друкарскага знака, верагодна, паходзiў з беларускага роду Рагозаў.

Вёска Пянчын Карчоўскага сельсавета

У маёнтку Пянчын нарадзiўся **Андрэй Рымша** (1550?—1599?), паэт, перакладчык, заснавальнiк жанру панегiрычнай паэзii ў старажытнай беларускай лiтаратуры. Паходзiў са шляхецкай сям'i. Па некаторых дадзеных, вучыўся ў Астрожскай школе на Валынi (Украiна). З 1572 г. быў на службе ў князёў Радзiвiлаў. Першыя паэтычныя спробы рабiў на беларускай мове, пазней перайшоў на польскую. У Астрогу выдаў у выглядзе друкаванага календара-лiстоўкi свой вершаваны твор на беларускай мове «Храналогiя» (1581), адзiны вядомы экзэмпляр якога знаходзiцца ў Расiйскай нацыянальнай бiблiятэцы ў Санкт-Пецярбургу. Аўтар панегiрычных вершаў на гербы магнатаў А. Валовiча, Л. Сапегi, Ф. Скумiна, паэмы «Дзесяцiгадовая аповесць пра ваенныя справы... Крыштафа Радзiвiла...» (1585; адзiны вядомы экзэмпляр знаходзiцца ў бiблiятэцы Польскай акадэмii навук у Гданьску). Пераклаў з лацiнскай на польскую мову i выдаў твор А. Поляка «Хараграфiя, або Тапаграфiя ... Святой зямлi» (1595). У Пянчыне i Гарадзiшчы ёсць вулiцы А. Рымшы. Яго iмя ўвекавечана на помнiку, што ўстаноўлены на месцы Астрожскай друкарнi (г. Астрог, Украiна).

Вёска Сачыўкi Сталавiцкага сельсавета

У маёнтку Сачыўкi жыла бабуля Марылi Верашчака i Iгната Дамейкi, якiя былi стрыечнымi братам i сястрой i блiзкiмi сябрамi Адама Мiцкевiча. У 1884 у час прыезду на радзiму I. Дамейка бабываў тут разам з паэтам Антанам Адынцом. Яны наведалi мясцовыя моглiкi, дзе былi пахаваны бабуля, мацi i сястра I. Дамейкi. Падзеi гэтых дзён апiсаны ў яго ўспамiнах «Мае падарожжы».

Вёска Серабрышча, цэнтр сельсавета

Радзiма **Ивана Курбекi** (н. 10.11.1934), паэта, лiтаратуразнаўца, аўтара кнiг «Абы здароўе»

(1979), «Хітрыя літары» (1991) і іншыя. Жыве ў Мінску, працуе ў музеі Якуба Коласа.

Вёска Сталавічы, цэнтр сельсавета

У XIX ст. мястэчка Сталавічы належала Лявону Радзівілу. У гэты час тут былі касцёл, царква, сінагога, гарадская і парафіяльная школы. У 1815 г., па некаторых звестках, тут праходзіў вайсковую службу рускі паэт, дзекабрыст **Кантрацій Рылееў**. Сюды на сустрэчу з ім прыходзіў паэт Тамаш Зан. На думку польскага даследчыка Л. Падгорскага-Аколава, тут, у парафіяльнай школе, у 1804 г. вучыўся **Адам Міцкевіч**, калі ён жыў з бацькамі ў Завоссі (8 км ад Сталавіч). Тут жа ён пазнаёміўся з ксяндзом Янам Гарбацэвічам, які быў настаўнікам школы і паслухжыў прататыпам ксяндза з 4-й часткі паэмы А. Міцкевіча «Дзяды».

Двор у Туганавічах. Пачатак XX ст.

Вёска Туганавічы Карчоўскага сельсавета

Тут за 1 км ад в. Карчова ў XVIII—XIX стст. была Туганавіцкая сядзіба, заснаваная князем Туганам. З канца XVIII ст. належала маршалку шляхты Антонію Верашчаку. У 20-я гг. XIX ст. тут жыла ўдава маршалка Францішка з Анцутаў з дарослымі дзецьмі. Туганавіцкая сядзіба, пераробленая каля 1820 г., складалася з двух жылых будынкаў — дома і афіцыны. Дом быў мураваны, пабелены, з чатырохскільным дахам і ганкам на чатырох калонах. Непадалёку была аранжарэя, гаспадарчыя пабудовы, ставы, вакол дома — пейзажны парк з сямейнай капліцай-пахавальняй. Ігнат Дамейка, захапляючыся Туганавічамі, успамінаў: «Туганавіцкі двор, які ляжаў сярод маляўнічых ваколіц, быў шырока збудаваны, над ім узвышаліся мураваныя капліца і афіцына. Вялізны ліпавы парк, мноства гаспадарчых пабудов... надавалі двару выгляд сядзібы заможнай шляхты...» (Przegląd Lwowski. 1882. T. IV).

У 1818—21 гг. да Міхала Верашчакі, знаёмага па Навагрудскай дамініканскай гімназіі, прыязджаў **Адам Міцкевіч**. Ён захапляўся паркам і наваколлем. Начаваў, па традыцыі, як і ўсе госці мужынскага полу, у афіцыне («мураванцы»), у пакоі справа ад сеняў. Тут ён пазнаёміўся з Марыляй Верашчака, сястрой Міхала, якая ўвайшла ў яго жыццё і творчасць. У 1818 г. Марылі было 19 год, яна мела неблагую хатнюю адукацыю, добрае выхаванне, любіла літаратуру, музыку, сама пісала музычныя творы. Па ўспамінах сучаснікаў, не была прыгажуняй, але вельмі «мілай і сімпатычнай», з лагодным і спагадлівым характарам. У Туганавічах А. Міцкевіч напісаў Марылі верш і запісаў яго ў хатнім альбоме. У ліпавай альтанцы адбылася апошняя размова закаханых перад ад'ездам Адама 28.8.1820 г. Развітваючыся з дзяўчынай, якая была нарочонай графа В. Путкамера, А. Міцкевіч пасадзіў бярозку «ў памяць пра тое, што быў час, калі дзяўчаты выходзілі замуж па каханні». Бяроза расла непдалёку ад параднай часткі парку (не захавалася). Частымі гасцямі былі тут Ігнат Дамейка, стрыечны брат Марылі і Міхала, і Тамаш Зан. Ян Чачот прысвяціў Міхалу Верашчаку баладу «Калдычэўскі шчулак». Пазней Туганавічы наведвалі Эліза Ажэшка, Марыя Канапніцкая і інш.

Апошняя ўладальніца сядзібы Юзэфа Тугановіцкая перад смерцю адпісала Туганавічы Мінскаму сельскагаспадарчаму таварыству з умовай, што тут будзе створана сельскагаспадарчая школа. Але ў час Першай сусветнай вайны ўсе сядзібныя будынкі былі разбураны. Застаўся толькі стары парк, рэшткі падмуркаў «мураванкі», сядзібнага дома і каплічкі, а таксама старыя ліпы, пад якімі была «альтанка Марылі», месца сустрэчы закаханых. Яе апісанне ёсць у «Дзядях» А. Міцкевіча. На ўсё жыццё запомніліся паэту гэтыя мясціны. Знаходзячыся ў эміграцыі, ён пісаў «...І вечна сняцца мне Навагрудак і Туганавічы».

Туганавічам, іх сталым і часовым жыхарам прысвечаны вершы «Адам Міцкевіч у Туганавічах» Алега Лойкі, «Туганавічы» Кастуся Цвіркi і інш.

Вёска Ясянец Гарадзішчанскага сельсавета

У былым маёнтку каля вёскі нарадзіўся **Яўхім (Паахім) Храптовіч** (4.1.1729—4.3.1812), публіцыст, паэт, перакладчык, палітычны і культурны дзеяч Вялікага княства Літоўскага. Паходзіў са старажытнага магнатскага роду гербу Адравонж. Маёнтак належаў яго дзеду — маршалку шляхты Навагрудскага ваяводства Казіміру Несялоўскаму, вядомаму на той час пісьменніку. Вучыўся дома, затым у Нясвіжскім езуіцкім калегіуме, Віленскай акадэміі, удасканалваў веды ў еўрапейскіх універсітэтах. Быў на вайскавай і дыпламатычнай службе. У 1773—94 гг. узначальваў дэпартамент акадэміі і школ ВКЛ. Апошнія гады жыў у Варшаве, дзе і памёр. Аўтар вершаў на польскай, лацінскай і беларускай мовах, «Храналогіі роду Храптовічаў», артыкула «Паэзія» ў даведніку І. Красіцкага «Збор найбольш патрэбных звестак» (1781).

Лідзія КУЛАЖАНКА, Адам МАЛЬДЗІС,
Святлана САЧАНКА

Працяг у наступным нумары.

Вернутыя імёны

Да 160-годдзя з дня нараджэння
Зоф'і МАНЬКОЎСКОЙ

Ігар ЗАПРУДСКІ

«ПЕСНЯ СЭРЦА, ЯКОЕ ТАК ГОРАЧА АДЧУВАЛА»

ПОШУКІ АДЭКВАТНАСЦІ Ў ТВОРЧЫМ ЛЁСЕ ПАЭТКІ АДАМА М-СКАГА

Таго, хто напісаў бы працулы некралог, не знайшлося. І ўся польскамоўная прэса абмежавалася кароткай канстатацыяй сумнага факта. У кастрычніку 1911 года ў варшаўскім «Tygodniku Pustrowanym» («Ілюстраваным штотыднёвіку») як рэдакцыйны ўступ да верша «Рэха» было змешчана наступнае паведамленне: «7 дня бягуцага месяца памерла ў Дарагавіцы на Слуцкай зямлі Зоф'я з Манькоўскіх Тшашчкоўская, што пісала пад мужчынскім псеўданімам Адам М-скі; была на працягу многіх гадоў супрацоўніцай нашага штотыднёвіка. Яна належала да найэлегантнейшых нашых паэтаў у перыяд пасля 1863 года. Акрамя арыгінальных твораў, такіх, як цыкл «Дарагавіцкія песні», фрагменты якога ў свой час друкаваў штогоднік, акрамя зборніка лірычных вершаў «Акорды мінулага», які тагачасная цензура так парэзала, што выдаць яго было немагчыма, яна аўтар шматлікіх перакладаў першаступеннай вартасці. Перакладала яна з правансальскай «Мірэю» Містраль, «Лузіяды» Камозенса, «Габрэйскія мелодыі» Байрана, творы Ламарціна, а таксама шмат іншых французскіх паэтаў. І тут, бадай што, найлепей выявілася індывідуальнасць паэткі, вялікая здольнасць перакоўван-

Зоф'я Манькоўская (Адам М-скі).

ня чужых формаў паводле ўласных кшталтаў, майстэрскае валоданне вершам. Ціхая і сціплая, яна праз усё жыццё не адкрывала забрала псеўданіма, і смерць яе ў глухім ліцвінскім закутку прайшла амаль незаўважна.

Міжволі напрошваецца ледзь не рытарычнае пытанне: «Чаму на адыход у нябыт «найэлегантнейшай» паэткі і выдатнай перакладчыцы польскага журналістыка адгукнулася ўсяго некалькімі радкамі?»

Шукаць адназначны адказ бесперспектыўна. Але, не інтрыгуючы дарэмна чытача, хацелася б выказаць шэраг меркаванняў. «Ціхая і сціплая», Зоф'я Манькоўская ніколі не карысталася творчай «энергіяй скандалу», як

гэта з поспехам рабілі некаторыя прадстаўнікі яе літаратурнага пакалення. Як паэтка, яна яўна не ў згодзе з тагачаснай літаратурнай модай чэрпала натхненне не столькі ў надзённай рэчаіснасці, колькі ў сваёй душы, у сабе. Нарэшце, і гэта ці не галоўная прычына, ведаючы і засвоіўшы ўсе еўрапейскія мастацкія навацыі сваёй эпохі, яна засталася выразна рэгіянальным творцам, пясняркай гаротнай Літвы. Звернем увагу на прэцэдэнт: за дваццаць гадоў перад тым, у 1891 годзе, калі ў Варшаве памёр наш зямляк Вінцэс Каратынскі, які каля трыццаці

гадоў аддаў польскай журналістыцы, на яго пахаванні ўвогуле не знайшлося нікога, хто б над магілай сказаў добрае слова пра нябожчыка. Падобнасць гэтых фактаў пакідае пэўнае ўражанне і наводзіць на адпаведныя думкі пра прычыны «заядбанасці» краёўцаў дзесячамі «культурнай метраполіі». Здаецца, невыпадкова, што ў сучасным польскім літаратуразнаўстве творчасць Манькоўскай адносіцца да з'яў другарадных не столькі з-за мастацкіх недахопаў, колькі ў сувязі з яе перыферычнасцю.

У эпоху пазітывізму, калі пачалася публічная літаратурная дзейнасць паэткі, вялікае значэнне надавалі творам праграмнага характару. Такого кшталту верш — «Браніславе С» (1884) — належыць і пяру Манькоўскай. У ім аўтарка прароча прадбачыла, што пасля яе смерці на час «знікне ўсялякі след», але верыла ў нямарнасць сваёй працы і спадзявалася, што праз гады нейкі нашчадак возьме яе кнігу ў якасці буквара. І вера ў гэта для лірычнай гераніі стала своеасаблівым статус кво для абгрунтавання сэнсу жыцця, дастатковым фактам яго небессэнсоўнасці. Што датычыць мужчынскага псеўданіма, абранага паэткай. Такі выбар мог стаць рэакцыяй на відавочна празмерныя, амаль абсалютызаваныя ў пазітывісцкіх літаратуразнаўчых штудыях памкненні цалкам атаясамліваць лірычнага героя з аўтарам, бачыць у мастацкіх тэкстах прамое адлюстраванне фактаў біяграфіі творцы. І, думаецца, тут мы маем справу не толькі з элементамі літаратурнай гульні. Гэта быў вынік пошуку аптымальнай формы для найбольшай творчай свабоды, для рэалізацыі на практыцы моднай тады ідэі пра незалежнасць Паэта як ад палітыкі, так і ад густаў натоўпу. А інакш як можна было б натуральна паяднаць у творчасці пакутна-грамадзянскі пафас з падкрэсленай індывідуальнасцю?

На шыкоўнай надмагільнай пліце на пагосце ў вёсцы Бабоўня Капыльскага раёна, безумоўна, згодна з воляй нябожчыцы зроблены такі надпіс:

**zofja z mańkowskich
TRZESZCZKOWSKA
Poetka Adam M-ski.
Ur. 1847 26/XI + 24/IX 1911
w Dorohowicy.
Może wiatr pieśni rozniesie po świecie
Piśń serca, które czuło tak gorąco.**

Каменю, а не паперы ці людскай памяці напрыканцы жыцця даверыла паэтка таямніцу свайго літаратурнага псеўданіма, на ім прын-

цыпова, як здаецца, пазначыла месца свайго нараджэння і смерці — вёску Дарагавіца на Капыльшчыне. У якасці эпітафіі выкарыстаны радкі з яе верша «Адказ» (1898), у якіх зноў выказана спадзяванне на будучае прызнанне і папулярнасць.

Постаць Зоф'і Манькоўскай — загадкавая, высакародная і несумненна значная для нашай культуры. Але яе імя землякі-беларусы «адкрылі» толькі ў 70-я гады мінулага стагоддзя. Яно не было асуджана на забыццё, а няўвінна аддадзена яму.

Біяграфічныя звесткі пра Зоф'ю Манькоўскую скупыя і часам вельмі супярэчлівыя. Нават сёння пра яе вядома няшмат, але вобраз, які складаецца з эпізодычных звестак, на мой погляд, вельмі прывабны. Яна была сваячкай Уладзіслава Сыракомлі, які і наканаваў ёй паэтычную будучыню. У 1861—1866 гадах дзяўчына вучылася ў адным з прыватных пансіёнаў сталіцы краю — Вільні. Але так і не палюбіла горад, заўсёды адчувала сябе «вяскоўцам» і нават прызнавалася, што прырасла «да зямлі, як сялянскае сэрца». Паводле адных крыніц, «маючы ўсяго толькі 17 гадоў» (1864 г.?), паводле іншых, «пасля заканчэння пансіёна» выйшла замуж за афіцэра-артылерыста Вацлава Трашчкоўскага. (Існуюць два варыянты транслітарацыі кірыліцай гэтага прозвішча: Трашчкоўскі і Тшашчжаецца. Фанетычны спосаб яго перадачы па-беларуску значна больш натуральны — Чачкоўскі). Само сабой зразумела, што пасля разгрому паўстання Каліноўскага шлюб з афіцэрам царскай арміі выклікаў асуджэнне ў грамадстве. У краёвым шляхецкім асяроддзі такі крок лічыўся не проста непрыстойнасцю, а ледзь не здрадай. Манькоўская паехала за мужам, брала ўдзел у руска-турэцкай вайне 1877—1878 гг., затым доўгі час жыла ў расійскай правінцыі. У адных публікацыях сцвярджаецца, што ў 1889 годзе яна вярнулася на радзіму і пасялілася ў роднай Дарагавіцы, дзе жыла з мужам. Ёсць і іншыя, значна менш верагодныя звесткі: што толькі на пачатку XX стагоддзя, «развёўшыся з мужам, вярнулася на радзіму». Ва ўсякім разе, каля 25 гадоў Манькоўская правяла па-за межамі Беларусі. У пачатку 80-х гадоў пад уплывам паўстанца-земляка Фелікса Зянковіча яна сур'ёзна занялася літаратурнай творчасцю, перадусім перакладамі еўрапейскай паэзіі на польскую мову.

На жаль, даволі багатая эпістальярная спадчына Манькоўскай вывучана недастаткова і апублікавана толькі фрагментарна. Але ўжо сёння стаў відавочным факт, што напярэдадні вяртання на радзіму паэтка мела акрэсленую

патрыятычную і нацыянальна-асветніцкую праграму дзеянняў. Па-першае, яна прыныцыпова выступала супраць боязі «краёвага сепаратызму», што, напрыклад, выражалася ў замене рэдактарамі ў яе польскамоўных вершах назвы «Літва» на выраз «родная зямля». Па-другое, прызнавалася, што адрасуе вершы найперш землякам і дапускала, што ў іншым выпадку проста не магла б тварыць. У лютым 1888 г. паэтка пісала ў лісце да рэдактара варшаўскага тыднёвіка «Зусіе» («Жыццё») З. Пшасмыцкага: «Вось і мая сірочая песенька не можа ўзносіцца і звінец над усёй зямлёю. Не хопіць ёй духу. Але дзесьці над малой рачулкай, што імкне да Нёмана, дзе і жывыя людзі, і магілы песню гэтую па голасу пазнаюць. А можа нават і душа, што можа ў маёй песні жыць, у іншым месцы ўзносіцца не захаче б. Мы, ліцвіны, з асаблівым пачуццём прывязваемся да свайго кута...». Па-трэцяе, яна была пераканана ў надзённасці стварэння паўнавартаснай мастацкай літаратуры на беларускай мове і неабходнасці яе папулярызацыі, чым і збіралася непасрэдна заняцца. У сакавіку 1888 г. яна паведамляла таму ж адрасату: «З паэтычнымі творамі [французскай паэткі] Акерман дашлю Пану яшчэ пару беларускіх перакладаў. Нядаўна ў «Штогодніках» пісалі, што калі б надрукавалі «Пана Тадэвуша» па-беларуску, мужыкі яго не чыталі б. А ці карэньныя польскія мужыкі чытаюць яго на польскай мове? Мяркую, што ніхто не скажа сцвярдзальна, такія рэчы павінна распаўсюджваць інтэлігенцыя. Што беларуская песня мела б велізарны ўплыў, гэта я ведаю з уласнага вопыту: друкаваць не дазваляюць, але моладзь магла б несці яе па хагах. Калі ж вярнуся ўжо назаўсёды, гораца сярод сваіх гэтым займаюся». І па-чацвёртае, Манькоўская не проста дэкларавала свае беларускія асветніцка-адрэджэнскія намеры, але і канкрэтна ўзялася за іх рэалізацыю. Да таго часу яна ўжо пераклала з польскай мовы на беларускую 4 вершы з Ленартовіча, Чачота і Канапіцкай. І яе перакладчыцкае майстэрства было выключным, бо гэтыя пераклады вызначаюцца нерэдуцыраванасцю арыгіналаў, дакладнасцю перадачы вобразаў, элегічным лірызмам, тонкім адчуваннем мовы. А ў ліпені 1888 г. яна даслала ў лісце да таго ж З. Пшасмыцкага адзіны, з вядомых сёння, арыгінальны верш на беларускай мове «Божа, наш бацька...», які часам друкуюць пад назвай «Беларуская малітва». У ім містычна і маштабна раскрываецца сялянскае светабачанне. Паэтычная культура Манькоўскай вельмі высокая. За два дзесяцігоддзі да купалаўскага верша «Мая малітва» яна стварыла

першы вершаваны ўзор «нацыянальнай малітвы». А да выхаду славутай «Дудкі беларускай» Францішка Багушэвіча заставалася яшчэ тры гады.

Увогуле, беларускія творы Зоф'і Манькоўскай блізкія па мастацкім ўзроўні да значна пазнейшых па часе вершаў Купалы і Коласа. І беларуская мова для паэткі мела нейкі асаблівы статус. У адным з лістоў яна шчыра і нежк наіўна прызналася: «Столькі гадоў пражыўшы на чужыне, скажу Табе незвычайную рэч: размаўляю чыста па-беларуску, так як у народзе ўжо не гавораць... А гэта справа больш складаная, бо пры адсутнасці літаратуры няма магчымасці вучыцца гэтай мове. І толькі як піша паэт:

Тады прыгожы матыль, як у бурштыне ўтоне,
Навекі постаць сваю захавайшы.

Я гэтак мову і памятку нацыянальныя пранесла ў сваім сэрцы». Чвэрць стагоддзя паэтка на чужыне берагла ў сэрцы беларускую мову, на якой узялася пісаць з-за высокіх патрыятычных парыванняў. Таму несправядліва, што пасля смерці яе імя дзесяцігоддзі было выкінута з кантэксту развіцця айчыннага прыгожага пісьменства. Нават сёння відаць, што для выпраўлення такіх дэфармацый спатрэбіцца дастаткова шмат часу. Трэба старацца як найхутчэй акрэсліць сапраўднае значэнне яе творчасці ў гісторыі роднай літаратуры, бо ў нас так мала яшчэ зроблена.

Гэта сучасныя польскія навукоўцы могуць дазволіць сабе высвятленне прычын міфічных гомасексуальных матываў у асобных творах паэткі і нават змяшчаць падобныя «даследаванні» ў Інтэрнеце. Казус гэты паўстаў таму, што, будучы жанчынай, Манькоўская друкавала свае творы пад мужчынскай маскай і падпісвала адпаведным псеўданімам. Зрэшты, для літаратуры памежжа XIX і XX стагоддзяў такая з'ява не была нечым унікальным. Так, для вершаў найбуйнейшай паэткі рускага сімвалізму Зінаіды Гіпіус таксама было характэрным весці гаворку ад асобы мужчыны. Перад беларускімі даследчыкамі і працаўнікамі культуры сёння стаяць канкрэтныя задачы: актуалізаваць творчасць паэткі на радзіме, найперш на Капыльшчыне, надаць яе вернутаю творчай спадчыне функцыянальнае значэнне, высветліць, наколькі гэта магчыма, факты рэальнай і творчай біяграфіі, уключыць яе творы ў літаратурны кантэкст эпохі і гісторыю беларускага нацыянальнага самапазнання.

А пакуль мы не можам даць адказ нават на прыныцыповае пытанне: «Чаму высокія намеры паэткі ў справе тварэння беларускай літаратуры не былі рэалізаваны?» Прычына ў цэн-

зурных забаронах? У тым, што пасля вяртання на радзіму «ілюзіі» разбіліся аб прозу краёвай рэчаіснасці? Або Манькоўская вырашыла, што Мацей Бурачок і Сымон Рэўка, яны ж Францішак Багушэвіч у адной асобе, лепш справяцца з пастаўленай задачай? Ці, можа, у няўдалым асабістым жыцці: адсутнасці дзяцей, поўным неразуменні і адчужанасці мужа? Ва ўсякім разе, дома творчая сублімацыя паэткі выяўлялася ў польскамоўнай абалонцы. Патрыятычныя матывы, уплыў беларускага фальклору, родныя краявіды, модная тады настраёнасць расчараванасці і тугі, адметная ментальнасць шляхты Беларусі — усё гэта знайшло адлюстраванне ў польскамоўнай лірыцы Манькоўскай. Яна свядома не гналася за сенсацыйнасцю тэмы, а ўслед за Міцкевічам і Сыракомлем паэтызавала шляхецкі мікракосмас краёўцаў, якому жорсткае ХХ стагоддзе наканавала лёс Атлантыды.

Як творца Манькоўская аддавала перавагу вельмі моднай тады і пашыранай форме санета, але адною з першых адчула, што рэчаіснасць вымагае абсалютна іншай паэтычнай метафізікі. Таму яе вершы амаль пазбаўлены рамантычнай экзатычнасці, а грунтуюцца на гранічна канкрэтных апісаннях, звязаных з паўсядзённым жыццём. Аб'екты адлюстравання — гэта вёска, хата, рэчка, засценак, дуброва, сасна... Ва ўсёй польскамоўнай паэзіі Беларусі няма ніводнага аўтара, лірыка якога настолькі напрамую ідэнтыфікавалася б з малой радзімай — вёскай Дарагавіца і яе ваколіцамі. Невыпадкава, доўгі час жывучы па-за межамі радзімы, у адным з лістоў Манькоўская пісала: «...Ёсць сфера асабістых перажыванняў і ўспамінаў, якія звязаны з дрэвам, з каменем, Бог ведае яшчэ з чым».

Да каменя ў паэткі, як здаецца, былі асаблівыя адносіны. У Старым двары, што недалёка ад Дарагавіцы, і сёння ляжыць велізарны валун, на якім высечаны імёны яе бацькоў. Бачыцца штосьці фатальнае ці нават містычнае ў тым, што імя бацькі і першая

літара прозвішча (Adam M), што сталі асноваю для яе літаратурнага псеўданіма, адкалоліся. У размовах з мясцовымі старажыламі высветлілася, што некалі гэты валун везлі на могілкі, але ён разламаў калёсы ды так і застаўся ляжаць пры дарозе. Верагодна, гэта яскравы напамін пра няўдалую спробу Зоф'і ўшанаваць памяць блізкіх. Але «аварыя», па прычыне якой, відаць, і быў пашкоджаны камень, перакрэсліла гэтыя планы. Манькоўская сціпла ацэньвала свой паэтычны талент, таму ў рэальным жыцці нібы палемізавала з Гарацыем, Пушкіным і Міцкевічам, якія паслядоўна ўскладалі надзеі на літаратурны «нерукатворны» манумент пасля сябе. Яна не мела такіх амбіцыйных надзей і недарэмна спадзявалася нагадаць пра сябе канкрэтным помнікам. Каб не забыліся...

Творчы лёс паэткі ў многім драматычны. Пры жыцці яна не здолела выдаць падрыхтаваны зборнік вершаў «Акорды мінулага». Няпроста склалася і яе жаночая доля. Напрыканцы жыцця паэтка цяжка хварэла. Неяк не «шанцуе» ёй і пасля смерці. Сённяшнія нашчадкі яе колішніх землякоў, малой радзіме якіх яна прысвяціла столькі сардэчных вершаў, ведаюць пра яе вельмі мала. А падрыхтаваны сумесна Інстытутам славістыкі Польскай АН і Інстытутам літаратуры НАН Беларусі зборнік яе паэзіі «Цяпер і назаўсёды» (укладальнік Юры Гарбінскі) быў выдадзены ў 2004 годзе мізэрным накладам. Таму супрацоўнікі часопіса «Маладосць» вырашылі паспрыяць выпраўленню даўняй гістарычнай «несправядлівасці». Мы прапануем нашым чытачам шэраг матэрыялаў, прысвечаных жыццю і творчасці Зоф'і Манькоўскай, а таксама даволі прэзентатыўную падборку яе вершаў у перакладзе на беларускую мову Ірыны Багдановіч і Уладзіміра Мархеля. Мы ўпэўнены, гэтая публікацыя паспрыяе таму, што ў хуткім часе лірыка Зоф'і Манькоўскай будзе прызнана адной з самых яркіх з'яў у паэзіі Беларусі памежжа XIX і XX стагоддзяў.

Уладзімір МАРХЕЛЬ

ПРАВА НА ШЧЫРАСЦЬ

У канцы 60-х гадоў мінулага стагоддзя, калі ў мяне са школьнымі сябрамі быў ужо пэўны вопыт веласіпедных вандровак па цэнтральнай і заходняй Беларусі, мы зрабілі болей чым стакіламетровы аднадзённы выезд, які раніцою пачынаўся, а вечарам заканчваўся ў

маіх родных Жыгалках. Маршрут быў знаёмы (наколькі дазволілі яго вывучыць гістарычна-даведачныя крыніцы) і незнаёмы (наколькі захаваліся тая дарогі, якія былі пазначаны на старой карце-кіламетроўцы). У канцы Бабоўні, ля могілак, што пры дарозе на Капыль, мы

спыніліся. Тут, паводле амаль выпадкова раздабытых звестак, была пахавана паэтка Зоф'я Тшашчкоўская. Каб пацвердзіць гэта і знайсці яе магілу, мы падзяліліся і пачалі абследаваць могілкі. Мяне пацягнула ўлева, і я вельмі хутка натрапіў на ляжачую гранітную пліту з выбітым надпісам на польскай мове, што тут знайшла вечны супачын Зоф'я Тшашчкоўская і што памерла яна 24 верасня 1911 года.

Пазней я даведаўся, што на пачатку 50-х гадоў соды прыязджаў Юліян Тувім, каб пастаяць перад магілаю паэтки. Ці прадбачыў знакаміты польскі паэт і інтэлектуал, што яе вершаваная спадчына, завіднеўшыся ў польскай перакладной паэзіі канца XIX стагоддзя, з большай глыбінёй раскрыецца ў кантэксце адраджэнскага прыраднага беларускай літаратуры?

Тшашчкоўская — гэта прозвішча па мужу, афіцэру-артылерысту расійскага войска. Да замужжа яе звалі Зося Манькоўская. Нарadzілася яна 26 лістапада 1847 года ў бацькоўскім маёнтку ў Дарагавіцы, што ў межах сённяшняга Капыльскага раёна.

Адам Манькоўскі, бацька паэтки, быў чалавекам моцнага характару, пакладзістым у статуснах і дужым, спіртнога не ўжываў зусім, але, як згадвала дачка, «пад канец жыцця не мог п'яра і смьчка ўтрымаць у руцэ». Маці Міхаліна з Раецкіх вызначалася жывасцю і дзейнасцю, і ў яе ўзаемадачынненнях з дачкою час ад часу здараліся непаразуменні. Шасцігадовую Зося Манькоўскія неаднойчы бралі з сабою, калі ехалі з-пад Капыля за Стоўбцы, у Залуча, арандаванае славытым вясковым лірнікам Уладзіславам Сыракомлем, сястра якога Альжбета была замужам за Антонам Раецкім, родным братам Зосінай маці. Зосі і старэйшай за яе на год Сыракомлевай дачцэ Марыні ніякіх перашкод у гулях і свавольствах не чынілася, ім дазвалялася бегаць па ўсіх кутах залучанскага дома, а часам «дзядзя Людвік» наігрываў на грэбені пад танец дзяцей або паказваў кнігі з малюнкамі, апавядаў розныя гісторыі, слухаць якія было не менш цікава, чым гуляць у даганяйкі, тым болей, што Зося чытаць ужо ўмела і начыталася міфалогіі.

Пазней за здольнасць быць уважлівай і пранікнёна слухаць Уладзіслаў Сыракомля назваў Зося Манькоўскую «няхібнай». Было гэта ў першы год яе вучобы ў Вільні, у прыватным пансіёне Францішкі Клячкоўскай. У той час знакаміты пясняр беларускага краю арандаваў падвіленскі фальварак Барэйкаўшчына і наездамі жыў у Вільні. Зося, такім чынам, мела магчымасць на правах сваячкі часта бачыць вясковага лірніка.

Патрэба выказацца ў вершаванай форме ў яе з'явілася яшчэ ў Дарагавіцы, калі ёй не

было і пятнаццаці гадоў, калі быў застрэлены старэйшы брат Аляксандр, відаць, пры спробе ўцячы з-пад арышту. Трагічнае ўзрушэнне выплеснулася балеснымі выразамі прадчування і нават прадказання скрушных інтанацый уласнай творчасці:

Калі ўрадзілася з мае слязіны,
Будзь, песня, гэткай чыстай, як дзяўчыны
Вянок смяротны, што ўкрывае скроні,
Каб небу жыць магла па ўласным сконе.
Але як лісцік той на мёртвым лобе
Адбіццем фарб уражвае ў аздобе,
Так набяры сіл, і ў жыццёвай хвалі
Няхай агнём тваё дыханне паліць;
З агнём любові будзе разгарацца
Дух адранцвелы ў лоне многіх браццяў,
Хаця над лірыка чалом найсмутным
Ты будзеш, песня, ангелам пакутным.

«Песенька мая, — згадвала Зоф'я Манькоўская, — абуджаная яшчэ дома смерцю брата, — пад уплывам новага атачэння, цудоўнага краявіду гор, які адкрываўся з вокан пансіёна, старога саду, старых успамінаў, набыла мацнейшае гучанне. Сыракомля пра гэта даведаўся — і нейкая дзіцячая песенька закрунула яго душу. З таго часу ён хацеў часта мяне бачыць ля сябе... Надышоў дзень маіх імянін, і мой дарагі пясняр прыслаў мне напаўжартоўную, напаўчуллівую песеньку:

Сённяшні дзень выглядае іначай,
Тлум кірмашовы ўсё больш нарастае:
«Што, — я п'ягаю ў людзей, —
гэта значыць?» —

«Зоф'я Святая!»

Вось таму сёння кажу сам сабе я:
Проста пішы, калі час прамінае;
Заўжды ў нябёсах дабро зразумее
Зоф'я Святая!

О, вінавайка! Увесь май пад зьяннем
Дрэвы зяленіць і ў квет прыбірае;
Хай цябе так агуляе спрыяннем
Зоф'я Святая!

Неба ў хмурынах, бо наш лёс пануры,
Ды сонца воблакi ўжо прабівае:
Маліся, хай пражане тья хмуры
Зоф'я Святая!

Вынік найлепшы прыносіць маленне,
Джала атруты змяя паламае;
Хай жа пашле табе багаслаўненне
Зоф'я Святая!

Талент, які ў Цябе, — гэта дар Божы,
Хай сябе ў песні радзімай яўляе,
Хай жа складаць Табе песні паможэ
Зоф'я Святая.

Мужа і грошай, дабротаў нарэшце,
Шчасця Табе зычу я палымяна,
Доўга жыві ты, гадоў гэтак з дзвесце,
О, Зоф'я-панна!

Было гэта 15 мая 1862 года. Перад тым жа вясковы лірнік, які любіў слухаць Зосіны вершы, хваліў яе і ўсяляк заахвочваў, у адзін з Вялікодных дзён сказаў, што сваю лютню ўкладзе ў яе рукі і што ёй «суджана спяваць пасля яго на сіратлівай Літве». Пра гэта Зоф'я Манькоўская расказала ў лісце ад 18 лістапада 1871 года, якім адгукнулася на абвестку Вінцэся Каратынскага, звернутую да ўсіх, у каго ёсць творы вясковага лірніка з просьбаю даслаць іх для поўнага выдання яго паэзіі. У свой ліст адрасантка ўпісала Сыракомлеў верш «Да панны Зоф'і Манькоўскай», часткова працытаваны вышэй у беларускім перакладзе, і прывяла таксама сваю «песеньку-разговор», у якой узнавіла Сыракомлева благаслаўленне яе на вялікую паэзію ў вершаваным дыялогу прызнанага песняра, што пакідае гэты свет, і захопленай яго творчасцю маладой паэтки, натхнёнай прадаўжальніцы ягоных спраў, незаключаных у родным краі.

Ліст, адрасаваны на імя Вінцэся Каратынскага, з якім Зоф'ю Манькоўскую лучылі цёплыя ўспаміны былых стасункаў з вясковым лірнікам, быў адпраўлены з павятовага гарадка Разанскай губерні Зарайск, які з XIII стагоддзя стаяў на правым беразе Асятра, прытока Акі. Тут размяшчалася вайсковая часць, дзе служыў яе муж Вацлаў Тшашчкоўскі, за якога выйшла замуж пасля сканчэння ў 1866 годзе заняткаў у пансіёне, правучыўшыся там пяць гадоў. Каб быць побач з мужам афіцэрам-артылерыстам расійскага войска, паехала разам з ім на Балканы, на руска-турэцкую вайну 1877—1878 гадоў і выконвала абавязкі міласэрнай сястры.

Вяртанне з балканскага паходу было значнальным у тым сэнсе, што, па сутнасці, вярнула Зоф'ю Манькоўскую да творчасці. У лісце да рэдактара варшаўскага часопіса «Жыціе» («Жыццё») Зянона Пшасмыцкага (Мірыяма), паэта і літаратурнага крытыка-эстэта, яна, хаваючыся за абраны для друку крыптанім Адам М-скі — імя і скарачанае прозвішча бацькі Манькоўскі, 14 сакавіка 1889 года пісала: «Я вяртаўся з турэцкай вайны, замучаны дунайскай ліхаманкай і гарачкавымі галюцынацыямі, хацеў чым-кольвечы асвяжыць думку ў знясільвальным дунайскім паходзе; у Кішыніе, у краме, на паліцы між бутэлек віна, свечак і мыла я знайшоў 8 тамоў паэзіі, якія адразу ж у дарозе пачаў перакладаць».

У Ноўгарадзе, куды перавялі артылерыйскую брыгаду, у якой служыў палкоўнік В. Тшашчкоўскі, Зоф'я Манькоўская ўзлася перакладаць на польскую мову творы фран-

цузскіх аўтараў, у прыватнасці Альфонса Ламарціна. Яе працу ў гэтым напрамку добра зразумеў і падтрымаў былы паплекнік Кастуся Каліноўскага, выгнаннік і катаржнік Фелікс Зянковіч, які на той час жыў ужо ў Ноўгарадзе. Чалавек легендарнай біяграфіі, пакутнік за ідэю, стрыманы інтэлектуал, ён блізка сышоўся з Тшашчкоўскімі і змог своечасова не тое каб абудзіць паэтычны талент, багаслаўлены Сыракомлем, а далікатна дапамагчы Зоф'і Манькоўскай паверыць у свае сілы і ў сваю зорку.

Лісты паэтки да Фелікса Зянковіча з 1881—1886 гадоў (Асалінэум, рук. 13228 I) яркава пацвярджаюць гэта, сведчачы адначасна пра яе выключны давер да свайго адрасата, калі яна ні на кроплю не сумняваецца ў яго заўсёднай схільнасці да ўзаемаразумення і суперажывання. Таму, паведамляючы пра падрыхтоўку да выдання перакладаў з Ламарціна, яна абяцае прыслаць экзэмпляр Ф. Зянковіча, калі ён будзе «ласкавы не раскрыць тое прозвішча, якое на кнізе пазначана або інакш першыя літары імя і прозвішча» яе бацькі. «Сабою сярод людзей быць не хачу не дзеля капрызу, — піша перакладчыца, — а з увагі на маё сучаснае становішча і на магчымую будучыню; нікога не хачу звязваць з сабою». У надзеі на зычлівую падтрымку яе пачынання ў беларускамоўнай песнятворчасці яна ў маі 1886 года знаёміць Ф. Зяновіча са сваімі перакладамі вершаў Марыі Канапніцкай,значаючы пры гэтым: «Аднойчы ў мінулым годзе я пачала спяваць «Каліну» амаль мімаволі на сялянскай беларускай мове і паўтарыла дзяўчатам-служанкам — гэта выклікала захапленне, яны вучыліся па начах. На няшчасце, я не маю голасу і не магу ні спяваць, ні вучыць іншых. Але магу перакладаць і маю пару готовых песень; я падумала, што нядрэнна было б, можа, пашырыць такі спеўнік (вядома ж, толькі жывым голасам)... Пасылаю Пану дзве песенькі — гэта толькі пачатак; я забыла беларускую мову, хоць вяртаюся да яе цудоўна, як да нянькі дзіцячых гадоў, а ў вушах маіх гучыць даўнейшая — без заганы».

Тую ж думку Зоф'я Манькоўская праводзіць і ў ліставанні з Зянонам Пшасмыцкім у 1887—1900 гадах (Рукапісны адзел Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве, фонд 2864). У лісце ад 26 красавіка 1888 года, напрыклад, яна пісала: «З паэтычнымі творами [французскай паэтки] Акерман дашлю Пану яшчэ пару беларускіх перакладаў. Нядаўна ў «Штогодніках» пісалі, што калі б надрукавалі «Пана Тадэвуша» па-беларуску, мужыкі яго не чыталі б. А ці карэнныя польскія мужыкі чытаюць яго на

польскай мове? Мяркую, што ніхто не скажа сцвярджаць інтэлігенцыя. Што беларуская песня мела б велізарны ўплыў, гэта я ведаю з уласнага вопыту: друкаваць не дазваляюць, але моладзь магла б несці яе па хатах. Калі ж вярнуся ўжо назаўсёды, горача сярод сваіх гэтым займуся».

Вясною 1886 года гэтае пытанне перад Зоф'яй Манькоўскай паўстала з усёй вастрываю: яна атрымала ў спадчыну кавалак дарагавіцкай зямлі і асноўную сядзібу. Аднак шматлікія нявырашаныя праблемы затрымлівалі ў «нязносным» Ноўгарадзе, і паэтка яшчэ і ў 90-я гады на вясну і лета прыезджала ў Дарагавіцу, а потым вярталася ў Ноўгарад, зрэдку заглядваючы ў Пецярбург, каб здабыць патрэбную літаратуру і папрацаваць у Публічнай бібліятэцы.

Перапісваючыся з З. Пшасмыцкім, паэтка закранала пытанні грамадскага і культурнага жыцця, розныя праблемы творчасці і мастацкага перакладу, працягвала знаёміць адрада з беларускім словам — праз уласную арыгінальную творчасць (верш «Беларуская малітва»), пераклады з польскай мовы і цытаванне беларускіх выказаў (праклён нянькі Настулі: «Каб вам не здабраваць!»; прымаўка: «Чаму, чорце, сядзіш у балоце? Бо прывык» і інш.), тлумачыла сэнс пакінутай у тэкстах беларускай лексікі, а ў 1889 годзе на ліст з рэдакцыі «Жыцце» («Жыцця») годна адказала, што яна магла б прыдацца часопісу нават у даследаваннях, бо ведае беларускую мову і валодае «ёю свабодна нараўне з польскай».

Ірына БАГДАНОВІЧ

ДАРАГАВІЦКІЯ ПЕСНІ ЗОФ'І МАНЬКОЎСКАЙ

Імя гэтай паэтки ў гісторыі беларускай літаратуры авеяна легендаю і дасюль лучыцца з загадкаваасцю. Па-першае, таму, што народжаная ў 1847 годзе ў беларускім шляхецкім фальварку на Случчыне (сучаснай Капыльшчыне) паненка Зося Манькоўская, а ў замужжы пані Зоф'я Тшашкоўская ўрэшце абрала сабе за літаратурны псеўданім скарочанае прозвішча бацькі — Адам М-скі, апрануўшы такім чынам мужчынскую маску на свайго лірычнага героя. Па-другое, таму, што яе хросным бацькам у літаратуры быў знакаміты Уладзіслаў Сыракомля, якому яна даводзілася сваячкай (пляменніцай мужа сястры паэта) і які ў маі

Выдаўшы ў Кракаве паэму «Адзін з многіх» (1890), Зоф'я Манькоўская, імкнучыся ўгадаць заўвагі цензуры, падрыхтавала да друку зборнік вершаў «Акорды мінулага», але варшаўская цензура не дала дазволу на друк, а каб пайсці на «закардоннае» выданне, патрэбны былі значныя затраты, на што выдавец Гебетнер не адважыўся. Сама ж паэтка такой магчымасці не мела. Жорсткі лёс абрынуўся на яе чарадою няшчасцяў: у лютым 1898 года памерла маці, а 26 сакавіка і 20 красавіка пажары, выкліканыя зламыснымі падпаламі, знішчылі амаль усё (гумно, адрыну, дзве стайні, абору, вялікі дом для чэлядзі, два свірны, рэчавы склад, хлявы для жывёлы, 8 коней, насенне, запасы збожжа), абгарэў нават сад, уратаваць удалося толькі жылы дом. У лісце да З. Пшасмыцкага 22 мая 1898 года паэтка, гаспадыня знішчанай гаспадаркі пісала: «Усё, што атачала маё дзяцінства, не існуе». Але і ў гэтым выпадку яна дапамагала сіротам. Пасля пажару ў яе доме жыло болей дзесці дзяцей, якіх лёс прыбіў да яе парога. Ім яна дапамагала ў набыцці граматы і спецыяльнасцяў, лічачы, што клопат пра іх — гэта «апошняя старонка неспраўдлівага паэмы».

У адным з лістоў да З. Пшасмыцкага (ад 19 ліпеня 1891 года), якому так і не адкрыла сапраўднага носьбіта крыптаніма Адам М-скі, Зоф'я Манькоўская прызнавалася: «Я ніколі нічога не сказаў дзеля фразы, пісаў тое, што адчуваў, у што верыў. Толькі такой справядлівасці дамагаюся і, здаецца мне, што дамагацца маю права». Жыццё і творчасць паэтки гэта пацвердзілі.

1862 года падараваў ёй верш «Да панні Зоф'і Манькоўскай», бласлаўляючы юную паэтэсу стаць пасля яго пясняркай «на сіратлівай Літве». Ад гэтага часу пройдзе яшчэ некалькі дзесяцігоддзяў, пакуль паэтычны голас Адама М-скага сапраўды загучыць над краем, вынікова працягваючы справу свайго папярэдніка і спаўняючы тым самым яго заповіт. Як і ён, яна таксама звернецца да беларускамоўнай творчасці: яе арыгінальны верш «Божа, наш бацька» («Беларуская малітва») і пераклады тэкстаў вядомых у свой час польскіх песень на словы Марыі Канапніцкай, Тэафіля Ленартовіча і Яна Чачота ўжо занялі сваё

Дарога ў Дарагавіцу.

пачэснае месца ў гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя, сталі хрэстаматыійнымі. Яе ж багатая і разнастайная польскамоўная спадчына, перакладзеная на беларускую мову, патрабуе паслядоўнага і грунтоўнага ўключэння ў айчынны літаратурны працэс рубяжа XIX—XX стагоддзяў.

«Сіратлівая Літва» натхнёна і таленавіта была апета Зоф'яй Манькоўскай у цыкле «Дарагавіцкія песні», дзе ёю, па ўзору былых рамантыкаў, былі скарыстаны фальклорныя і гістарычныя матывы, а ў мастацкую канву твораў нязмушана ўпляліся ўяўленні пра звычаі, абрады, завяздзёнкі ў родным беларускім краі. Тут яна нарадзілася, правяла свае дзіцячыя і юнацкія гады, сюды ж, у Дарагавіцу, яна ўрэшце вярнулася і пражыла да канца свайго жыцця. Паэтка апела былую славу і веліч Айчыны, аплакала ў майстэрскіх вершах яе трагедыю і заняпад. Яе вершы ўражваюць глыбінным псіхалагізмам, спавядальнасцю, напружаным драматызмам пачуццяў — тым «агнём грудзей уласных і гарачых», які яна сама назвала сваім Богам і Катам.

Дарагавіцу — родавы шляхецкі маёнтак Манькоўскіх — набыў у 1829 годзе ва ўладанне бацька будучай паэткі. Ёй было вядома з дакументаў, што з XVI стагоддзя маёнтак у розны час належаў князям Алелькавічам, Радзівілам і іншым шляхецкім родам. Яе фантазію ўзбуджалі старыя курганы — сведкі мінулых бітваў, рэха паданняў пра перамогу ваяроў Радзівіла над татарамі, а таксама пра славетную бітву 1506 года пад Клецкам, што ляжаў у няпоўных чатырох мілях ад Дарагавіцы. Вершы і санетныя нізкі дарагавіцкіх песень тэматычна падзяляліся аўтаркай на два вялікія раздзелы: «Зямля» і «Людзі». У 1899—1906 гадах яны рэгулярна друкаваліся на старонках такіх польскіх перыядычных выданняў, як «Prawda» («Праўда»), «Kurjer Litewski» («Літоўскі веснік»), «Tygodnik Piustrowany» («Ілюстраваны штотыднёвік»). Менавіта дарагавіцкія песні Адама М-скага

былі высока ацэненыя польскай крытыкай як найбольш арыгінальныя, свежыя сваім мясцовым каларытам і эстэтычна вартасныя.

Дарагавіцкія песні сталі ўзвелічальным гімнам роднай зямлі — Беларусі з асаблівасцямі яе гістарычнага і культурнага развіцця, звычаяў і традыцый. У звароце да народнага жыцця, да гістарычных каранёў, у патрыятычным пафасе вершаў яўна вызначыўся рамантычны тып светаўспрыняцця аўтаркі. Яе ўвага скіравана на шляхецкую сядзібу («Стары двор», «Новы двор», «Засценак Зосін»), якая спазнала веліч і заняпад, стаўшы «шэршніў хаткай»; на краявіды з лесам («Сасна», «Дуброва») і рэчкаю («Выня»), якія таксама страцілі былую веліч і першатворнасць, сталіся вырубленымі і высахлымі. Усё тут, на радзіме, у паказе Манькоўскай перажывае перыяд стратаў і заняпад, думку і пачуццё ажыўляе толькі ўспамін аб часінах былой магутнасці і росквіту. Чалавек і прырода жывуць тут у цеснай злучанасці лёсаў, падзяляючы супольную славу або прыносячы супольную ахвяру. Сялянская вёска таксама прыкоўвае ўвагу паэткі, але тут бадай нічога не змянілася: і раней і цяпер «зацірка ў місе» — адзіная мара селяніна, а «цвінтар» — адзіная мэта яго жыцця, жаданае месца, «дзе сон прымаў, як вечны дар, той, хто араў палетак» («Вёска»).

У вершы «Хата» паэтка таксама кранае тэму збяднеласці народнага жыцця, але асаблівая ўвага нададзена тут ёю паэтызацыі жніўнай песні. Вобраз песняра, ахопленнага тугою-гараваннем у хаце, якую будавалі «нэндза і бядо-та», дынамічна змяняецца на працягу верша на вобраз песняра, абуджанага магутным жыццятворчым тэмпераментам песні, што льецца падчас жніва. Менавіта такая народная песня дае сілы для жыцця, з ёю толькі можа пясняр акрыяць для высокіх учынкаў, каб «зарабіць» у краі «на спакой магілы».

Іншую танальнасць мае верш «На пажарышчы», прысвечаны тэме адбудовы знішчанага пажарам дома. Яна цалкам сцвярдзальная і

Дом у вёсцы Дарагавіца, будаўніцтва якога, бадай, апісана ў вершы «На пажарышчы».

жыццятворчая. Пабудова дома паказана тут як нейкае магічнае дзеянне, у працэсе якога цвікі і дошкі, прылады працы і людзі, якія будуць, набываюць звышсэнс, становячыся на той момант як бы цэнтрам светабудовы. Паэтка перадае лексікон мясцовых цесляў, іх звычкі, іх адносіны да працы як да таямнічага дзеяння, якое вымагае пэўных слоўных замоў і рэчывых дэталей, каб усцерагчы будучы дом і яго жыхароў ад усяго злога.

У цэлым беларускія матывы ў дарагавіцкіх песнях можна аб'яднаць у некалькі тэматычна-праблемных груп, сярод якіх выразна праглядаюцца наступныя: рыцарскія матывы (або гістарычна-ваярскія), ландшафтна-краявідныя, побытава-звычайныя, матывы роднай мовы і літаратуры, фальклорныя. Большасць з іх разгорнута паэткай на фоне кантрастнага супастаўлення сучаснай ёй рэчаіснасці і часоў мінулых. Гэта бяспрэчны водгук рамантызму з яго тугою па ідэалу, злучаным у свядомасці аўтаркі з былым «залатым векам», а «залаты век» для яе — гэта і ўспамін дзяцінства, і гістарычныя згадкі былой дзяржаўнай велічы Рэчы Паспалітай XVI—XVII стагоддзяў, пераможныя бітвы за вольнасць Айчыны. Сучасны паэты стан заняпаду шляхецкай цывілізацыі не азначае аднак суцэльнага песімізму і безвыходнасці. У духу хрысціянскай веры яна спадзяецца на будучае адраджэнне:

Але — хто ведае — ўсё ж змрок той не бясконцы,
Ён пройдзе, быццам ноч перад усходам сонца,
І з нетраў прарасце абуджанае зерне.

Рыцарскія матывы, або матывы слаўнага шляхецкага мінулага прадстаўлены ў санетных цыклах «Стары двор», «Новы двор», «Засценак Зосін». Усё навокал нагадвае аб былым рыцарскім укладзе жыцця: «рукаятка ржавага булата», якую знайшлі ў зямлі, капаючы фундамент пад новую сядзібу; меч, што быў калісьці «багаты на сечаў слаўных лік»; «рушніца, шабля і ружанец», што віселі заўжды над ложкам кожнага гаспадара-шляхціца; старадаўні вал «Замачак», дзе быў некалі разбіты грозны непрыяцель. Гэтыя сведчанні былой ваярскіх доблесці продкаў нараджаюць у паэтку рамантычны ўздыв, жаданне напаміць усім аб слаўным мінулым краю, які перажывае цяжкія часы. Супастаўленне мінулай велічы і заняпаду — скразное. Гэта форма дыялогу з рэчаіснасцю, якая чакае на перамены, на новага вешчуна-прарока, слова якога стане вызначальным у адраджэнні. Манькоўская актуалізуе ў сваёй эстэтыцы прыёмы рамантычнай ідэалізацыі, уваскрашаючы ў радках змагарны дух і славу мінулага, называючы месцы славытых бітваў: Грунвальд, Кірхольм, Хоцім ды іншыя.

Сем санетаў цыкла «Стары двор» вельмі экспрэсіўна, напружана развіваюць патрыятычныя рыцарскія матывы, а хвалі настрой у іх чаргуюцца ў залежнасці ад таго, што акцэнтуюцца: момант славы ці заняпаду. І калі адзін санет гучыць як гімн, то другі можа гучаць як рэквіем («Былі яны і прайшлі — і волат, і карлік...»).

Ад бясконцага магільнага сну, адпаведна з рамантычным мастацкім ідэалам паэтку, край зможа абудзіць толькі пясняр, які «сэрцам сваім відущым здолее адчыніць сховы той трунай залі». Імя такога пясняра не называецца ёю прама, але гэта той, хто прамовіў святую для ўсіх тутэйшых жыхароў фразу: «Літва! Ты нібы здароўе...». Значыць, прыкладам і арыенцірам тут ёсць Адам Міцкевіч. Менавіта ён успрымаецца і рэпрэзентуецца паэткай як вяшчун-прарок, дух і слова якога жыватворыць край і захоўвае яго ад канчатковага пякельнага змроку. І ўжо сам Адам М-скі бярэ на сябе прарочую місію, усклікаючы з надзеяй: «Калі ж ты з'явішся, пясняр «Дзядоў» наступны?».

Вобраз Айчыны як шляхецкага дому паэтызуецца Зоф'яй Манькоўскай у санетных нізках «Засценак Зосін», «Новы двор». Гэта вызначальны топас, праз які выяўляюцца яе патрыятычныя пачуцці. Яна акцэнтуюе ўвагу на трываласці каранёў, на духоўнай моцы, якую даюць родныя сцены, што былі на працягу стагоддзяў месцам захавання спадчынных традыцый, культуры і годнасці. І цяпер яшчэ здрабнелая шляхецкая сядзібка здольная даць штуршок для натхнен-

ня, стаць пляцоўкай для будучага адраджэння. Менавіта такую сядзібу, якая з'яўляецца сімвалам роднага краю, з любасцю апісвае паэтка і, відавочна, што гэта не нейкі абстрактны дом, але тое родавае гняздо Манькоўскіх, з якога вылеце-ла яна сама і куды вярнулася, каб увекавечыць яго у натхнёных радках.

Другую групу беларускіх матываў складае ландшафтны краявід, праз які таксама паказана гісторыя і сучаснасць, выяўлены патрыятычныя пачуцці (санетныя нізкі «Выня», «Сасна», «Дуброва»). У выглядзе рэчкі і сасновага бору, якія апісвае паэтка, мы бачым і адчуваем часавыя змены, тое разбурэнне асноў грамадскага жыцця, якое перажылі край і людзі. У стылі прыродаапісанняў Манькоўскай адчуваецца бездакорная вывучка ў Міцкевіча і ўплыў яго «Крымскіх санетаў». Узоры апісанняў нетутэйшай прыгажосці сваім папярэднікам паэтка пераймае ва ўсёй тонкасці дэталей і дастасоўвае да тутэйшага краявіду. У нізцы «Выня» з пачуццём гістарычнай настальгіі яна скрушліва адзначае знікненне «выдраў, лебедзяў, баброў, бакасаў», высахласць крыніц-ручаёў, аняменне паплавоў і курганоў, забытасць гістарычнай спадчыны («Бяда зямлі, дзе на нішто звялася мужнасць / І дрэмле памяць у здранцвеласці бязмернай...»). У нізцы санетаў «Засценак Зосін» Манькоўская таксама скрушліва адзначыла «спрастачванне» і здрабнеласць тутэйшага люду, рука якога калісьці годна трымала «пяро і меч», а цяпер — «пры плугу загрубела, розум страціў годнасць».

Разбуджанае ўяўленне паэткі, атручанае горыччу заняпалай славы, шукае выйсця з гэтага тлену і попелу, і яна знаходзіць жыватворчыя крыніцы для адраджэння: яны ў народных традыцыях, у духоўнай культуры мінулага, у літаратурных прароцтвах папярэднікаў, у перспектывах роднай мовы. Так намячаюцца яшчэ дзве групы матываў. Побытавыя матывы звязаны з паэтызацыяй дэталей народнага жыцця, звычай і завядзёнак, якія ахоўваюць плён традыцый, абуджаюць у лірычным герою гістарычныя рэфлексіі, фармулююць новыя пяснярскія абавязкі. Так, у вершы «Вечарніца» элементы народнага абраду, дэталі быту, магія народнай казкі і песні, міфа-паэтычныя вобразы русалак і ўпыроў, а таксама гістарычныя рэмінісцэнцыі з вялікім майстэрствам уплечены ў стрункуру вершаванага апавядання. Яны ствараюць незвычайны містычны каларыт, энigmatычнасць і ўзнёслы пафас твора, у якім глыбіня народнай традыцыі і плынь часу перададзены ў патоку свядомасці лірычнага героя. Ключавое слова верша, у якім аб'ядналіся традыцыі і час, — гэта *калаўрот*, няспынны рух якога

сімвалізуе бессмяротны народны дух. У гэтым руху — пераемнасць традыцый і перспектыва адраджэння. Яны падкрэслены шматкроць паўтораным рэфрэнам, які гучыць як замова ад гістарычнай амнезіі: «Ты спявай, спявай, старая, ты круціся, калаўрот!». Вобраз калаўрота перадае сам рух часу і дух верша, скіраваны да вечных каштоўнасцяў. Невыпадкова ён у канцы палемізуе з вобразам гадзінніка — сімвалам няспыннай усёпрамінальнасці, якая паглынула казачны рух калаўрота.

Важнымі ў разуменні беларускага кантэксту дарагавіцкіх песень Зоф'і Манькоўскай з'яўляюцца культурна-сімвалічныя матывы роднай мовы і літаратурных адсылак, якія насычаюць духоўна-эстэтычнае поле яе твораў. Адам Міцкевіч, Уладзіслаў Сыракомля, Францішак Багушэвіч, Ян Кахановіч амаль нідзе не названы прама, але прысутнічаюць у яе творах сваімі літаратурнымі вобразамі. Так, у чацвёртым санеце нізкі «Новы двор» паэтэса малое вечар малітвы ў хаце, дзе стары спявае кантычкі па даўняй кнізе, а грамада яму падпявае, хоць, як падкрэслівае Манькоўская, не памятае ўжо сваіх шляецкіх каранёў: «Хоць радаводных заслуг ужо не згадае: вера старая іх сэрцы схіляе нізка». Як і Багушэвіч, менавіта з роднай мовай, што выклікае ў яе асацыяцыі з «гарачым жывым вулканам», звязвае паэтка адраджэнне «фальваркаў» свайго краю. А якая ж мова гучала на радзіме Манькоўскай «з вуснаў жыхара і жыхаркі»? Вядома ж, беларуская! І сабралася мясцовая грамада ля старой кантычкі найначай як на уніяцкае набажэнства: «Моцна чужынай тут папсаваная мова / Годнасць вяртае сваю праз роднае слова...». Падобная згадка пра «моцна папсаваную чужынай» мову, а таксама літаратурныя адсылкі да «дудкі» Багушэвіча і прарочых «Дзядоў» Міцкевіча гучаць таксама ў трэцім санеце нізкі «Выня (рачулка)».

Можна запырэчыць, што, пішучы пра мову, Манькоўская мела на ўвазе польскую мову, якую выпясыляла русіфікацыя. Але ж дарагавіцкая пяснярка праводзіла выразную мяжу паміж сабою і чыста польскім, не «крэсовым», культурным кантэкстам. Асабліва гэта заўважна ў санетным цыкле «Сасна», які, магчыма, з-за антыпольскіх матываў не быў надрукаваны пры жыцці паэткі і застаўся ў рукапісах. Тут у адрозненне ад Багушэвічавай «дудкі», якую яна называе «свойскай», Манькоўская выразна адмяжоўваецца ад «ласкавага спеву чарналескае лютні» Яна Кахановіча, падкрэсліваючы яе аддаленасць ад пакут краю, што з'яўляецца для яе родным. Яшчэ на карысць таго, што менавіта беларускую мову Зоф'я

Манькоўская лічыла сваёй роднай, гаворыць і яе паспяхова, хоць і не такая аб'ёмная беларуская творчасць: пераклады твораў Чачота, Канапніцкай, Ленартовіча і асабліва ўласны верш «Божа, наш бацька».

Такім чынам, беларускія матывы ў дарагавіцкіх песнях Манькоўскай вызначаюць іх мастацкую сутнасць, яны рамантызуюць шляхецкае мінулае і прарочую місію песняра, ствараюць арыгінальны мясцовы каларыт, вызначаюць духоўную скіраванасць твораў, уздымаюць пласты нацыянальнай гісторыі, паэтызуюць быт і прыродны ландшафт, закранаюць пытанні мовы і літаратурных аўтарытэтаў, а ў цэлым ствараюць непаўторны жывы свет сучаснага і мінулага роднага паэтэсе краю і яго людзей. І гэты край — не абстракцыя, не нейкая радзіма-міф з агульнапрынятым паэтычным наборам вобразаў-штампаў, але гэта канкрэтная мясціна з усімі адзнакамі яе правінцыяльнага ландшафтна-тапанімічнага аблічча. І правінцыяльнае тут зусім не азначае другараднае. Так, як Міцкевіч паэтызаваў Навагрудак, Нёман і Свіцязь нават пасля таго, як звездаў вялікія сталіцы свету, так і Зоф'я Манькоўская пазначыла дакладна мясціну сваёй вялікай пяснярскай любові і служэння — гэта родная Дарагавіца і яе маляўнічае наваколле.

Каб не дарагавіцкія песні, магчыма, так і застаўся б Адам М-скі другарадным польскім «крэсовым» паэтам рубяжа XIX—XX стагоддзяў і адным з выбітных, дасюль шанаваных польскіх перакладчыкаў Шарля Бадлера. Аднак сёння можна ўпэўнена казаць, што дарагавіцкія песні ставяць Зоф'ю Манькоўскую ў першы шэраг тагачасных айчынных пісьменнікаў — побач з Францішам Багушэвічам, Янкам Лучынам, Элісай Ажэшкай і паміж Міцкевічам, Сыракомлем і Янкам Купалам. Міцкевіча яна святая шанавала як песняра-прарока, традыцы якога працягвала ў сваіх творах; Купалу ж яна сама прарочыла як «песняра «Дзядоў» наступнага», нібы адчуваючы, што ён, яе маладзейшы сучаснік, які таксама пачынаў з польскамоўных вершаў, вось-вось з'явіцца на ніве айчыннага пісьменства на роднай, не «папсаванай чужынай», мове.

Феномен Зоф'і Манькоўскай значна кампенсуе фрагментарнасць і стратнасць тагачаснага літаратурнага працэсу на Беларусі ў паэзіі, звязвае яго як з нацыянальнай рамантычнай традыцыяй міцкевічаўскай пары, так і з еўрапейскім культурным кантэкстам сучаснай паэтэсе мадэрнісцкай эпохі. Яркая бачыцца і сама творчая індывідуальнасць дарагавіцкай пясняркі, якая стварыла мужчынскі вобраз

лірычнага героя, іграючы як бы некалькі літаратурных роляў адначасова: закаханага мужчыны, які перажывае душэўныя ўзлёты і крызісы, і жанчыны, якая прагне высокага ідэалу ў пачуццях, і каханне якой, спатыкаючыся аб немагчымасць сваёй рэалізацыі ў рэальнасці, ахоплівае сабой сферу найвышэйшай наканаванасці і выяўлення ў духу. Літаратурны вобраз такой гераіні паэтэса стварыла ў цыкле «аркушаў, выкрадзеных з дзённіка кабеты». У такой форме яна магла «дазволіць» сабе паэтычную рэфлексію ад жаночага імя, як, напрыклад, у вершы «Згаслыя вочы». Чаму Манькоўская бярэ мужчынскі псеўданім? Адною з прычын магло быць тое, што роля жанчыны ў тагачасным грамадстве была вельмі абмежаванай. Жанчына як творца, жанчына як удзельніца грамадскіх спраў дзяржаўнага значэння, напрыклад, вайсковых або гаспадарскіх, — такі вобраз жанчыны не быў характэрны для часу Зоф'і Манькоўскай, а яна выразна выбівалася з традыцыйнай парадыгмы. Абраны псеўданім надаваў ёй зусім іншы гендэрны статус, пазбаўляў комплексу грамадскай непаўнацэннасці, і такім чынам лірычны герой яе вершаў не быў абмежаваны ў сваіх сацыяльных ролях і псіхалагічных станах.

Рэпрэзентацыя сябе-творцы як Адама М-скага была яшчэ і свядомай дэманстрацыяй таго, што ў літаратуры яна жадала мець імя, якое б злучала яе з роднай зямлёй, з бацькоўскім домам. Прозвішча Тшашчкоўская, узятае ў замужжы, не адпавядала гэтай ідэі і нават супярэчыла ёй сваёй выразнай «польскасцю». Сама ж легендарная Дарагавіца з яе гісторыяй і сучаснасцю, з домам-гнездом Манькоўскіх, усе атрыбуты даўняга шляхецкага жыцця, ваяўнічага і рыцарскага, як бы само сабою падразумявалі лірычнае «я» героя-мужчыны, сацыяльная гендэрная роля якога якраз адпавядала ваярскаму, рыцарскаму статусу і статусу гаспадара-землеўласніка. Таму імя і скарочанае прозвішча бацькі Адам М-скі адначасова рэалізоўвала і сувязь з «малой» радзімай і старашляхецкую патрыятычную дамінанту. А таксама ў яго «ўпісваўся» вобраз чулага, захопленнага высокім характам пачуццяў мужчыны, які пранік у таямніцы жаночага сэрца, стаўшы сведкам-чытачом інтымнага «дзённіка кабеты».

У такой смелай шматстайнасці лірычных роляў раскрыўся незвычайны талент дарагавіцкай пясняркі — Зоф'і Манькоўскай, якая пакінула для нас прыгожую і змястоўную паэтычную спадчыну, здольную зацікавіць сённяшняга самага выкшталцонага і патрабавальнага чытача.

Таццяна НІЛАВА

АПОШНІ РАМАНТЫК І ПЕРШЫ МАДЭРНІСТ

Зоф'я Манькоўская, ці Адам М-скі — неяк неспадзявана вернутае ў беларускую літаратуру імя. Новае адкрыццё адметнай паэтычнай з'явы польска-беларускага літаратурнага і культурнага сумежжа адбылося з выданнем у 2004 годзе зборніка выбраных твораў і перакладаў Адама М-скага «Цяпер і назаўсёды». Вядомыя перакладчыкі У. Мархель і І. Багдановіч выдатна пераўвасобілі польскамоўную лірыку па-беларуску. У Манькоўскай, як у творцы авангарднага пакалення, было якасна новае мастацкае мысленне. Гэта зрабіла яе паэзію непадобнай да «аўтарытэтных» у нас творчасці Францішка Багушэвіча, Янкі Лучыны і іншых сучаснікаў. Рамантычная прырода яе лірыкі прайшла заканамерную эвалюцыю: ад бунту і супрацьстаяння наяўнаму ў грамадстве ладу, ад нежаночкай мужнасці ў патрыятычных пытаннях да прыняцця зямной наканаванасці ўласнага лёсу. Яна шукала магчымасці самасцвердзіцца ў творчасці, зрабіць штосьці значнае для роднага краю, і ёй хацелася дасягнуць усеагульнага шчасця. І гэта было адзнакай Новага, мадэрнісцкага, часу.

Мадэрнісцкі погляд на культуру і асобу ў другой палове XIX стагоддзя быў скіраваны не на матэрыяльны прагрэс, а найперш на ўнутраны свет асобы. Гэтаму спрыялі папулярныя ў тагачасным грамадстве філасофіі А. Шапэнгаўэра і Ф. Ніцшэ. На працягу XIX і ў пачатку XX стагоддзя беларуская літаратура эстэтычна разгортвалася ў фальклорна-побытавай прасторы і была абмежавана вясковай праблематыкай. Але прэзентацыя абсурду, як якасці рэальнасці, дазволіла мадэрнізму праявіцца ў многіх нацыянальных літаратурах. Звычайна еўрапейскае мастацтва мяжы стагоддзяў уяўляецца як штосьці вытанчанае, узвышанае, прыўкраснае, але разам з тым нізкае і амаральнае. А пачалося ўсё з верша Шарля Бадлера «Падла» (1843). Манькоўская адаптавала мадэрнісцкую катэгорыю абсурду. Абсурдным ёй бачыўся тагачасны стан нацыянальнага пытання: у ідэале яна марыла аб прыярытэтах рэчаіснасці дзяржаўнасці.

У польскай літаратуры Манькоўская была добра вядомая як перакладчыца Байрана, дэ Ліля, дэ Вінні, Ламарціна, Бадлера ды іншых прагрэсіўных французскіх паэтаў.

Наследаванне іх паэзіі абумовіла творчую арыгінальнасць Манькоўскай. Шмат гадоў яна супрацоўнічала з варшаўскім «Tygodnikiem Ilustrowanym» («Ілюстраваным штотыднёвікам»), у якім часткова быў надрукаваны выдатны цыкл яе вершаў «Дарагавіцкія песні». Манькоўская мела сувязі з паэтамі авангардных літаратурных колаў польскага руху «Маладая Польшча». Яе творчасць якасна адрозніваецца ад паэзіі беларускамоўнай літаратуры мяжы XIX—XX стагоддзяў. Паэтычная спадчына Адама М-скага досыць вялікая і тэматычна разнастайная. Яна ўвабрала ў сябе многае: рамантычную паэтызацыю старажытнахецкай мінуўшчыны беларускага краю, апяванне жаночай душы, якая прагне высокага і адданага кахання, мадэрнісцкія матывы кахання і смерці, чыстага характа і шукання незямнога ідэалу, няспраўджанасці гэтага ідэалу ды інш. Паэтычную «ліру» ў рукі Манькоўскай уклаў Сыракомля, а прымусіў яе «спяваць» Бадлер. Шарль Бадлер — апошні рамантык і першы сімваліст у еўрапейскай паэзіі. Адам М-скі — апошні рамантык і першы мадэрніст у беларускай польскамоўнай паэзіі.

Патэнцыяльнае супрацоўніцтва аўтараў (напрыклад, Сыракомлі і Манькоўскай; Манькоўскай і Бадлера), іх творчае ўзаемадзеянне, якое знайшло выражэнне ў перадачы і перайманні традыцый, паэтыкі, матываў, тэхнікі, з'яўляецца праграмнай устаноўкай для паэтаў-мадэрністаў. Непасрэднай асацыяцыяй са словам «паэт» быў стэрэатып літаратурна-біяграфічнай зададзенасці. Ён быў добра вядомы Манькоўскай. За ўзор біяграфіі ў літаратуры яна ўзяла Бадлера — адзінокага, «выклятага» паэта, які прысвяціў сваё жыццё паэтычнаму даследаванню зла. Захапленне паэзіяй французскага сімваліста ў многім прадвызначыла творчую манеру Манькоўскай. Матывы, а таксама сталыя вобразы — метафары і сімвалы — у яе паэтыцы шмат у чым адпавядаюць бадлераўскім матывам, метафарам і сімвалам. Паэтыка і прынцыпы паэтычнай творчасці ў Манькоўскай і Бадлера падобныя: ад вобраза — да вобразнасці, ад ідэі — да ідэалу.

Рэалізацыя матыву адзіночаты стала неабходнай у творчасці паэты з мадэрнісцкай свядомасцю: чым большай вышыні індывідуальнага самавыяўлення яна дасягае, тым

больш сцвярджаецца яе творчая унікальнасць. Бадлераўскі матыў зямнога кахання ўздымаецца Манькоўскай яшчэ вышэй — да грамадзянскага абавязку любові да радзімы. Паэтка — носьбіт адраджэнскай ідэі. Аднак няспраўджанасць ідэалу прымушае яе параўноўваць сябе з Праметэем, Ікарам, Галатэяй. Месяянская сутнасць яе паэзіі мяжуе з крайнім індывідуалізмам, а імкненне да выражэння універсальнага зместу адрознівае Манькоўскую ад дэкадэнтаў.

Яе лірыка мае праграмны характар. Яна амбівалентная па сутнасці, выкарыстоўвае паэтыку маскі, рэпрэзентуе індывідуалізм як творчы прынцып. «Беларускі» мадэрнізм дыктаваў Манькоўскай высокую мэту: не ставіцца да народнага, як да элітарнага, а мадэрнізаваць, развіць, перастварыць і, нарэшце, узняць узровень народнага да элітарнага. Эстэцтва, вытанчанасць, сінтэз дэкадэнтскіх, імпрэсіянісцкіх, неарамантычных і сімвалісцкіх элементаў, матывы кахання і смерці, тугі, недасяжнага або няздзейсненага ідэалу, вечнага і зямнога, узвышанага (каханне) і будзённага (побыт), асабістага і грамадзянскага таксама знайшлі яскравае выражэнне ў яе лірыцы. Кантрастнасць, гранічнасць і альтэрнатыўнасць вобразаў і адчуванняў, эмацыйная насычанасць твораў, канфліктнасць у дачыненні да рэальнасці, паэтызацыя прыгожага, вытанчанасць творчай рэфлексіі, стварэнне вобраза чалавека «на вяршыні», праца над цыкламі вершаў, высокая версіфікацыйная культура — вось атрыбуты паэтыкі Манькоўскай. Але нягледзячы на гэта паэтка не пераняла урбаністычных матываў, адкінула карціны плоцкага кахання, увогуле падпарадкавала мадэрнісцкія па сутнасці матывы кахання і ідэалу нацыянальнай адраджэнскай ідэі. Тэма кахання ў яе звязваецца з матывамі расстання, няздзейсненасці, успаміну. Адною з праяў выкарыстання мадэрнісцкай паэтыкі з'яўляецца ідэя сінтэзу паэзіі і музыкі, блізкая да сімвалісцкай «тэорыі адпаведнасцей», што таксама знайшло сваю практычную рэалізацыю ў вершах Манькоўскай, якая суадносіць у асацыятыўны рад колеры і пахі. Матыў тугі мяжуе са сталым і блізкім яму матывам цішы, на якія накладваюцца матывы адзіноты і адчужанасці асобы аўтара, і ў той жа час — гармоніі са светам, духоўнай узвышанасці.

Калі жанчына выступае ў літаратуры пад мужчынскім псеўданімам — гэта свядомая правакацыя. Але ў выпадку Зоф'і

Манькоўскай — свядомы патрыятызм. Паэтка стварыла літаратурную маску-містыфікацыю, карысталася ёю на працягу ўсяго жыцця. Пра яе сапраўднае імя дазналіся толькі пасля смерці. Паэтыка маскі грунтуецца на трагічнай супярэчлівасці рэальнасці або на сітуацыі расчаравання. Гэта мастацкі пошук паэткі не толькі ўнутры сябе, бо ў сваіх творах яна часта звярталася да былога шляхецкага саслоўя. «Сабою сярод людзей не хачу быць не з-за капрызю, але з увагі на маё сучаснае прозвішча і на магчымую будучыню. Не хачу нікога з сабою звязваць», — пісала паэтка ў лісце да ссыльнага земляка Фелікса Зянковіча. Гэтыя словы цяжка патлумачыць адназначна. Алонім «Адам М-скі», якім падпісвалася паэтка, утвораны ад імя бацькі. Так яна хацела падкрэсліць сувязь з роднай зямлёй, з бацькоўскім домам. Маска як паэтычная містыфікацыя найперш улічвае густы патэнцыяльнага чытача. У Манькоўскай яна звязана з імкненнем як да асобаснага, так і да нацыянальнага самавыражэння. На Беларусі ў той час пачаўся актыўны працэс інкультурацыі: навучанне этнічных беларусаў традыцыям і нормам паводзін ва ўласнай нацыянальнай культуры ў кантэксце Новага часу. Канчатковы вынік — фарміраванне інтэлігенцыі. І Манькоўская імкнулася спрычыніцца да гэтага працэсу.

Асоба Адама М-скага раскрываецца ў складаным абстрактным ўсіх праяў яго творчага і грамадзянскага тэмпераменту, у інтымным успрыманні свету, які апынуўся ў свядомасці аўтара на мяжы катастрофы. Асабісты лёс Манькоўскай быў трагічны. Яе замужжа і ўсё, што з ім было звязана, было рамантычнай авантурай для местачковай шляхціцкі. Паэтка зведала вострае расчараванне ў сваім каханні і вельмі балюча ўспрымала імкліваю плынь часу. У выніку яна толькі азіралася назад і шкадавала пра няздзейсненае. Няспраўджанасць юнацкай мары і неўладкаванасць у прыватным жыцці Манькоўскай перанесла ў мастацкую сферу. У паэзіі таксама спраўджваліся ўсе яе жыццёвыя драмы і жарсці. Матывы крыўды, адзіноты і закінутасці асобы, адчаю і безвыходнасці пераважаюць. А своеасаблівая ізаляцыя мастацкай творчасці Манькоўскай ад уласнабеларускай літаратуры (з-за фактараў «краёвасці», польскамоўнасці і выкарыстання элементаў мадэрнісцкай паэтыкі) не дазволіла ёй стаць шырока вядомай у літаратурных колах нашаніўскай і пазнейшай пары.

«ПАШЛІ НАМ СОНЦА З ЦЁПЛАЙ РАСОЮ»

* * *

Божа, наш бацька, мы Твае людзі,
А неба цёмна ад чорных хмар,
На свеце цяжка, аж баляць грудзі.
Дзе ні пачуеш — голад, пажар.

Гулялі ветры на нашым полі
І сапсавалі нам ураджай,
І няма шчасця, і няма долі:
Божа, наш бацька, хлеба нам дай!

Дай нам здароўя, шчыру ахвоту,
Калі з сахою пойдзем араць.
Ты бачыш цяжку нашу работу,
Дай жа пажытку з яе прыждаць.

Пашлі нам сонца з цёплай расою,
Каб зашумела ніва як гай.
Кажуць — Ты Бацька — мы пад Табою —
Хлеба і сонца і шчасця нам дай!

1888

АДВЕЧНЫ МАТЫЎ

Па сіняй хвалі плыве дзяўчына,
На беразе хлопец стройны.
Шуміць стары бор, цвіце каліна,
Даносіцца песня з чоўна.

«Хлопча прыгожы, хлопча мой мілы», —
Так вабіць яго з чаўночку.
Зоркі ў люстэрку вады застылі,
А песня люляе ночку.

І б'ецца сэрца, палаюць вусны,
І човен ляціць, здаецца.
Туман на лузе раскінуў хусткі,
Вяслярка прыстаць імкнецца.

Моцна ў пясок утырае вёслы,
Аж водны прастор здрыгнуўся.
І спеў на момант заціх узнёслы,
Ды вось ён ізноў пачуўся.

Ізноў ад берага човен рушыў,
Там двое цяпер каханкаў.
Шуміце, дрэвы! Спявайце, птушкі,
Вянчальны ім гімн да ранку!

1886

ВЁСКА

Вясна збудзіла крыгаход,
Над ім спіць вёска глуха:
Так з ночы ў дзень і з году ў год —
Без думкі і без духа.

Хацін пахілых доўгі шнур
Віецца над ракою,
Падобны да качэўных юрт,
Застылых у спакою.

Там, дзе сканчаецца ралля,
Крыжоў злічыць не можна,
Нібы спачын там спакваля
Знаходзіў сейбіт кожны.

І насылаў страшлівы лёс
Скрозь буры ды пажары,
З вачэй злілося столькі слёз
На нівы і абшары!

Ужо здавалася, што змрок
Зямлю спаўе бясконца,
Дый зноў яснеў надзеяй зрок,
Як толькі ззяла сонца.

Нямала гмахаў і сцягоў
Палегла ўдруз дазвання.
Люд прагнуў новых берагоў
І новага змагання.

Ляцела ўглум вякоў шмаццё,
Ліхія клалі сілы
Усё мінулае жыццё
У курганы, магілы.

А тут заўсёды горкі пот
Над нівай спрацаванай,
Як пад'ярэмны вол, народ
Ад свету адарваны.

Ніякіх дум высокіх строй
Не з'явіцца на твары,
Зацірка ў місе, часам лой —
І ўсе на гэтым мары.

Заўсёды толькі быў цвінтар
Жыцця адзінай мэтай,
Дзе сон прымаў, як вечны дар,
Той, хто араў палетак.

Бурліць, сваволіць крыгаход
Кіпучы, бурапенны,
І паступова з году ў год
Вястуге перамены.

А ў вёсцы вечна той жа лад
Лянiвы, сонны рух,
Вандруе тут між шэрых хат
Мой засмучоны дух.

1897

* * *

Ёсць зоркі ў небе, на якіх заўсёды
Мы можам позіркам з табой сустрэцца,
Хоць нас раздзяляць час і перашкоды,
І смутак выець вочы нам, здаецца.
Ды ёсць яшчэ нябачныя сцяжыны,
Што паяднаюць роднасныя душы,
Хаця б адзін і дасягнуў вяршыні,
Хаця б другі вяршыні не адужаў.

Адна любоў злучае нашы сэрцы,
Адзін прасцяг заваблівае мроі,
Але ў тузе, цяпенні, паняверцы,
Як светлы дух, Анёл мой, будзь са мною!
Маіх грудзей брыльянтавым даспехам
Нябачным будзь, ахоўны мой таварыш,
І я паверу ўрэшце: ты кахаеш,
Хай не мяне, дык песні маёй рэха.

1900

ВЫНЯ (Рачулка)

I

Човен мой слізгае лёгка ў хваль аксаміце,
Лотаць чаруе, гарлачыкі ззяюць міла,
Быццам мне птушкі свае пазычылі крылы,
Вольна так чуося ў тым рухомым блакіце.

Спёка сюды не сягне: з берагоў прыкрыцце —
Вольхі бухматы шацёр нада мной разбілі.
Лёгка мне так, быццам бітвы ўсе адступілі,
Вёслы паклаўшы, з натурай гатовы зліцца.

Німфы пад лодкай ткуць шлях
на чароўных кроснах,
А з багавіння рукі тутэйшых жыхарак
Цягнуцца проста да замку з пуховых хмарак.

Ветрык абрысы яго калыша развеўна,
Можа, адтуль зараз сыдзе вод каралеўна
І зачаруе прышэсцем сваім нябёсным.

II

Далёкіх вёснаў час згадаецца ў маркоце...
Вандроўных лебедзяў тут пара гасцявала

Заўжды; бакасаў, чапляў бачылі ў чароце,
Бабры жылі ў ставах, гулялі выдры ў хвалях.

Калі ж паводка лёд крышыла і ламала,
Сціскалася душа, зляканая страхоццем:
Вар'ятка-плынь вакол нішто не шкадавала,
Дубы валіліся ў яе шалёным лёце,

Узгоркі навакол змываліся з гаямі,
Цяпер жа высахлі крыніцы з ручаямі,
Прапалі выдры, лебедзі, бабры, бакасы,

З вярбы жалейкі зніклі, і здалёк вандроўны
Вярнуўшыся, чакае вухам спеў чароўны,
Дый «дудкі» не чуваць больш спеўнае акрасы.

III

Так, паплавы наўсцяж навокал анямелі,
Не ўгледзіш пастушка, што дудачку настроіць,
І гукі палятуць, паўтораць птушак трэлі...
Засмучана зямля: сышло жыццё старое.

І курганы маўчаць, і косці ў іх сатлелі,
Ваякаў слаўных тут ніхто ўжо не прымроіць
У вечнай скрусе іх, што душы так змалелі.
Жабрачаю рукой тырчыць шкілет героя.

Дый памяць аб былым не будзіць спеў натхнёны,
Бо не чуваць ужо той свойскай «дудкі» тоны.
Народзіцца ці не тут зноў нашчадак рупны?

Гучаць усё мацней чужыя тоны ў мове.
Ці ў іх пазнаюць галасы дзяцей Айцове?
Калі ж ты з'явішся, пясняр «Дзядоў» наступны?

1901

* * *

Дый настала ўрэшце
Літасціва лета,
Забудыла ніва,
Сонейкам сагрэта.
Прыйшоў «Святы Юры»,
Згледзеў тут абшары:
«Што стаіце, людзі,
Сумныя, як хмары?
За плугі, бароны
Хуценька ўставайце,
Сабе й свайму краю
Долю здабывайце!»
А калі пачулі
Нівы тыя словы,
Забудыла жыта —
Ураджай гатовы!
Дзе ж махнуў на лузе
Рукавом ласкава, —
У стагі паўсталі
Скошаныя травы.
Серп блішчыць жняярскі,
Льсняцца ў лузе косы,

Моц адтуль ліецца
Песні стогалосай:
Дзікай, як стогн пушчы,
Сумнай, як магілы,
Як жніво, гарачай,
Як юнацтва, мілай.
Стукне яна ў грудзі
Песняра, што стынуць:
«Я жыць буду вечна,
А табе — загінуць!»

Хата мая, хата,
Хай не наракае
Той, каго і дах твой,
І песня чакае. —
Няхай ён укленчыць
На тваім парозе,
А ў змаганні з ліхам
Не ўпадзе ў знямозе.
Хай, табе аддаўшы
Цела й духу сілы,
Тут сабе заробіць
На спакой магілы.

1902

НОВЫ ДВОР

Над ракой на пагорку стаяць не харомы
Белы двор, ліп рады, ў садзе яблыні, слівы,
Як любілі яшчэ з часоў Пястаў, вядома, —
Кветкі, йгрушы і пчол рой працоўны, гудлівы.
Штосьці ёсць ад нявесты ў тым вобліку дома:
Сэрца матчына, гойныя рукі, цярплівы
Дух, што будзе заўжды, праз віхуры, без стомы
Душы дзецям лячыць, аглядаць свае нівы.
Колькі сокалаў зоркіх і сэрц, поўных жару,
Тут ласкава тулілі радзімыя сцены!
Я, іх сціплы пясняр, чэрпаў з гэткага ж дару
Песень-думак лады: звыклы цяг, перамены,
Сны, пачуцці, жоўць з воцатам, кроплі нектару...
Бласлаўлены будзь край, дарагі, задумнены!

1902

ЗАСЦЕНАК ЗОСІН

I

Від забіякі, ўгару вус,
Ад ягамосьці пыха,
На ўсім відаць шляхецкі густ,
Які свабодай дыхаў.

Як моцны леў, стагоддзяў дзур
Ён вынес. Біўся з ліхам
Як рыцар. Працы знаў хаўрус
І баляваў не ціха.

Дык дзіўна зараз: шэршняў хатка
Імя дзяўчыны носіць,

Хоць маніць рыцарскай апраткай.
І вось, як вестка нам даносіць:
Быў старцу знак тут пра дзіцятка —
Пра долю нейкай марнай Зосі.

II

Пад лесам шэрых хат шнурочак канапляны
Далёка цягнецца: ільсняць саломай стрэхі,
Вароты без замкоў, двор, ганачак цагляны,
Вакенцы пара-тры шлюць сонцу свае ўсмехі.

Вяргіні, мальвы у гародчыку старанна
Дачушак рукі пасадзілі дзеля ўцехі,
Сланечнік дзе-нідзе. Старое ўсё тут знана —
Стадола, свіран, хлеў — яшчэ з часіны Леха.

Тутэйшы люд аднак спрастачыўся нямаля,
Рука, што некалі пяро і меч трымала,
Пры плугу загрубела, розум страціў годнасць.

Адно аблічча часам выдае пароду,
Красу і моц цяпер здрабнелага народу,
Культуру даўняю і дум высакароднасць.

1902

СТАРЫ ДВОР

I. Год 1585

Я, Аляксандр, сын Юрыя, што ў Слуцку княжыць,
Пячаткай дакумент уважніваю гэты,
Які мяне з нашчадкамі надзейна звяжа,
І ў актах застанеца на даўгія леты.

«За грошы, дзвесце коп, — як пергамін той кажа, —
Слузе майму даю, без нейкай тайнай мэты
(Няхай там з жонкаю загаспадарыць важна !) —
Абшар буйны гаёў, лес, сенажаць, палетак,

Дзічына, рыба там , і пчолаў ёсць дастатак».
Мінула трыста год, збуцвеў той аркуш княскі,
Шляхецкі люд сышоў, што быў ваяр і ратай

Мяшанае крыві літоўскай, рускай, ляскай,
Так знік, нібы аград, сустрэўшыся з засадай.
А помніць аб усім тут толькі роў магнацкі.

II. Рэвізія з 1664 г.

Чытаю манускрыпт, што ў годзе гэтым слаўным
Як сёння, быў падворак дзёранам пакрыты,
Як сёння, ганак на слупах трымаўся спраўна
Драўляных, вокны так глядзеліся ў блакіты,

І комін пасылаў туды дымок свой плаўны,
І дзверы для гасцей са шчырасцю адкрыты.
Навокал ніва і будовы згодна з даўным
Рэвізскім актам тым: сарайчык з дошак збіты,

Гумно, дрывотня, хлеў, у стайні конік жвавы,
Абора, свіран, стаў пад ветрыкам рухавы...
Усё краенае тут не пышнасцю багацця:

Дамок, як і даўно ў бярозавых прысадах,
І тых жа кветак тхне салодкі водар з саду,—
Усё такое ж тут, апроч свабоды й шчасця.

Ш

Капаў фундамент я пад новую сядзібу,
Аб штосьці раптам дзвынкнула лапата.
Гляджу — праз доўгі час укрыта ворнай скібай
Тырчыць там рукаятка ржавага булата.

Зямля, нібыта казачны пярсцёнак рыба,
Калісьці праглынула меч, што быў багаты
На сечаў слаўных лік, як за магічнай шыбай
Убачыў я жыццё былых вякоў у латах.

Вось двор шляхецкі, тут заўжды над цвёрдым ложам
Гаспадара рушніца, шабля і ружанец
Нагадвалі пра бітваў гарт перамажны,

Хоць шнарам не адным пачаставаў паганец.
Шчаслівы край, дзе скажа ўнук у час
трывожны:
Як дзедаўскіх грудзей муры, наш дух — твой
шанец.

IV

Глядзі, як там кіпіць жыццё: карчуюць пушчы,
Прыгожа збожжам дол паўсюдна каласіцца.
Як некалі знічы палалі ў цёмнай гушчы,
Растуць з зямлі касцёлы, цэрквы і капліцы.

Ліецца пот на скібы, бітвы лёсы трушчаць,
З народу паўстаюць ратай, прарок і рыцар,
Не страшаць голад, мор, чэрнь духам
неўмірушчых,
Бо папалішча ўсцяж зноў кветкамі ірдзіцца.

Кіпіць жыццём тут край, як вулі ў час раення,
Збіранне сіл ідзе для новага рушэння.
Канцамі крыл сваіх злучаючы два моры,

Арліца Пястаў прытуляе улюбёна
Пад іх, як маці, ўсе тут роды і плямёны,
Якім братэрства, вольнасці ўзыходзяць зоры.

V

У гушчах старых лясоў — грудкі ды курганы:
Шляхецка-ратайскі люд, твае тут правіцы
Зямлю бераглі, крываваць дагэтуль раны,
Знаў вораг далёка твае мячы і прылбіцы!

Знаў Грунвальд, Кірхольм і Хоцім, зналі ігліцы
Гішпанскіх гор, пустыні і акіяны,
Абертын, Жоўтыя Воды, Мацеявіцы —
І — рэквіем грайце лясы — не граюць органы...

Дзе тваіх дзідаў не зыркнুলі бліскавіцы?
Ці не ўздымалі пачуцці ў грудзях вулканы,
Калі да сонца ўзлятаў ты, як сын саколі?

Хто мог парывам тваім перакрыць граніцы?
Працы тваёй, ахвяры, грахам і сваволі,
Жарнай крыві выкуплення, зямлі адданай?

VI

Былі яны і прайшлі — і волат і карлік —
Героі вялікіх спраў, змагарныя душы.
Рэшткі вяльможных цел труны даўно схавалі,
З'ела іржа мячы, сплундрыла тло кунтушы.

Годны іх прах цяпер нават чарвяк не рушыць,
Нават ваўкі чапаць костак бы тых не сталі,
Толькі адзін пясняр сэрцам сваім відущым
Здолее адчыніць сховы той труннай залі.

Выплача ён свой жаль ва ўрачыстых харалах
Так, як мора галосіць па зніклых у хвалях
Смелых чаўнах, што сталі здабычай пучыны,

Так, як свет галасіў над абломкамі Троі,
Ды апрачуў яе ў несмяротнасці строі —
Быццам Ніобу ў мармур — у Эпас былінны.

VII

І Ён прыйшоў, нібы жывыя ліры струны,
Крануўшы пальцамі, як вешч, нагробак роду.
І адчыніліся ключом прарака труны,
І выйшаў кожны вязень смерці на свабоду.

Устаў, як Лазар, пульс жыцця пачуўшы тлумны,
Зірнуў вакол, як дужы леў, пястун прыроды,
Як не стрымаць пасля дажджу горныя воды,
Палёт стралы, што ўмела лук пусціў бяшумны,

Так не стрымаць магутны Дух, што адрадзіўся
На тым шляху, дзе скрозь паразы бітв, па кожнай
Антэй нязменна паўставаў перамажны,

З грудзей яго патокам жыватворчым ліўся
Ўвесь сэнс жыцця, ў адным заключаны выслоўі:
«Літва! Мая Айчына, ты нібы здароўе!»

1906

ЭРОТЫК

Навошта ты зімовай ноччу
Маю самоту парушаеш,
Вясёлкай мне глядзіш у вочы,
Праменнем снежна-ясным ззяеш...

Навошта не даеш спакою,
У сэрцы будзіш пажаданні,
Калі у распачным настрою
Яно ўжо спіць, як прад скананнем...

Навошта вусны чырванюць,
Агнём гараць, як ясны золак,
Калі ўжо сны душы не грэюць,
І адляцелі мар анёлы...

Навошта леш мне зноў у сэрца
Тужлівы жар, што горш азмрочыць
Той шлях па сонечным каберцы,
Які мне сцелюць твае вочы.

Я ўжо атручаны іх бляскам,
І больш пярэчыць немагчыма,
Я так хачу ўтапіцца ў ласках,
Зацалаваць цябе, дзяўчына!..

1899

*Пераклала з польскай
Ірына БАГДАНОВІЧ*

АДНА З ПРАЎД (Песенька)

Вецер з лісцем веў гамонку,
Потым калатніну
І чаромхі неяк гронку
Мне на грудзі скінуў.

Уздыхнуў квет перад смерцю
Пахамі балесна,
Як і той, хто раніць сэрца
Найшудоўнай песняй.

Пах духмяны і трывалы
Даў напой для мыслі,
Ды галоўкі кветак звялых
Сумныя павіслі.

Тут твая, спявача, доля,
Вобраз твой пакуты:
З роднай песняй цераз поле
Ты йдзеш непачуты.

Покуль бура не пачнецца,
Сэрца не ўхістае —
І з грудзей тваіх пальцеца
Скарга мо такая,

Што люд стане побач цесна,
Гурт вакол збярэцца
У здзіўленні слухаць песню,
Што бруіцца з сэрца.

І запляскаюць далоні
Позна, хоць з імпэтам:
З песняй вылілася сёння
І жыццё паэта.

1903

ПЕСНЯРЫ

Ў землях Адама, ў Людвіка землях,
Хоць знікла веліч часу і сіл,
Шчэ засталася музыка зеляя,
Што абдымае горкі магіл.
Вецер шуміць там і размаўляе,
Хто ж іх з дзяцінства слухае шум —
Сэрца сваё навек запаўняе
Любасцю моцнай, злагадай дум.

Хто ж мы такія? Як жа нам звацца?
Што абуваем? З ежы ёсць што?
Можа, найлепей будзе прызнацца:
Імя паэта — тлум і ніхто!

Бо наша песня ёсць лес зялёны,
Убогі загон, капліцы звон,
Ёсць кропель поту пэўна мільёны,
Покуль для хлеба выхадзім плён.

Ёсць любнай песні вечная змога
Па-над суровай жорсткасцю зім,
Ёсць мужнай сурмы покліч-трывога
Ці спеў дзявочы па-над усім.

Ёсць нашых сялян шэрыя світы —
Слава й жалоба для песняроў,
Імі іх труны будуць уккрыты
Пад гук дзядоўскіх лір жабракоў.

Калі ж песняроў возьмуць магілы,
Як бы ціскі труны не цяплеў,
Выйдзе Анёл, разгорне крылы
Душа паэта, ўзнятая ў спеў.

Ў зеллі звініць, гайдае галіны,
Хвалі ў тонях калыша, траву,
Новых свягынь кладзе падваліны,
Русінам кажа: «Ўзняць галаву».

Тысячай звёнаў сэрца абдыме,
Вочы запаліць, вынішчыць страх,
Шэрагі духаў песенька ўздыме —
Хто ж быў паэт? Аніхто ён, прах!

1907

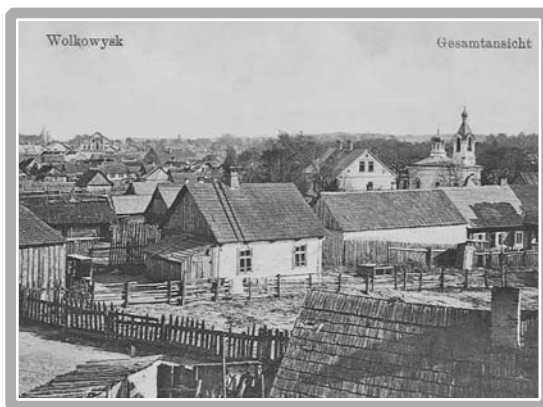
*Пераклаў з польскай
Уладзімір МАРХЕЛЬ.*

З ВАЎКАВЫСКА — ВЫТОКІ

Вандруючы па Гарадзеншчыне, заўжды ўспамінаю ашхабадскага радыёжурналіста Уладзіміра Грачова. Рускі па нацыянальнасці, нараджэннем з Ваўкавыска, ён не хварэў на штучную настальгію. Але і ён заўжды пра сваю радзіму расказваў з душэўнай утарапёнасцю. Цяпер ужо і для мяне ашхабадскія расповеды Грачова ў большасці сваёй напам'януць. І Валодзя даўно ўжо вымушана пакінуў Туркменістан і разам з сям'ёю жыве ў Падмаскоўі. А вось памятаецца той даўні настрой, тая эмацыянальная ўзвышанасць, што спадарожнічалі размовам пра Беларусь, пра Ваўкавыск...

Старэйшы з гарадоў Беларусі (летапісны Волковыеск узнік у канцы X стагоддзя, а ўпершыню ўпамінаецца ў Іпацьеўскім летапісе пад 1252 годам як крэпасць) багаты на славуці. Адсюль у вялікі шлях паляцелі пісьменнікі, мастакі, вучоныя, асветнікі, генералы. ...Хтосьці год ад году вяртаўся. Некага чужая старонка прывеціла назаўсёды. Як, прыкладам, рускага пісьменніка Усевалада Іванова. Ён нарадзіўся ў Ваўкавыску ў 1888 годзе. Пражыў амаль 90 (!) год. А колькі павандраваць паспеў па свеце!.. Часам — вымушана. У 1922 — 1945 гадах жывіў у Кітаі. З тых вандровак — і кнігі: «Тайфун над Янцзы», «Шлях да Алмазнай гары», «На Ніжняй Дзевры», ды і шмат іншых аповесцяў, апавяданняў, якія выходзілі і ў Маскве, і ў Хабараўску, і ў Паўднёва-Сахалінску. Цікавы лёс у літаратарна-земляка. Пачынаў з вершаў. Следам

Ваўкавыск. Агульны выгляд. 1916 г.

за белай гвардыяй эміграваў у Кітай. Рэдагаваў эмігранцкую газету «Гун-бао». У Харбіне і Токіо на рускай мове пабачылі свет яго вершаваныя кнігі «Огненная душа», «Сонеты», «Беженская поэма», «Поэма еды». Апошняя з іх выходзіла чатыры разы. Найбольшую вядомасць усё ж атрымаў як журналіст.

Асобнымі выданнямі выйшлі яго кнігі «У грамадзянскай вайне» (1921), «Ленін» (1928), «Крах беллага Прымор'я» (1921), «1905 год» (1929)... У 1931 годзе прыняў савецкае грамадзянства. Працаваў у Харбіне як карэспандэнт ТАСС. А вярнуўся ў Савецкі Саюз у 1945 годзе. І ўвесь час пасля жывіў у Хабараўску. Паэт Аляксандр Дракахруст, які зараз жыве ў Мінску, быў знаёмы з Івановым па Хабараўску. І вось што ён занатаваў у сваіх успамінах пад уражаннем патрапіўшай на вочы кнігі Усевалада Мікандравіча «Туман над Расіяй», ужо выдадзенай пасля смерці нашага ваўкавыскага земляка: «...Газетныя артыкулы і нарысы. Многія, відавочна, пісаліся ў нумар. Але да гэтага ж часу цікава і зладзённа. І ў цэлым які разумны погляд на ранейшую Расію, на яе гістарычныя лёсы, на грамадзянскую вайну, эміграцыю. Апошняе — у асаблівасці.

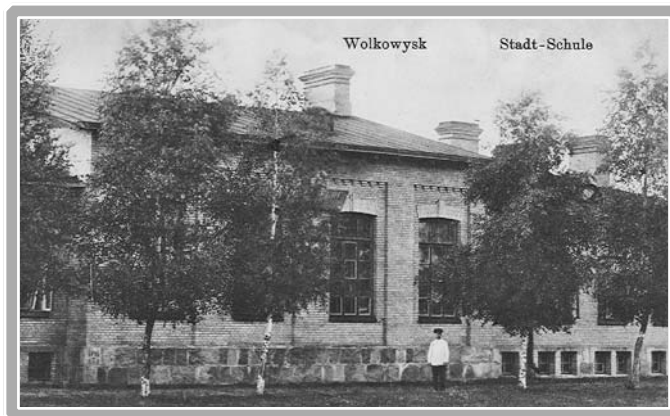
Не, для яго «Расія», «радзіма» не былі пустымі словамі. Таму і вярнуўся, як толькі надарылася магчымасць і, будучы досыць ужо вядомым пісьменнікам, знайшоў у сабе сілы пачаць усё з нуля (паступіў у КрайТАСС радавым супрацоўнікам).

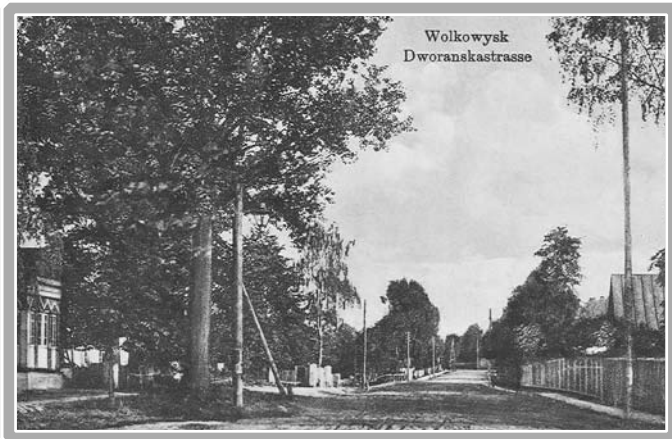
Ваўкавыск. Аляксандраўская вул. Пачатак XX ст.

У кнізе гэтай рэдкая эрудыцыя спалучаецца з магутным тэмпераментам, глыбінёй і самастойнасцю меркаванняў. Магу сабе ўявіць, што адчуваў У. М., глядзячы на нас, зносячыся з намі, — малаадукаванымі, выхаванымі ў духу «усепераможнага вучэння» газэцірамі!

Ён быў асцярожны; ведаў, з кім мае справу. Але заўсёды ўмеў знайсці спосаб выказаць свой — прынцыпова адрозны ад нашага — пункт гледжання па многіх пытаннях: ад гістарычнай ролі Пятра I да творчасці Гоголя

Ваўкавыск. Гарадское вучылішча. Пачатак XX ст.

Ваўкавыск. Дваранская вул. Пачатак XX ст.

і Шчадрына. Адноўчы, не помню цяпер з якой нагоды, мы з ім загаварылі пра рэвалюцыі. І раптам узляцела ўверх густое напалову сівое брыво. У. М. па-змоўніцку нахіліўся да мяне і з усмешкай вымавіў:

«А справа ж Хрыстова, Саша, не здзейснілася — не!»

Зробленае Усеваладам Івановым у публіцыстыцы, дакументальнай і мастацкай літаратуры і цяпер служыць крыніцай для летапісу жыцця рускай эміграцыі ў Харбіне, Кітаі ўвогуле. Тады, у 1918 і пазней — у 1922 годзе Кітай прыняў болей як 200 тысяч бежанцаў з Расіі. У маі 1932 года прадстаўнікі бежанскага камітэта ў складзе дэлегацыі рускіх эмігрантаў удзельнічалі ў рабоце Камісіі Лігі Нацый (Камісіі Літтона), дзе быў прадстаўлены

даклад «Аб прававым і эканамічным становішчы рускіх у Маньчжурый», падрыхтаваны Рускім таварыствам у Маньчжурый і Манголіі пад старшынствам Усевалада Іванова. Ужо па адным гэтым факце можна меркаваць пра высокі аўтарытэт ураджэнца Ваўкавыска.

...У Ваўкавыску самы час адкрываць літаратурна-мастацкі музей. Письменнікаў і мастакоў, якія нарадзіліся ў горадзе і ваколіцах, — шмат. Адна толькі асоба Станіслава Жукоўскага (ён нарадзіўся ў Ендрыхоўцы ў маі 1875 года) чаго варта. У 1907 годзе 32-гадоваму жывапісцу было прысвоена званне акадэміка. Пейзажы «Нёман»,

«Лес. Папараць. Захад», «Месячная ноч», «Крыгаход на Нёмане», «Рэчка на Палессі», «Рака Вілейка» і зараз лічацца ўзорамі жанру. З 1917 года Жукоўскі жыве ў Польшчы. У 1944 загінуў у фашысцкім канцлагеры Прушкава.

Ваўкавыск. Рэчка Рось. Пачатак XX ст.

Ваўкавыск — радзіма артысткі кіно, тэатра, эстрады Яніны Жэймо. Перажыўшы і ленинградскую блакаду, і іншыя перыпетыі Вялікай Айчынай вайны, яна ў 1957 годзе эмігрыравала ў Варшаву. А ўважліваму кінагледачу старэйшых пакаленняў Яніна Баляславаўна магла запомніцца па ролях у кінафільмах «Прыгоды Карзінкінай», «Гарачыя дзянечкі», «Ворагі», «Ішоў садат з фронту», «Сяброўкі»... У мяркуемым ваўкавыскім музеі гісторыі літаратуры і мастацтва, відавочна, знойдзецца месца і жыццяпісам пісьменнікаў-землякоў Эўгеніюша Кабаца, Тадэвуша Зянкевіча, Ларысы Геніюш, Якава Рабіновіча, Лідзіі Ялоўчык, Герцаля Навагрудскага, артыста тэатра лялек і тэатразнаўца Міхаіла Каладзінскага, паэтэс Тамары Мазур, Людмілы Кебіч (яна зараз узначальвае Гродзенскае абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі), публіцыста Івана Хлябцэвіча, мастакоў Вячкі Целеша (заўважым, і адметнага калекцыянера, філакартыста), Людмілы Пятруль, Паўла Урублеўскага, Мікалая Крукава, дызайнераў Аляксандра Крывенкі, Мікалая Пупко, балетмайстра Яўгена Штопа... За шматкроп'ем, паверце, можна згадаць яшчэ вельмі многа асоб, чый след у мастацтве надоўга застанецца прыкметным. А музей такі мог бы паяднаць памкненні многіх ваўкавыскіх краянаўцаў у даследаванні мінуўшчыны краю праз лёсы легендарных землякоў. Часам здараецца, што ведаем мы

ці не ўсіх землякоў, ці не ўсіх вартых увагі суайчыннікаў. А веданне гэтае носіць характар павярхоўны, падарожнічае з аднае энцыклапедыі ў другую. Зрабіўшы вялікую справу па аднаўленні гістарычнай памяці праз напісанне і выданне гісторыка-дакументальных хронік «Памяць», мы павінны пайсці далей. Вось возьмем, прыкладам, лёс рускага пісьменніка Герцаля Навагрудскага. Яшчэ нядаўна яго дзіцячымі кнігамі зачытвалася малеча ўсяго Савецкага Саюза. Аповесці, апавяданні «На маленькім востраве», «Дзік з 12-й

Ваўкавыск. Рынкавая плошча. 1916 г.

Ніжняй», «Лісты дзядзькі Ягора», «Індзейскае зерне», «Маленькі Тыук едзе ў Маскву», «Пячора Бацікава», «Па слядах Тау», «Вялікая жамчужына» мелі шырокі розгалас. А яшчэ ж адразу пасля вайны была напісана кніга пра Дзмітрыя Карбышава. У Вялікую Айчынную наш зямляк працаваў у газеце «Красный флот». Мне падаецца, што і любое з сённяшніх беларускіх выдавецтваў магло б з карысцю для чытача ўзнавіць творчую спадчыну Герцаля Навагрудскага. Але ж, як і ва ўсіх клопатах, і ў гэтай справе патрэбна ініцыятыва. І — землякоў з Ваўкавыска, мяркую, — у першую чаргу.

Знаёмства з Ваўкавыскам праз лёсы знакамітых суайчыннікаў хіба ж не спрыяла б узвышэнню гонару і годнасці не толькі мясцовых жыхароў, але і ўсіх, хто завітаў бы ў горад?..

Мікола МІРШЧЫНА